

УРЕДНИШТВО

Издавач:	Висока школа унутрашњих послова, Бањалука
За издавача:	Министар унутрашњих послова
Главни и одговорни уредник:	др Милан Даничић
Замјеник главног и одговорног уредника:	др Љубинко Митровић
Чланови из иностранства:	др Жељко Кешетовић, СР Србија др Бернхард Престел, Фрајбург, Њемачка
Технички уредник:	Драган Митровић
Лектор:	Јованка Борић
Преводаца:	мр Јелена Вучић
Адреса уредништва:	Бањалука, Булевар Живојина Мишића 10А телефон: 051/333-603 телефакс: 051/333-699 е-mail: direktor_vsup@education.muprs.org
Тираж:	200 примерака
Штампа:	ПППГП "Комесграфика", Бањалука

ISSN 1840-0698

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број:6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године "Безбједност - Полиција - Грађани"
Бањалука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487.

С А Д Р Ж А Ј

др Душко Вејновић	1023	ДЕМОКРАТИЈА, ЕТНИЧКИ ОДНОСИ И КУЛТУРА ДИЈАЛОГА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
др Љубинко Митровић	1037	ПРЕКРШАЈИ ПРОТИВ ЈАВНОГ РЕДА И МИРА
др Милан Даничић	1055	ФАКТОЛОШКА АНАЛИЗА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛИТЕТА У ПЕРИОДУ 1996- 2005. ГОДИНА НА ПОДРУЧЈУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
др Милош Бабић	1079	ТУМАЧЕЊЕ КРИВИЧНОГ ЗАКОНА И АНАЛОГИЈА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ
др Миодраг Н. Симовић Владимир М. Симовић	1097	ПРИМЈЕНА ЧЛАНА 6 СТАВ 1 ЕВРОПСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ ЗА ЗАШТИТУ ЉУДСКИХ ПРАВА И ОСНОВНИХ СЛОБОДА НА СТРОВОВЕ КОЈЕ СУ ПОКРЕНУЛИ ДРЖАВНИ СЛУЖБЕНИЦИ
др Остоја Крстић	1115	КРИМИНАЛИСТИЧКООПЕРАТИВНЕ МЕТОДЕ ЗАШТИТЕ ИЗВОРА ИНФОРМАЦИЈЕ
др Драган Јовашевић	1122	КАРАКТЕРИСТИКЕ АМНЕСТИЈЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
др Иванка Марковић	1138	УБИСТВО ИЗ БЕЗОБЗИРНЕ ОСВЕТЕ
др Миле Матијевић Васо Шкондрић	1153	САРАДЊА ОЛИЦИЈСКИХ ОРГАНА И ПРИВАТНИХ ДЕТЕКТИВА У ОСТВАРИВАЊУ ЗАКОНСКИХ НАДЛЕЖНОСТИ
др Дане Субошић	1163	ИНДИКАЦИЈА БЕЗБЕДНОСНИХ РИЗИКА, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ
мр Урош Пена	1183	МОГУЋИ ПРАВЦИ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ РАДА ПОЛИЦИЈЕ У ЗАЈЕДНИЦИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БИХ
мр Синиша Каран	1201	ПРЕНОС НАДЛЕЖНОСТИ СА ЕНТИТЕТА И БРЧКО ДИСТРИКТА НА ИНСТИТУЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У ОБЛАСТИ ПРАЊА НОВЦА И ФИНАНСИРАЊА ТЕРОРИСТИЧКИХ АКТИВНОСТИ
Војана Кестан	1218	НЕУРОТСКИ КРИМИНАЛИТЕТ Оригинални научноистраживачки рад
Радиша Радивој Гојко Шетка	1234	ПРИМЈЕНА АФИС СИСТЕМА У МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
Синиша Ђукић	1244	ТЕРОРИЗАМ И ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ - СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ -

C O N T E N T S

dr Duško Vejinović	1023	DEMOCRACY, ETHNIC RELATIONS AND CULTURE OF DIALOGUE AND TOLERANCE IN BOSNIA AND HERCEGOVINA
dr Ljubinko Mitrović	1037	PUBLIC ORDER AND PEACE OFFENCES
dr Milan Daničić	1055	THE FACTOR ANALYSIS OF CRIMINAL OFFENCES IN ECONOMIC AFFAIRS FROM 1996-2005 IN REPUBLIC OF SRPSKA
dr Miloš Babić	1079	PENAL CODE INTERPRETATION AND ANALOGY IN THE PENAL CODE
dr Miodrag N. Simović Vladimir M. Simović	1097	ARTICLE 6 OF THE CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS CIVIL SERVANTS
dr Ostoja Krstić	1115	CRIME INVESTIGATION - OPERATIVE METHODS FOR INFORMATION SOURCE PROTECTION
dr Dragan Jovašević	1122	THE CHARACTERISTICS OF AMNESTY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
dr Ivanka Marković	1138	INCONSIDERATE REVENGE HOMICIDE
dr Mile Matijević Vaso Škondrić	1153	COOPERATION BETWEEN POLICE AND PRIVET DETECTIVES IN ACHIEVING LEGAL JURISDICTION
dr Dane Subašić	1163	SAFETY RISKS INDICATIONS WITH A SPECIAL REFERENCE AT REPUBLIC OF SRPSKA
Mr Uroš Pena	1183	POSSIBILITIES IN IMPLEMENTATION OF COMMUNITY POLICING IN REPUBLIC OF SRPSKA AND BOSNIA AND HERZEGOVIN
Bojana Kecman	1218	CRIMINALITY AND NEUROTIC DISORDERS
Radiša Radivoj Gojko Šetka	1234	THE AFIS SYSTEM APPLICATION
Siniša Đukić	1244	TERRORISM AND ORGANIZED CRIME - SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Проф. др Душко Вејновић
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

ДЕМОКРАТИЈА, ЕТНИЧКИ ОДНОСИ И КУЛТУРА ДИЈАЛОГА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Апстракт:

У раду се посебно истиче да је Босна и Херцеговина етнички фрагментирана заједница. Њеном конституисању претходио је етнички сукоб. На њега су утицали класа, култура, институционалне структуре, као и вањски чиниоци. Етничка непријатељства израсла су из споја неповјерења међу културама и разлика у моћи.

Историјска времена, под којима подразумијевамо времена која носе дух промјена, по правилу постављају извјесне „категоричке императиве“. Један од таквих императива данас, у Босни и Херцеговини, а и у цијелом свијету, јесте дијалог. У Босни и Херцеговини, гдје је више вјера и нација осуђено да живи на истом простору, ствара се или основа за узајамну трпеливост или основа за узајамно истребљење. Ако не можемо једни са другима, могли бисмо једни поред других: узајамна трпеливост је нужан услов у друштву вјерске и националне разноликости.

1. Демократија и етнички односи у Босни и Херцеговини

Босна и Херцеговина је типично сегментирана држава и друштво. Она је сегментирана по различитим обиљежјима: етничким, вјерским, регионалним, културно-историјским. Међутим, структурирање Босне и Херцеговине као државе не уважава овај фактички плуралитет. Криво протумачени, државни разлог спречава Босну и Херцеговину да се политички (државно) конституше плуралистички. Будући да државно устројство и политичка артикулација не уважавају овај фактички плуралитет, тешко је говорити о демократији. Поготово о савременој, плуралистичкој демократији, која се темељи на политичком субјективитету различитих сегмената (група, организација, колективитета, регија, етничких заједница).

Националне државе настале на рушевинама комунистичких идеологија и поредака (а таква је и Босна и Херцеговина) имају шансу за демократско

устројство и модерни политички, привредни и социјални развитак само ако не устрају на начелима на којима су конституисане - на етноцентризму и националном ексклузивизму.

Истицање колективних (националних) ентитета и њихова идентитета и самопоштовања - што је данас карактеристика свих посткомунистичких друштава (па и Босне и Херцеговине) - занемарује индивидуално самопоштовање, или га чак проказује као непожељну дисонанцију. У протесту против „социјалистичког колективизма“ садашњи национални колективизми руше и оно мало индивидуализма што је заметало клице на сушном тлу соц-колективизма.

Због комунистичке инволуције, у Босни и Херцеговини, а и у већини посткомунистичких друштава, и због изосталости демократске традиције, не постоји ни релевантна политичка свијест, ни збиљска диференцијација аутономних сфера друштвеног живота. У таквим условима не постоји ни темељна дихотомија грађанско друштво - политичка држава. Напротив, на дјелу је, овако или онако, идеологијски мотивисано политичко произвођење јединства, прије класног, сада националног.

Чињенице показују да комунистички и националистички колективизам остварују занимљиву симбиозу у готово свим посткомунистичким друштвима, па и у Босни и Херцеговини. Не на корист, него на уштрб демократије, нажалост. С већим или мањим разликама, увјетованим етно-културним, друштвено-историјским и другим специфичностима, сва су посткомунистичка друштва успоставила синтезу између идеолошки преодјевених комуниста и националиста. Тако компоноване управљачке структуре неће моћи стабилизovati политички поредак, нити дуже остати у изнуђеном браку. Нека врста компромиса што га у тој структури налазимо, није компромис за демократију него компромис за власт, а против демократије.

Највећа запрека демократском устројству Босне и Херцеговине и других посткомунистичких друштава (поред изосталости демократске традиције) управо је национални колективизам. Овај је колективизам преузео готов модел комунистичког (класног) колективизма, који је појединца лишио слободе и политичког субјективитета. Сваки систем који не допушта појединцу да слободно слиједи своје интересе и своје циљеве, претпостављајући му неке више интересе (класне, националне, и др.), јесте недемократски. Без те елементарне либералне претпоставке, као што смо то покушали показати, нема демократије.

Заговор демократије не значи идеализацију народа. Народ је увијек дана и задана категорија. Демократија треба народу управо зато што је такав какав јест: поданички, колебљив, неодговоран, подложен манипулацијама, превртљив, бруталан. Демократија је начин да се такав народ (пук, гомила, маса) преображава у политички освјештен демос. Нема демократије без народа, али нема ни народа без демократије. Треба тежити најбољем могућем друштву и најбољој могућој држави, а то је демократски уређена држава. То је она држава која минимизира принуду, а максимизира сагласност, у датим друштвено-историјским условима.

Ствараоци државне политике обично не препуштају случају састав својих органа принуде, подијелили су становништво по етничком начелу и употребљавају то начело при избору социјалних основица за регрутацију у различитим врстама сукоба. Држава је, чини се, производ далеко свјеснијег планирања него што мисле многи посматрачи.

Однос између етничких скупина и државе Босне и Херцеговине је вишестран и динамичан. Етничка идентификација може обликовати државу, но држава много чешће него што се мисли може обликовати и доиста и обликује етничке идентитете и међуетничке односе. Другим ријечима, етницитет је политичке природе не само по томе што служи као темељ за мобилизацију интересних скупина, него и по томе што представља пресудни фактор у стварању, развоју и одржавању најмоћнијег политичког апарата - државе.

Многим посматрачима постало је јасно да изградња државе и изградња нације нису тако неразмрсиво испреплетене како су то претпостављали теоретичари модернизације. Изградња нације и изградња државе Босне и Херцеговине су не само два посве одвојена историјска процеса, него је изградња државе умногоме засјенила изградњу нације. Централизација моћи, јачање бирократије, изградња војске и полиције и милитаризација многих политичких питања указује на надмоћ државе над нацијом.

Трендове усмјерености на државу подржавају двије појаве:

- све већи неуспјех средишњих творца политике у изградњи нације,
- реакција на покушаје уплитања страних сила.

Изградња нације особито је двојбено питање за елиту кад покреће мобилизацијске снаге које подржавају противљење владајућим порецима. Многи од тих поредака јачају нацију само уколико вјерују да с врха могу успјешно контролисати народне мобилизације како би учврстили властити средишњи положај. Како постаје очито да јачање нације садржи ризике за централну власт, такве режимске елите настоје или каналисати народну

мобилизацију у државно усмјерене токове или демобилисати обичне грађане. У оба случаја угрожени пореци настоје ојачати државне институције и тако се окрећу изградњи државе.

Истодобно су и инострана уплитања потпомогла јављање надмоћи државе над нацијом. Инострана су уплитања, путем међувладиних програма помоћи, путем мултилатералних зајмова и улагања, појачала улогу бирократских, војних и полицијских институција државе-примаоца. Управо су оне, а не странке или владе, главни канали примања таквих иностраних помоћи и улагања. Политичка се елита настоји служити таквим иностраним уплитањима како би надомјестила некада обећавајући народни активизам.

Државе се разликују од других облика политичких организација по томе што имају монопол на моћ принуде. Државе не могу бити трајне и дјелотворне ако њихова експанзија и ауторитет овисе искључиво о присили. Но свака елита која ствара државу претпоставља да има на располагању могућност принуде и принуда се доиста и употребљава далеко чешће него што се обично признаје у стварању већине државних система.

Мада је то можда додатан напор за наше аналитичке способности, најреалнији приступ схваћању процеса и начина јачања државе јест разматрање односа између разних државних органа (бирократија, војска, полиција, полудржавне корпорације), с једне стране, и односа државе и етничко-класне друштвене стратификације, с друге стране. Етницитет може за државне режиме бити врло корисно политичко средство. Уобичајена изрека каже да су етничке припадности у најбољем случају сметња, а у најгорем пријетња савременим владама. Етничка идентификација становништва за елиту свакако представља проблем, но показала се и корисним државним оруђем којим се властодршци вјешто служе у сврхе изградње странке, мобилизације становништва, сузбијања опозиције и расподјеле права и награда.

Трави смисао развоја у политици Босне и Херцеговине је способност постојећих политичких институција и процеса да предвиде и проналазе релевантна рјешења за јавне проблеме који се стално мијењају.

Босна и Херцеговина је етнички фрагментирана заједница. Њеном конституисању претходио је етнички сукоб. На њега су утицали класа, култура, институционалне структуре, као и вањски чиниоци. Етничка непријатељства израсла су из споја неповјерења међу културама и разлика у моћи. Такођер су производ злоупотребе силе и, коликогод чудно звучало, недостатка силе. Злоупотреба води неправедној расподјели државне моћи и јавних служби. Недостатак води ескалацији силе, без стварног повећања

осјећаја сигурности обичних грађана. И злоупотреба и недостатак моћи произлазе из тога што се државна елита првенствено посвећује одржавању државног поретка. Занемарити улогу силе у обликовању међуетничких односа у држави, значи стварати погрешну теорију и нереалну политику. Полиција и војска и њихови међусобни односи нису само дио реакције на етничку поларизацију, него су дио њеног узрока.

Полиција и војска често погоршавају умјесто да разрјешавају сукобе у вишеетничким друштвима као што је Босна и Херцеговина. Државни режими који се осјећају несигурно због етничке разноликости својих бирача често подупиру државну сигурност подешавањем етничког састава својих органа принуде, тако да се међуетничко неповјерење претвара у удаљавање слабијих заједница од самог политичког система. Истодобно таква политика регрутације и унапређивања често даје припадницима фаворизованих етничких скупина увјерење да је држава њихова приватна заштитна служба и стога се они опиру сваком захтјеву слабијих скупина за већи удио у полицији или војсци. Повећање и милитаризација полиције нагласили су њену важност за међуетничке односе. Велики дио тог повећања и милитаризације био је омогућен продајом и даровима страних покровитеља.

За разрјешење међуетничких сукоба неопходно је да се полиција и војска преиспитају, не као неутрални инструменти за рјешавање проблема, него и као потенцијални узрочници тих проблема. Нису све етничке неравнотеже у државним снагама сигурности резултат намјерних политичких планова - али већина јест.

У приступу безбједности Босне и Херцеговине приоритетно треба имати на уму:

- утицај етничког састава безбједносних снага на разрјешење сукоба,
- утицај односа полиције и војске на разрјешење сукоба,
- што нам етничке формуле и подјела рада између полиције и војске говоре о концепцији државне безбједности.

За свако трајно рјешење етничких сукоба у Босни и Херцеговини биће нужна темељита промјена у расподјели политичке моћи и утицаја у друштву, и као дио те промјене, етничко преуређење полиције и војске и на врху и на дну. Разрјешење међуетничког сукоба неће бити трајно ако постигнута безбједност буде само безбједност државе, а не и безбједност сваке заједнице у њој.

Демократија је увијек, у свим својим аспектима, концептуалном, моралном и емпиријском, компромис. Сви се ти аспекти могу сагледати у

компромису између захтјева да се ни једном особом не може владати нити јој се могу наметати правила понашања без њезина пристанка и императива поштивања општег консензуса. На емпиријској разини тај се компромис манифестује у односу већине и мањине. Идеја и модел који се највише приближава демократском идеал-типу свакако је владавина већине. Принцип већинске демократије јест најбољи под претпоставком да се не апсолутизује и не злоупотребљава. Најсигурнији тест за испитивање слободе и демократије у некој држави није у владавини већине, већ у томе колико сигурности и слободе ужива мањина.

Демократија нам не треба као украс. Она нам не треба зато што смо једнаки, слободни и непорочни, него управо зато што смо неједнаки, неслободни и дефектни. Демократија није ни хармонија, ни гаранција општег склада, али је свакако најпримјеренији облик уређивања односа у заједници, у којима ће неједнаки бити мање неједнаки, неслободни мање неслободни, а немоћни мање немоћни него у било ком другом поретку.

Један од темељних проблема демократије у Босни и Херцеговини јесте како фактички плурализам превести на политички демократски плурализам. Како објективну различитост и конфликтност интереса рјешавати по договореним правилима игре, а не насиљем и репресијом? То неће бити лако, јер смо десетљећима тренирали ово друго, а не оно прво. За разлику од тоталитарних поредака, демократија не скрива и не елиминише разлике, несугласице и конфликте, поготово то не чини под присилом. Демократија је и навикавање на „заједнички живот“ с разликама, несугласицама и сукобима. У демократском процесу и демократском поретку конфликти су легитимни и посве природни. Демократија се и препознаје по томе како се односи према конфликтима и како њима управља. Трајни је и можда најважнији проблем демократије у слиједећем: како стално развијати и сачувати све врлине и предности представничке демократије и већинског начела одлучивања, а истодобно се осигурати од „тираније већине“, која, попут сваке друге тираније, може угрозити саму демократију и вриједности које она штити и пропагира.

Национални принцип државне и политичке конституције не може осигурати ни демократски поредак ни заштиту етничких мањина. Национални принцип конституције цјелине поретка нужно води у национал-тоталитаризам, јер, између осталог, индивидуалитет, који је темељна претпоставка демократије, подређује колективном, наиндивидуалном ентитету, а све друге етничке мањине десубјективнише и дискриминише. Критериј и мјера људских права нису иста таква права других, него „виши“, национални интереси.

У Босни и Херцеговини, као последица рата, присутан је одређени степен мржње међу различитим етничким заједницама. Мржња као интегрирајући чинилац народа показује се као ограничавајући за развој демократије. Мржња према другом народу може хомогенизовати један народ, али га она истовремено двоструко хендикепира за демократске процесе.

Босна и Херцеговина, као држава у транзицији, проживљава тешке тренутке. Потребна јој је демократија која јамчи мир, спокој и добре одлуке, демократија која грађанима даје право да доносе (и мијењају) суд о квалитету тих одлука, демократија која значи владавину јавности која (јавно) просуђује, демократија у којој неће владати „личности“ већ закони, демократија у којој се бирачи требају ослободити тираније партијске (страначке) организације, а народ јарма владавине новца и монопола, демократија која наликује старој кухињи састављеној од елемената који су у употреби већ двије и по хиљаде година.

Демократија, између осталог, значи у првом реду једнакост грађана да слободно говоре (...нема мудрости без слободе мисли, а јавне слободе нема без слободе говора: она је право сваког човјека, докле год не повређује и не омета право другог, то је једина кочница која смије да га обуздава, једина граница за коју смије да зна. Та света повластица је толико пресудна за слободну владавину, да сигурност власништва и слобода говора увијек иду заједно, а у оним несрећним земљама гдје човјек не може властити језик назвати својим, тешко да својим може назвати било шта друго) и једнакост пред законом.

За разлику од свих облика владавине, демократија укључује процедуре за доношење колективних одлука на начин који осигурава најпотпуније и квалитативно најбоље учешће заинтересованих страна.

Минимални захтјеви демократских процедура су слиједећи: „једнако и свеопште право гласа за одрасле грађане, владавина већине и зајамчена права мањина, која предвиђају да колективне одлуке морају добити одобрење великог броја оних који имају право да их доносе, владавина права, најзад, уставна јамства за слободу удруживања и изражавања, као и друге слободе које обезбјеђују да ће људи од којих се очекује да одлуче, или да изаберу оне који одлучују, моћи да бирају између истинских алтернатива.“¹ У Босни и Херцеговини на демократију насрћу разне недемократске тенденције, као што су слабљење законодавних тијела и ширење тајних органа и организација и других облика државне цензуре.

¹ Џон Кин, Медији и демократија, Филип Вишњић, Београд, 1995, страна 124.

За разлику од тоталитарних поредака, демократија не скрива и не елиминише разлике, несугласице и конфликте, поготово то не чини под присилом. Демократија је навикавање на „заједнички живот“ с разликама, несугласицама и сукобима. У демократском процесу и демократском поретку² конфликти су легитимни и посве природни. Демократија се и препознаје по томе како се односи према конфликтима и како њима управља. Појам интереса имплицира конфликт, па је у друштву слободне игре интереса сукоб саставни и легитимни дио те игре. Према концепцији либералне демократије интереси се путем политичке владавине настоје контролисати подјелом власти, поштовањем људских права и слобода и правом на опозицију. Претпоставка свему томе су слободни избори. У данашњем времену транзиције политичког монизма у политички плурализам, либерално-демократске вриједности постају „политичка оса“ око које се обрће готово цијела планета. Те вриједности у првом реду су:

- ослобођење економије од туторства политике,
- стварање грађанског друштва,
- конституисање грађанина,
- правна држава и владавина права,
- системска контрола носилаца политичке власти,
- подјела власти,
- парламентаризам и политички плурализам,
- демократски тип изборног система,
- институционализована јавност и слобода информисања,
- партиципативно-демократски тип политичке културе и цивилно друштво.

Друштвена превирања у свјетским оквирима, па и превирања у Босни и Херцеговини имају све већу „потребу за државом“, опасности од новог етатизма и тоталитаризма су евидентне, а демократија и демократски поредак су императив.

² Демократски поредак би требао удовољити слиједећим захтјевима: грађани морају имати могућност усклађивања својих циљева и интереса с општим интересима, али исто тако и слободу диференцијације; представничко тијело мора бити мало, али репрезентативно, како би могло рефлектовати различите интересе и усклађивати их, грађани морају имати могућност окупљања и директног политичког одлучивања, партиципација грађана, међутим, није редуцирана само на скупове, него се одвија и кроз друге институционалне облике управљања општим пословима; лиге, алијансе, савези се могу склапати за сврхе одбране, рата и др, али град - држава мора сачувати пуну аутономију (потцртао Д. В.).

2. Култура дијалога и толеранције у Босни и Херцеговини

Дијалог и толеранција јесу моћне бране владавини једностраности. Данас су дијалог и толеранција захтјеви времена, јер је свијет подијељен на све могуће начине.³ Људи, ствари и идеје крећу се у хоризонталном и вертикалном правцу и није чудо што имају потребу да се упознају и разумију. За све разлике и супротности има мјеста у људској стварности. Захтјев за трпељивост упућује на то да је главно спорно питање на које треба дати одговор у ствари питање општења међу људима.

Јавно говорити о потреби за разговором значи признати да са односима између људи у друштву није све у реду. Треба знати шта је суштина дијалога и толеранције, да би се могло видјети докле је одређено друштво пало у свакодневним односима људи. До кога је степен у свом демократском развоју доспјело једно друштво, може се мјерити и његовим односима према дијалогу и толеранцији. Човјек је толерантан тек онда када је кадар да нешто чује, размисли и усвоји од другог човјека који се с њим слаже. Данас се домет демократије, као и културе, може мјерити границама толеранције и начином вођења разговора. Дијалога нема тамо гдје се табуира друштвена свијест, гдје царује апологетски ум и гдје се протјерује свеколика имагинација. Таква друштва потискују дијалогске субјекте и њихово мишљење на маргине друштвеног живота, а укупно друштвено комуницирање привезују уз задани тип консензуса. Неки субјекти комуницирања представљају се као мит и тиме се унапријед свима другима саопштава да нису, нити могу бити равноправни у комуникацији с њима. Непостојање дијалога најдрастичније се испољава у оним друштвима у којима говоре само они за које се унапријед зна шта ће рећи. Дакле, прво се ваља изборити за комуникацију равноправних друштвених субјеката, а потом поставити још виши циљ - разгарање друштвеног дијалога и дијалога у друштву.

Историјска времена, под којима подразумијевамо она времена која носе дух промјена, по правилу постављају извјесне „категоричке императиве“. Један од таквих императива данас, у Босни и Херцеговини, а и у цијелом свијету, јесте дијалог. У Босни и Херцеговини, гдје је више вјера и нација осуђено да живи на истом простору, ствара се или основа за узајамну трпељивост или основа за узајамно истребљење. Ако не можемо једни са другима, могли бисмо једни поред других: узајамна трпељивост је нужан услов у друштву вјерске и националне разноликости. Али кључ свих

³ Ђуро Шушњић, Рибари људских душа, Младост, Београд, 1990, страна 155.

наших невоља је у начину општења: наши људи не умију да воде разговор, али умију да воде рат! Разговор је једини начин да се избјегне свако зло. То је уједно и начин да се мисао не затвори у систем, а живот у тамници: сваки затворен систем тежи распадању, без обзира на то да ли је ријеч о личности, друштву или култури. Свако распадање заједнице није ништа друго до прекид у општењу, пустош у људским односима. Када се распада једна заједница, нико не добија, а сви губе.

Међутим, „о потреби за дијалогом“, „о неопходности дијалога“, просуто је у нас толико штампарске боје, а ријечи, познато је, од претјеране употребе постају троме и беспомоћне, тако да и сам дијалог постаје проблематичан и под знаком је питања.

О ономе што је нужно не мора се ни водити разговор, а о ономе што је могуће потребно је да се води разговор. Дијалог који не посредује између стварног и могућег није актуелан и нема пунији значај за културу на коју се односи. Моћници претварају сва питања о могућностима у питање о нужности. Намећу нам као судбину оно што смо искусили као избор, односно, укидају истинску могућност разговора. Зато је потребно да се крећемо од културе говора ка култури разговора, тј. од културе судбине према култури избора. У култури говора доминирају појмови као што су хијерархија, нужност, принуда, моћ, деспотизам, структура, догма, судбина... Насупрот томе, у култури разговора владају појмови слободе, једнакости, сарадње, открића, плурализма, избора, маште, игре... У друштву у коме се само држе говори, а не воде разговори, имамо односе моћи, а не односе сарадње. То се види већ из ријечи самих порука које више подсјећају на дух казненог закона него на љепоту слободног избора. И кад се позивају на слободу, моћници обожавају нужност, јер без појма нужности они не могу ништа започети. Они не умију, не могу и не знају да разговарају, јер разговор подразумијева равноправне саговорнике, а не поданике. Али, када се у једном друштву заиста осјети да разговор замјењује говор, онда је то знак да се друштво креће од нужности према слободи, од структуре према култури, од судбине према избору. Прелаз са једног начина мишљења на други повезан је и са напуштањем једног начина живљења у корист другог. Дакле, разговор као начин живљења, а не само као метода мишљења. Зато проф. др Драган Коковић с правом каже да „цјелокупни људски живот захтијева толеранцију међу људима, као везивно ткиво, као сок живота. Претпоставка сваке комуникације требало би да буде истинска толеранција, ширење њених граница, изградња културног плурализма. Уколико се ови облици плурализма доживљавају само као привремено и пролазно стање, које треба

евентуално трпјети и подносити, а с друге стране чини све да се они уклоне, онда свакако нема претпоставки за изградњу дијалога и толеранције."⁴

Када се зна да култура дијалога не захтијева само културу саговорника, већ претпоставља и демократску свијест, развијену средину и навику да се провјери све оно што се претпоставља или наслућује, постаје јасније зашто је дијалог у Босни и Херцеговини, оствариван различитим „принципима“ и средствима, најчешће остајао беспомоћан, јер није имао друге амбиције до да монологизира. У Босни и Херцеговини одавно се не памти да је један саговорник признао другоме надмоћност аргументације. То се, без сумње, више пута могло учинити, јер је то претпоставка стваралачке сарадње, смисао дијалога. Све дотле док се саговорници буду служили цинизмом као посљедњим оружјем немоћних, тешко је очекивати плодност дијалога. У атмосфери у којој нема здравог сукобљавања, гдје нема дијалога као активне свијести и дубље смислености, гдје нема стваралачке игре и тражења начина за цјеловитије људско споразумијевање - нема ни напретка у друштвеном и културном животу.

Бити спреман на разговор, значи одбацити сваку помисао на насиље. Све док људи разговарају, они су изван сваког насиља, несреће и зла. „У разговору се сваки насилни однос своди у оквире спора или сукоба са којим се може изаћи на крај без тежих посљедица. Оног трену када појединци и групе одбаце насиље као начин рјешавања спорова и сукоба, њихова машта и дух отварају се за изналажење нових путева, јер се више не могу ослањати на стари пут долажења до циља, пут насиља. Излаз из дугог и тешког насиља (па и у Босни и Херцеговини, потцртао Д.В.) може бити само у једној другој методи рјешавања сукоба. Та метода јесте дијалог, споразумијевање, договарање."⁵ Ненасиље, с обзиром на свој циљ, подразумејева прикривену моћ, а с обзиром на средства, оно је благо, ма какав био облик ненасилног дјеловања - штрајк глађу, пасиван отпор у облику обуставе рада, грађанска непослушност итд. - он је, у ствари, моћан облик дјеловања.

Разговор јесте покушај да се расправља и дође до рјешења друштвених проблема укрштањем доказа, а не мачева. Већ је речено да се људски односи одвијају у два облика:

- као односи моћи,
- као односи сарадње.

⁴ Драган Коковић, Социологија религије и образовања, Учитељски факултет у Сомбору, Сомбор, 1996, стр. 156.

⁵ Ђуро Шушњић, Дијалог као метода мишљења и начина живљења, Зборник радова, Филозофски факултет - Институт за филозофију и социологију, Нови Сад, 1994, стр. 168.

Из тога слиједи да се разговор може водити или са позиција моћи или са позиција равноправности у разговору. Све док једни са другима комуницирамо са позиција моћи - нема говора о разговору. „Сада постаје очито као никада да дијалог није пука техника вођења разговора, већ остварење једног другог начина живота и једног схватања човјека у његовој самоспознаји.“⁶

На овим просторима, у Босни и Херцеговини, итекако има смисла захтијевати толеранцију, говорити и писати о њој, упућивати и опомињати људе на све зло које проистиче из ускогрудности, честољубља и самовоље. Толеранција је неодвојива од слободе и аутономије, а које се истински могу остварити тек у дијалогу са другима. У мултикултурним и вишенационалним друштвима, која нису хомогена ни национално, ни вјерски, ни културно, питање толеранције је веома битно. Отуда се и јавља захтјев за толеранцију у цјелокупном друштвеном животу, политици, етици, социјалној критици, педагогији... Имајући ово у виду, толеранција се почиње схватати као подношење и трпљење у људском заједничком животу које је везано за неку особу или заједницу, за супротно увјерење, изјашњавање и дјеловање појединих људи и група. Ови обрасци се не сузбијају нити забрањују, већ толеришу. У виду се имају сва подручја друштвеног живота и различита вриједносна опредјељења - религије, поглед на свијет, наука, умјетност, политика, обичаји... Заједница, која у своје младе нараштаје не угради и не развије потребу за разговором и навиком за трпељивост према другом и другачијем, нема изгледа за љепшу будућност. Она ће је имати ако васпитање и образовање својих младих чланова усмјери према дијалошком мишљењу, предностима и вриједностима које проистичу из разлика. Који је задатак васпитања и образовања данас, у свјетлу неодложне потребе за узајамним разумијевањем и сарадњом међу људима? Шта појединац треба да научи да би постао добар грађанин? Нова културна разноликост представља много директнији изазов традиционалној култури и образовању. Толеранција и дијалог је нов начин представљања питања плурализма, културне разноликости. Нове прилике и преображаји захтијевају нова сазнања и ставове, путеве и нове односе према околини.

Васпитање за дијалог и толеранцију, у првом реду, мора имати у виду могућности и право избора, од брачног партнера до националности, вјероисповијести, држављанства... Одбацивање навика својих претходника и

⁶ Ђуро Шушњић, Дијалог као метода мишљења и начина живљења, Зборник радова, Филозофски факултет - Институт за филозофију и социологију, Нови Сад, 1994, стр. 168.

увођење иновација не смије бити осуђено. Задатак васпитања и образовања је да људи науче да буду васпитавани за промјене. Толеранција и дијалог је оно стање духа у Босни и Херцеговини, у модерном друштву уопште, које му омогућује да добро функционише. Одавно је уочено да је нетрпељивост производ времена, али више последица погрешног васпитања и образовања. Све чешћа су залагања да се питања толеранције укључе у васпитне садржаје. Толеранција је значајна за све видове знања, хтијења, осјећајности, друштвености и духовности. Толеранција је неопходан састојак васпитања. У ствари: нетолерантно васпитање је исто што и невоспитање.

Може да звучи утопијски и дјелује сизифовски данашњи говор о узајамном прожимању култура, о разумијевању и толеранцији у Босни и Херцеговини које, одбацујући интеркултурну димензију, отворено форсира монокултуралност. Познавање и разумијевање других култура и успостављање позитивних односа размјене и узајамног богаћења међу различитим културним компонентама у оквиру једне заједнице (државе или заједнице више држава, или читавог свијета) јесте суштина толеранције. Оспособљавање за толеранцију значи унапређивање културних различитости, разноликости, усвајање културног плурализма као могућности да што свестраније изразимо властиту личност и наш људски потенцијал, да се боримо против свих облика искључења и искључивости.

Толеранција је нужан услов за могућност суживота са другима. Пошто изван заједнице нису могуће, индивидуалности су упућене на међусобну коегзистенцију. Немогуће је бити слободан без других. У том смислу слобода и није ништа друго до индивидуалност потврђена у самоодношењу са другим. Без других индивидуалности и наша је непрепознатљива и безлична. Слиједи да се борба за слободу сопственог идентитета манифестује и као борба за слободу идентитета других. Толеранција је неантагонистички, групни и индивидуални однос, који омогућава коегзистенцију разлика у заједници. Услов за толеранцију јесте слобода појединца, јер само слободан човјек може бити толерантан и само слободног човјека можемо толерисати. У неслободи се толеранција претвара у праштање и милосрђе, а такав опроштај ничему не води. Да би толеранција у Босни и Херцеговини била могућа потребно је остварити свијест о разликама, право на разлике, отвореност за дијалог, спремност на удруживање. Само на овај начин живот уз другог и са другима неће бити пакао.

Prof. dr Duško Vejinović
The Internal Affairs College
Banja Luka

**DEMOCRACY, ETHNIC RELATIONS AND CULTURE OF DIALOGUE AND
TOLERANCE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Abstract:

In this paper it is emphasized that Bosnia and Herzegovina is ethnically fragmented community. The ethnic conflict preceded its creation. It has been influenced by classes, culture, institutions, as well as the international factors. The ethnic hostility grew from the juncture of mistrust among cultures and differences in power.

The historical epoch, by which we think the times which carry the spirit of changes, has as a rule certain "categorical imperatives". One of such imperatives today, not only in Bosna and Herzegovina, but in the whole world is: dialogue. The base for tolerance or a base for mutual extermination could be created in Bosna and Herzegovina, where various religions and nations are condemned to live at the same space. If we cannot live with each other we could live next to each other, since the mutual tolerance is a necessary condition when it is surrounded by various religions.

Доц. др Љубинко Митровић¹
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

ПРЕКРШАЈИ ПРОТИВ ЈАВНОГ РЕДА И МИРА

Резиме:

Према статистичким извјештајима у Републици Српској је у 2006. години регистровано укупно 10.597 прекршаја јавног реда и мира (у 2004. години регистровано је 13.407 прекршаја, а у 2005. години 11.732 прекршаја). Поређења ради, током 2006. године на подручју Федерације Босне и Херцеговине регистровано је 18.030 прекршаја јавног реда и мира. Велики број регистрованих прекршаја јавног реда и мира у Републици Српској, њихов значај, а посебно однос према кривичним дјелима управљеним против живота и тијела, те јавног реда и мира, сигурно је, били су значајан и опредјелујући разлог доношења новог Закона о јавном реду и миру у Републици Српској. Овај Закон је донесен марта 2007. године и он представља покушај превазилажења одређених недоречености и мањкавости у до тада важећем Закону о јавном реду и миру из 2002. године.

Кључне ријечи: прекршаји, јавни ред и мир, јавно мјесто, новчане казне и заштитне мјере.

Законом о јавном реду и миру² у Републици Српској прописују се прекршаји којима се нарушава јавни ред и мир, те прекршајне санкције за починиоце ове врсте прекршаја.

За прекршаје прописане овим Законом изричу се: новчане казне и заштитне мјере.

1. Појам јавног реда и мира

У смислу Закона о јавном реду и миру, јавни ред и мир се испољава као "усклађено стање међусобних односа грађана настало њиховим понашањем на јавном мјесту и дјеловањем органа и служби у јавном животу,

¹ Аутор је помоћник директора за наставу Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци и професор Прекршајног права.

² Закон о јавном реду и миру ("Службени гласник Републике Српске", број 20/07);

ради обезбјеђивања једнаких услова за остваривање права грађана на личну безбједност, мир и спокојство, приватни живот, слободу кретања, заштиту људског достојанства и права малољетника и других лица."³

Јавни ред и мир дефинисан на овакав начин испољава мјеру друштвено позитивне вриједности, а самим тим и одређену културну вриједност. Стањем неповредивости и неугрожености јавног реда и мира остварују се битни услови за миран живот и рад грађана.

Прекршаји јавног реда и мира су поступци и понашања којима се ремети нормалан начин живота грађана, угрожава лична безбједност и имовинска сигурност грађана, ремети и онемогућава несметано кретање лица на јавним мјестима, изазива узнемиреност грађана, нарушава јавни морал, омета рад и извршење службених задатака државних и других органа који врше јавна овлашћења или на други начин, противно прописима, нарушава друштвена дисциплина и мир грађана.

Јавни ред и мир је стање које одбацује ексцесе и сукобе, а поступање којим се јавни ред и мир нарушава или угрожава изазива и тражи интервенцију друштвене заједнице.

2. Појам јавног мјеста

Под јавним мјестом, у смислу Закона, подразумеје се оно "мјесто на којем је слободан приступ појединачно неодређеним лицима без услова или под одређеним условима, као и просторије државних органа, предузећа, других правних лица и других мјеста када је услед близине или изложености видiku или чујности извршеном радњом дошло до узнемиравања или негодовања грађана"⁴.

Јавним мјестом сматра се нарочито мјесто на коме је слободан приступ неодређеном броју лица без икаквих услова (улице, тргови, путеви, средства јавног превоза, угоститељске, трговачке и занатске радње и др.) или под одређеним условима (спортски стадиони, игралишта, биоскопи, позоришта и др.).

3. Прекршаји јавног реда и мира

У прекршаје јавног реда и мира убрајамо:

- прекршаје против функционисања државних органа и јавних служби,

³ члан 2. став 1. Закона о јавном реду и миру;

⁴ члан 2. став 3. Закона о јавном реду и миру;

- прекршаје против интереса малолетника и других лица и
- остале прекршаје који су учињени на јавном мјесту.

А) Основни прекршаји јавног реда и мира

Нарушавање јавног реда и мира свађом, виком, вриском, извођењем или репродукцијом музичких садржаја или текстова, ношењем или истицањем симбола, слика, цртежа или текстова непристојног, увредљивог или узнемиравајућег садржаја и другим непристојним или дрским понашањем⁵ представља прекршај. Из диспозиције овог прекршаја видљиво је да код овог прекршаја имамо више радњи извршења, и то:

- а) нарушавање јавног реда и мира свађом, виком или вриском,
- б) нарушавање јавног реда и мира извођењем или репродукцијом музичких садржаја или текстова,
- в) нарушавање јавног реда и мира ношењем или истицањем симбола, слика, цртежа или текстова непристојног, увредљивог или узнемиравајућег садржаја и
- г) нарушавање јавног реда и мира другим непристојним или дрским понашањем.

Свађа је вербални сукоб између два, односно између више лица, који се састоји у њиховом разрачунавању ријечима уз повишен тон, односно употребу грубих, непристојних, увредљивих и погрдних ријечи. Ради се жучном казивању ријечи или размјени ријечи између два или више лица, а интензитетом којим се нарушава ред и мир и безбједност и спокојство грађана.

Вика или вриска је вербална радња која се састоји у изговарању ријечи или пуштању гласа на неуобичајен начин, јаким интензитетом који изазива узнемирење грађана.

Заштитни објект код овог прекршаја је јавни ред и мир и безбједност грађана, а последица се углавном испољава у узнемиравању околине. Извршилац овог прекршаја може бити свако физичко лице, одговорно за прекршај, које наруши јавни ред и мир својим непристојним и дрским понашањем. Овај прекршај спада у категорију лакших прекршаја.

Тпрекршај из члана 8. Закона који носи назив "вријеђање"⁶ има два вида испољавања с обзиром на радњу извршења, и то:

⁵ За ове прекршаје прописана је новчана казна у износу од 50 до 300 КМ (члан 7. Закона о јавном реду и миру);

⁶ За ове прекршаје прописана је новчана казна у износу од 200 до 800 КМ (члан 8. Закона о јавном реду и миру);

а) изазивање осјећаја физичке угрожености или узнемирености грађана грубим вријећањем другог лица и

б) изазвање осјећаја физичке угрожености или узнемирености грађана сваким другим безобзирним понашањем.

Вријећање подразумијева давање изјаве или понашање којим се омаловажава или потцјењује личност другога, пред другим људима (у суштини, овдје се ради о својеврсном, вишеструком исмијавању одређеног лица пред другима).

У посебне облике безобзирног понашања убрајамо разне облике малтретирања и шиканирања другог лица, при чему се то друго лице од стране извршиоца прекршаја ставља у подређен положај, односно извршењем радње прекршаја нарушава се и вријећа људско достојанство тог лица, као и угрожавање спокојства грађана физичким или психичким злостављањем другог лица наношењем физичког или психичког бола мањег интензитета другом лицу на јавном мјесту или у присуству других грађана (без наношења тјелесне повреде, најчешће у виду шамарања, вучења за косу, одгуривања и сл.).

Код овог прекршаја, заштитни објект је јавни ред и мир изражен у негодовању, односно угрожавању спокојства грађана, а последица се испољава осјећањем узнемирености или физичке угрожености грађана. Извршилац овог прекршаја може бити свако физичко лице, одговорно за прекршај, које ријечима или дјелом грубо вријећа, односно физички или психички злоставља друго лице, те тако угрожава спокојство грађана, односно ремети јавни ред и мир. Овај прекршај спада у категорију лакших прекршаја.

Чланом 9. Закона предвиђена су два прекршаја, односно прекршај из овог члана чини оно физичко лице које изврши ма коју од слѣдеће двије радње, и то:

а) вршења физиолошке потребе на јавном мјесту и/или

б) показивања полног органа или других интимних дијелова тијела другима на јавном мјесту⁷.

Наведене радње су у Закону о јавном реду и миру предвиђене као прекршај, и то само ако су учињене на јавном мјесту.

⁷ За ове прекршаје прописана је новчана казна у износу од 200 до 800 КМ (члан 9. Закона о јавном реду и миру)

Заштитни објект код овог прекршаја је јавни морал, односно спокојство грађана, са веома израженим и честим њиховим негодовањем. Овај прекршај спада у категорију лакших прекршаја.

Прикупљање добровољних прилога⁸ и других видова помоћи није слободно, с обзиром на то да је поступак прикупљања уређен Законом о јавном реду и миру. Свако лице које прикупља добровољне прилоге и друге видове помоћи супротно Закону, чини прекршај.

Заштитни објект код овог прекршаја је јавни ред и мир. Овај прекршај спада у категорију лакших прекршаја.

Угрожавање безбједности неког лица пријетњом напада на његов живот и тијело⁹ састоји се у угрожавању личне безбједности или изазивања осјећања угрожености другог лица. Угрожавање личне безбједности и изазивање осјећања угрожености је изражено у пријетњи да ће се напасти на живот или тијело другог лица или њему блиског лица. Радња извршења овог прекршаја изражава се у пријетњи која има за последицу угрожавање сигурности другог лица или њему блиског лица.

Пријетња је психичка принуда која као таква дјелује на лице тако да оно услед ње осјећа угроженост свог живота и тијела или живота и тијела њему блиског лица. У суштини, пријетња је стављање у изглед другом лицу каквог зла и она постоји ако је озбиљна, стварна и остварљива. Може бити учињена вербално и реално и њом се ставља у изглед одређена опасност по друго или њему блиско лице.

Заштитни објект је ред и мир и безбједност лица који се угрожавањем нарушавају. Овај прекршај спада у теже прекршаје.

У члану 12. Закона прописан је прекршај јавног реда и мира под називом "туча и физички напад"¹⁰. Радња извршења код овог прекршаја састоји се у:

- а) изазивању туче или физичког напада на другог,
- б) учествовању у тучи и
- в) физичком нападу на другога.

Изазивање туче или физичког напада на другог има карактер подстрекавања и то је такво реално или вербално противправно понашање

⁸ За овај прекршај прописана је новчана казна у износу од 200 до 800 КМ (члан 10. Закона о јавном реду и миру)

⁹ За овај прекршај прописана је новчана казна у износу од 300 до 900 КМ (члан 11. Закона о јавном реду и миру);

¹⁰ За ове прекршаје прописана је новчана казна у износу од 400 до 1.200 КМ (члан 12. Закона о јавном реду и миру);

лица којим оно, разним вербалним или физичким радњама, наводи, односно подстиче друга лица на тучу.

Учествовање у тучи је стање у којем неко лице активно судјелује у тучи на било који начин (судјеловање у физичком обрачуну са другим лицима). Туча је физичко обрачунавање између два или више лица.

Под физичким нападом на другога подразумијева се употреба физичке снаге од стране извршиоца прекршаја према другом лицу. Физички напад на другога има објект напада (друго лице), а заштитни објект у прекршајноправном смислу је мир и спокојство грађана.

Физички напад доводи до туче (у тучи морају учествовати најмање два лица), а посљедица туче се испољава кроз негодовање грађана, угрожавање њиховог спокојства и ремећење јавног реда и мира. Уколико је у тучи неко лице тешко тјелесно повријеђено или лишено живота, онда ће постојати кривично дјело учествовања у тучи из члана 157. Кривичног закона Републике Српске.

Кривично дјело учествовања у тучи спада у кривична дјела угрожавања живота и тијела којима се предвиђа кажњавање за само учествовање у тучи у којој је неко лице лишено живота или је другом нанесена тешка тјелесна повреда (под учествовањем у тучи подразумијевају се и ситуације у којима су одговорни учесници туче у којој је неко лице лишено живота или тешко повријеђено побјегли са мјеста догађаја непосредно прије него што је до лишавања живота дошло, с обзиром на то да су својим понашањем допринијели настанку туче, затим њеном размахивању, односно стварању врло опасне противправне ситуације у којој је неко лице лишено живота или тешко повријеђено). Извршилац овог прекршаја може бити свако физичко лице, одговорно за прекршај. За овај прекршај прописана је новчана казна, а овај прекршај по запријеђеној казни спада у категорију најтежих прекршаја.

Коцкање¹¹ представља негативну друштвену појаву, а заштитни објект код овог прекршаја јесте јавни ред и мир (учествовање у коцки од 2000. године не представља кривично дјело). Битан предуслов за постојање ове врсте прекршаја је његов јавни карактер, односно коцкање се сматра прекршајем уколико се врши на јавном мјесту, за новац или другу корист (постизање имовинске користи је битан елемент прекршаја).

¹¹ За ове прекршаје прописане су новчане казне у износу од 400 до 1.000 КМ за физичко лице, од 2.000 до 6.000 КМ за предузеће и друго правно лице и од 400 до 1.000 КМ за одговорно лице у предузећу и другом правном лицу (члан 13. Закона о јавном реду и миру);

Уступање, односно изнајмљивање просторије/а у сврху коцкања (за награду или без ње, трајно или привремено, односно једнократно) је посебна радња прекршаја (али и кривичног дјела које чини онај ко за награду ставља на располагање просторије ради коцкања или на други начин за награду омогућава коцкање) којом се, у ствари, омогућава извршење прекршаја коцкања.

Коцкање је дозвољено уколико се одвија у за то намијењеним просторијама које су регистроване за ту врсту дјелатности, али је неовлашћено организовање коцке и других игара на срећу кривично дјело. Законом је предвиђено кажњавање предузећа и другог правног лица, као и одговорног лица у предузећу и другом правном лицу који изнајме, односно уступе просторије у сврху коцкања. Овај прекршај спада у категорију тежих прекршаја.

Трекршај под називом "употреба пиротехничких средстава"¹² састоји се у паљењу ракета и других пиротехничких, запаљивих или експлозивних средстава на јавном мјесту и на начин којим се изазива узнемиреност грађана.

Заштитни објект код овог прекршаја јесте јавни ред и сигурност грађана, а последица је изражена у њиховом нарушавању. За постојање овог прекршаја битно је мјесто извршења и начин извршења. За прекршај одговарају, поред физичког лица, и предузеће и друго правно лице, као и одговорно лице у предузећу и другом правном лицу. Овај прекршај убрајамо у категорију тежих прекршаја.

Трекршај који носи назив "узнемиравање грађана буком"¹³ представља новину у прекршајном законодавству Републике Српске. Радња извршења код овог прекршаја састоји се у ремећењу, односно нарушавању мира грађана извођењем музичких и других садржаја, коришћењем музичких инструмената, радио и телевизијских пријемника, као и других звучних уређаја, као и стварањем механичких извора буке, преко одређене јачине, а што узнемирава и нарушава мир и спокојство других. Битан предуслов за постојање овог прекршаја јесте одређеност времена у које се нарушавање дешава, те је неопходно да се нарушавање мира других на јавном мјесту

¹² За овај прекршај прописане су новчане казне у износу од 300 до 900 КМ за физичко лице, од 2.000 до 6.000 КМ за предузеће и друго правно лице и од 400 до 1.000 КМ за одговорно лице у предузећу и другом правном лицу (члан 14. Закона о јавном реду и миру);

¹³ За ове прекршаје прописане су новчане казне у износу од 400 до 1.200 КМ за физичко лице, од 3.000 до 9.000 КМ за предузеће и друго правно лице и од 500 до 1.300 КМ за одговорно лице у предузећу и другом правном лицу (члан 15. Закона о јавном реду и миру);

врши у времену од 15.00 до 17.00 часова (тзв. поподневни одмор) или од 22.00 до 6.00 часова (ноћни одмор).

Заштитни објект код овог прекршаја је мир и спокојство других. За овај прекршај може да одговара физичко лице, али и предузеће и друго правно лице, као и одговорно лице у предузећу и другом правном лицу.

Закон о оружју и муницији¹⁴ није изричито одредио појам оружја, али је извршио класификацију оружја, те се тако оружјем сматра:

1. ватрено оружје (све врсте пушака, пиштоља и револвера, као и све врсте направа које под притиском барутних или других гасова насталих као производ сагоријевања погонске материје избацују кроз цијев зрно, куглу или сачму),

2. ваздушно оружје (све врсте пушака и пиштоља које под притиском или потиском ваздуха или сабијеног гаса избацују куглу или дијаболу кроз цијев),

3. гасно оружје (оружје које избацује или испушта гас или друге супстанце штетне за здравље),

4. распрскавајуће оружје (оружје које се распрскава под дејством експлозивних материја, односно оружје или направа конструисана, направљена или намијењена избацивању оружја које се распрскава под дејством експлозивних материја),

5. хладно оружје (боксерска, бодези, каме, мачеви, сабље, бајонети, као и други предмети којима је основна намјена вршење напада),

6. оружје са тетивом (лукови и самострели, као и друге направе које под притиском тетиве или друге еластичне материје избацују стрижелу или други пројектил) и

7. посебно оружје (пушке, пиштољи и друге направе које под притиском експлозивне или гасне материје избацују анестетике или средства која производе звучне или свјетлосне сигнале, као и оружје које ослобађа електрични напон већег интензитета).

С обзиром на наведено, може се дефинисати и појам оружја, а под оружјем се подразумијева (сматра) свака направа која је израђена, прилагођена или намијењена за избацивање пројектила, гаса, течности или друге супстанце путем потиска барутних гасова, ваздушног притиска, гаса под притиском или другог потисног средства, као и други предмети чија је основна намјена вршење напада.

¹⁴ Закон о оружју и муницији ("Службени гласник Републике Српске", број 70/07);

Ватреним оружјем у смислу Закона о оружју и муницији сматрају се "све врсте пушака, пиштоља и револвера, као и све врсте направа које избацују пројектил (зрно, куглу или сачму) потиском барутних или других гасова насталих као производ сагоријевања погонске материје."¹⁵

Неовлашћена употреба оружја¹⁶ постоји увијек када лице ван оквира својих законом утврђених овлашћења употребљава оружје. Илустрације ради, овлашћено службено лице може употријебити ватрено оружје које по прописима службе носи само кад то налажу потребе службе и у оквиру законом утврђеног овлашћења. Неовлашћеном употребом оружја, у смислу Закона о јавном реду и миру, нарочито се сматра: испалјивање хитаца из оружја, показивање оружја на јавном мјесту или руковање оружјем на начин којим се може изазвати застрашивање или угрожавање безбједности људи и имовине. Ако учинилац овог прекршаја угрози безбједност лица или имовине или изазове осјећање узнемирености грађана, тада постоји тежи, квалификовани прекршај, за који је прописана новчана казна у већем износу.

Код овог прекршаја, заштитни објект је мир и безбједност грађана, а последица је изражена у њиховом нарушавању. Овај прекршај спада у теже прекршаје. Посебно треба истаћи и кривична дјела која се тичу оружја, и то кривично дјело израђивања и набављања оружја и средстава намијењених за извршење кривичних дјела из члана 398. Кривичног закона Републике Српске и кривично дјело недозвољене производње и промета оружја или експлозивних материја из члана 399. истог Закона.

Трописивање "уживања дроге"¹⁷ или друге психотропне супстанце на јавном мјесту прекршајем јавног реда и мира представља значајну новину у прекршајном законодавству Републике Српске (у прекршајно законодавство Републике Српске овај прекршај је први пут уведен 2002. године). Радња извршења код овог прекршаја састоји се у:

а) уживању опојних дрога или других психотропних супстанци на јавном мјесту и

б) у продаји, односно препродаји дроге.

Заштитни објект код овог прекршаја је јавни мир, а за постојање овог прекршаја битно је мјесто извршења прекршаја, односно уживање опојних

¹⁵ члан 3. став 1. тачка а) Закона о оружју и муницији;

¹⁶ За овај прекршај прописана је новчана казна у износу од 400 до 1.200 КМ, с тим да уколико учинилац прекршаја угрози безбједност лица или имовине или изазове осјећање узнемирености грађана, казниће се новчаном казном од 500 до 1.500 КМ (члан 16. Закона о јавном реду и миру);

¹⁷ За ове прекршаје прописана је новчана казна у износу од 500 до 1.500 КМ (члан 17. Закона о јавном реду и миру);

дрога или других психотропних супстанци на јавном мјесту, односно продаја или препродаја дроге на јавном мјесту.

У Кривичном закону Републике Српске посебно су прописана два, веома значајна, кривична дјела из ове области, и то:

а) неовлашћена производња и промет опојних дрога из члана 224. Закона и

б) омогућавање уживања опојних дрога из члана 225. Закона.

За разлику од Републике Српске, у неким законодавствима инкриминисано је и само уживање опојних дрога, с тим да се у неким земљама кажњава (и сматра кривичним дјелом) употреба свих опојних дрога, за разлику од других у којима се кажњава само употреба појединих врста дрога.

Прекршај под називом "пропуштање пријављивања нарушавања јавног реда и мира у угоститељском објекту"¹⁸ представља још једну новину у позитивном законодавству Републике Српске (вјероватно по узору на члан 362. Кривичног закона Републике Српске у којем је прописано кривично дјело под називом "непријављивање кривичног дјела или учиниоца"). Радња извршења код овог прекршаја састоји се у нечињењу, односно пропуштању пријављивања нарушавања јавног реда и мира у угоститељском објекту (дакле, за разлику од кривичног дјела гдје се пропушта пријавити како кривично дјело тако и учинилац, овдје се ради само о непријављивању прекршаја) од стране власника угоститељског објекта или лица коме је повјерено вођење угоститељског објекта. Ово је прави оmissivни прекршај, јер се може извршити само нечињењем. Из диспозиције прекршаја јасна је обавеза власника угоститељског објекта или лица коме је повјерено вођење угоститељског објекта да одмах, без одлагања, пријави, односно обавијести орган унутрашњих послова, односно најближу полицијску станицу о нарушавању јавног реда у "свом" угоститељском објекту. Учинилац овог прекршаја може бити искључиво власник угоститељског објекта или лице коме је повјерено вођење угоститељског објекта, а који пропусте пријавити нарушавање јавног реда. Објект заштите код овог прекршаја је јавни ред и мир и безбједност грађана. Овај прекршај спада у категорију лакших прекршаја.

¹⁸ За овај прекршај прописана је новчана казна у износу од 200 до 800 КМ (члан 18. Закона о јавном реду и миру):

Проституција¹⁹ је негативна друштвена појава која се састоји у нуђењу свога тијела другом лицу с циљем његовог сексуалног задовољења, уз захтјев за накнаду за коришћење тијела. Ријеч проституција потиче од латинске ријечи "*prostituere*", која значи "јавно излагати", и подразумијева продају сексуалних услуга за новац или неку другу услугу (нпр. запошљавање, рјешавање неког проблема). Често се спомиње као "најстарији занат на свијету", а особа која продаје сексуалне услуге зове се проститутка.

Из диспозиције овог прекршаја видљиво је да имамо више радњи извршења, и то:

а) бављење проституцијом или одавање проституцији (подразумијева се да лице које се бави проституцијом живи од продаје свога тијела, односно да се лице бави проституцијом као занимањем из навике) и

б) изнајмљивање, односно уступање просторије ради вршења проституције (издавање соба или других просторија на коришћење уз наплату).

Само одавање проституцији, односно бављење проституцијом представља прекршај према Закону о јавном реду и миру и то представља значајну новину у односу на досадашњи Закон о јавном реду и миру.

Заштитни објект је јавни морал и безбједност лица, а последица је у њиховом нарушавању. Овај прекршај може да изврши физичко лице (у правилу женско, али и мушко лице чије услуге користе жене - геј мушкарци) које се бави проституцијом, односно физичко лице које стално или повремено изнајмљује, односно уступа просторије ради вршења проституције, предузеће или друго правно лице које изнајмљује, односно уступа просторије ради вршења проституције, те одговорно лице у предузећу и другом правном лицу које изнајмљује, односно уступа просторије ради вршења проституције. Законом није прописано кажњавање физичких лица која на јавном мјесту другог наводе на проституцију или посредују у вршењу проституције (што је био случај са ранијим законом). Такође, законом није прописано нити кажњавање ових лица уколико

¹⁹ За ове прекршаје прописане су новчане казне: у износу од 400 до 1.200 КМ за физичко лице које се бави проституцијом; од 500 до 1.500 КМ за физичко лице које изнајмљује, односно уступа просторије ради проституције; од 4.000 до 12.000 КМ за предузеће и друго правно лице које изнајмљује, односно уступа просторије ради проституције и од 500 до 1.300 КМ за одговорно лице у предузећу и другом правном лицу које изнајмљује, односно уступа просторије ради проституције (члан 19. Закона о јавном реду и миру);

малољетном лицу уступају просторије ради проституције. Према запријеђеним казнама, овај прекршај спада у посебно тешке прекршаје.

Трекршај који носи назив "врачање"²⁰ представља новину у прекршајном законодавству Републике Српске и сигурно је одговор нашег друштва на велику присутност разних пророка, магова, врачара, тумача снова и др. на овим просторима. Посебан вид врачања представља и наводно лијечење разних болести и психичких тегоба од стране, најчешће, варалица и обмањивача.

Радња извршења код овог прекршаја састоји се у:

а) бављењу врачањем, прорицањем судбине, тумачењем снова или сличним обмањивањем других лица,

б) објављивању огласа, пропагирању или на други начин позивању и подстицању грађана да се подвргну врачању или прорицању судбине и

в) помагању лицу које се бави врачањем.

Заштитни објект код овог прекршаја је јавни мир и мир, односно спокојство грађана, а последица је у њиховом нарушавању. За прекршај одговарају, поред физичког лица које се бави врачањем, прорицањем судбине или сличним обмањивањем, и предузеће и друго правно лице, као и одговорно лице у предузећу и другом правном лицу које објављује огласе, пропагира или на други начин позива и подстиче грађане да се подвргну врачању или прорицању судбине. Овај прекршај убрајамо у категорију нарочито тешких прекршаја.

Б) Прекршаји против функционисања државних органа и јавних служби

Трекршај под именом "уништавање јавних огласа и објава"²¹ састоји се у:

а) неовлашћеном цијепању, уклањању или на други начин оштећењу јавних или изборних огласа или објава државних или локалних органа власти истакнутих у складу са прописима и

б) спречавању истицања јавних и изборних огласа и објава државних органа. Учинилац овог прекршаја може бити свако одговорно, физичко лице, а објект заштите је јавни ред и мир.

²⁰ За ове прекршаје прописане су новчане казне у износу од 500 до 1.500 КМ за физичко лице, од 4.000 до 12.000 КМ за предузеће и друго правно лице и од 500 до 1.300 КМ за одговорно лице у предузећу и другом правном лицу (члан 20. Закона о јавном реду и миру);

²¹ За овај прекршај прописана је новчана казна у износу од 300 до 900 КМ (члан 21. Закона о јавном реду и миру);

За постојање прекршаја који носи назив "ограничење кретања на одређеном простору"²² битно је:

а) непоступање физичког лица по наредби или рјешењу државног органа и

б) ограничење или забрана кретања или задржавања лица на одређеним јавним мјестима или подручјима.

Прекршај чини и физичко лице које се не удаљи из групе коју је овлашћени припадник полиције позвао да се разиђе. Дефинисање јавног мјеста или подручја је предуслов прекршаја. Овај прекршај спада у категорију тешких прекршаја. Заштитни објект код овог прекршаја је јавни ред и мир грађана, односно општа друштвена дисциплина.

Извршилац прекршаја "лажно представљање"²³ јесте физичко лице које се:

а) лажно представља као службено лице државног органа или одговорно лице предузећа или другог правног лица, односно које неовлашћено носи службене ознаке, униформе или легитимације које му не припадају и

б) лице које употреби лажне личне податке као своје или потврди туђе лажне личне податке као тачне. Овај прекршај спада у категорију тешких прекршаја. Заштитни објект код овог прекршаја је јавни ред, друштвена дисциплина и мир грађана.

Радња извршења код прекршаја "ометање државних органа у вршењу јавних функција"²⁴ састоји се у:

а) ометању или спречавању дјеловања државних органа, предузећа и других правних лица која врше јавна овлашћења, односно у спречавању њихових службеника да врше своје функције и

б) непоступању на лицу мјеста по законитом захтјеву или наређењу истих. Чињењем овог прекршаја омета се рад и извршење службених задатака надлежног државног органа. Учиниоца овог прекршаја може бити свако физичко (одговорно и вино) лице. Заштитни објект код овог прекршаја је јавни ред и мир грађана. Овај прекршај спада у категорију тешких прекршаја.

²² За овај прекршај прописана је новчана казна у износу од 500 до 1.500 КМ (члан 22. Закона о јавном реду и миру);

²³ За овај прекршај прописана је новчана казна у износу од 500 до 1.500 КМ (члан 23. Закона о јавном реду и миру);

²⁴ За овај прекршај прописана је новчана казна у износу од 500 до 1.500 КМ (члан 24. Закона о јавном реду и миру);

В) Прекршаји против интереса малољетника и других категорија лица

Прекршај "послуживања алкохолном"²⁵ се састоји у давању алкохолних пића очигледно пијаном лицу (небитно је да ли се ради о пунољетном или малољетном лицу), затим малољетнику млађем од 18 година живота, душевно болесном лицу или лицу заосталог душевног развоја, односно подстицању ових лица на узимање алкохола. За постојање прекршаја неопходно је да се алкохолно пиће даје на мјесту гдје се при промету ових пића она троше на лицу мјеста. Када су у питању малољетници, предуслов је да лице којем се алкохолно пиће даје није навршило 18 година живота. Извршилац овог прекршаја, поред физичког лица, јесте и предузеће и друго правно лице и одговорно лице у предузећу и другом правном лицу које врши промет алкохолних пића, а у чијем објекту се дају алкохолна пића очигледно пијаном лицу, малољетнику млађем од 18 година, душевно болесном лицу или лицу заосталог душевног развоја. Заштитни објект код овог прекршаја је јавни ред и мир. Према запријећеним казнама, овај прекршај спада у групу тежих прекршаја.

Радња извршења код прекршаја који носи назив "просјачење"²⁶ састоји се у самом просјачењу, односно присиљавању на просјачење или навођењу на просјачење малољетног лица, душевно болесног лица или лица заосталог душевног развоја. Просјачење представља тражење милостиње (прибављање какве имовинске користи) од другог у новцу или каквој другој користи. Може се испољити у виду занимања или заната. Навођење на просјачење другог лица подразумијева, сигурно је, и организовање просјачења, а посебно организовање просјачења у групи.

Одавање скитњи није прописано као прекршај јавног реда и мира, а скитничење представља мијењање мјеста боравка без економске и друштвене оправданости, односно лутање од мјеста до мјеста без оправданих разлога и без мотива да се оствари неки животни и друштвено користан циљ.

Заштитни објект код овог прекршаја је јавни ред и мир, а овај прекршај спада у групу тежих прекршаја. Прописана, веома висока новчана казна за евентуалне починиоце који присиљавају или наводе на просјачење друга

²⁵ За овај прекршај прописане су новчане казне у износу од 400 до 1.200 КМ за физичко лице, од 3.000 до 9.000 КМ за предузеће и друго правно лице и од 500 до 1.300 КМ за одговорно лице у предузећу и другом правном лицу, односно власника угоститељског објекта (члан 25. Закона о јавном реду и миру);

²⁶ За ове прекршаје прописана је новчана казна у износу од 200 до 800 КМ, с тим да ће се онај ко присиљава или наводи на просјачење малољетно лице, душевно болесно лице или лице заосталог душевног развоја казнити новчаном казном од 400 до 1.200 КМ (члан 26. Закона о јавном реду и миру);

лица, посебно малољетна, душевно болесна или лица заосталог душевног развоја, с једне стране чини се сасвим оправданом, док је, с друге стране, за оне који просјаче, у условима тешке економске ситуације, општег сиромаштва, незапослености и слично заиста астрономска и помало непримјерена.

Законом о прекршајима Републике Српске није прописана могућност кажњавања родитеља, односно староца малољетника за прекршај учињен од стране малољетника (као што је то био случај са Законом о прекршајима који је престао да важи 31.08.2006. године). Међутим, Законом о јавном реду и миру, у члану 27. прописана је прекршајна одговорност родитеља, усвојиоца, односно староца малољетника који је учинио прекршај против јавног реда и мира прописан Законом о јавном реду и миру. Услов за прекршајну одговорност ових лица јесте чињеница извршења прекршаја јавног реда и мира, а као посљедица пропуштања дужног старања о малољетнику (пропуштање дужног надзора родитеља, односно староца према малољетнику јесте основ њихове одговорности)²⁷. Уз то неопходно је и да је родитељ, односно старалац у могућности да такав надзор врши. Оба родитеља подједнако су одговорна, с обзиром на то да су и дужности родитеља према дјечи заједничке, под условом да су подједнако имали могућност надзора. Уколико малољетник почини прекршај против јавног реда и мира, а који је прописан Законом о јавном реду и миру, увијек одговарају оба родитеља (ако родитељи не живе заједно, онда одговорност пада на оног родитеља код кога се налази малољетник). Посебну новину представља став 2. овог члана који прописује прекршајну одговорност родитеља, усвојиоца, односно староца за прекршај јавног реда и мира који почини малољетник млађи од 18 година у периоду од 23.00 часа до 06.00 часова.

Г) Остали прекршаји јавног реда и мира

Тапкарење или препродаја улазница²⁸ је вид недозвољене трговине, а састоји се у препродаји улазница за спортске, биоскопске и друге приредбе по већој цијени од стварно одређене цијене улазнице. Извршилац овог прекршаја је физичко лице које врши препродају, те физичко лице, предузеће или друго правно лице или одговорно лице у предузећу и другом правном лицу које организује или омогућава препродају улазница. Најчешће се као организатори препродаје појављују пунољетна лица (она купују улазнице за разне приредбе), а као вршиоци препродаје појављују се

²⁷ За ове прекршаје прописана је новчана казна у износу од 400 до 1.200 КМ, односно од 500 до 1.500 КМ ако је прекршај учињен од стране малољетника млађег од 18 година у времену од 23.00 часа до 06.00 часова (члан 27. Закона о јавном реду и миру);

²⁸ За овај прекршај прописане су новчане казне у износу од 300 до 900 КМ за физичко лице, од 2.000 до 6.000 КМ за предузеће или друго правно лице и од 400 до 1.000 КМ за одговорно лице у предузећу и другом правном лицу (члан 28. Закона о јавном реду и миру);

малољетници који продају улазнице. Битан услов за овај прекршај је да продаја улазница буде по већој цијени од стварне цијене улазнице. Објект заштите код овог прекршаја је јавни ред и мир грађана.

Прекршај "угрожавања пролазника"²⁹ има двије радње извршења, и то:

а) стављање или држање испред зграде или ограде, односно на згради или огради уређаја или предмета који могу угрозити пролазника или му нанијети штету и

б) избацивање таквих предмета на улицу. Заштитни објект код овог прекршаја је јавни ред и сигурност, односно безбједност људи. Извршилац овог прекршаја може бити физичко лице, предузеће или друго правно лице и одговорно лице у правном лицу. Овај прекршај спада у групу тежих прекршаја.

Радње извршења код прекршаја из члана 30. Закона састоје се у:

а) држању, односно вођењу опасних животиња без надзора или заштитних средстава и

б) у злостављању животиња на јавном мјесту, односно у суровом поступању са животињама³⁰. Заштитни објект код овог прекршаја је безбједност и спокојство грађана, а посљедица радње извршења је у опасности (тзв. апстрактна опасност). За постојање овог прекршаја није потребна повреда неког лица, довољно је да је постојала опасност да до повређивања дође.

4. Поступак прикупљања добровољних прилога грађана

Добровољни прилози од грађана могу се прикупљати у складу са Законом о јавном реду и миру.

Добровољне прилоге, као и друге видове помоћи од грађана могу прикупљати предузећа и друга правна лица, хуманитарне и друге организације, грађани и њихова удружења уз претходну пријаву која се подноси надлежној организационој јединици Министарства унутрашњих послова према мјесту пребивалишта физичког лица, односно према сједишту правног лица. Пријава за прикупљање добровољних прилога подноси се најкасније пет дана прије почетка прикупљања и садржи име организације задужене за прикупљање, име и презиме физичких лица која ће прикупљати прилоге, циљ, мјесто и вријеме трајања прикупљања.

²⁹ За ове прекршаје прописане су новчане казне у износу од 300 до 900 КМ за физичко лице, од 2.000 до 6.000 КМ за предузеће или друго правно лице и од 400 до 1.000 КМ за одговорно лице у предузећу и другом правном лицу (члан 29. Закона о јавном реду и миру);

³⁰ За ове прекршаје прописана је новчана казна у износу од 300 до 900 КМ (члан 30. Закона о јавном реду и миру);

Надлежни орган је дужан издати подносиоцу пријаве потврду о пријави у року од 24 часа.

Законом о јавном реду и миру предвиђени су и изузеци када за прикупљање добровољних прилога није потребна пријава, и то:

- за прилоге који се прикупљају у оквиру предузећа или неког другог правног лица ради постизања заједничких циљева и задовољавања посебних потреба радника,

- ако се прикупљање организује од стране мјесне заједнице на њеној територији или скупштине етажних власника, ради одређених циљева у оквиру активности мјесне заједнице, односно заједнице етажних власника,

- прилози умјесто карата за културне манифестације које организују политичке организације и удружења грађана, у складу са програмом својих активности.

5. Заштитне мјере

Законом о јавном реду и миру таксативно су побројани прекршаји за које се учиниоцу, поред новчане казне, може изрећи и заштитна мјера одузимање предмета који су употријебљени за извршење прекршаја или су били намијењени за извршење прекршаја или су настали извршењем прекршаја. Ради се о сљедећим прекршајима: неовлашћено прикупљање добровољних прилога; туча и физички напад; коцкање; употреба пиротехничких средстава; узнемиравање грађана буком; неовлашћена употреба оружја; уживање дроге; уништавање јавних огласа и објава; ограничење кретања на одређеном простору; послуживање алкохолном и препродаја улазница.

Предузећу или другом правном лицу које се бави угоститељском дјелатношћу, одговорном лицу у таквом предузећу или другом правном лицу, власнику угоститељског објекта или лицу коме је повјерено вођење угоститељског објекта, поред новчане казне, може се изрећи и заштитна мјера забране вршења угоститељске дјелатности у трајању до шест мјесеци за сљедеће прекршаје, и то: коцкање; употреба пиротехничких средстава; узнемиравање грађана буком; уживање дроге; пропуштање пријављивања нарушавања јавног реда и мира у угоститељском објекту и ометање државних органа у вршењу јавних функција.

Уколико суд, током вођења прекршајног поступка и изрицања новчаних казни за прекршаје, и то: коцкање; узнемиравање грађана буком; пропуштање пријављивања нарушавања јавног реда и мира у угоститељском објекту и ометање државних органа у вршењу јавних функција, утврди да је предузеће или друго правно лице које се бави угоститељском дјелатношћу, одговорно лице у предузећу или другом правном лицу, власник угоститељског објекта или лице коме је повјерено вођење угоститељског објекта у току посљедње

двје године било кажњено правоснажном одлуком суда за неки од наведених прекршаја, том лицу ће се обавезно изрећи заштитна мјера забране вршења угоститељске дјелатности у трајању до шест мјесеци.

Заштитна мјера - ванболничко лијечење од зависности може се изрећи лицу које због одавања уживању алкохолних пића и опојних дрога почини прекршај уживања опојних дрога на јавном мјесту.

Заштитне мјере могу се изрећи и када новчана казна за учињени прекршај није изречена.

Уколико радници полиције у вршењу службених послова и задатака дођу до сазнања да је учињен неки од прекршаја из Закона о јавном реду и миру, могу привремено одузети предмете који су употријебљени или су били намијењени за извршење прекршаја или који су настали извршењем прекршаја, као и предмете који могу послужити као доказ у прекршајном поступку.

Неизвршавање заштитних мјера је посебно санкционисано, па ће тако учинилац прекршаја који поступи противно изреченој заштитној мјери коју му је изрекао надлежни орган због учињеног прекршаја јавног реда и мира бити кажњен новчаном казном од 500 до 1.500 КМ.

Законом су овлашћене скупштине градова и општина да својим одлукама, а у складу са Законом о јавном реду и миру, могу прописати и друге прекршаје јавног реда и мира.

Doc. dr Ljubinko Mitrović
The Internal Affairs College
Banja Luka

PUBLIC ORDER AND PEACE OFFENCES

Summary:

According to the statistical reports from Republic of Srpska in 2006 there was 10.597 registered offences (in 2004 there were 13.407, and in 2005 11.732). To compare, during 2006 in the the Federation of BiH there has been 18.030 offences against public peace and order. A number of registered offences against public peace and order in Republic of Srpska, their significance, and specially their relation to criminal acts were certainly the main reason to impose the new Law on Public Peace and Order in Republic of Srpska. This law has been imposed in March 2007 and it presents an attempt to exceed certain unsaid and deficient things within the Law from 2002.

Key words: *Offences, public peace and order, public place, fine and protective measures.*

Доц. др Милан Даничић

Висока школа унутрашњих послова

Бања Лука

**ФАКТОЛОШКА АНАЛИЗА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА ПРИВРЕДНОГ
КРИМИНАЛИТЕТА У ПЕРИОДУ 1996-2005. ГОДИНА НА ПОДРУЧЈУ
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

Резиме:

У овом раду је приказана фактолошка анализа кривичних дјела привредног криминалитета на подручју Републике Српске у периоду 1996-2005. година, с циљем да се сагледа структура, динамика и евентуалне предикције понашања појава из области јавне безбједности у Републици Српској.

Наведеном анализом покушано је да се укаже на неке могућности аналитике безбједносних појава, из домена статистике, које могу произвести корисне закључке или чак предвиђања и објашњења безбједносних појава и система.

***Кључне ријечи:** праћење, анализа и предвиђање безбједносних појава, привредни криминалитет, структура појаве, јачина појаве, раст и развој појаве.*

Увод

Фактолошко информисање има за циљ праћење, анализу и предвиђање безбједносних појава и стања безбједности¹. Ова врста аналитичко-статистичког информисања заснива се на подацима из одговарајућих фондова и статистичким методама и моделима за обраду тих података. Након обраде слиједи интерпретација и закључивање, који заправо дају смисао примјени статистичког моделирања у органима унутрашњих послова и другим сегментима анализе безбједносних појава.

Стање безбједности система, схваћено као способност система да у посматраном периоду функционише (настави одрживи развој), обухвата елементе и структуру који манифестују понашање тог система. Промјене

¹ Савић, Ј., Видојковић, Д., Стаматовић-Ђурић, О.: *Информатика у органима унутрашњих послова*. Виша школа унутрашњих послова, Београд-Земун, 2002.

фактора унутар и ван система доводе до промјена стања. Низ промјена стања система које врше транзицију система у неко одређено стање представља појаву.

Ради сагледавања структуре, динамике и евентуалне предикције понашања појава из области јавне безбједности у Републици Српској, извршена је анализа кривичних дјела привредног криминалитета у периоду од 1996. до 2005. године. Наведени период је заиста интересантан за анализу, јер обухвата вријеме од престанка ратних сукоба на територији Босне и Херцеговине (правног успостављања Републике Српске као ентитета), као и године реформских процеса и демократских промјена у држави. У овом периоду, обично званом транзициони, преглед стања појаве привредног криминалитета свакако ће донијети занимљиве резултате и закључке о утицају унутрашњих (рад органа гоњења, ефикасност полиције, казнена политика и др.) и спољашњих (стање економије, привреде, државе, стање у државама у окружењу, понашање самих грађана и др.) фактора у наведеном периоду на анализирану појаву.

Да ли је дејство оваквих безбједносних фактора било конструктивно или деструктивно, показаће повећање или смањење манифестација привредног криминала током периода 1996-2005. година.

1. Осавремењавање аналитике безбједносних појава

Интензивним развојем информационо-комуникационих технологија, отворила се могућност да се коришћењем нових и проширењем постојећих аналитичких метода формира нови приступ рјешавању проблема из области безбједности. Овакав приступ усмјерава рад органа безбједности на превенцију криминала, у далеко већој мјери него што је то раније био случај, развојем сложених, интелигентних система који би пратили стање у сфери безбједности и предлагали активности. Појачана комуникација између органа безбједности и заинтересованих група у заједници треба да представља размјену информација у циљу стварања ефикаснијег информационог система, који би у будућности требало да дјелује на дијагностиковање социјалних проблема.

У складу са наведеним промјенама, намеће се процјена да су нови фактори који утичу на област аналитике безбједносних појава слиједећи:

- појава нових софтверских алата, хардвера и друге пратеће опреме високих перформанси који пружају нове могућности у прикупљању, обради и анализи података (нпр. развој Географског информационог система), али захтијевају и дуже вријеме за обуку корисника;

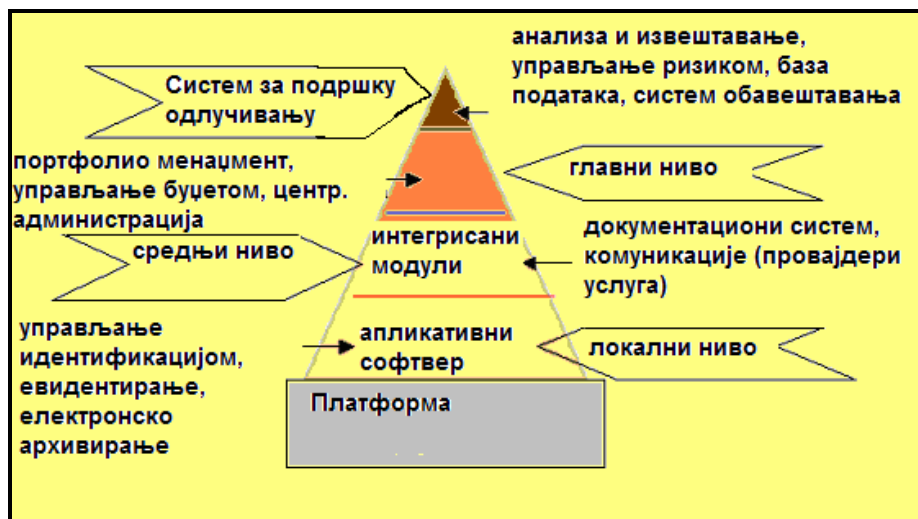
- интензивирање односа органа безбједности и јавности (нпр. постављање на Интернету презентација полицијских одјељења ради бољег обавјештавања локалне заједнице о активностима на превенцији криминала, статистичким подацима, репресивној дјелатности и др.);

- потреба за проширењем круга кључних носилаца пројеката (стејкхолдера) из области безбједности на приватни и невладин сектор;

- потреба за развојем нових, ефикасних стратегија за очување безбједности, услед појаве нових облика угрожавања безбједности.

2. Статистичко-аналитички модели као подршка одлучивању

У склопу процеса доношења одлука, проласком кроз фазе структурирања проблема и сакупљања обавјештења долази се до закључака, коришћењем стечених искустава, као и система повратне информације (*feedback*, кибернетски приступ управљању системима). Сакупљањем података од органа унутрашњих послова, али и других државних органа, агенција и установа, приватног сектора, невладиних организација, као и самог становништва, отвара се могућност да се подаци систематизују и централизује управљање њима формирањем база података. Послови анализе и извјештавања, мапирања ризика, менаџмент ризика, праћени, по могућству, додатним обавјештајним подацима, формирају заправо систем за подршку одлучивању у безбједносним системима (Слика 1).

Слика 1. Интегрисани безбједносни информациони систем

Наведени трендови у развоју аналитике безбједносних појава указују на преклапање са системима за подршку одлучивању у области вишекритеријумске анализе, система заснованих на web-у, групних и просторних система. Управљање системима безбједности са аспекта аналитике, како на микро тако и на макро нивоу, односно доношењу оперативних, тактичких и стратешких одлука, огледа се прије свега у подручју анализе структуре и динамике појава, алокације ресурса, доношења превентивних мјера и управљања буџетом.

3. Анализа безбједносних појава као инструмент савременог информисања

На способност система да егзистира и да функционише у складу са својим циљевима утичу:

- својства организације (елемената и структуре) тог система, али и
- природа, врста и јачина његове интеракције са сопственим окружењем².

У том смислу статистичке методе су уз акциона истраживања најпогоднији начин за анализу појава из области безбједности. У даљем тексту се на одабраном примјеру анализе указује на неке елементе за дескрипцију појава од интереса за:

- утврђивање стања и праћење појаве,
- анализирање и оцјењивање стања појаве,
- предвиђање стања појаве.
- Посматрана безбједносна појава (третирана као масовна) одређена је:
- временски, интервалско посматрање појаве по годинама, од 1996. до 2005. године,
- садржински, дефинисањем кривичних дјела против привреде по одговарајућим законским квалификацијама, са модалитетима: недозвољена трговина, злоупотреба службеног положаја, проневјере, фалсификовање службене исправе, утаја пореза и доприноса, фалсификовање новца, злоупотреба овлашћења у привреди, пословне преваре, несавјесно привредно пословање, фалсификовање или уништавање пословних књига и остала кривична дјела (методологија класификације из аналитичке службе полиције Републике Српске),

¹⁶³ Савић, Ј., Видојковић, Д., Стаматовић-Ђурић, О., Савремено оперативно информисање. Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2000.

▪ Као извор података, за анализу су послужиле евиденције информационо-документационог фонда полицијског система Републике Српске и подаци доступни на веб презентацији Републичког завода за статистику Републике Српске.

Из истоимене базе података одговарајућим алатима за извјештавање прикупљани су подаци за анализу. Даља обрада вршила се употребом програма *Microsoft Excel*, гдје су и формиране статистичке серије података, атрибутивне и нумеричке, временске и просторне, са апсолутним, релативним и кумулираним фреквенцијама, коришћене у даљем раду.

4. Одабир метода

Статистичка наука развила је читав спектар метода за анализу појава. Методе коришћене у овој анализи можемо груписати у:

- статичку анализу појаве (анализа у назначеном временском интервалу)
- анализу динамике појаве (анализу "кретања" појава током неког времена) и
- регресиону анализу појаве (истражује закономјерности у односима двије и више појава).
- Извори информација о појавама (извори фактолошких информација) су фактолошка обавјештења. То могу бити:
 - фактолошке идентификације (обавјештења о структури појава и обавјештења о динамици појава)
 - фактолошке експликације (обавјештења о везама између појава) и
 - фактолошке предикције (процјене и прогнозе).

У разматрању самог статистичког метода раздвојене су *статистичке дескрипције* (питања статистичког посматрања појава, њиховог груписања и приказивања) и *статистичке анализе* (анализе структуре и динамике појава и веза и односа међу појавама).

4.1. Фактолошке идентификације

Обавјештења о статисти појаве

Структура појаве

Обавјештења о структури појаве садрже податке о саставу појаве, о њеном нивоу (тј. о фреквенцији њеног јављања у одговарајућем статистичком скупу), и податке о унутрашњим односима између њених елемената (о конфигурацији појаве).

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

Састав и ниво појаве

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Број КД	574	828	864	739	636	604	649	544	726	851

Табела 1. Преглед кривичних дјела привредног криминалитета на територији Републике Српске у периоду 1996-2005. година

Слика 1. КД привредног криминала на територији Републике Српске у периоду од 1996. до 2005. године

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
ВРСТА КД										
Недозвољена трговина	129	338	222	207	231	98	34	32	26	26
Злоупотреба служб. положаја	72	78	118	95	75	80	157	111	152	125
Проневијере	31	29	30	34	28	46	34	19	69	65
Фалсификовање служб. исправе	39	55	63	68	46	76	109	66	64	59
Утаја пореза и доприноса	56	41	93	60	58	42	38	30	40	21
Фалсификовање новца	0	0	39	62	83	83	66	81	82	103
Злоупотреба овлашћења у привреди	0	0	0	0	0	23	29	42	42	23
Пословне преваре	0	0	0	0	0	4	12	13	24	40
Несавјесно привредно пословање	0	0	0	0	0	14	5	6	10	12
Фалс. или уништ. пословних књига	0	0	0	0	0	6	13	8	7	12
Остала КД	247	287	299	213	115	132	152	136	210	365
Укупно	574	828	864	739	636	604	649	544	726	851

Табела 2. Преглед тежих КД привредног криминала извршених у периоду 1996-2005. на територији Републике Српске

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

Број КД против привреде	Максимум	Минимум
Укупно	864	544
Број тежих КД	565	327
Број осталих КД	365	115

Табела 3. Максимум и минимум КД привредног криминала у периоду 1996-2005. година

Врста КД	Максимум	Минимум
Недозвољена трговина	338	26
Утаја пореза и доприноса	93	21
Злоупотреба службеног положаја	157	72
Фалсификовање службене исправе	109	39
Проневјера	69	19
Фалсификовање новца	0	103

Табела 4. Максимум и минимум тежих облика КД привредног криминала у периоду 1996-2005. година

Максималан број КД, укупно посматрано, је достигнут у 1998. години, као и тежих КД, док је максимум лакших дјела 2005. године. Очеvidно да повећање осталих КД у посљедње 3 године указује на повећани акценат у раду истражних органа на тежим КД, што је вјероватно изазвало «селидбу» криминалитета у тзв. остале врсте КД (датом класификацијом полиције нису посебно издвојена дјела из области мита и корупције, која су по статистикама међународних организација веома заступљена).

Када се уоче године максималног броја појединих тешких КД, добија се нешто другачија слика. У почетку разматраног периода, највећи је број дјела утаје пореза и недозвољене трговине, као логичан слијед слабих државних органа и институција. Како је држава јачала, број оваквих дјела се смањивао, што указује на појачан рад пореске управе и органа финансијске инспекције. Максималан број КД фалсификовања службене исправе и злоупотребе службеног положаја је у 2002. години, проневијера у 2004, а КД фалсификовања новца у 2005. години (исто важи и за остала КД). Из анализе се намеће, очеvidно, потреба појачања рада истражних органа у домену КД мита и корупције, фалсификовања новца, као и злоупотреба службеног положаја и исправе.

За приватну безбједност ово има посебан значајан, у смислу реструктурирања безбједносне политике: појачања контроле исправа физичких и правних лица (менаџмент идентификација), како класичних (папирних) тако и електронских злоупотреба идентитета, појачане контроле новца у оптицају, контроле појаве примања и давања мита, корупције и проневијера (контрола стратешког и тактичког менаџмента предузећа посебним мјерама, рјешавањем конфликта да се извјештаји о стању безбједности предају управо топ менаџменту који по статистикама врши

наведена кривична дјела). У том смислу је потребна појачана веза приватног сектора безбједности и надлежних органа гоњења (размјена података, приступ базама података, аналитичким извјештајима и билтенима, консултације, састанци и сл.).

Умјесто бројних података о нивоима свих модалитета уоченог обиљежја (умјесто статистичке серије структуре - основне или кумулиране), у статистичкој пракси се за представљање појаве често користи само један податак: податак о нивоу репрезентативног модалитета, односно средња вриједност појаве. Прије него што се определијелимо да користимо средњу вриједност као репрезент неке појаве, морамо претходно испитати хомогеност те појаве.

Хомогеност појаве јесте један од показатеља структуре појаве којим се исказује својство компактности или некомпактности структуре појаве. Закључци о (не)хомогености посматране појаве извлаче се из упоредне анализе и оцјене података о средњој вриједности и о варијабилитету појаве.

Прво рачунамо просту аритметичку средину по обрасцу $\bar{X} = \frac{\sum x_i}{n}$, потом стандардну девијацију, као квадратни коријен варијансе, односно апсолутне мјере дисперзије $\sigma = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y - y_i)^2}$. Коефицијент варијације је релативна мјера дисперзије: $V[\%] = \frac{\sigma}{\bar{X}} \cdot 100$.

У Табели. 5. приказани су резултати праћења хомогености у односу на године наведеног периода (аритметичка средина, стандардна девијација и коефицијент варијације појаве) за укупан број КД, тежа КД и остала КД посебно.

Врста КД	аритм. сред. вриједност	станд. девијација	коэф. варијације
Укупно	701,50	117,56	16,76%
Број тежих КД	485,90	70,45	14,50%
Број осталих КД	215,60	83,59	38,77%

Табела 5. Анализа хомогености КД привредног криминалитета по годишњим вриједностима

На основу података из Табеле 4.5, закључујемо:

- просјечан годишњи број КД је 701, а тежих КД 486, и она се могу узети као репрезент појаве, с обзиром на низак коефицијент варијације од 16,76%, односно 14,50%,

- просјечан годишњи број осталих КД (216) није добар репрезент појаве, јер има коефицијент варијације већи од 30%, односно велика одступања (84 КД).

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

ВРСТА КД	аритм. средина	станд. девијација	коэф. варијације
Недозвољена трговина	134,30	110,13	82,00%
Злоупотреба служб. положаја	106,30	31,52	29,66%
Проневјере	38,50	16,46	42,75%
Фалсификовање служб. исправе	64,50	18,98	29,43%
Утаја пореза и доприноса	47,90	20,10	41,96%
Фалсификовање новца	59,90	35,77	59,71%

Табела 6. Хомогеност појединих врста КД по годишњим вриједностима

Додатном анализом хомогености појединих врста тежих КД, у Табели 8.7.4.6 уочавамо да се просјечан годишњи број КД може узети као репрезент појаве код фалсификовања службених исправа и злоупотребе службеног положаја, јер су им коефицијенти варијације испод 30%. Остале врсте КД су изузетно нехомогене по годишњим вриједностима.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
аритм. средина	54,91	59	49,45	66	77,36
станд. девијација	41,93	55,35	43,76	62,96	102,40
коэф. варијације	76,37%	93,81%	88,48%	95,39%	132,37%

Табела 7. Хомогеност тежих КД по врсти

Анализа хомогености тежих КД по врсти указује на изразиту нехомогеност у свим годинама (свуда је коефицијент варијације виши од 70%), што говори о изразитој разнородности квалификација дјела, те средња вриједност не може бити добар репрезент појаве.

Медијана је она вриједност обиљежја (онај модалитет) посматране појаве која одговарајућу статистичку серију од $N = \sum_{i=1}^n f_i$ јединица статистичког посматрања, уређену по величини модалитета, дијели на два једнака дијела, и то тако да половина (преосталих) чланова серије има мању вриједност од ње, а друга половина чланова серије има већу вриједност од ње. Централни модалитет користимо за опис осталих КД, и утврђено је да медијана износи 212 осталих КД.

Конфигурација појаве

Конфигурација појаве јесте показатељ структуре који информисе о међусобним односима и заступљености појединих модалитета појаве (појавних облика) у појави.

Из Табеле 9. закључујемо да је структура КД привредног криминала таква да је значајно већи удио тежих КД него осталих, од 56,97% до чак 81,92 % у 2000. години. Најзаступљенија КД су тзв. остала кривична дјела, а од класификованих појавних облика, то су недозвољена трговина, која доминира по учешћу у периоду 1996-2001. година, и злоупотреба службеног положаја и фалсификовање новца, који доминирају у периоду 2001- 2005. година. На слици 2. приказана је конфигурација КД по врсти у 2005. години.

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

Конфигурација	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
ВРСТА КД										
Недозвољена трговина	22,47%	40,82%	25,69%	28,01%	36,32%	16,23%	5,24%	5,88%	3,58%	3,06%
Злоупотреба служб. положаја	12,54%	9,42%	13,66%	12,86%	11,79%	13,25%	24,19%	20,40%	20,94%	14,69%
Проневијере	5,40%	3,50%	3,47%	4,60%	4,40%	7,62%	5,24%	3,49%	9,50%	7,64%
Фалсификовање служб. исправе	6,79%	6,64%	7,29%	9,20%	7,23%	12,58%	16,80%	12,13%	8,82%	6,93%
Утаја пореза и доприноса	9,76%	4,95%	10,76%	8,12%	9,12%	6,95%	5,86%	5,51%	5,51%	2,47%
Фалсификовање новца	0,00%	0,00%	4,51%	8,39%	13,05%	13,74%	10,17%	14,89%	11,29%	12,10%
Злоупотреба овлашћења у привреди	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,81%	4,47%	7,72%	5,79%	2,70%
Пословне преваре	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,66%	1,85%	2,39%	3,31%	4,70%
Несавјесно привредно пословање	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	2,32%	0,77%	1,10%	1,38%	1,41%
Фалс. или уништ. пословних књига	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,99%	2,00%	1,47%	0,96%	1,41%
Остала кривична дјела	43,03%	34,66%	34,61%	28,82%	18,08%	21,85%	23,42%	25,00%	28,93%	42,89%
У К У П Н О	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Табела 9. Преглед заступљености облика привредног криминала на територији Републике Српске у периоду 1996-2005. година

Слика 2. Заступљеност појединих врста КД у 2005. години на подручју Републике Српске

Јачина појаве

Јачина појаве (или *степен појаве*) утврђује се на основу вриједности одговарајућих статистичких коефицијената јачине. Ови коефицијенти су релативни бројеви који настају стављањем у однос нивоа посматране појаве, дакле привредног криминалитета, према нивоу неке друге појаве - броју становништва и величини простора на коме се појава јавља, тј. од које посматрана појава зависи;

Сазнања о степену криминализације регије Републике Српске могу се добити из података о одговарајућим коефицијентима јачине посматране појаве (привредног криминала), односно на основу *стопа* криминалитета.

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

Година	јачина (стопа криминализације средине-број КД привредног криминалитета на 10 000 становника)
1996.	4,12
1997.	5,87
1998.	6,05
1999.	5,10
2000.	4,33
2001.	4,05
2002.	4,46
2003.	3,72
2004.	4,93
2005.	5,75

Табела 10. Степен криминализације у периоду од 1996. до 2005. године³

Уколико се анализира интензитет појаве на укупном броју становника, као у табели 4.10, слиједи закључак да је број КД по становнику био највећи 1998. и 1997. године, али се јачина повећала значајно 2005. године, што указује на поновно јачање привредног криминала у Републици Српској.

Када израчунамо *густину појаве*, тј. интензитет појаве у односу на површину у km² коју обухвата Република Српска (табела 8.7.4.11), уочавамо да је максимум броја КД на 100 квадратних километара 1998. године, а да се њему приближило поново 2005. године.

Година	Густина (број КД на 100 km ²)
1996.	2,31
1997.	3,33
1998.	3,48
1999.	2,97
2000.	2,56
2001.	2,43
2002.	2,61
2003.	2,19
2004.	2,92
2005.	3,42

Табела 11. Густина КД на 100 квадратних километара

Динамика појава

Динамику појаве схватамо као колебање нивоа појаве током времена. Ова колебања настају због дјеловања различитих фактора на системе у

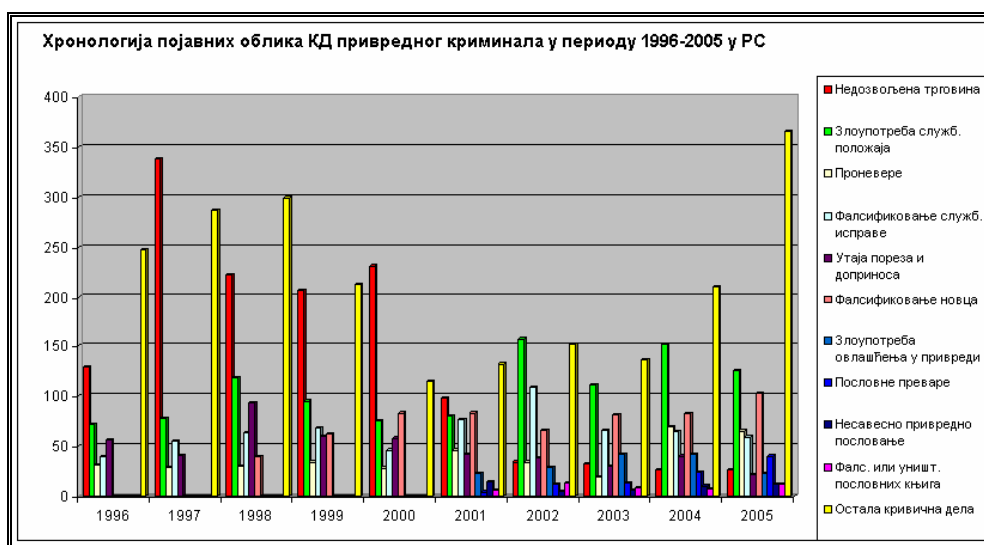
³ Од 2002. године из процјене становништва изузет је дистрикт Брчко, преузето са web странице Завода за статистику Републике Српске, www.rzs.rs.ba, новембар 2006.

којима се појаве јављају. Отуда се за означавање колебања нивоа појаве током времена често, умјесто термина динамика појаве, користи синтаagma кретање појаве.

Динамика појаве описује се временском статистичком серијом и другим показатељима динамике. Том приликом се користе нама већ познати елементи за дескрипцију динамике појава; графикони, табеле, индекси, функција тренда и др.

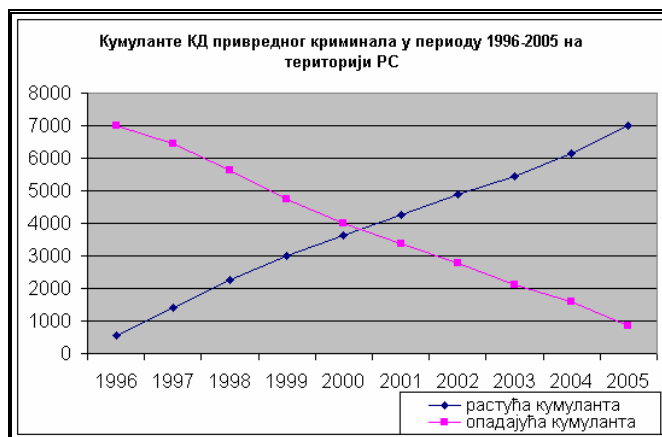
Хронологија појаве

Хронологија појаве је основно обавјештење о динамици појава, односно основно обавјештење о варијацијама појаве током времена. На слици 8.7.4.3 приказана је хронологија привредног криминала у Републици Српској, у периоду 1996-2005, која показује да је број дјела растао у периоду 1996-1998, потом опадао, а да од 2003. поново биљежи раст, скоро у нивоу 1998. године. Слично кретање појаве постоји и код осталих КД, код КД фалсификовања новца, пословних превара, злоупотреба овлашћења у привреди, проневера и злоупотребе службеног положаја. Једино се код КД недозвољене трговине и утаје пореза и доприноса запажа опадање броја дјела у периоду 2002-2005. година (слика 4).

Слика 4. Хронологија појавних облика КД привредног криминала у периоду 1996-2005. година

Кумулирана (нагомилана) фреквенција КД приказана је на слици 8.7.4.5, а добијена је сукцесивним сумирањем нивоа појединих појавних облика појаве, у наведеном периоду.

Слика 5. Кумуланте укупног броја КД привредног криминала

Број дјела у првих пет година периода већи је од одговарајућег броја дјела у других пет година за 267, односно за 7,91%. С обзиром на ранију дискусију, очекивано је да број дјела у другом дијелу периода буде мањи (ефикасност полиције, бољи услови за рад, промјене у систему итд.) за нешто виши проценат, што би указало на ефикаснији рад истражних органа и алтернативних чинилаца безбједности.

Раст и развој појаве

Синтагмом *раст појаве* током неког временског периода означаваћемо промјену нивоа појаве на крају тог периода у односу на ниво појаве на његовом почетку - у односу на референтни ниво из 1996. године. Сукцесију ланчаних промјена нивоа појаве унутар тог периода означаваћемо синтагмом *развој појаве*. У статистичком смислу раст и развој појаве разумјећемо као адекватне манифестације квантитативних варијација нивоа N посматране појаве током времена. За вредновање тих варијација користитћемо апсолутне и релативне показатеље раста и развоја. Тим показатељима вршићемо квантитативну дескрипцију раста и развоја појава, која ће нам надаље бити основа за квантитативну анализу самих појава и за одговарајућа закључивања.

Апсолутни показатељи раста и развоја појаве

Као апсолутне мјере раста и развоја појаве користитћемо: *пораст*, као мјеру раста; *прираст*, као мјеру развоја и *средњи прираст*, као тенденцију у развоју појаве.

Пораст (или *апсолутни раст*) јесте статистички показатељ раста појаве. Он је дефинисан као аритметичка разлика између нивоа појаве у неком i -том тренутку. Према томе, *пораст* појаве рачуна се по обрасцу: $P_i = N_i - N_B$.

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
ВРСТА КД										
Недозвољена трговина	-	209	93	78	102	-31	-95	-97	-103	-103
Злоупотреба служб. положаја	-	6	46	23	3	8	85	39	80	53
Проневијере	-	-2	-1	3	-3	15	3	-12	38	34
Фалсификовање служб. исправе	-	16	24	29	7	37	70	27	25	20
Утаја пореза и доприноса	-	-15	37	4	2	-14	-18	-26	-16	-35
Фалсификовање новца	-	0	39	62	83	83	66	81	82	103
Злоупотреба овлашћења у привреди	-	0	0	0	0	23	29	42	42	23
Пословне преваре	-	0	0	0	0	4	12	13	24	40
Несавјесно привредно пословање	-	0	0	0	0	14	5	6	10	12
Фалс. или уништ. пословних књига	-	0	0	0	0	6	13	8	7	12
Остала КД	-	40	52	-34	-132	-115	-95	-111	-37	118
УКУПНО КД	-	254	290	165	62	30	75	-30	152	277

Табела 12. Апсолутни показатељи раста (референтна година 1996.)

Прираст (ланчани апсолутни раст) је апсолутни показатељ развоја појаве. Он описује ланчане апсолутне промјене појаве унутар неког временског интервала. Дакле, *прираст* појаве (A_i) рачуна се по обрасцу: $A_i = N_i - N_{i-1}$.

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
ВРСТА КД										
Недозвољена трговина	-	209	-116	-15	24	-133	-64	-2	-6	0
Злоупотреба служб. положаја	-	6	40	-23	-20	5	77	-46	41	-27
Проневијере	-	-2	1	4	-6	18	-12	-15	50	-4
Фалсификовање служб. исправе	-	16	8	5	-22	30	33	-43	-2	-5
Утаја пореза и доприноса	-	-15	52	-33	-2	-16	-4	-8	10	-19
Фалсификовање новца	-	0	39	23	21	0	-17	15	1	21
Злоупотреба овлашћења у привреди	-	0	0	0	0	23	6	13	0	-19
Пословне преваре	-	0	0	0	0	4	8	1	11	16
Несавјесно привредно пословање	-	0	0	0	0	14	-9	1	4	2
Фалс. или уништ. пословних књига	-	0	0	0	0	6	7	-5	-1	5
Остала КД	-	40	12	-86	-98	17	20	-16	74	155
УКУПНО КД	-	254	36	-125	-103	-32	45	-105	182	125

Табела 13. Апсолутни показатељ развоја

Средњи прираст (E_i) јесте показатељ тенденције у развоју појаве током периода њеног посматрања. Он се рачуна као аритметичка средина свих прираста појаве (A_i) током поменутог периода.

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

ВРСТА КД	средњи прираст
Недозвољена трговина	-11,44
Злоупотреба служб. положаја	5,89
Проневјере	3,78
Фалсификовање служб. исправе	2,22
Утаја пореза и доприноса	-3,89
Фалсификовање новца	11,44
Злоупотреба овлашћења у привреди	2,56
Пословне преваре	4,44
Несавјесно привредно пословање	1,33
Фалс. или уништ. пословних књига	1,33
Остала КД	13,11
УКУПНО КД	30,78

Табела 14. Средњи прираст КД

Релативни показатељи раста и развоја појаве

Као релативне мјере раста и развоја појаве користимо: индекс раста, темпо и/или стопу раста, средњи темпо раста и/или просјечну стопу раста појаве.

Индекс раста појаве (R_i) свједочи о процентуалној промјени нивоа N_i посматране појаве у i -том моменту према неком референтном (базном) нивоу N_B те појаве. То је нама већ познат базни индекс I_i^b појаве, који се рачуна према обрасцу $R_i = \frac{N_i}{N_B} \cdot 100$.

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
ВРСТА КД										
Недозвољена трговина	-	262,02	172,09	160,47	179,07	75,97	26,36	24,81	20,155	20,16
Злоупотреба служб. положаја	-	108,33	163,89	131,94	104,17	111,11	218,06	154,17	211,111	173,61
Проневјере	-	93,55	96,77	109,68	90,32	148,39	109,68	61,29	222,581	209,68
Фалсификовање служб. исправе	-	141,03	161,54	174,36	117,95	194,87	279,49	169,23	164,103	151,28
Утаја пореза и доприноса	-	73,21	166,07	107,14	103,57	75,00	67,86	53,57	71,4286	37,50
Остала кривична дјела	-	116,19	121,05	86,23	46,56	53,44	61,54	55,06	85,0202	147,77
УКУПНО	-	144,25	150,52	128,75	110,80	105,23	113,07	94,77	126,481	148,26

Табела 15. Индекс раста (референтна година 1996) привредног криминалитета у периоду 1996-2005. у Републици Српској

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

Темпо раста (E_i) јесте показатељ промјена нивоа појаве (показатељ развоја појаве) током периода њеног статистичког посматрања. Он се може описати серијом одговарајућих ланчаних индекса. Сваки од њих се рачуна као однос два узастопна нивоа унутар поменутог периода, нивоа појаве N_i у неком i -том тренутку према нивоу N_{i-1} те појаве у $(i-1)$ -вом тренутку:

$$E_i = \frac{N_i}{N_{i-1}} \cdot 100 .$$

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
ВРСТА КД										
Недозвољена трговина	-	262,02	65,68	93,24	111,59	42,42	34,69	94,12	81,25	100,00
Злоупотреба служб. положаја	-	108,33	151,28	80,51	78,95	106,67	196,25	70,70	136,94	82,24
Проневјере	-	93,55	103,45	113,33	82,35	164,29	73,91	55,88	363,16	94,20
Фалсификовање служб. исправе	-	141,03	114,55	107,94	67,65	165,22	143,42	60,55	96,97	92,19
Утаја пореза и доприноса	-	73,21	226,83	64,52	96,67	72,41	90,48	78,95	133,33	52,50
Остала КД	-	116,19	104,18	71,24	53,99	114,78	115,15	89,47	154,41	173,81
УКУПНО КД	-	144,25	104,35	85,53	86,06	94,97	107,45	83,82	133,46	117,22

Табела 16. Темпо раста КД привредног криминалитета у периоду 1996-2005. у Републици Српској

Стопа раста појаве (S_i) јесте однос прираста појаве (A_i) у i -том моменту према нивоу појаве у $(i-1)$ -вом моменту, односно:

$$S_i = \frac{A_i}{N_{i-1}} \cdot 100 = \frac{N_i - N_{i-1}}{N_{i-1}} \cdot 100 = E_i - 100 .$$

Стопа раста говори о релативном (процентуалном) порасту нивоа појаве мјерене у односу на ниво појаве у непосредно претходном моменту.

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
ВРСТА КД										
Недозвољена трговина	-	162,02%	-34,32%	-6,76%	11,59%	-57,58%	-65,31%	-5,88%	-18,75%	0,00%
Злоупотреба служб. положаја	-	8,33%	51,28%	-19,49%	-21,05%	6,67%	96,25%	-29,30%	36,94%	-17,76%
Проневјере	-	-6,45%	3,45%	13,33%	-17,65%	64,29%	-26,09%	-44,12%	263,16%	-5,80%
Фалсификовање служб. исправе	-	41,03%	14,55%	7,94%	-32,35%	65,22%	43,42%	-39,45%	-3,03%	-7,81%
Утаја пореза и доприноса	-	-26,79%	126,83%	-35,48%	-3,33%	-27,59%	-9,52%	-21,05%	33,33%	-47,50%
Фалсификовање новца	-	-	-	58,97%	33,87%	0,00%	-20,48%	22,73%	1,23%	25,61%
Злоупотреба овлашћења у привреди	-	-	-	-	-	-	26,09%	44,83%	0,00%	-45,24%

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

Пословне преваре	-	-	-	-	-	-	200,00%	8,33%	84,62%	66,67%
Несавјесно привредно пословање	-	-	-	-	-	-	-64,29%	20,00%	66,67%	20,00%
Фалс. или уништ. пословних књига	-	-	-	-	-	-	116,67%	-38,46%	-12,50%	71,43%
Остала кривична дјела	-	16,19%	4,18%	-28,76%	-46,01%	14,78%	15,15%	-10,53%	54,41%	73,81%
УКУПНО	-	44,25%	4,35%	-14,47%	-13,94%	-5,03%	7,45%	-16,18%	33,46%	17,22%

Табела 17. Стопа раста (у %) привредног криминалитета у периоду 1996-2005. у Републици Српској

▪ **Средњи темпо раста** појаве (E_s) јесте показатељ раста и развоја појаве који изражава општи смјер кретања појаве током посматраног периода. Он се рачуна као геометријска средина свих индекса развоја који се за појаву могу израчунати у наведеном периоду. Одраније такође знамо да се он може рачунати и као геометријска средина количника посљедњег и првог нивоа појаве из одговарајуће статистичке серије. Према томе, за серију која има k вриједности (нивоа појаве), средњи индекс развоја биће

$$E_s = \sqrt[k]{E_1 \cdot E_2 \cdots E_i \cdots E_{k-1}} = \sqrt[k]{\prod_1^{k-1} E_i} \quad \text{или} \quad E_s = \sqrt[k-1]{\frac{N_k}{N_1}}. \quad \text{Просјечна стопа}$$

раста појаве (S_p) рачуна се тако што се од средњег темпа раста (E_s) те појаве одузме број 1, односно $S_p = E_s - 1$, или тако што се од средње процентуално дате вриједности индекса развоја те појаве одузме број 100: $S_p = 100 \cdot E_s - 100$. *Просјечна стопа раста* информише о просјечној процентуалној промени појаве у сваком од временских интервала током периода посматрања појаве.

ВРСТА КД	Средњи темпо раста	Просјечна стопа раста
Недозвољена трговина	83,70	-16,30%
Злоупотреба служб. положаја	106,32	6,32%
Проневјере	108,57	8,57%
Фалсификовање служб. исправе	104,71	4,71%
Утаја пореза и доприноса	89,67	-10,33%
Остала КД	104,43	4,43%
УКУПНО КД	104,47	4,47%

Табела 18. Средњи темпо раста и просечна стопа раста привредног криминалитета у периоду 1996-2005. у Републици Српској

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

Уколико израчунамо просјечну стопу раста за КД фалсификовање новца, али у периоду 1999-2006 (од када постоји евиденција овог појавног облика), добијемо да она износи 14,88%. За КД злоупотреба овлашћења у привреди је 0%, за пословне преваре 77,83%, за несавјесно привредно пословање -3,78%, а за фалсификовање или уништавање пословних књига 18,92% (у периоду 2002-2005. година, од када су евидентирани ови појавни облици).

Из наведених података динамике појаве закључујемо:

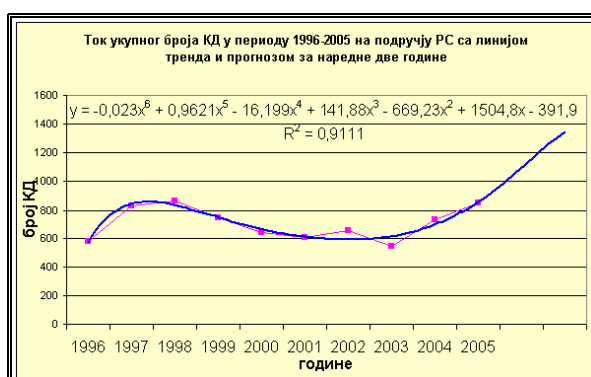
- просјечна годишња стопа пораста КД привредног криминалитета је 4,47%
- у значајном порасту су дјела пословне преваре (огроман просјечни годишњи пораст, 77,83%, за само четири године), фалсификовање или уништавање пословних књига, фалсификовање новца
- у мањем порасту су КД проневијере, злоупотреба службеног положаја, фалсификовање службене исправе и остала КД
- у опадању су КД недозвољене трговине, утаја пореза и доприноса и несавјесно привредно пословање
- укупан број КД привредног криминала је у просјечном годишњем порасту од 4,47% , али се посебно висока стопа раста запажа у 2004. и 2005. години (33,46%, односно 17,22%).

Ток појаве

За идентификацију тока појаве користимо обавјештења: тренд, цикличне и сезонске варијације, како појава испуњава основни критеријум, да је посматрана 10 узастопних година.

Тренд појаве

Тренд је обавјештење које може указати на закономјерност "кретања" неке појаве током дужег времена. Та закономерност биће релативно лако уочена израдом одговарајуће *линије тренда*. Како ту линију дефинишу просјечне, теоријске вриједности појаве у појединим моментима, то што нам она поручује разумјећемо као централну тенденцију (тежњу) тока појаве током периода 1996-2005. година.

Слика 6. Ток појаве са линијом тренда и прогнозом КД привредног криминала у Републици Српској у периоду 1996-2005. година

Да ли је линија тренда коректно одабрана, односно да ли она добро репрезентује тенденцију појаве у периоду њеног посматрања? Одговор на ово питање даће нам вриједност коефицијента детерминације, који можемо

$$\text{рaчунати по обрасцу } R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - y_i^t)^2}{\sum_{i=1}^n (y_i^2 - \bar{y}_i)}$$

Вриједност коефицијента детерминације од 0,91 за укупан број КД казује да је полиномијална функција којом је моделиран адекватан математички модел, те да је у назначеном периоду тренд појаве исправно идентификован.

Цикличне варијације

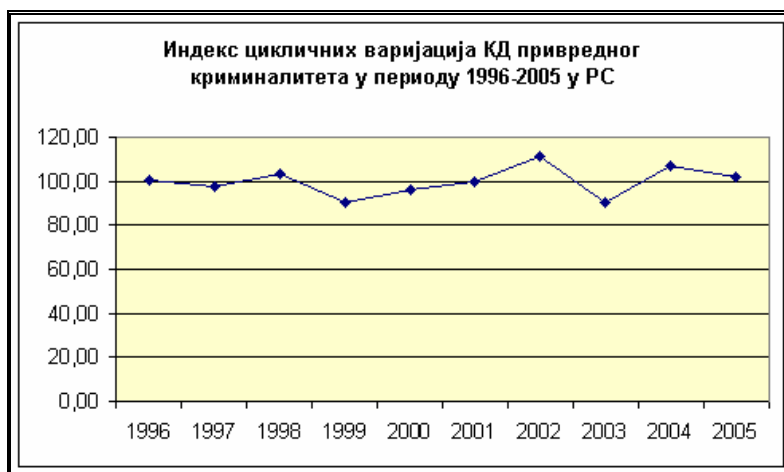
Цикличне варијације представљају наизмјенично смењивање вишегодишњег одступања посматране појаве изнад тренда, са њеним вишегодишњим одступањем испод тренда. Наиме, у поменутих серијама до изражаја долазе двије њихове компоненте: тренд и цикличне варијације. Сезонске и друге (нерегуларне) варијације се по правилу компензују унутар годишњих интервала. На тај начин одступања емпиријских података којима је описана појава од њеног тренда практично показују цикличне варијације. Дакле, цикличне варијације могу бити идентификоване рачунањем индекса цикличних варијација I_i^C по формули $I_i^C = \frac{y_i}{y_i^t} \cdot 100$, гдје су y_i емпиријски подаци из временске статистичке серије, а y_i^t су одговарајуће вриједности тренда.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Индекс цикличних варијација	100,65	97,88	103,46	90,72	96,49	99,84	111,02	90,06	106,69	102,15

Табела 19. Индекс цикличних варијација

Вриједности индекса цикличних варијација изнад 100 (у табели 8.7.4.19) означавају утицај циклуса на повећање нивоа појаве изнад израчунатог средњег тока (изнад тренд линије), и то за онолико процената за колико је дотична вриједност индекса већа од 100, и обрнуто. Незнатна колебања нивоа појаве око линије тренда (вриједности индекса око 100), све до 2002. године, наводе на закључак да посматрана појава није изложена дјеловању фактора који изазивају цикличне промјене. Таква колебања нивоа појаве пре могу бити посљедица дјеловања случајних фактора, који нису

нарочито јаки, па, према томе, ни нарочито значајни за ток појаве. Утицај циклуса на појаву треба разматрати у периоду последице 2002. године.

Слика 7. Цикличне варијације појаве

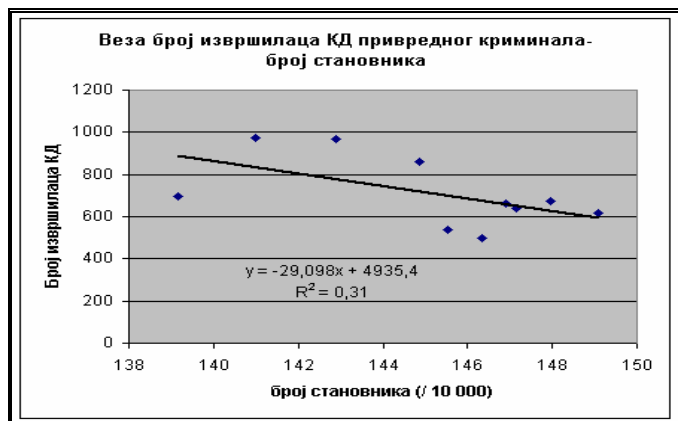
4.2. Фактолошке експликације

За разлику од поступака идентификације структуре и динамике појава, којом приликом се утврђује постојање појава и њихово кретање, методе и модели експликације појаве имају за циљ долажење до сазнања којима се те појаве могу објаснити. Сва та објашњења се заснивају на феноменолошком приступу анализи сложених система, односно на утврђивању веза између двије или више појава. Модели експликације успостављају стохастичке везе између појава. Њихово постојање и њихова јачина могу се анализирати на различите начине, што првенствено зависи од тога да ли се ради о појавама са атрибутивним или са нумеричким обиљежјима.

Анализа веза међу појавама

Из ранијих разматрања знамо да се, ако се претпоставља да је једна појава узрок друге појаве и/или да је друга појава последица прве појаве, евентуална веза између тих појава испитује помоћу одговарајућих регресионих модела. Та анализа је регресиона анализа.

Да ли између броја становника и броја извршилаца КД постоји веза? До одговора на ово питање најједноставније се и најбрже долази израдом дијаграма расипања.

Слика 8. Дијаграм расипања са линијом регресије

На основу ових сазнања закључујемо да између броја становника подручја Републике Српске и броја извршилаца кривичних дјела на том подручју постоји врло слаба веза. Са дијаграма расипања читавамо да се повећање броја становника у првих четири године периода одразило на повећање броја извршилаца КД, али да се потоње повећање извршилаца КД у периоду 2003-2005. не може тумачити повећањем броја становника, већ неким другим факторима у безбједносном окружењу.

Да ли се веза између броја становника и броја КД може показати и на неки други начин и колико је то показивање поуздано? Поменута веза може се показати одговарајућим (у овом случају линеарним) моделом регресије, а валидност тог модела може се процјењивати на основу вриједности коефицијента детерминације. У нашем примјеру модел регресије је линеарна функција која повезује број КД (зависно променљива y) са бројем становника (независно променљива x), односно $y = -29,098 + 4935,4 \frac{x}{10000}$, а коефицијент детерминације 0,31. Вриједност коефицијента детерминације казује да појаву КД у свега 31% случајева објашњава појава број становника.

4.3. Фактолошке предикције

Синтагмом фактолошке предикције означена су обавјештења која могу бити коришћена за прогнозирања у сфери безбједности. Превасходно су то обавјештења која произилазе из статистичке анализе тенденција појава и која описују будућа стања и понашања система од интереса или која описују путеве и начине који ће водити да поменутих стања и понашања.

Рационалне методе предвиђања користе податке (из прошлости и садашњости) и/или методе за њихову обраду ради продукције обавјештења о могућој будућности. То могу бити статистичке методе екстраполације или методе моделовања.

Суштина методе екстраполације састоји се у слиједићем: Ако је појава настала, расла и развијала се у познатим условима према неким правилима, она ће тај свој ток наставити у будућности, под претпоставком да се нису (битно) промијенили ни поменути услови, ни поменута правила.

Моделовање подразумеива коришћење модела као средстава за израду прогноза. Израда модела врши се логичко-математичким поступцима као кибернетски модел (тј. логичко-математички модел подржан рачунарском технологијом).

Метод екстраполације временских статистичких серија

У предвиђањима од интереса за безбједност значајно мјесто имају методе регресионе анализе. За предвиђање нивоа неке појаве може се користити средњи темпо раста. *Средњи темпо раста* информисе о општој тенденцији кретања појаве у посматраном временском периоду. Зато ћемо га користити за одговарајућа предвиђања. Из обрасца за рачунање средњег темпа

раста $E_s = \sqrt[k-1]{\frac{N_k}{N_1}}$ следи $N_k = N_1 \cdot E_s^{(k-1)}$, па је наредна прогностичка

вриједност $N_{k+1} = N_1 \cdot E_s^k$. Прогнозирана вриједност броја КД у 2006. години је 889 КД укупно, а у 2007. години 929 КД.

Тренд појаве се заиста често користи као "инструмент" за одговарајућа предвиђања. Прогноза о којој сада говоримо има смисла само ако се може претпоставити да се фактори релевантни за ову појаву неће битно измијенити у наредном периоду. Само у том случају ће појава задржати исти тренд, што нама даје могућност да на графику једноставно продужимо линију тренда, аутоматски добијемо одговарајуће вриједности или формирамо модел тренда, а потом израчунамо вриједности за било коју годину поменутог периода.

Прва варијанта, екстраполација продужењем линије тренда, реализована је на слици 4.6 (у делу тренд појаве, 4.3.1). Приликом израде дијаграма тренда појаве добијен је и модел: $y = -0,026x^6 - 0,9621x^5 - 16,199x^4 + 141,88x^3 - 669,23x^2 + 1504,8x - 391,9$ за укупан број КД. О поузданости модела тренда информисе коефицијент детерминације 0,91. Видимо да модел заиста добро описује кретање појаве у периоду њеног посматрања, и са тог становишта сматрамо да је он поуздан. Наравно, никако

не заборављамо већ учињену претпоставку да се у том периоду неће мијењати фактори који утичу на настајање кривичних дјела. Према сачињеном моделу тренда укупан број КД 2006. године биће 1.058, а у 2007. очекује се 1.286 КД.

5. Закључак

Анализе које се проводе о елементима, структури и организацији, функцији и односима са окружењем безбједносних система треба да послуже ефикасном управљању, посебно у домену превенције. На примјеру анализе појаве „привредни криминал“ на подручју Републике Српске у периоду 1996-2005. година, управо је покушано да се укаже на неке могућности аналитике безбједносних појава, из домена статистике, које могу произвести корисне закључке или чак предвиђања и објашњења безбједносних појава и система. Нови алати, посебно из домена информационо-комуникационе технологије, дефинитивно мијењају однос чинилаца безбједности према аналитици безбједносних појава, као и њу саму. Циљ анализа и јесте да се истакне да без правилне интерпретације и коришћења аналитичких обавјештења није довољно ефикасно организовање и планирање послова из области безбједности, нарочито безбједносног менаџмента.

Анализа указује на потребу појачања рада субјеката безбједности у области привредног криминалитета, јер се очекује пораст овог криминала, који је посебно важан приватном сектору безбједности. Нарочито треба обратити пажњу на КД у значајном порасту - пословне преваре, фалсификовање или уништавање пословних књига и фалсификовање новца, као и на КД која су у мањем порасту - проневијере, злоупотреба службеног положаја, фалсификовање службене исправе и корупција и примање и давање мита. Мјере превенције директно следе из наведених оперативних и стратешких анализа, у облику: едукације запослених у области безбједности, као и самих запослених у предузећима, појачаних мјера и процедура контроле линија рада (материјално-финансијског пословања, књиговодства, топ менаџмента), контроле исправе и новца адекватним уређајима, јачања размјене података са полицијским и инспекцијским службама (финансијска контрола).

Колико ће нове методе побољшати безбједност на глобалном и локалном нивоу, показаће вријеме, али оно што је сигурно јесте да анализе немају тежину уколико се не трансформишу у језик препознатљив безбједносном менаџменту.

Doc. dr Milan Daničić
The Internal Affairs College
Banja Luka

**THE FACTOR ANALYSIS OF CRIMINAL OFFENCES IN ECONOMIC
AFFAIRS FROM 1996-2005 IN REPUBLIC OF SRPSKA**

Summary:

In this paper the factual analysis of criminal offences in the economic crime in the region of Republic of Srpska in the period from 1996 - 2005 is shown with the goal to analyze structure, dynamic and possible predictions of pattern behavior in the area of public safety in Republic of Srpska.

Conducting the mentioned analysis was an attempt to show some possibilities in analytical safety of phenomena, from the area of statistics, which could produce useful conclusions or even the predictions and explanations of safety phenomena and systems.

***Key words:** tracing, analysis and prediction of safety phenomenon, economic crime, structure of phenomenon, power of phenomenon, growth and development of phenomenon.*

Проф. др Милош Бабић, професор Правног факултета
у Бањој Луци и судија Суда Босне и Херцеговине

ТУМАЧЕЊЕ КРИВИЧНОГ ЗАКОНА И АНАЛОГИЈА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Сажетак:

Аутор у првом, обимнијем дијелу рада анализира проблематику тумачења кривичног закона, а у другом дијелу питање аналогије у кривичном праву.

Обрађујући појам и значај тумачења, аутор наглашава да је тумачење закона неминовност, јер је тешко замислити примјену кривичног закона без неког облика тумачења којим је неопходно утврђивање његовог смисла и циља. При томе се уједно истиче да је тумачење кривичног закона веома значајно, јер од њега у значајној мјери зависи остварење гарантивне функције кривичног права, заштита људских права и једнакост грађана, остварење начела правне сигурности и законитости у области кривичног права. Поред тога, аутор у том дијелу обрађује врсте тумачења, те методолошке поступке који се користе у изналажењу смисла закона, у ком смислу се истиче да ниједан методолошки приступ сам за себе углавном није довољан, па је стога у већини, поготово сложенијих случајева, потребно користити више различитих методолошких поступака како би се утврдио смисао једне кривичноправне норме.

У другом дијелу рада аутор обрађује аналогију у кривичном праву и у том погледу упозорава на постојање двије основне врсте аналогија: једне, која представља средство или начин тумачења кривичног закона и друге, која се састоји у стварању нових кривичних дјела. Прва представља начин тумачења кривичног закона по сличности и у том смислу она је у кривичном праву допуштна и понекад неопходна, док друга представља праву аналогију путем које се стварају нова кривична дјела. Ова друга аналогија која значи стварање права и којом се успостављају описи нових кривичних дјела, забрањена је у модерном кривичном праву.

I. ТУМАЧЕЊЕ КРИВИЧНОГ ЗАКОНА

1. Појам и значај тумачења

Тумачење (интерпретација, егзегеза) кривичног, као и сваког другог закона, подразумијева примјену одређених методолошких поступака помоћу којих се изналази и утврђује садржај и смисао закона који је изражен у одређеној кривичноправној норми. Утврђује се што је *ratio legis*, смисо, циљ закона. Готово редовно свакој примјени кривичног закона претходи изналажење његовог смисла, што се остварује његовим тумачењем. То значи да свака примјена кривичног закона истовремено укључује и његово тумачење. Без обзира на то колико законодавац настојао да буде јасан и прецизан у формулисању кривичноправних норми, тешко је замислити примјену кривичног закона а да претходно није потребна примјена макар обичног језичког тумачења. Неодређеност појмова којима се законодавац служи при обликовању својих норми, како у општем тако и у посебном дијелу, отвара могућност за различито поимање кривичноправних норми и њиховог смисла, што изискује потребу за утврђивањем и изналажењем правог смисла и садржаја текста закона, онога што је изражено у датој норми. Тако, појмови као што је умишљај, нехат, битно смањена урачунљивост, добровољни одустанак, саизвршилаштво, дијете, тјелесна повреда, принуда, пријетња, опојна дрога, оружана побуна, геноцид, службено лице и др., тек тумачењем од стране судске праксе и науке кривичног права, добивају свој прави смисао. Како се кривичним законом прописују кривична дјела и за њих предвиђају често доста тешке кривичне санкције, то се тумачење кривичног закона појављује као веома значајно; од њега у значајној мјери зависи остварење гарантивне функције кривичног права, заштита људских права и једнакост грађана, остварење начела правне сигурности и законитости у области кривичног права. Тек тумачењем се омогућује примјена кривичног закона која се састоји у супсумцији или подвођењу одређеног случаја под дату апстрактну кривичноправну норму, опис кривичног дјела; на основу правне оцјене утврђује се да ли се тај законски опис кривичног дјела може примијенти на утврђено чињенично стање, односно да ли тако утврђено чињенично стање потпада под примјену тога прописа или је ван њега.

У погледу тумачења кривичних закона важе и примјењују се општа правила о тумачењу закона, с тим да у односу на тумачење кривичних закона постоје одређена специфична ограничења која произилазе из нешто строже примјене начела законитости у кривичном праву.

Тумачење може да се дијели према субјектима који тумаче закон, према обиму тумачења, те према начину односно методу тумачења.

2. Тумачења с обзиром на субјект тумачења

Трема субјекту који врши тумачење, разликује се аутентично, судско и доктринарно или научно тумачење.

(а) *Аутентично или вјеродостојно тумачење* је оно тумачење које даје сам законодавац, односно тијело које је надлежно за доношење закона (доносилац закона). Код нас су то народне скупштине или парламенти, као највиша законодавна тијела - на нивоу ентитета, дистрикта и БиХ. Овакво тумачење је по свом карактеру обавезујеће за све органе који га примјењују и према владајућем мишљењу оно се примјењује ретроактивно (дјелује *ex tunc*) и важи од момента важења кривичног закона који се тумачи. Међутим, ваља имати у виду да би се његова ретроактивна примјена морала избјећи уколико би учиниоца стављала у неповољнији положај. Посебна врста аутентичног тумачења је оно тумачење које се даје у самом закону, кроз тзв. законске дефиниције појединих законских израза (в. чл. 147. КЗРС или чл. 1. КЗБиХ) који имају такво значење како је у тим одредбама одређено. То се понекад чини и уз поједина кривична дјела, када се објашњава значење неког појма или израза, као нпр. код насиља у породици или породичној заједници, гдје је у ст. 6. чл. 208. одређен појам породице или породичне заједнице, или код тероризма - појам терористичког акта, чл. 299, ст. 4., или 201. ст. 4. КЗБиХ, или интерпретативне норме у одредбама из чл. 186. ст. 4. и 187. ст. 4. КЗБиХ и 198. ст. 5. КЗРС. Раније се то чинило уз одређена дјела ради одређивања значења појмова тајне, као што је нпр. државна, службена или војна тајна, што је сада отпало, јер су ти појмови објашњени у општој одредби из члана 147, али је грешком ипак остала одредба из чл. 355. ст. 6. КЗРС).

(б) *Судско тумачење* је оно тумачење које се врши од стране суда приликом примјене закона на конкретни случај. Оно се односи само на предметни случај који се расправља од стране суда и стога нема обавезујући карактер. Код нас су судови у вршењу судске функције независни и у примјени и у тумачењу закона не обавезује их тумачење других судова, макар они били и виши судови. Међутим, иако формално немају обавезујући карактер, тумачења виших судова снагом своје аргументације утичу на ставове нижих судова у тумачењу закона; правна мишљења и ставови виших судова су од великог значаја за обезбјеђење јединствене примјене закона и уједначавање судске праксе. Једини изузетак у том погледу представљају правна схватања највиших судова (врховних судова), заузета на сједницама кривичних одјељења, која су обавезна за сва вијећа тог одјељења (што се у

новије вријеме све више оспорава, јер се полази од става да је ово у супротности са судском независношћу).

(в) *Доктринарно* или *научно тумачење* је оно тумачње закона које даје кривичноправна доктрина, односно поједини научни радници или научне установе. Оно такође није обавезујуће, али може бити од великог значаја с обзиром на то да су стручњаци кривичноправне теорије најпозванији у објашњењу односно изналажењу истинског смисла кривичног закона, нарочито у сложеним и спорним кривичноправним случајевима. То је, уосталом, један од задатака кривичноправне науке и теоретичара кривичног права, њихово посланство.

3. Тумачење према обиму тумачења

Према обиму тумачења разликује се *рестриктивно* и *екстензивно*, односно уже и шире тумачење. Ови облици тумачења углавном се користе онда када једно кривично дјело, односно његова законска обилежја нису у довољној мјери прецизно и јасно одређена, јер су у његовом законском обликовању кориштени такви изрази који могу имати уже или шире значење. Стога би се могло рећи да ово и нису неки посебни методи тумачења, већ више представљају резултат примјене неких других облика или метода за изналажење смисла закона. Од њиховог кориштења у знатној мјери зависи која ће све понашања бити укључена у законски опис конкретног кривичног дјела, односно како ће бити постављена криминална зона једног кривичног дјела. Рестриктивно тумачење би било оно тумачење према којем се наведеним изразима или појмовима даје уже значење, док би екстензивно представљало оно тумачење када се тим појмовима даје шире тумачење.

Иако један дио доктрине и праксе заговара став да је једино исправно само рестриктивно тумачење (лат. *poenalia sunt restringenda*), треба рећи да је у данашње вријеме владајуће схватање да су и рестриктивно и екстензивно тумачење легитимни и допуштени видови тумачења кривичног закона. Рестриктивност или екстензивност неког тумачења релативне су вриједности, с обзиром на то да се захтијева примјена исправног тумачења, оног тумачења које изналази прави смисао закона, без обзира на то да ли је оно повољније или неповољније за учиниоца. Оно може водити ширем или ужем схватању кривичноправне одредбе и допуштено је и једно и друго, под условом да се ради о захватању случајева који потпадају под дату законку одредбу, да одговарају њеном смислу. Тако ће нпр. премјештање регистарских таблица са једног на други аутомобил бити фалсификат јавне испаве само ако се појам "преиначења" тумачи шире, што је у овом случају исправно тумачење (тако ВСХ, ИВ Кж-94/91 и ИИИ, Кр-63/94, в. ХЉКППТ, 2/2000, стр. 1030). Овдје се ипак мора бити веома обазрив, јер је граница

између екстензивног тумачења (које је допуштено) и забрањене аналогije веома флуидна и лако је пријећи у њено подручје, тј. захватити и случајеве које предметна одредба не обухвата. Дакле, прихватање само једног или другог тумачења као исправног не одговара ни телеолошком тумачењу које у највећој мјери обезбјеђује утврђивање правога смисла закона. Ријетка су данашња законодавства која се у том погледу изричито изјашњавају, као што је нпр. Кривични законик Француске од 1992. године, који је у одредби члана 111.4. прописао да се "кривични закони тумаче рестриктивно". Таква правила ипак не треба одобрити, као ни правило да се кривични закони морају увијек тумачити у корист окривљеног према начелу *in dubio mitius*, тј. да у случајевима када смисао закона остаје сумњив треба изабрати оно тумачење које је повољније за учиниоца. Ово начело свакако не треба мијешати са кривичнопроцесним начелом *in dubio pro reo*, које је оправдано и прихватљиво, а према којем у сумњи у погледу постојања одређених чињеница које чине обиљежје кривичног дјела, суд рјешава на начин који је повољнији за окривљеног односно оптуженог (чл. 3. ЗКП РС и ЗКП БиХ).

4. Методе тумачења

У тумачењу кривичних закона, у изналагању њиховог истинскога смисла, неопходна је примјена различитих метода којима се то постиже. Ниједан методолошки приступ сам за себе углавном није довољан, па ће се стога користити више различитих метода, све у зависности од случаја који је предмет тумачења; при томе понекад неки од метода може бити од одлучујућег значаја. Као најзначајније методе тумачења обично се наводе граматичка или језичка, логичка, систематска, компаративна, које се сврставају у тзв. статичке методе тумачења, за разлику од динамичких метода, у које се сврставају историјско, објективно и субјективно, те телеолошко (или функционално) и рационално тумачење. Треба, ипак, нагласити да су од посебног значаја оне методе тумачења којима се утврђује актуелни смисао закона, циљ који се жели постићи прописивањем одређене норме, а то су телеолошке методе.

4.1. Граматичко или језичко (филолошко) тумачење

Ако се има у виду значај језика и његових изражајних облика (ријечи), онда је посве разумљиво да свако тумачење почиње језичким тумачењем. Као најједноставнији начин тумачења, оно се састоји у утврђивању смисла закона путем етимолошког, лингвистичког и синтактичког објашњења израза које користи текст закона. Некада ће за то бити мјеродавно опште

језичко значење одређене ријечи коју користи закон, тј. значење које тај израз има у обичној, свакодневној животној употреби, а понекад посебни значај који тај појам има, односно како га је сам законодавац дефинисао, нпр. појам више лица, групе или скупине људи, документа или исправе, покретне ствари или појам силе, итд. (в. чл. 147. ст. 9, 10, 11, 20, 23, 24. КЗРС или чл. 1. ст. 13,14,15,23,26,28 КЗБиХ, итд.). Треба нагласити да су за ову врсту тумачења често потребна посебна лингвистичка знања.

Код овог тумачења, као посебан проблем се јавља питање тумачења закона у случајевима штампарских и редакцијских грешака, чега је, нажалост, у новије време све више. Наравно да се такве грешке требају исправљати у службеним гласницима након објављивања закона, али се то ријетко чини, а суд је у позицији да закон мора примијенити. Ако се ради о таквим штампарским грешкама које спадају у категорију очигледних (нпр. недостаје које слово, замијењен редослијед редака, очигледно погрешно написана нека ријеч, као нпр. у одредби из чл. 41. ст. 2, гдје умјесто ријечи "откривен" у службеном тексту стоји "окривљен", или је у питању сувишна ријеч, као нпр. у чл. 204. ст. 1, ријеч "између", или у чл. 250. ст. 5. КЗБиХ, ријеч "организације", и сл.), тада ће суд такве пропусте у тексту отклонити. Редакцијске погрешке су нешто сложеније, јер се ради о таквим пропустима у формулацији текста који јасно не изражава законодавчеву мисао; законодавац је хтио нешто друго од онога што је рекао у тексту. Понекада није посве јасно у коју категорију пропуста спадају одређене грешке, поготово ако је тиме створена сумња у односу на наведену мисао законодавца. Некада се због изостављених ријечи из службеног текста смисао нормe може релативно једноставно утврдити, као нпр. код кривичног дјела проневијере из чл. 348. ст. 1. КЗРС, у чијем су тексту изостављене ријечи "у служби" (јер треба да стоји "повјерене у служби или уопште на раду"); међутим, то није увијек тако. Опште правило је ипак да се суд у тумачењу држи аутентичности текста и није овлаштен да исправља такве грешке, јер такве пропусте треба да исправља сам законодавац, у форми закона или аутентичног тумачења. Међутим, то не значи да треба "робовати" тексту закона, па ће суд када је то услов да се закон примијени отклонити и такве пропусте, јер је он овлаштен тумачити закон тако да отклања његове противрјечности. Према томе, тамо гдје је оно што је речено логички одрживо, иако не одговара вољи законодавца, судија је дужан примјенити, односно уклањати такве редакцијске грешке које представљају очигледне антиномије.

Код нас посебан проблем представљају грешке у прописаним казнама за једно те исто кривично дјело у текстовима закона који се објављују на

званичним језичким варијантама. Тако је нпр. у службеном тексту Кривичног закона БиХ (до исправке) код кривичног дјела кријумчарења лица из чл. 189. у босанској језичкој варијанти била прописана новчана казна или затвор до три године, док је у српској и хрватској прописан затвор од шест мјесеци до пет година, а сличних грешака је било и код неких других кривичних дјела. У вези са оваквим пропустима постоје различити ставови, али је најисправније овакве пропусте тумачити у смислу одредбе из чл. 4. ст. 2. КЗ и сходно томе на учиниоца примјењивати повољнији закон, јер се ради о таквим редакцијским грешкама које се не могу ваљано другачије отклањати. Слични су пропусти и у неким процесним одредбама, као нпр. у чл. 415. ст.1. т. б) ЗКП БиХ, у којем је регулисано питање поступка изручења осумњичених, оптужених и осуђених лица (екстрадиција), јер је само у службеном тексту на српском и босанском језику, поред текста да лице чије се издавање тражи не ужива право азила у БиХ, првобитно стајало или " да није у поступку тражења азила у БиХ", што значи да је за потраживаног неповољније рјешење које је садржавала та одредба на хрватском језику.

4.2. Логичко тумачење

Изналажење смисла закона по овој методи утврђује се примјеном правила логике, тј. правила логичког мишљења и закључивања. При томе се користе различита правила формалне логике, на основу којих се смисао законске одредбе утврђује с обзиром на унутрашње везе и смисао појединих елемената законске одредбе. За тумачење одредаба кривичног права нека од тих правила су од посебног значаја. Једно од њих је и правило **argumentum a fortiori**, које се јавља у два облика, као *argumentum a maiore ad minus* и *argumentum a minore ad maius*. Прво правило се појављује чешће и представља такво закључивање према којем оно што је допуштено за више, односно што вриједи за тежи случај, допуштено је и вриједи и за мање, односно и за лакши случај. Тако, у свим случајевима у којима је суд овлашћен да учиниоца ослободи од казне, тиме је истовремено (или тим прије) овлашћен и да му казну неограничено ублажи или само ублажи, нпр. у случајевима неподобног покушаја или добровољног одустанка (в. чл. 21. и 22. КЗРС, или чл. 28. КЗБиХ). У том погледу постоји и опште овлашћење које је и изричито наведено у одредби из чл. 40. ст. 2. КЗРС или чл. 51. КЗБиХ). Или нпр. одредбе о добровољном одустанку које се односе на покушај, суд мора примијенити и у случају добровољног одустанка од припремних радњи када су оне кажњиве (нпр. из чл. 278, 310, 384. КЗРС или чл. 247, 248. КЗБиХ), иако то закон није рекао, јер су оне нижи стадијум у

настајању одређеног кривичног дјела од покушаја (то вриједи само за тзв. праве припремне радње, *delicta preparata* а не и за *delicta sui generis*, у том погледу више в. Бабић и др., Коментари, стр. 794-804). Према другом правилу, оно што важи за мање, односно за лакши случај, важи и за више, односно тежи случај. Тако, нпр., ако је кажњиво када службено лице неке исплати мање него је дужно, онда је логично да је то кажњиво и када му ништа не исплати, иако то није речено у опису овог кривичног дјела у одредби из чл. 356. КЗРС; или, субјективна страна дјела прикривања из чл. 246. ст. 3. конструисана је тако да обухвата несвјесни нехат ("могао је и био дужан да зна"), али ће се примјеном овог логичког правила учинилац казнити и када ово дјело учини уз постојање свјесног нехата или евентуалног умишљаја; дакле, када се кривични закон односи на нешто што је лакше, онда он тим прије важи за то када се појављује и као теже.

Поред ових, један од облика логичког тумачења је и тумачење по правилу разлога супротности (*argumentum a contrario*). Према том правилу, ако се нешто односи само на одређену ситуацију, онда то не може да важи и за случајеве који су супротни томе; ако су одређене кривичноправне посљедице везане за одређене услове постављене у закону за одређени случај, онда такве посљедице нису могуће и у условима који нису наведени у закону - за такве случајеве вриједи *супротно правило* од оног који вриједи за предвиђени случај. Тако нпр. из принципа законитости из чл. 3. закључује се да је аналогија забрањена; или, ако је продужено кривично дјело могуће само ако је учинилац у његовом чињењу поступао умишљајно (в. чл. 54. КЗБиХ), онда није могуће и супротно, па ова конструкција неће постојати ако је он поступао нехатно. Ово је примјер који се у литератури наводи, али који истовремено указује на то да се ова правила често прилично шематски примјењују, јер је управо логично да се ова конструкција прихвати и тада, јер ако ова привилегија вриједи за умишљајног као тежег, онда тим прије вриједи и за нехатног учиниоца, као лакшег. Ово произилази и из прије наведеног логичког правила да нешто што вриједи за више или теже, вриједи и за мање односно лакше или блаже - *argumentum a minore ad maius*. Стога судови при примјени овог правила морају поступати с опрезом, јер оно често није поуздано. Могуће су, наиме, и такве ситуације да су за одређени случај извјесни услови само довољни, па ће се тако за тежу посљедицу из чл. 17. КЗРС, тежа казна изузетно моћи изрећи и када у односу на ту посљедицу постоји и умишљај, јер је у односу на ту посљедицу потребан најмање нехат, али то изузетно може бити и умишљај (мада се и до овог закључка може доћи и путем прије наведеног правила *argumentum a*

minore ad maius). Дакле, само тамо гдје се одређене претпоставке јављају као нужне, примјењује се *argumentum a contrario*.

И **argumentum a simile** или закључивање по сличности, према којем се норма предвиђена за један случај може примијенити и на други сличан случај, бар у једном дијелу иде у ред посебних правила логичког тумачења. Овај метод је познат и као **допуштена аналогија** или **аналогија inter legem** и препознатљива је по формулацији "или на други начин", што се често користи у опису неких кривичних дјела. Ипак, ваља имати у виду да се ради о формулацијама које у себи крију велику опасност, јер судови при њиховом тумачењу могу под оваква законска бића подводити и оне садржаје који ту не спадају (о овоме в. више инфра, у дијелу о аналогији).

Argumentum ab absurdum, као начин тумачења показује да се примјеном неког или само једног метода тумачења може доћи до апсурдног резултата; ово правило се користи да би се доказала погрешност једног закључка са апсурдним резултатом, што би се добило његовим прихватањем. Тако нпр. у прије наведеном примјеру код кривичног дјела противзаконите наплате и исплате из чл. 356, кажњиво је само ако службено или одговорно лице при исплати или предаји ствари мање исплати односно преда, али не и када се ништа не исплати или преда. Ако би се ова одредба тумачила само путем буквалног језичког значења, онда ово дјело не би било кажњиво када се не би ништа исплатило, што у овом случају доводи до закључка са апсурдним резултатом (в. супра, код правила *argumentum a fortiori*).

Овдје је потребно споменути и аргумент кохерентности (**argumentum a coherentia**) помоћу којег се настоје отклонити супротности или противјерјечности у закону (*законске антиномије*), што је заправо сврха тзв. **рационалног тумачења** или тумачења које има за циљ изналажење разумног или нормалног смисла закона. Треба заправо поћи од општег и логичног правила да законодавац није желио законским текстом произвести нелогичности и противврјечности, иако су се оне ипак "провукле" у сам текст закона. Тако је нпр. код квалификованих облика дјела увијек предвиђена тежа казна него за његов основни облик, односно за основни облик је предвиђена тежа казна него за његове лакше, привилеговане облике. Међутим, понекада то и није тако, па је нпр. за лакше облике кривичног дјела шпијунаже из чл. 163. ст. 3., 4. и 5. КЗБиХ предвиђена иста казна као и за основни облик из ст. 1. Или, у чл. 169. истог закона у којем су предвиђени тежи облици дјела против уставног поретка БиХ, иста казна је предвиђена и за један и за други облик односно облике дјела, иако се у првом ставу ради о посљедицама које су редовно нехатне, а у другом умишљајне, и стога је ријеч о тежим облицима дјела. Овдје је ријеч о нелогичностима, законским

антиномијама које се отклањају рационалним тумачењем, па стога у таквим случајевима, казне које суд изриче за лакше облике дјела не би требале прилазити максимуму прописане казне, иако му то текст закона омогућава. Ово представља тзв. редакцијске грешке које суд на овај начин отклања (в. језичко тумачење).

4.3. Систематско тумачење

Ово тумачење представља само један вид логичког тумачења и састоји се у утврђивању смисла одређене норме на основу система у који је она сврстана, мјеста које та одредба има у тој цјелини, те односа са другим сродним одредбама у оквиру истог закона, а које се односе на одређени сегмент или област. То произилази из међусобне унутрашње логичке повезности одредаба које чине мање или веће цјелине, гдје се смисао једне одредбе не може ваљано утврдити ако се не води рачуна о цјелини у коју је она смјештена, сродним одредбама које заједно чине једну цјелину. Изоловано тумачење такве одредбе у правилу би водило до погрешних закључака. У том смислу се, између кривичног дјела прања новца, тј. прикривања противправно добијеног новца вршењем кривичног(их) дјела које је у групи кривичних дјела против привреде и платног промета, успоставља разлика од сличног дјела прикривања, које је у групи дјела против имовине. Исто тако се у ранијем законодавству у односу на кривично дјело оружане побуне, на основу законске главе у којој се то дјело налазило, закључивало да оно обухвата само побуну која је била управљена против уставног уређења односно државе (не и друге, нпр. побуну затвореника незадовољних условима у затвору), иако то у опису дјела тада није изричито стајало. Овај начин тумачења се најчешће користи у материји стицаја кривичних дјела. Тако, ако се не би користило ово тумачење, онда би се из одредаба чл. 42. КЗРС и 53. КЗБиХ, могло закључити да се у случају стицаја не може изрећи условна осуда, с обзиромна то да се у тим одредбама говори само о утврђивању појединачних и изрицању јединствене казне, а условна осуда у кривичноправном смислу није казна. Да је у таквим случајевима могуће изрећи и условну осуду, показују и одредбе које се односе на опозив ове санкције (в. чл. 61. ст. 3. и 4. КЗБиХ или 48. ст. 3. и 4. КЗРС). На основу овог начина тумачења, могуће је однос неких кривичних дјела изналазити и упоређивањем предвиђених казни за та дјела. Такав је нпр. однос између кривичног дјела из чл. 151. и 152. КЗРС, убиства дјетета при порођају и нехатног убиства, па ако мајка из нехата лиши живота своје дијете при порођају, она ће одговарати за нехатно убиство из чл. 152, али при томе суд

мора водити рачуна да је иста казна предвиђена за ово убиство када је учињено умишљајно (чл. 151), па би у противном могло да се деси да се за ово дјело изриче иста казна и када је умишљајно и када је нехатно. Слично је и у односу ових дјела у КЗФБиХ, иако је за чедоморство према том закону минимум нешто виши, али је зато максимум исти.

На основу систематског тумачења успоставља се још једно важно правило које произилази из односа одредаба општег и посебног дијела. Наиме, одредбе посебног дијела потребно је тумачити увијек тако да буду у складу са одредбама општег дијела.

4.4. Компаративно тумачење

Овај начин тумачења нема неко нарочито значење и углавном се састоји у томе да се у утврђивању смисла закона упоређују његови текстови на различитим језицима или језичким варијантама. Код нас он има значаја у том смислу што се, бар на нивоу БиХ, законски текстови објављују на различитим језичким варијантама, па упоређивањем текстова на тим варијантама, одредбе које се тумаче могу бити јасније, поготово онда када неки од израза у некој од варијанти изазива одређене недоумице. Тако нпр. код кривичног дјела трговина људима из чл. 186. КЗБиХ, законски текст на хрватском језику се разликује од српског и босанског и у њему је инкриминација из ст. 1. дата јасније. То једнако важи и за појам "искориштавање људи" из одредбе ст. 5. који се користи у тексту на хрватском језику умјесто "експлоатација" који користе друга два закона.

Овај метод се може такође користити и онда када се при изради једног кривичног закона доминантно или у знатнијој мјери користило одређено стране кривично законодавство, као што је то било при изради Кривичног закона БиХ, који (посебно у свом општем дијелу) готово да представља копију Казненог закона Хрватске из 1998. године. Ово тумачење се такође може користити и онда када наш закон преузима или се позива на одређени међународни уговор који је БиХ ратификовала, а који је у свом изворнику на страном језику, а домаћи текст није до краја јасан.

4.5. Историјско тумачење

Према овој методи тумачења смисао норме се утврђује полагањем од тога како је закон настао. На тај начин се утврђује шта је та норма значила у вријеме њеног доношења, што је законодавац њеним доношењем хтио, тј. утврђује се *воља законодавца*. При томе су од посебног значаја материјали

који су настали у вези са доношењем и усвајањем закона, као што су нацрти, приједлози, службена објашњања, расправе на скупштинским тијелима, излагања официјелних извјестилаца, образложења експерата или редакторских група, критички осврти или расправе у стручним часописима, записници са радних тијела, и сл. Нарочиту важност за разумијевање текста закона имају званична објашњења или образложења текста кривичног закона које припрема редовно влада и који се упућује скупштини или парламенту, кога код нас, нажалост, није било ни за један текст Кривичног закона. На основу оваквог тумачења могуће је утврдити и евентуални посебан повод за његово доношење (*occasio legis*), што понекад може бити од значаја за утврђивање његовог смисла.

У вези са историјским тумачењем је субјективно и објективно тумачење кривичног закона. Према *субјективном тумачењу* (субјективне теорије тумачења), за утврђивање правога смисла закона релевантна је воља законодавца у вријеме доношења закона и она је мјеродавна за тумачење за цијело вријеме његова важења (у том погледу, ово тумачење се поклапа са историјским тумачењем). Као таква, ова метода је прихватљива за утврђивање смисла норме само у почетку важења кривичног закона и стога она није од посебног значаја, јер не уважава друштвене промјене које настају у току важења кривичног закона. Према *објективном тумачењу* (објективне теорије тумачења), за тумачење је релевантно значење закона у вријеме када се он примјењује (тзв. *воља закона*); изналажење смисла и циља закона нема за основу вољу законодавца у вријеме доношења закона, већ вољу закона, односно његов смисао у тренутку његове примјене, што подразумева његово прилагођавање социјалном развоју, промјенама које су у међувремену настале у друштву. Такав приступ је неопходан, с обзиром на то да од доношења кривичног закона па до његове примјене може проћи дуже вријеме и стога је изналажење смисла закона потребно чинити сходно времену, односно социјалним приликама у коме се он тумачи. То је предност овог у односу на субјективно тумачење, али истовремено може да прерасте у слабост, уколико тумачи закона сувише субјективно интерпретирају вољу закона, чиме идентификују своје властите ставове и објективну вољу закона, што може да води до арбитрерности у тумачењу, а тиме и до правне несигурности. Модерна доктрина стоји на становишту да је потребно комбиновати ова два начина тумачења, односно тежи синтези субјективних и објективних теорија, што подразумева да се приликом тумачења полази од криминалнополитичких циљева које је имао у виду законодавац, али се од тога може одступити када друштвени развој и социјалне промјене које су временом настале те циљеве чине

превазиђеним. При томе ће се код тумачења нових закона, тј. закона у почетку њихове примјене, више примјењивати субјективне теорије, односно комбинација ова два начина тумачења, док ће се у тумачењу старијих закона више користити објективно тумачење.

4.6. Телеолошко или еволутивно тумачење

Према овом тумачењу, смисао закона се утврђује на основу сврхе односно циља закона (грч. *telos*: циљ, сврха) и оно је у том смислу на линији објективних теорија тумачења. У основи, оно полази од функције кривичноправне норме, од сврхе и задатка кривичног права, од онога што се жели том нормом постићи, што се њоме жели заштитити; изналази се смисао закона - *ratio legis*. Ово тумачење уважава социјалну реалност да се материја коју закон регулише стално развија и мијења, што је при тумачењу потребно имати у виду, а да се при томе битно не мијења првобитни смисао закона. На тај начин се од стране праксе закон стално актуелизује и прилагођава новом, постојећем времену и његовим промјенама. Ако се закон не би тумачио у том смислу, онда се често не би остварила његова сврха, јер се одређена понашања не би могла подводити под дату кривичноправну норму, односно одређеним појмом се не би могли обухватити и неки нови садржаји који би се требали обухватити (нпр. нови видови оружја који су настали након доношења закона не би се могли подвести под појмове "оружја", "отрова", "дроге", "податка", које понекад користи закон; нови начини чињења неких кривичних дјела која доноси развој технике, нпр. путем електронских медија, интернета и сл.). Исто тако, на основу овог тумачења често се адекватније него било којим другим тумачењем изналази оно што је сврха одређене норме. Тако се из сврхе закона закључује да је и премјештање регистарских таблица на аутомобил за који нису издате кривично дјело фалсификовања, односно да се код кривичног дјела из чл. 375. КЗРС подразумејева само сила према лицима, а не и према материјалним добрима, иако би се се логичким или граматичким тумачењем могло доћи и до другачијег закључка, итд.

Ово тумачење се сматра најзначајним тумачењем, а понекад и крунском методом или круном свих врста тумачења. У том погледу све остале врсте тумачења су, на неки начин, у функцији телеолошког тумачења, оне су овом методу само помоћна средства, јер се заправо све на крају сливају у ово тумачење које води утврђивању сврхе односно смисла закона. Тиме се потврђује да сва друга тумачења чине један сложени методолошки процес изналажења садржаја и смисла закона, па стога телеолошко тумачења може

да се третира и као метод тумачења којим се врши провјера исправности, односно корекција примјене других облика тумачења, поготово онда када су резултати појединих метода у колизији, односно када се другим методама не може доћи до исправног тумачења.

У вези са овим је још једна врста тумачења, која понекада допуњава или помаже у изналажењу правог смисла закона, а то је тзв. **рационално тумачење** (о овом тумачењу в. супра, под 4.2. логичко тумачење).

II. АНАЛОГИЈА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

1. Појам и врсте забрањене аналогије

У кривичном праву углавном се разликују двије врсте аналогије: једна, која представља средство или начин тумачења кривичног закона и друга, која се састоји у стварању нових кривичних дјела. Прва представља начин тумачења кривичног закона по сличности и у том смислу она је у кривичном праву допуштена и понекад неопходна, док друга представља праву аналогију путем које се стварају нова кривична дјела. Ова друга аналогија, која значи стварање права и којом се успостављају описи нових кривичних дјела, забрањена је у модерном кривичном праву.¹ У кривичном праву, дакле, није дозвољено једно понашање квалификовати као кривично дјело, ако није у кривичном закону предвиђено као кривично дјело, иако је слично кривичном дјелу предвиђеном у закону. Ма колико се неко понашање чинило опасним и друштвено штетним и које би стога било оправдано инкриминисати као кривично дјело, оно се не смије тако третирати ако законом није предвиђено као кривично дјело. Према томе, није дозвољена она аналогија путем које се стварају нова кривична дјела; таква аналогија искључена је из кривичног права, јер је у директној супротности са

¹ Од данашњих кривичних законодавстава познаје је једино кривично законодавство Кине из 1982. и кривично законодавство Данске из 1966. године, а раније је познавало и совјетско кривично право до доношења "Основа кривичног законодавства" из 1958, као и њемачко кривично право у вријеме владавине Хитлера, пар. 2. њемачког КЗ. Једно вријеме аналогију је садржавало и наше кривично законодавство, а то је било вријеме након Другог свјетског рата, када је тадашње кривично законодавство тек изграђивано и када је она била нужна, јер су у законодавству постојале бројне празнине (Кривични законик - Општи дио из 1948). Ступањем на снагу Кривичног законика из 1951. године, када је кодификовано тадашње кривично законодавство, аналогија је напуштена. Модерном кривичном праву аналогија је страна, јер у њему у принципу не постоје правне празнине које се на овај начин попуњавају. Може се радити само о евентуалним законодавчким пропустима, које је неоправдано по сваку цијену попуњавати мимо општеприхватљивих начина тумачења. У противном, озбиљно би био угрожен принцип законитости и правне сигурности, гарантивна функција кривичног права, што су неизоставни елементи сваке демократске и правне државе. У систему тродиобе власти, овлашћење за попуњавање таквих празнина не припада судској, већ законодавној власти.

гарантивном функцијом кривичног права и представља грубо кршење начела законитости. Дозволом овакве аналогије створиле би се широке могућности за самовољу и арбитрерност судских органа, што би озбиљно угрозило правну сигурност, као један од темељних постулата сваког демократског друштва. Стога је у данашњем кривичном праву ова врста аналогије у потпуности искључена, што није потребно посебно у закону ни нормирати, јер то недвосмислено произилази из начела законитости.²

Забрана аналогије у наведеном смислу подразумејева забрану стварања не само *нових кривичних дјела*, већ и забрану успостављања његових *нових тежих облика*, као и забрану *пооштравања кажњавања* на основу аналогног тумачења. Стварањем нових кривичних дјела попуњавале би се евентуалне законске празнине које суд није овлашћен попуњавати, јер се ради о ингеренцијама које припадају искључиво законодавцу. Исто тако, суду не припада овлашћење да, поред постојећих, ствара неке нове квалификоване облике једног основног кривичног дјела, ма колико му се чинило да би некој околности, која је слична у закону предвиђеној, требало признати карактер квалификаторне околности и створити нови тежи облик датог кривичног дјела. Наведени случајеви представљају **законску аналогију** (*analogia legis*) која се састоји у томе да се једна норма примјењује и на друге сличне, у том закону нерегулисане случајеве. Забрана аналогије, међутим, подразумејева и забрану **правне аналогије** (*analogia iuris*) која се састоји у успостављању кажњавања позивањем на општа правна начела цјелокупног правног система, духа правног поретка у цјелини, кажњавање на основу општих правних ставова, а све ради тога да би се тиме обухватио и "покрио" и неки случај који није обухваћен у кривичноправној норми.

Иако се забрана аналогије односи и на општи и на посебни дио кривичног права, ипак је у пракси најчешће у питању посебни дио, јер се углавном ради о томе да се једно понашање које није предвиђено као кривично дјело, на основу сличности, подводи под законски опис одговарајућег кривичног дјела.

Тако би, нпр., у претходном кривичном законодавству у којем је био инкриминисан противприродни блуд само између лица мушког пола, била забрањена аналогија ако би се под ту инкриминацију подводио и противприродни блуд између лица женског пола. Или, ако би се код кривичних дјела код којих закон изричито наводи одређене степене сродства, године старости или сл., ишло преко тих граница, нпр. ако би се под дјело родоскврњења подводили случајеви обљубе између сродника који су у степену сродства изван оних предвиђених у чл. 201.КЗРС, или ако би се

² Ријетки су закони који аналогију изричито забрањују, нпр. КЗ Руске федерације, у чл. 3. ст. 2., в. Стојановић, Општи дио, стр. 64, фусн. 64.

код дјела из чл. 204. (ванбрачна заједница са малољетним лицем), узимале друге године старости преко превидјених у законском опису тога дјела, итд. Недопуштено тумачење би исто тако постојало и онда ако би нпр. суд под инкриминације из чл. 195. ст. 3. подводио и обљубе наведених лица учињене преме дјетету које им није повјерено у тамо наведеном смислу, иако су они наставници, васпитачи итд. Будући да у ранијем закону компјутерски подаци или програми нису били предвидјени као покретна ствар, то њихова крађа не би могла бити квалификована као одузимање туђе покретне ствари, што је законодавац Кривичним закоником РС из 2000. године отклонио, јер је и то укључио у појам покретне ствари (в. чл. 147. ст. 23). Исти проблем је постојао и у односу на телефонске импулсе, када нпр. неко краде импулсе на тај начин што неовлашћено телефонира са туђег телефона, што је такође сада отклоњено.

Иако рјеђе, у пракси се дешава и забрањена аналогна примјена одредаба општег дијела, најчешће у односу на питање кажњивости на штету учиниоца. Тако би нпр. било недопуштено путем аналогног тумачења успостављати кажњивост и за неуспјело помагање (које у закону није предвидјено) на бази његове сличности са неуспјелим подстрекавањем, које је под оређеним условима кажњиво. Исто тако, забрањено је поштравање кажњавања изрицањем санкције која није предвидјена у закону путем аналогног тумачења; нпр. на основу сличности са мјером безбједности забране управљања моторним возилом, суд учиниоцу изрекне мјеру забране полагања возачког испита, као што је то учинио Жуп. суд у Загребу (Кж-2469/91, Избор, 1/96, 207), као и изрицање санкција које нису у закону предвидјене, затим поштравање прописане казне, као што је у ранијем законодавству било предвидјено за вишеструки поврат и сл.

2. Аналогија као начин тумачења - или допуштена аналогија

Већ је наглашено да аналогија није у потпуности забрањена у кривичном праву. Подручје забрањене аналогије одређено је гарантивном функцијом кривичног права и функцијом начела законитости и има за сврху да се у што већој мјери отклони могућа самовоља и арбитрерност у примјени кривичног закона, како би се грађани заштитили од таквих поступака - забрана аналогије на штету учиниоца (*analogia in malam partem*). То значи да није искључена свака могућност тумачења путем аналогије, поготово ако је ријеч о оним сегментима или дијеловима кривичног права који иначе нису у довољној мјери кривичноправно регулисани, као што је то нпр. широко поље разлога који могу да се појаве као основи искључења противправности, односно кривичног дјела и/или кривичне одговорности. То тим прије ако такво тумачење није у супротности са општим кривичноправним начелима и другим нормама кривичног права и ако, поред тога, оно иде у корист учиниоца кривичног дјела (*analogia in*

bonam partem).³ Већина у кривичноправној доктрини ово схватање подржава⁴. Међутим, има и таквих мишљења према којима није прихватљиво у кривичном праву разликовање двије наведене врсте аналогije, јер је и аналогija *in bonam partem* забрањена, пошто слаби заштитну функцију кривичног права (тако нпр. Златарић, стр. 97; занимљиво је да исти аутор аналогiju на штету учиниоца одобрава када оправдава да се допунски рок од године дана за опозив условне осуде може примјењивати и код условног отпуста иако није предвиђен, јер је ситуација слична, тумачење по сличности-*argumentum a simili ad simile*, в. Златарић, *ibidem*.).

Разумије се да овакву аналогiju треба примјењивати с опрезом, али онда када одређено рјешење није садржано у закону и то представља пропуст законодавца, а што би могло имати штетне ефекте по учиниоца, нема разлога да се аналогним тумачењем то може отклонити. Тако, нпр., иако у чл. 24. ст. 2. код неуспјелог подстрекавања није предвиђена факултативна могућност ослобођења од казне, премда се заправо исто тако ради о неподобном покушају због неподобности подстрекнутог, а то ће бити у случајевима када је код њега већ била створена одлука о извршењу дјела, а та могућност је предвиђена у чл. 21. КЗРС за неподобни покушај, суд би и у овом случају могао примијенити установу факултативног ослобођења од казне (неки закони то изричито предвиђају, нпр. чл. 37. ст. 3. КЗ Хрватске); или иако је у чл. 44. ст. 2. КЗРС предвиђена само могућност урачунавања казне изречене за прекршај у изречену казну за кривично дјело, суд би могао у таквој ситуацији ово урачунавање вршити и онда када је за прекршај изречена мјера одузимања возачке дозволе у мјеру безбједности забране управљања моторним возилом изречену за кривично дјело, јер је то у складу са сврхом закона као и кривичноправним начелом забране двоструког кажњавања за исту кажњиву радњу. Не виде се озбиљни разлози због којих би ова врста аналогije била опаснија за правну сигурност и принцип законитости од аналогije коју сви одобравају, а коју користи већ сам законодавац када путем тзв. генералне клаузуле експлицитно упућује на потребу обухватања и оних случајева који су слични оном што је обухваћено у законском опису одређеног кривичног дјела (*аналогija унутар закона - analogia intra legem*). Тако се нпр. код кривичног дјела производње и стављања у промет производа штетних за лијечење из чл. 219. КЗРС наводи: "ко производи, продаје или на други начин ставља у промет...", чиме је

³ Неки аутори, као нпр. Златарић (в. Увод, стр. 97), оправдавају да се путем аналогije, допунски рок од годину дана код опозива условне осуде (чл. 51. КЗРС), узме и код опозива условног отпуста, као сличне ситуације, иако то није изричито предвиђено у одредбама о опозиву условног отпуста (чл. 109. КЗРС), што је упитно, јер се ради о аналогiji *in malam partem*.

⁴ На оправданост ове врсте аналогije код нас посебно указује проф. С. Тихлер у свом раду "Аналогija у кривичном праву, Анали ПФБ, 1-2/71, стр. 156.

омогућено да се под законско биће овог кривичног дјела подведу и сви други начини стављања у промет наведених средстава штетних за здравље. Слично је и код кривичног дјела несавјестан рад у служби из чл. 354. КЗРС, код којег се исто тако послѣје радњи које су изричито описане наводи "или на други начин", а оваквих и сличних законских описа кривичних дјела има много у кривичном закону.

Од аналогије која је забрањена треба разликовати *екстензивно тумачење*, које је допуштено. Аналогија је начин стварања права и као таква она се претвара у извор кривичног права и обухвата нешто што уопште не спада у текст законске норме, док свако тумачење, па и екстензивно, увијек претпоставља рјешење које је у оквирима закона. У пракси, међутим, те границе нису увијек тако јасне, а понекада могу бити и веома флуидне и спорне, па стога има и мишљења да је разграничење између забрањене аналогије и тумачења готово немогуће провести. Ово може бити проблематично посебно онда када се у кривичном законодавству често користе отворени, непрецизни и нејасни појмови, као и неодређене формулације, односно описи са тзв. генералним клаузулама (тзв. каучук параграфи); тада ове границе могу да буду доста несигурне.

Prof. dr Miloš Babić, Law Faculty profesor

In Banja Luka and Bosnia and Herzegovina Court judge

PENAL CODE INTERPRETATION AND ANALOGY IN THE PENAL CODE

Summary:

The author analyses the problems with application and explanation of the Penal Code in the first part of this work, and in the second the question of analogy in the Penal Code.

In the process of explaining the term and significance of law interpretation, the author emphasizes that the interpretation is unavoidable, since it is hard to imagine using the Penal Code without some sort of base for its interpretation. At the same time the interpretation is very important, since it is a base for the function of guarantee of the Penal Code. Apart from this the author explains types of interpretation, methodological procedures, since it is necessary to use several different methods in order to determine one legal norm.

In the second part of his work the author explains the analogy in the Penal Code and divides them into two categories: one presents the manner of interpretation and second which is the creation of other criminal offences. The first presents the way in which the Penal Code is used based on the similarity, and this is allowed and necessary. The second analogy is the way in which some new criminal offences are created, and it is forbidden in the modern Penal Code.

Проф. др Миодраг Н. Симовић, редовни професор Правног факултета у Бањој Луци и потпредсједник Уставног суда Босне и Херцеговине

Владимир М. Симовић, приправник у Окружном суду у Бањој Луци, магистранд кривичноправног смјера Факултета правних наука у Бањој Луци

**ПРИМЈЕНА ЧЛАНА 6 СТАВ 1 ЕВРОПСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ ЗА ЗАШТИТУ
ЉУДСКИХ ПРАВА И ОСНОВНИХ СЛОБОДА НА СПОРОВЕ
КОЈЕ СУ ПОКРЕНУЛИ ДРЖАВНИ СЛУЖБЕНИЦИ**

Сажетак:

У раду се разматрају нека актуелна питања везана за најновије одлуке Европског суда за људска права у Стразбуру и Уставног суда Босне и Херцеговине које се тичу права на рад и накнада у облику појединачних додатака на плату, у којима су спорове покренули државни службеници. Прије доношења недавне пресуде Европског суда *Vilho Eskelinen et al.* против Финске (гдје су апликанти - полицајци и административна асистентка) међународно право и пракса на коју се Европски суд ослањао били су презентирани у пресуди *Pellegrin* против Француске. Треба посебно истаћи да члан 47 став 2 Повеље о основним правима Европске уније (прокламована 7. децембра 2000. године), који се односи на право на дјелотворан правни лијек и правично суђење, одговара члану 6 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода. Међутим, у законима Европске уније се право на правично саслушање не ограничава на спорове који се односе на права и обавезе из грађанског права. То је једна од последица чињенице да је Унија заједница која се заснива на владавини права као што је Европски суд и навео у случају 294/83, "*Les Verts*" (Зелени) против Европског парламента (пресуда од 23. априла 1986. године, [1988.] ECR 1339). Било како било, у сваком другом погледу осим њиховог дјелокруга, гаранције издате од стране Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода примјењују се на сличан начин на Унију. Произилази да члан 47, у контексту закона Европске уније, није ограничен на права и обавезе грађанског карактера или на кривичне ствари у смислу члана 6 Конвенције. У том погледу, Повеља је кодифицирала постојећу судску праксу Суда правде Европске заједнице.

Члан 6 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода¹ гарантује свакоме право да изнесе пред суд било који

¹ У даљњем тексту: Европска конвенција.

захтјев који се односи на његова грађанска права и обавезе, као и да има "право на правично суђење у грађанским и кривичним стварима и друга права у вези са кривичним поступком"². Према ставу Европског суда за људска права³, поступак који се тиче права на рад и исплате неисплаћених плата је грађанскоправне природе, па и када се као послодавац појављује јавна установа⁴. Исти став је усвојио и Уставни суд Босне и Херцеговине⁵, у својим ранијим одлукама⁶. И Дом за људска права БиХ је у својој сталној судској пракси сматрао да се спорови у вези са радним односима тичу "грађанских права и обавеза"⁷. У смислу наведеног, члан 6 став 1 Европске конвенције је у конкретном случају примјењив.

Значајна правна питања која се тичу повреде члана 6 става 1 Европске конвенције покренута су и ријешена у пресуди Суда *Vilho Eskelinen et al. против Финске* (Апликација број 63235/00), од 19. априла 2007. године⁸. Суд је утврдио да је у овом случају дошло до повреде члана 6 става 1 Конвенције у погледу трајања поступка; да није дошло до повреде члана 6 став 1 Конвенције у погледу усменог саслушања; да је дошло до повреде члана 13 Конвенције, као и да није дошло до повреде члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију, гледано независно или у вези са чланом 14 Конвенције. Апликанти су се, прије свега, жалили на повреду члана 6 става 1 Конвенције због дужине поступка који се односио на услове њихове службе коју обављају у својству јавних службеника и на чињеницу да домаће надлежне власти нису одржале јавну расправу⁹. Влада Финске је оспорила

² Види пресуду Европског суда за људска права, *Golder против Велике Британије*, од 21. фебруара 1975. године, серија А, број 18, став 36.

³ У даљњем тексту: Суд.

⁴ Види пресуду Суда, *Darnell против Велике Британије*, од 26. октобра 1993. године, серија А, број 272.

⁵ У даљњем тексту: Уставни суд.

⁶ Види Одлуку, број АП-385/03, од 21. јануара 2004. године, објављену у "Службеном гласнику БиХ" број 13/04.

⁷ Види одлуке бр. ЦХ/99/2007, *Ракита против Федерације БиХ*, Одлука о прихватљивости и меритуму, од 31. марта 2003. године, тачка 51 и ЦХ/99/3015, *Сулејман Ахметашевић против Федерације БиХ*, Одлука о прихватљивости, од 7. марта 2005. године, тачка 15 *et sequ.*

⁸ Ова пресуда је коначна, али може претрпјети редакционе промјене.

⁹ Апликанти су се жалили на став Владе Финске према којем члан 6 се не примјењује на неке од њих као полицијске службенике. Они истичу да њихове функције и плате немају везе за вршењем јавне власти коју додјељује јавно право, него да се ради о њиховом праву на плату које проистиче из приватног права. Износ њихове плате је питање уређено колективним уговором између уполесника и послодавца. Апликанти су истакли да се не жале на одлуку о пребацивању њиховог мјеста службе са једне локације на другу. Поред тога, они истичу да се њихов предмет не односи ни на вршење јавне власти, запошљавање, каријеру или окончање запослења. Спор се такође односи и на износ њихове пензије. Њихов предмет се једноставно

примјењивост члана 6, и то из два основа: сматрала је да се не ради о "праву" и, ако постоји право, да оно није "грађанске" природе¹⁰.

(1) Прво, Суд је испитао да ли је постојало неко "право". Према принципима израженим у судској пракси¹¹, спор у погледу неког "права" за које се барем може рећи да је признато на основу домаћег права, мора бити стваран и озбиљан; он се мора односити не само на постојање тог права, него и на опсег и модалитете његовог остваривања: коначно, исход поступка мора бити одлучујући за то право. Суд истиче да није спорно да је Покрајинска полицијска команда обећала апликантима накнаду. Према спису, индивидуални додаци на плату су били одобравани у ситуацијама које се не разликују знатно од ситуација апликаната. Поред тога, домаћи судови нису одбацили захтјеве због недостатка основа. Иако је тачно да су њихови захтјеви одбачени, може се сматрати да су управни судови испитали меритум захтјева и да су одлучили о спору који се односи на права

односи на питање егзистенције. Коначно, апликанти истичу да је јавна расправа била потребна да би се саслушала свједочења њих самих о одређеним чињеницама везаним за предмет. Управа им је обећала накнаду. У ствари, члан 38 став 1 Закона у судском поступку у управним стварима тражи одржавање јавне расправе, јер она није била очигледно непотребна.

¹⁰ Влада је оспорила примјењивост члана 6 Европске конвенције, тврдећи да је позиција апликаната, осим позиције административне асистенте, имплицирала директно учешће у вршењу јавне власти и функцијама чији је циљ заштита општих интереса државе (у овом погледу, Влада се позвала на предмет *Pellegrin против Француске*, став 66). Мање је очигледно то да ли је функција административног асистента укључивала индиректно учешће. Међутим, Влада се позвала на образложење Суда у предмету *Verešová против Словачке* (одлука број 70497/01 од 1. фебруара 2005. године), у којем је Суд установио да члан 6 није примјењив на правницу која је радила за полицију и у којем је Суд истакао да "имајућу у виду природу дужности и одговорности полиције, позиција апликантице се може сматрати директним учешћем у вршењу јавне власти и заштити општих интереса државе". У смислу члана 6, права и обавезе полицајца имају димензију која је јасно "јавна", а не "грађанска". Чињеница да се ради о новчаним интересима апликаната није довољна за примјену члана 6, будући да "поступак не постаје грађански пуком чињеницом да покреће питање које је по својој природи економско" (види *Pierre-Bloch против Француске*, пресуда од 21. октобра 1997. године, Збирка пресуда и одлука 1997-VI, стр. 2223, став 51). Према томе, Влада сматра да су жалбени наводи инкомпатибилни *ratione materiae* са Конвенцијом. Поред тога, Влада оспорава примјењивост члана 6 и на основу тврдње да законско право на индивидуални додатак на плату не постоји. Што се тиче неодржавања јавне расправе, Влада је истакла да је Окружни управни суд установио да чињенице које су апликанти жељели изнијети на јавној расправи нису релевантне за исход предмета и да је Врховни управни суд установио да обећања која је дала Покрајинска полицијска команда нису релевантна. Оба суда су сматрала да је одржавање јавне расправе непотребно. Апликанти су имали могућност да презентирају додатна писмена изјашњења.

¹¹ Види, *inter alia*, *Pudas против Шведске*, пресуда од 27. октобра 1987. године, Серија А бр. 125-А, стр. 14, став 31.

апликаната. Суд сматра да у тим условима апликанти могу аргументовано тврдити да имају одређено право¹².

У вези са "грађанском природом права", Суд је морао испитати Владин аргумент, који се заснива на предмету *Pellegrin*, да члан 6 није примјењив јер су спорови које су покренули јавни службеници, као што су полицијски службеници, у погледу услова запослења искључени из опсега примјене. Тај предмет се тиче поступка у којем је одређено да ли првих пет апликаната и покојни господин *Hannu Matti Lappalainen*, који су државни службеници, имају право да примају додатак на плату. С циљем рјешавања тог питања, Суд је морао испитати генезу и основ пресуде *Pellegrin* и начин на који је судска пракса била примијењена у случајевима пред Судом након доношења пресуде у том случају.

(2) Трије доношења *Pellegrin* пресуде¹³, Суд је сматрао да су спорови који се односе на запошљавање, каријере и окончање службе државних службеника искључени из опсега члана 6 став 1 Европске конвенције. Међутим, тај општи принцип искључивања је био ограничен и изражен у одређеном броју пресуда. На примјер, у предметима *Francesco Lombardo против Италије*¹⁴ и *Massa против Италије*¹⁵ Суд је сматрао да се жалбе апликаната не односе ни на "запослење", ни на "каријеру" државних службеника, него само индиректно на "окончање службе" јер су њихови захтјеви били у вези с окончањем службе. У тим околностима, а имајући у виду чињеницу да држава Италија није користила "дискрециона овлашћења" да би испунила обавезу плаћања предметних пензија, те да се може упоредити са послодавцем као страном у уговору о запослењу регулисаном приватним правом, Суд је сматрао да је природа захтјева апликаната "грађанска" у смислу члана 6. става 1. С друге стране, у предмету *Neigel против Француске*¹⁶ одлука коју је оспорила апликантица, а којом се одбија враћање на њено стално радно мјесто у државној служби, односила се на њено "запослење", "каријеру" и окончање службе. У погледу захтјева апликантице за исплату плате коју би примила да је била враћена на посао, члан 6 став 1 није био примјењив јер је додјела накнада тог типа од стране управног суда "директно зависила од претходног становишта да је одбијање враћања на посао незаконито". Према томе, Суд је одлучио да спор не покреће питање "грађанског" права у смислу члана 6 става 1. У осталим пресудама, Суд је сматрао да се члан 6 став 1 примјењује када захтјев има

¹² Види, *inter alia*, *Neves e Silva против Португалије*, пресуда од 27. априла 1989. године, Серија А бр. 153-А, стр. 14, став 37.

¹³ *Pellegrin protiv Francuske* [GC], број 28541/95, Европски суд за људска права, 1999-VIII.

¹⁴ Пресуда од 26. новембра 1992. године, Серија А број 249 -Б, стр. 26-27, став 17.

¹⁵ Пресуда од 24. аугуста 1993. године, Серија А број 265-Б, стр. 20, став 26.

¹⁶ Пресуда од 17. марта 1997. године, Збирка 1997-II, стр. 411, став 44.

везе са неким правом које је "искључиво економско" - као што је исплата плате¹⁷ - или "у основи економско"¹⁸ и није покретао питање "дискреционих овлашћења управних органа"¹⁹.

Када је преиспитивао ситуацију у предмету *Pellegrin* (став 60), Суд је сматрао је да наведена судска пракса садржи извјестан степен несигурности за чланице уговорнице у погледу обима обавеза из члана 6 став 1 у случају спора који покрећу запослени у јавном сектору у погледу услова службе. Суд је желио окончати ту несигурност тако што се одлучио на аутономно тумчање појма "државна служба" које би омогућило једнак третман државним службеницима који обављају једнаке или сличне задатке у државама чланицама Конвенције неовисно од праксе запослења, а нарочито у погледу природе правног односа између службеника и управе.

С тим циљем, Суд је усвојио функционални критериј заснован на природи службе и одговорности запослених. Запослени чија служба је укључивала одговорности општег интереса или учествовање у вршењу овлашћења додијељених јавним правом, имали су дио државне суверене власти. Према томе, држава је имала легитиман интерес да тражи од оваквих службеника посебну везу повјерења и оданости. Насупрот томе, такав интерес није постојао у погледу осталих радних мјеста која нису имала димензију "јавне управе"²⁰. Суд је, према томе, одлучио да су једини спорови који су искључени из обима члана 6 става 1 били они које су покретали државни службеници, а чије су функције укључивале карактеристике јавне управе у оној мјери у којој су оне биле одраз јавне власти задужене за заштиту општих интереса државе или других јавних власти. Очигледан примјер таквих активности су оружане снаге и полиција²¹.

(3) Суд истиче да је садржај пресуде *Pellegrin* категоричан. Сви спорови који су се односили на радна мјеста која су припадала наведеној категорији, били су искључени из члана 6 Европске конвенције, без обзира на њихову природу. Једини изузетак су били спорови који су се односили на пензије, гдје је члан 6 став 1 био примјенљив због специјалне везе између службеника

¹⁷ Види пресуде *De Santa против Италије*, *Lapaloiccia против Италије* и *Abenavoli против Италије* од 2. септембра 1997. године, Збирке 1997-V, стр. 1663, став 18; стр. 1677, став 21 и стр. 1690, став 16.

¹⁸ Види *Nicodemo против Италије*, пресуда од 2. септембра 1997. године, Збирке 1997-V, стр. 1703, став 18.

¹⁹ *Benkssiouer против Француске* и *Souez против Француске*, пресуда од 24. аугуста 1998. године, Збирка 1998-V, стр. 2287-2288, ставови 29-30 и стр. 2265, став 25; *Le Calvez против Француске*, пресуда од 29. јула 1998. године, Збирка 1998-V, стр. 1900-1901, став 58 и *Cazenave de la Roche*, пресуда од 9. јуна 1998. године, Збирка 1998-III, стр. 1327, став 43.

²⁰ Види пресуду *Pellegrin*, став 65.

²¹ Пресуда *Pellegrin*, став 67.

и власти, а која се прекидала онда када је службеник био пензионисан; дакле, службеник би се нашао у ситуацији која је била упоредива са ситуацијом запосленог који је примао плату на основу приватног закона: специјална веза повјерења и лојалности није више постојала, а службеник није више имао дио државне суверене власти²². Важно је истаћи да је Суд нагласио да он, у складу са циљем и сврхом Конвенције, мора примијенити рестриктивно тумачење изузетака које предвиђа члан 6 став 1²³: наиме, ријеч је о ограничавању случајева у којима су државни службеници могли бити лишени практичне и дјелотворне заштите²⁴.

(4) Циљ пресуде *Pellegrin*, која је посљедња значајна карика у ланцу развоја судске праксе, био је обезбјеђивање оперативног концепта на основу којег би се провјерило, од случаја до случаја, да ли је радно мјесто апликанта имплицирало директно или индиректно вршење јавне власти и заштиту општих интереса државе и других јавних власти, имајући у виду функције и одговорности таквих службеника. Након тога је било потребно одредити да ли је апликант, у оквиру једне од тих категорија радних мјеста, заиста вршио јавну власт у оквиру свог радног мјеста, тј. да ли је апликантово радно мјесто у оквиру државне хијерархије било довољно важно или тако позиционирано да би се могло рећи да је он учествовао у вршењу јавне власти.

Међутим, предметни случај имплицира да примјена функционалног критерија може изродити аномалије. У то вријеме, апликанти су радили за Министарство унутрашњих послова Финске. Пет њих, од укупног броја апликаната, били су полицајци, што имплицира специфичне активности државне службе (као што је наведено). Њихово радно мјесто је имплицирало директно учешће у вршењу јавне власти и функције које су се односиле на заштиту општих интереса државе. У погледу задатака које је обављала асистентка, ти задаци су били искључиво административне природе, па су, према томе, били лишени надлежности у погледу одлучивања или директног или индиректног вршења јавне власти. Дакле, њени задаци се нису разликовали од било које друге позиције асистента у приватном сектору. Као што је већ наглашено, пресуда *Pellegrin* спомиње полицију као очигледан примјер активности у домену вршења јавне власти, искључујући, на тај начин, читаву једну категорију лица из примјене члана 6 Европске

²² *Ibidem*, став 67.

²³ Ставови 64-67.

²⁴ Као што је потврђено у пресуди *Frydender против Француске [GC]*, број 30979/96, став 40, Европски суд за људска права, 2000-VII.

ковенције. Стриктном примјеном "*Pellegrin* приступа" произилази да би административна асистентка уживала гаранције члана 6 става 1, што није случај са апликантима полицајцима, чак и ако је спор идентичан за све апликанте.

Надаље, преиспитивање предмета у којима су донесене одлуке након пресуде *Pellegrin* показује да одређивање природе и статуса функције неког апликанта није лак задатак; исто тако, категорију државне службе којој припада тај апликант у оквиру јавне функције није лако разликовати на основу његове тренутне улоге. У извјесним случајевима, степен припадања одређеном сектору у оквиру јавне функције која је довољна за искључивање примјенивости члана 6 није јасан, без разматрања природе одговорности апликаната²⁵. Затим, посебно је зачуђујуће констатовати да "функционални приступ", дословно посматран, тражи да члан 6 буде искључен из спорова гдје се позиција апликанта као државног службеника не разликује од позиције било којег другог покретача спора или, другим ријечима, гдје спор између послодавца и запосленог није обилежен "специјалном везом повјерења и лојалности".

Одлучујући карактер позиције апликанта, а не природе спора, потврђен је у предмету *Martinie против Француске*²⁶, у којем је Велико вијеће закључило да је члан 6 примјенив, као што је то урадило Вијеће (Одлука о допустивости од 13. јануара 2004. године), али са различитим образложењем. Велико вијеће се позвало на чињеницу да је апликант државни службеник који је радио као рачуновођа за школу, с тим да није учествовао у вршењу јавне власти, а Вијеће се позвало на природу спора између апликанта и државе - обавезу враћања неовлашћених износа, и

²⁵ На примјер, у предмету *Керка против Пољске* (бр. 31439/96 и 35123/97, Европски суд за људска права 2000-IX), Суд је истакао да је апликант, иако неспособан да учествује у борби против пожара, радио као предавач у државној пожарној служби и да су његови задаци укључивали истраживање и приступ осјетљивим информацијама, што спада у домен националне безбједности - гдје држава има суверену власт - и повлаче за собом, барем индиректно, учешће у обављању задатака чији је циљ заштита општег интереса државе (види, *a contrario*, наведену пресуду *Frydlander против Француске*, став 39). Према томе, члан 6 није био примјенив. Други примјер је предмет *Капаев против Русије* (број 43726/02, став 18, 27. јули 2006. године) у којем је апликант био активни официр руске морнарице, капетан треће класе, који је, према томе, вршио дио суверене власти државе. Одлучено је да члан 6 став 1 није примјенив, иако се спор односио на неизвршење судске одлуке која је донесена у корист апликанта у погледу путних трошкова. У наведеној одлуци *Verešová против Словачке*, Суд је искључио примјену члана 6 става 1 у односу на правника који је радио за полицију због природе и одговорности полицијске службе, у цијелости не водећи рачуна о индивидуалној улози апликантице у оквиру организације.

²⁶ [GC], број 58675/00, став 30, 12. април 2006. године.

закључило да су спорне обавезе биле "грађанског" карактера у смислу члана 6 став 1 и да карактеристике приватног права преовладавају у предмету.

(5) Суд је могао једино закључити да функционални критериј, онакав какав се примјењује у пракси, није поједноставио анализу примјењивости члана 6 у поступцима у којима је државни службеник страна у поступку и да, супротно очекивањима, није донио више сигурности у овом домену²⁷. У овом контексту и због тога, Суд сматра да се функционални критериј усвојен у пресуди *Pellegrin* морао даље развијати. У интересу је правне сигурности, предвидљивости и једнакости пред законом да се Суд не удаљава, без јаког разлога, од претходних случајева; међутим, неусвајање еволутивних и динамичних приступа би могла бити препрека реформи и побољшању²⁸.

Пресуду *Pellegrin* треба ставити у контекст претходне јуриспруденције Суда и схватити је као први корак који се разликује од претходног принципа непримјењивости члана 6 на државну службу и као први корак према дјелимичној примјењивости. Та пресуда је рефлектовала основни постулат према којем су извјесни државни службеници, због својих функција, везани посебном везом повјерења и лојалности за свог послодавца. Међутим, јасно произилази из предмета који су ријешени након тога, да је у великом броју држава уговорница приступ суду омогућен државним службеницима на начин да могу поднијети захтјеве који се односе на плате и накнаде, па чак отпуштања и запослења, на исти начин на који то раде запослени у приватном сектору. У таквим околностима, домаћи систем не види конфликт између основних интереса државе и права појединца на заштиту. У ствари, ако ни Конвенција ни њени протоколи не гарантују право на приступ државној служби, то не значи да у осталим сегментима државни службеници излазе из дјелокруга примјене Конвенције²⁹.

Осим тога, чл. 1 и 14 Европске конвенције прописују да сва лица под јурисдикцијом држава уговорница морају уживати права и слободе из Одјелка I, и то без дискриминације по било којој основи³⁰. Према општем правилу, гаранције из Конвенције се проширују на државне службенике³¹.

²⁷ Види, *mutatis mutandis*, *Perz против Француске [GC]*, број 47287/99, став 55, Европски суд за људска права, 2005-I.

²⁸ Види, *mutatis mutandis*, *Mamatkoulou и Askarov против Турске [GC]*, бр. 46827/99 и 46951/99, став 121, Европски суд за људска права, 2005-I.

²⁹ Види, *mutatis mutandis*, *Abdulaziz, Cabales и Balkandali*, пресуда од 28. августа 1986. године, Серија А бр. 104, стр. 26, став 49.

³⁰ Види, *mutatis mutandis*, *Engel et al. против Холандије*, пресуда од 8. јуна 1976. године, Серија А бр. 22, стр. 23, став 54.

³¹ Види, *mutatis mutandis*, *Schmidt и Dahlström против Шведске*, пресуда од 6. фебруара 1976. године, Серија А број 21, стр. 15, став 33; *Engel et al. против Холандије*, стр. 23, став 54; горе *Glaspapp против Њемачке*, стр. 26, став 49; *Ahtand и остали против Уједињеног Краљевства*, пресуда од 2. септембра 1998. године; Збирка 1998-VI, стр. 2378, став 56.

Слиједећи рестриктивно тумачење функционалног критерија заступаног у пресуди *Pellegrin*, морају постојати убједљиви разлози за искључивање одређене категорије апликаната из заштите превиђене на основу члана 6 став 1. У предметном случају, гдје су апликанти - полицајци и административна асистентка - имали, према домаћем законодавству, право да њихове захтјеве испита неки суд, није истакнут никакав разлог који би имао везе са дјелотворним функционисањем државе, нити било који јавни императив, који би по природи био такав да захтјева укидање заштите на основу Конвенције због неправичног и дугог поступка.

(6) Имајући глобално у виду европско право, које је драгоцјен извор упута³², Суд истиче да се *Pellegrin* пресуда ослања на категорије активности и позиције које је набројала Европска комисија и Суд правде Европске заједнице у вези са изузетком слободе кретања³³. Међутим, Суд такође истиче да сам Суд правде у Луксембургу слиједишири приступ у корист судске контроле, као што то потврђује принципијелна пресуда *Marguerite Johnston против Chief Contable of the Royal Ulster Constabulary*³⁴. У том поступку који се односио на поступак који је покренула једна жена полицајац на основу Директиве о недискриминацији, Луксембуршки суд је дао сљедеће образложење: "Захтјев који се односи на судску контролу која је прописана чланом 6 Директиве 73/207 Вијећа одражава генерални принцип права које истиче уставне традиције које су заједничке за државе чланице. Тај принцип је изражен и у чл. 6 и 13 Европске конвенције за људска права и основне слободе од 4. новембра 1950. године. Као што су то признали Европски парламент, Вијеће и Комисија у заједничкој изјави од 5. априла 1977. године..., и као што је то Суд истакао у својим одлукама, право Европске заједнице мора узети у обзир принципе на којима се заснива Конвенција." Та и остала судска пракса у доменима који имају везе са правом Европске заједнице, показују да је обим примјенљивости судске контроле у праву Европске уније широк. Ако се појединац може позвати на неко материјално право које гарантује право Заједнице, његов статус као носиоца јавне власти не доводи до непримјенљивости захтјева о судској контроли. Поред тога, широк обим дјелотворне судске контроле је истакао

³² *Christine Goodwin против Уједињеног Краљевства*, број 28957/95, ст. 43-45, 92 и 1000, Европски суд за људска права 2002-VI, *Posti и Rahko против Финске*, број 27824/95 став 54, Европски суд за људска права 2002-VII и *Mefteh et al. против Француске [GC]* бр. 32911/96, 35237/97 и 34595/97, став 45, Европски суд за људска права 2002-VII.

³³ Став 66.

³⁴ Предмет 222/84, Збирка 1986, стр. 1651, став 18.

Суд правде у Луксембургу позивањем на чл. 6 и 13 Конвенције³⁵ и Повељу о основним правима.

(7) Суд признаје интерес државе у контролисању приступа суду када је ријеч о извјесним категоријама особља. Међутим, на државама чланицама је, прије свега на надлежном домаћем законодавству, дакле не на Суду, да идентификују она подручја државне службе која укључују дискрециона овлашћења неодвојива од суверенитета државе, гдје интереси појединца морају бити у другом плану. Суд врши контролу поштујући принцип супсидијарности³⁶. Ако домаћи систем спречава приступ суду, Суд ће провјерити да ли је спор такве природе да оправдава одступање од гаранција члана 6. Ако то није случај, не поставља се никакав проблем и члан 6 став 1 ће се примијенити.

Међутим, треба истаћи да се ова ситуација разликује од осталих случајева за које се сматра, на основу постављених захтјева, да излазе из грађанских и кривичних оквира члана 6 става 1 Конвенције³⁷: када је ријеч о азилу, држављанству и боравку у некој земљи³⁸ и у погледу рјешавања изборних спорова који се односе на посланике³⁹. Образложење у овом предмету је, према томе, ограничено на ситуацију државних службеника.

Укратко, да би се нека тужена држава могла позвати пред Судом на апликантов статус државног службеника (да би га искључила из заштите предвиђене чланом 6), морају бити испуњена два услова. Прво, држава, у домаћем праву, мора изричито искључити приступ суду за одређену позицију или категорију особља. Друго, искључивање мора бити оправдано и засновано на објективним разлозима интереса државе. Пука чињеница да апликант припада сектору или одјелу који учествује у вршењу власти које додјељује јавно право - није по себи пресудна. Да би искључивање било оправдано, није довољно да држава установи да државни службеник учествује у вршењу јавне власти или да постоји - како је истакао Суд у пресуди *Pellegrin* - "посебна веза повјерења и лојалности" између државног службеника и државе као послодавца. Такође је на држави да покаже да се спор односи на вршење државне власти и да је покренуто питање специјалне

³⁵ Види наведени предмет *Marguerite Johnston* и предмет *Panayotova et al. protiv Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie*, предмет Ц-327/02, Збирка 2004, стр. I-11055, став 27.

³⁶ Види *Z et al. против Уједињеног Краљевства [GC]*, број 20392/95, став 103, Европски суд за људска права 2001-V.

³⁷ У погледу израчунавања износа пореза види, посебно, *Ferrazzini против Италије (GC)*, број 44759/98, ECHR 2001-VII.

³⁸ Види *Maouiа против Француске [GC]*, бр. 39652/98, ECHR 2000-X.

³⁹ Види наведену пресуду *Pierre-Bloch*.

везе. Према томе, ништа не оправдава искључивање обичних радних спорова из гаранција на основу члана 6 - оних који се односе на плату, надокнаду других права тог типа - на основу посебне природе односа између одређених државних службеника и државе. У ствари, постоји презумција да се члан 6 примјењује. На туженој држави је да покаже, прво, да апликант као државни службеник нема право на приступ суду на основу домаћег права и, друго, да је искључивање права на основу члана 6 оправдано у погледу државног службеника.

У овом предмету, заједнички основ је да су апликанти имали приступ суду на основу домаћег права. Према томе, члан 6 став 1 је примјењив. Суд истиче да његов закључак у погледу примјењивости члана 6 не прејудуцира одговор на питање како разне гаранције тог члана⁴⁰ треба примијенити на спорове који се односе на државне службенике. У овом предмету, Суд је требао размотрити двије гаранције, оне које се односе на *трајање поступка и јавну расправу*.

(8) Суд истиче да у грађанским стварима *разумно вријеме* може почети да тече, у одређеним околностима, чак прије доношења акта којим почиње поступак пред судом пред којем је тужилац покренуо спор⁴¹. Ово одговара ситуацији апликаната, јер се нису могли обратити Управном суду покрајине прије него што су добили, у погледу захтјева за ревизију, одлуку на коју су се могли жалити⁴². Према томе, у овом предмету, разумно вријеме, прописано чланом 6 ставом 1, почело је да тече на дан када су се апликанти обратили полицијској управи, тј. 19. марта 1993. године. Неоспорно је да је поступак окончан одлуком Врховног управног суда 27. априла 2000. године. Дакле, поступак је трајао више од седам година.

Суд је процијенио да ли је трајање поступка разумно у свјетлу околности предмета и у свјетлу критерија успостављених судском праксом, прије свега комплексности предмета, понашања апликаната и надлежних власти. У погледу посљедњег, треба узети у обзир и значај спора за апликанте⁴³.

⁴⁰ На примјер, види *Zumbobel против Аустрије*, пресуда од 21. септембра 1993. године, Серија А број 268-А, стр. 14, став 32.

⁴¹ *Golder против Уједињеног Краљевства*, пресуда од 21. фебруаа 1975. год, Серија А бр. 18, стр. 15, став 32.

⁴² Види, *mutatis mutandis, König против Њемачке*, пресуда од 28. јуна 1978. год, Серија А број 27, стр. 33, став 98; *Janssen против Њемачке* број 23959/94, став 40, 20. децембар 2001. године и *Hellborg против Шведске*, број 47473/00, став 59, 28. фебруар 2006. године.

⁴³ *Philis против Грчке* (број 2), пресуда од 27. јуна 1997. године, Збирка 1997-IV, стр. 1083, став 35.

Суд се слаже са ставом страна у поступку да предмет није комплексан. Предмет спора нема посебан карактер. У погледу понашања апликаната, они нису допринијели трајању поступка. У погледу понашања надлежних власти, Суд истиче да је Окружној полицијској управи требало четири године да размотри предмет. Овај период не може бити оправдан ни предузетим процедуралним корацима ни било каквом потребом. У погледу поступка пред Покрајинским управним судом и Врховим управном судом, Суд констатује да је овим судским институцијама требало три године да донесу одлуку. Суд констатује да ове двије институције не представљају проблем саме по себи. Укратко, Суд закључује да је поступак пред полицијском управом трајао сувише дуго и да за такво дуго трајање поступка не постоји оправдање. Према томе, закључује Суд, члан 6 став 1 Конвенције је повријеђен због предугог трајања поступка.

(9) У погледу јавне расправе примјенљиви принципи су изражени у пресуди коју је Суд донио у предмету *Jussila против Финске*⁴⁴. У овом предмету циљ захтјева апликаната за одржавање јавне расправе је био доказивање да им је полицијска управа обећала накнаду за економски губитак. Управни судови су установили да би јавна расправа била очигледно сувишна због тога што обећања нису била релевантна. Суд сматра да је Владин аргумент релевантан јер се сва чињенична и правна питања могу испитати и о њима се може донијети одлука на адекватан начин и на основу писаних докумената страна у поступку.

Суд истиче да апликантима није одузета могућност да траже јавну расправу, премда је на судовима да одлуче да ли је расправа потребна⁴⁵. Такав став управних судова је оправдан. Будући да су апликанти имали могућност да изложе предмет у писменој форми и да презентирају своје одговоре на коментаре друге стране, Суд сматра да су захтјеви који се односе на правичност испуњени и да јавна расправа није била потребна. Према томе, сматра Суд, у погледу неодржавања јавне расправе, члан 6 став 1 Конвенције није повријеђен.

(10) Суд је тумачио жалбе апликаната које се односе на члан 13 Европске конвенције на начин да они тврде да нису имали начина да убрзају поступак пред домаћим органима. Будући да је право из Конвенције на које се они позивају право на "јавну расправу у разумном року" које гарантује члан 6 став 1 Конвенције, Суд је морао утврдити обим обавезе државе из члана 13 да обезбиди апликантима "право на правни лијек пред домаћим властима".

⁴⁴ [GC], број 73053/01, ст. 40-45.

⁴⁵ Види, *mutatis mutandis*, *Martinie против Француске*, став 44.

Као што је Суд истакао више пута, члан 13 Конвенције гарантује постојање правног лијека у домаћем правном систему који омогућава остваривање суштине права и слобода из Конвенције, без обзира на његову форму. Према томе, дејство члана 13 је такво да захтијева постојање домаћег правног лијека којим се може испитати садржај "жалбе" која је заснована на Конвенцији и који нуди адекватну сатисфакцију. Обим обавеза држава уговорница из члана 13 варира у зависности од природе жалбе сваког апликанта. Међутим, правни лијек који захтијева члан 13 мора бити "дјелотворан", и то правно и у пракси⁴⁶. Суд је још требао испитати да ли су средства којима су апликанти располагали на основу финског права, а која су они користили да би се жалили на трајање поступка, била "дјелотворна" у смислу спречавања наведене повреде или настављања повреде или у смислу обезбјеђивања адекватног отклањања повреде.

У ствари, у закону није постојао специфичан лијек који би омогућио апликантима да се жале на трајање поступка, с циљем убрзавања окончања спора. Суд је узео у обзир Владин аргумент да је жалба министру правде убрзала поступак. Међутим, у вријеме када је министар предузео мјере, апликанти су чекали одлуку већ четири године. Суд сматра да чак и чињеница да се може узети у обзир интервенција министра и његов позитиван утицај на предмет, жалба министарском уреду не задовољава критерије "дјелотворности" у смислу члана 13. Влада је претходно истакла да пуко кашњење не може бити основ за тражање накнаде по финском праву⁴⁷. Према томе, Суд сматра да је члан 13 Конвенције повријеђен због тога што апликанти нису имали домаћи правни лијек који би им омогућио да остваре право на јавну расправу у разумном року на начин гарантован чланом 6 ставом 1 Конвенције.

(11) Суд сматра да се апликатни жале, у смислу члана 1 Протокола број 1, било да се тај члан разматра сам или у вези са чланом 14, да су домаће власти и судови погрешно примијенили домаће право када су одбили њихов захтјев. Суд истиче да Конвенција не додјељује право на наставак исплате плате у тачно утврђеном износу⁴⁸. Није довољно да се неки апликант позове на постојање "стварног спора" или на "основану жалбу". Захтјев се може једино сматрати "имовином" (у сврху члана 1 Протокола број 1) када постоји

⁴⁶ Види, прије свега, *Kudla protiv Пољске* [GC], број 30210/96, став 157, Европски суд за људска права, 2000-XI.

⁴⁷ Види *Kangasluoma против Финске*, број 48339/99, став 43, 20. јануар 2004. године.

⁴⁸ Види, *mutatis mutandis*, *Kjartan Asmundsson против Исланда*, бр. 60669/00, став 39, Европски суд за људска права, 2004-IX.

довољан основ у домаћем праву, на примјер када је потврђен устаљеном праксом судова⁴⁹. У предметном случају, слиједи из наведене директиве о примјени да апликанти нису имали легитимна очекивања да примају индивидуални додатак на плату након инкорпорације, будући да је право на додатак на плату престало постојати ако је радно мјесто било премјештено изван *Sonkajärvi*. Поред тога, домаћи правни систем није давао могућност додјељивања било каквог права на накнаду трошкова пута од мјеста становања до радног мјеста.

У погледу члана 14. Конвенције, може се истаћи да тај члан надопуњава остале материјалне одредбе Конвенције и њених протокола. Тај члан не дјелује на независан начин и дјелује искључиво у погледу "уживања права и слобода" који су загарантовани тим одредбама. Према примјена члана 14 не претпоставља кршење тих одредаба - и до тог степена он дјелује аутономно - он се може примијенити само ако чињенице које се односе на спор спадају у дјелокруг једне од тих одредаба⁵⁰. Ниједна друга одредба Конвенције није примјенива у овом предмету. Према томе, Суд сматра да није било повреде члана 1 Протокола број 1, посматрајући га изоловано или у вези са чланом 14 Конвенције.

(12) У погледу примјене члана 41 Конвенције, Суд сматра да нема узрочне везе између констатоване повреде у погледу трајања поступка и наведене материјалне штете. Према томе, ништа не оправдава додјелу износа у овом погледу. Суд прихвата чињеницу да су апликанти засигурно претрпјели нематеријалну штету, као што је душевна бол и фрустрација као посљедице прекомјерног трајања поступка, а која није надокнађена у довољној мјери установљавањем повреде Конвенције. Доносећи одлуку на једнакој основи, Суд је додијелио сваком апликанту износ од 2.500 еура.

Суд понавља да се додјељивање накнаде из овог поглавља може учинити само у оној мјери у којој су судски трошкови заправо и неопходно били претрпљени да би се избјегла или добила накнада за установљену повреду и ако се ради о разумном износу⁵¹. У конкретном случају домаћи поступци нису били релевантни за исцрпљивање жалбе у вези са трајањем

⁴⁹ *Кореску против Словачке* [GC], пресуда од 28. септембра 2004. године, Збирка 2004-IX, стр. 144, ст. 45-52.

⁵⁰ Биди, *Gaygusuz против Аустрије*, пресуда од 16. септембра 1996. године, Збирка 1996-IV, стр. 1141, став 36; *Domański против Пољске* (одлука), број 34610/07, Европски суд за људска права, 1999-V.

⁵¹ Види, између осталих, *Hertel против Швајцарске*, пресуда од 25. августа 1998., Извјештаји 1998-VI, стр. 2334, § 63.

поступка, изузев у оној мјери у којој су се тицали жалбе министру правде. Суд сматра да су судски трошкови у Стразбуру били неопходно претрпљени да би се приуштила накнада за установљену повреду. Међутим, накнаде не могу бити додијељене у цијелости, јер је суд дјелимично одбио жалбе апликаната. Имајући у виду све прилике, укључујући и правну помоћ додијељену од стране Вијећа Европе, Суд додјељује накнаду у износу од 8.000 еура (укључујући и порез на додатну вриједност).

(13) И у својој најновијој пракси (засједање Великог вијећа од 27. јуна 2007. године) Уставни суд БиХ је у неколико одлука утврдио повреду права подносилаца пријава на приступ суду, односно суђења у разумном року (из члана 6 Европске конвенције), јер надлежни судови нису одлучивали о законитости прекидања радноправног односа подносилаца пријава, те о њиховим захтјевима за исплату неисплаћених плата и доприноса из радног односа. Уставни суд сматра да је првенствена обавеза и надлежност суда да одлучи о овим захтјевима. Из овог разлога, Уставни суд је наредио Федерацији БиХ, односно Републици Српској да правноснажно окончају одговарајуће парничне поступке пред надлежним судовима у вези са тужбеним захтјевима подносилаца пријава. Уставни суд тиме, међутим, не прејудуцира исход поступака.

Тако је у одлуци о прихватљивости и меритуму (предмети бр. ЦХ/99/2776 и ЦХ/02/9945 *Тахир Јаребица и Јордан Јовановић против Федерације БиХ*) Уставни суд утврдио да рјешења Општинског, односно Жупанијског суда остављају подносиоце пријава без приступа суду, јер је суд одлучио да мериторно не расправља о њиховим тужбеним захтјевима, већ је предмете упутио на рјешавање Кантоналној комисији. Према томе, у оба случаја, судови нису разматрали сам тужбени захтјев, а то је утврђивање незаконитости прекида радног односа, те признавање осталих права из радног односа. С друге стране, поступак пред Кантоналном комисијом, како је сматрао Врховни суд, јесте *sui generis* поступак⁵². Међутим, док су предмети подносилаца пријава у поступку пред Кантоналном комисијом, подносиоци пријава не могу очекивати да ће њихови главни тужбени наводи (незаконито отпуштање и поновна успостава радног односа, накнада за неисплаћене плате и социјалне доприносе) бити ријешени пред судовима, већ само да ће наведена комисија, директном примјеном члана 143 Закона о раду, одлучити о постојању статуса на чекању и отпремнини (види члан 143а

⁵² Види Одлуку о прихватљивости и меритуму Дома за људска права БиХ, број ЦХ/99/1714, *Вановац против Федерације БиХ*, од 4. новембра 2002. године, тачка 24.

Закона о раду Федерације БиХ⁵³). Према томе, та комисија није надлежна да нареди поновно заснивање радног односа подносилаца пријава нити да испитује да ли су подносиоци пријава законито отпуштени с посла, што су они тражили у својим тужбеним захтјевима пред надлежним судовима. Исто важи и за Федералну комисију, која је надлежна за рјешавање по жалби против одлука Кантоналне комисије⁵⁴.

Повреду права подносиоца пријаве на правичну расправу у разумном року Уставни суд је утврдио у својој одлуци о прихватљивости и меритуму (предмет број ЦХ/03/13426 Халима Малкић против Федерације БиХ), сматрајући да је првенствена обавеза Кантоналне, односно Федералне комисије да одлучи о поднесеном захтјеву. У овом случају поступак пред Комисијом за имплементацију члана 143 односио се на захтјеве подносиоца пријаве на остварење права за успоставу радноправног односа и остварење права на отпремнину по основу статуса запосленика на чекању посла, односно за остварење права које произилази из престанка радног односа. Исту повреду Уставни суд је констатовао и у одлуци о прихватљивости и меритуму предмет број ЦХ/01/7841 Драго Ђурковић против Федерације БиХ. У конкретном случају поступак је вођен ради поништења рјешења о престанку радног односа, а поступак пред домаћим органима трајао десет година и пет мјесеци. Исто тако, тужена страна није изнијела објективне разлоге који оправдавају дужину трајања предметног поступка. Уставни суд скреће пажњу и на релевантне одредбе Закона о парничном поступку, које прописују да поступак треба провести без одуговлачења, Штавише, домаћи закон захтијева да се предмети који се тичу радних односа морају рјешавати по хитном поступку. У вези с тим, надлежни органи морају уложити додатни напор како би ријешили поступак у разумном року⁵⁵.

Исто се односи и на одлуку о прихватљивости и меритуму, предмет број ЦХ/02/11229 *М.О. против Федерације БиХ* у којој се подносилац пријаве жалио на незакониту и насилну деложацију, што је проузроковало губитак права на рад уз посљедице немогућности одјаве пословног простора код надлежног органа без права на доприносе (пензионо, здравствено, пријава на биро), као и губитак зараде, те на дужину трајања парничног поступка. Уставни суд је закључио да надлежни судови нису испунили своју

⁵³ "Службене новине Федерације БиХ" бр. 43/99, 32/00 и 29/03.

⁵⁴ Види Одлуку о прихватљивости и меритуму Комисије, број ЦХ/01/8301, *Мушић против Федерације БиХ*, од 9. новембра 2005. године, тачка 54.

⁵⁵ Види Одлуку Дома о прихватљивости и меритуму, *Вановац против Федерације БиХ*, ЦХ/99/1713 од 5. новембра 2004. године, тачка 57.

дужност да осигурају provedбу поступка у разумном временском року, као и да су органи тужене стране (Федерације Босне и Херцеговине) знатно допринијели трајању поступка, те да су били неактивни у укупном периоду од пет година, што води ка закључку да је дошло до повреде права на суђење у разумном року.

(14) У одлуци о прихватљивости и меритуму, предмет број ЦХ/99/2717 *Ћуад Скопљак против Републике Српске*, од 27. јуна 2007. године, Уставни суд се поново сусрео са проблемом дискриминације по националној основи из области радноправних односа⁵⁶. Управо због овакве праксе, али и циља због којег је, *inter alia*, потписан Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини, Уставни суд сматра да мора, са посебном озбиљношћу, узети у обзир наводе о дискриминацији припадника бројчано мањинског конститутивног народа у подручју бројчано већинског другог конститутивног народа. У конкретном случају вођени судски поступци су се базирали на чињеници да није испуњен услов остварења интерне заштите који налаже да се за остварење својих угрожених права подносилац пријаве мора најприје обрати организацији у којој ради, а након тога тражити судску заштиту. Међутим, иако су судски поступци започели у 1997. години, они нису разматрали питања дискриминације подносиоца пријаве у вези са радом, мада су уставне одредбе на то обавезивале суд. Ово поступање је представљало довољан основ за Уставни суд да се закључи да је подносилац пријаве био дискримисан по основу своје националне припадности. Уставни суд, дакле, налази да су органи власти Републике Српске активно дискриминисали подносиоца пријаве преко органа управе школе због његове бошњачке националности и због непружања адекватне судске заштите.

⁵⁶ Види, на примјер, одлуку о прихватљивости и меритуму Дома за људска права, ЦХ/97/67, *Захировић против БиХ и Федерације БиХ*, уручена 8. јула 1999. године; одлуку о прихватљивости и меритуму Дома за људска права, ЦХ/00/3476, *М.М. против Федерације БиХ*, од 3. марта 2003. године; одлуку о прихватљивости и меритуму Комисије за људска права, ЦХ/00/6425 и др., *Сулејман Ћугум и други против Федерације БиХ*, од 10. септембра 2004. године; одлуку о прихватљивости и меритуму Комисије за људска права, ЦХ/02/9999, *Сафија Дуран против Федерације БиХ*, од 1. новембра 2004. године и одлуку о прихватљивости и меритуму Комисије за људска права, ЦХ/99/2726 и др., *Емина Борић и други против Федерације БиХ*, од 6. априла 2005. године.

Dr Miodrag N. Simović, Full Professor of the Faculty of Law of Banja Luka and Vice-President of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina

Vladimir M. Simović, Intern with the County Court in Banja Luka

ARTICLE 6 OF THE CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS CIVIL SERVANTS

Summary:

This paper tells about the latest judgment of the European Court of Human Rights in Strasbourg and Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina concerning the right to work and compensation in the form of individual wage supplements of costs, where the dispute to move civil servants. Formerly judgement the European Court of Human Rights *Vilho Eskelinen and others v. Finland*, (where the applicants - police officers and administrative assistant alike) the international law and practice from which the Court sought guidance to be presentation in the case of *Pellegrin v. France*. Ought to reiterates that Article 47 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, proclaimed on 7 December 2000, on the right to an effective remedy and a fair trial, corresponds to Article 6(1) of the ECHR. Међутим, In Union law, the right to a fair hearing is not confined to disputes relating to civil law rights and obligations. That is one of the consequences of the fact that the Union is a community based on the rule of law as stated by the Court in Case 294/83, '*Les Verts*' v *European Parliament* (judgment of 23 April 1986, [1988] ECR 1339). Nevertheless, in all respects other than their scope, the guarantees afforded by the ECHR apply in a similar way to the Union." It follows that Article 47, in the context of European Union law, is not confined to civil rights and obligations or to criminal matters within the meaning of Article 6 of the Convention. In this respect the Charter codified existing case-law of the Court of Justice of the European Communities.

Проф. др Остоја Крстић

Криминалистичко - полицијска академија, Београд

КРИМИНАЛИСТИЧКООПЕРАТИВНЕ МЕТОДЕ ЗАШТИТЕ ИЗВОРА ИНФОРМАЦИЈЕ

Резиме:

Заштити извора информације код нас се не поклања довољно пажње. Можда у овоме и треба тражити одговор на питање: откуд тако мали број адекватних информација о извршеним криминалним радњама, а посебно оним теже природе, и њиховим извршиоцима, било да су такви случајеви пријављени као кривична дела или не? Донатор информације се, по правилу, ставља на жртвеник.

Кључне речи: криминалистичкооперативне методе, информативни извор, информација, заштита извора информације, тајна, исказ, комуникативни ланац, полиграф, планирање.

У в о д

Кривичноправни појам тајне одређује који ће се подаци о чињеницама, средствима и поступцима сматрати тајном за чије је неовлашћено одавање предвиђена санкција за извршиоца таквог кривичног дела.

У савременом друштвеном животу тајна је субјективно право физичких и правних лица. Др Најман с правом примећује да је могућа подела правног појма тајне на: *тајне из интимитета личности и тајне из интимитета државе - друштва*.¹

У сваком случају реч је о одавању непознатих чињеница, које могу бити релевантне за решење кривичне ствари.

1. Заштита извора информације

Криминалиста спознаје криминални догађај када је он већ завршен. Реч је о догађају из прошлости. Теорија спознаје учи нас да се, пре свега, предмети материјалног света јављају као носиоци доказних информација.

¹ Најман, В., *Шта је тајна?*, Београд, 1967, стр. 9.

Тад и успон кривичног поступка у директној је корелацији са информацијом. У основи комуникационог система је извор информације.

Отуд проф.др Владо Водинелић с правом констатује: "Разноврсни системи, сједињени у један комуникативни ланац ступају у однос изоморфизма. Комуникација је могућа само ако сједињени системи добијају кроз све карике (сигнале) идентично стање, захваљујући изофункцији. На почетку комуникационог ланца налази се извор информације, који се са њеним адресатом ставља у узајамни однос".²

С обзиром на то да процес информације карактерише издвајање информације из самог извора, логично се намеће питање: на који начин је све могуће "извући" информацију, а да њен извор остане заштићен ?

Најпре треба правити разлику између *информације о догађају* и *информације из догађаја*. Отуд Корјукин истиче: "Свако збивање је повезано с изменама у околини. Измене у средини претходе наступању догађања, а наступање догађаја, у свом редоследу, изазива измене у околини... Да бисмо спознали догађај, морамо издвојити измене које су с њим повезане. Веза измена с догађајем постоји објективно, субјективан је само начин њеног утврђивања (он може бити и погрешан)...Разуме се, свака промена представља по себи само део свих измена које су везане са догађајем. Веза измена с догађајем окарактерисана је информацијом. Другим речима, информација је мера везе догађаја и измена њиме изазваних у средини која га окружује."³

"Откривачка делатност службе јавне безбедности (police criminelle) односи се на утврђивање извршених кривичних дела, предмета напада извршиоца, а обухвата и осигурава такођер прибављање доказних средства за будући судски поступак. Првим захватом службе за сузбијање криминалитета налази се испред истражног судије. Она се труди да брзим, често и тајним "решерширањем" прикупи информације, трагове и предмете кривичног дела, да разобличи извршиоце и саучеснике, а наравно и да их ухвати".⁴

Сам члан 225, став 2 Законика о кривичном поступку органе унутрашњих послова обавезује на то да: "...могу да траже потребна обавештења од грађана....", па произлази да могу прикупљати информације у том смислу.

² Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање* (I том), Скопље, 1985, стр. 58.

³ Корјукин, В. И., *Вероватност и информација*, цитирано према В. Водинелићу, *op.cit.*, стр. 60.

⁴ Водинелић, В., *Ibid.*, стр. 298.

Информација, латински - *informatio*, је упућивање, упутство, обавештавање, извештај. О начинима дознавања за постојање и припремање кривичних дела путем криминалистичке информативне делатности писано је много (у свим уџбеницима криминалистике), али о начинима провере таквих информација мало, о примени полиграфа у ову сврху ништа.⁵

Примена полиграфа као криминалистичкооперативног метода, при заштити извора информације, уз за то адекватне тестове, не само да је могућа него је и практично изводљива, и то у оба правца: *било да је реч о провери информација о већ извршеном кривичном делу за чије се постојање зна или не зна, било да је реч о припремању кривичних дела*, па се с пуним правом може говорити и о превентивној улози полиграфа у сузбијању криминалитета, а све са циљем да давалац информације остане заштићен.

Темељно припремљени полиграфски тестови у ту сврху и стручно вођен интервју од стране испитивача на полиграфу гаранција су за избегавање опасности при класичним испитивањима (неконтролисана сугестије, капциозна питања, наметање само једне верзије), што може довести до изобличавања намераваног исказа информанта. Отуд је примена полиграфа и овде у тесној вези са планирањем. Никаква каснија тестирања, након обављених разговора, не дају жељене ефекте. Не треба заборављати основно правило: да је сваки исказ последица ранијег исказа. А ми смо увек у фази прикупљања обавештења о кривичном делу и извршиоцу у информационом дефициту. Уз то, ако и сами доприносимо да се на првом испитивању не исказује из непосредног сећања информанта, западаћемо у понор без дна, јер је само први исказ из непосредног сећања, а сви каснији несвесна репродукција. У каснијим фазама је скоро немогуће утврдити да су такве грешке при вођењу разговора и учињене.

Са своје стране, испитивачи би у овој категорији испитаника морали правити разлику између информанта по виђењу и информанта по чувењу, аналогно подели на сведоке по овом основу.

У нашем случају информант по виђењу би била особа присутна на месту извршења криминалне радње, а да сама није извршилац, него је путем својих чула перципирала оно што се догодило.

Психологија исказа нас учи да се обрада надражаја пренета чулним рецепторима одвија у централном нервном систему, те да је реч о најједноставнијим саопштењима. Да би се нешто опазило, сам чулни

⁵ Крстић, О., *Полиграф и заштита извора информације*, 13. Мај, бр.1/1990, Београд, стр. 30 - 35.

надражај мора путем нерва стићи до мозга, потом прерађен у свести уз помоћ појмова којима већ располаже сећање, на крају бива репродуковано. По среди је тзв. С-Н-Р психологија (стимулус - надражај - реакција). Према томе, опажај је увек тумачење садржаја са читавим ланцем судова, па говоримо о субјективном суду. Не виде сви људи појаве око себе на исти начин. Отуд, ни у ком случају не треба поистовећивати сећање са запажањем.

Информант врло често изводи своје закључке, даје судове и мишљење, па га у сваком случају треба питати: *на основу чега изводите такве закључке?*

Може се десити да је информант по виђењу био сасвим случајан очевидац неког криминалног догађаја. У оваквим криминалистичко-оперативним ситуацијама не бисмо могли од њега тражити исказ у погледу мотива извршене криминалне радње и другим о последицама, што се у пракси често догађа, па смо склони и сами олако извести закључак о неистинитости таквог исказа.

Информант по виђењу, без обзира на субјективност исказа, даје индикације (пре, за време и после извршења), у томе и јесте огромна вредност такве информације. Отуд би било неопходно израдити посебну тактику испитивања где би при провери и оцени оваквих исказа полиграф морао имати више удела и преузети примат у односу на класична испитивања.

Са наше тачке гледишта, посебно су интересантни информанти очевици који дају опис извршиоца, на основу кога би требала уследити његова идентификација. Треба правити разлику код описа извршиоца који је био у мировању од оног који је био у покрету. Аналитички тип информанта описује једно по једно обележје, синтетички тип даје опис у целини, што је у сваком случају боље, док је аналитичко-синтетички тип најбољи, али се у пракси ретко среће. Код оваквог симултаног типа препоручљиво је применити "визуелну полиграфску технику", где би у видно поље испитаника биле довођене фотографије извршилаца, а може и комбиновано са фотороботом.

Способност препознавања је различита од способности описа, отуд се не треба одрицати информанта који је нетачно описао, јер он може тачно да препозна. Уз то, ако информант износи и нека индивидуална обележја, ситуација ће бити далеко повољнија.

Полиграфски испитивач би кроз адекватан стимулус морао наћи неку карику сећања која ће за собом повући читав ланац сећања.

Постоје и такве криминалистичкооперативне ситуације када од информанта можемо користити податке и након дужег протока времена. По среди су посебна емотивна стања, по правилу афективна, само оваквим

информантима треба дати прилику да се приберу и среде. Није лоше овакве информанте тестирати у два наврата, па на овај начин видети да ли постоје одступања (компаративна метода).

С правом се може поставити питање: *какве индикације пружа исказ информанта по чувењу?* Он је у улози релеја који преноси нечији исказ и ту треба правити разлику од индикација које пружа информант по виђењу. Исказе информанта по чувењу не треба а приори узимати као закључке о релевантности спорних чињеница, него само као оријентациону индикацију. Отуд и потреба за провером оваквих исказа путем полиграфа добија своје пуно значење, а испитивач на полиграфу ову категорију информанта би увек морао враћати на мисаони садржај датог исказа. Свакако да се централно питање у адекватном тесту мора односити на коректност репродукције у погледу онога шта је информант чуо, за разлику од информанта по виђењу, где се овакво питање мора односити на коректност репродукције онога што је виђено и чувено (запажено сопственим чулима). Информант по чувењу тако може послужити за проналажење правог, аутентичног, оригиналног сведока.

У сваком случају, визуелан догађај је далеко вернији од аудитивног, а народна изрека лепо каже: *"Боље је једном видети него сто пута чути"*.

Треба водити рачуна и о симултаном капацитету као ограниченој људској способности која захвата само одређен број елемената. Човек сваки догађај преживљава кроз индивидуалну форму.

О било којој групи информаната да је реч, заједничка црта оних који нас интересују јесте да не желе из било којих разлога да се појављују на суду (или не треба да се појављују), а тврде да је њихов исказ веродостојан.

Примена полиграфа на плану заштите сарадника и информанта мора имати више места, јер је учешће ове категорије значајан метод криминалистичкооперативног поступања полиције, посебно криминалистичке.

Чињеница да се овом методом најфикасније може пронићи у криминалну средину, намеће и логично питање заштите извора информације. Полиграф је идеално средство за ту сврху, али, нажалост, ретки су случајеви где је овај метод за ове потребе примењиван, иако су његове могућности на овом плану неограничене. Примера ради, када се стекну услови за индикацију познавања прилика и околности које нису свима познате и доступне су врло уском кругу људи, ради заштите даваоца информације тесту се може подврћи неко из те групе или и цела група, а у тест се свакако укомпонују релевантне чињенице, па тестирани стиче утисак да је заиста разоткривен путем теста, а информант (сарадник) остаје

заштићен. Међутим, у пракси се оваква могућност превиђа, па велики број сарадника бива "проваљен".

Идентична би била ситуација када је информант и сам члан криминалне дружине, али је код њега, из било којих разлога, прорадила "грижа савести". И етички гледано, хумано је таквој особи пружити шансу, а њена заштита овом методом свакако би јој улила поверење у рад полиције.

Управо страх од разоткривања дате информације, страх од освете, психологија "линије незамерања" - посебно изражена у области привреде, само су неки од фактора који утичу на повећање "тамног појаса" криминалитета. Многа од ових кривичних дела била би расветљена уз адекватну заштиту даваоца тачне информације. Колики је само број фингираних кривичних дела која су, малтене, "јавна тајна" у неким микросрединама, али се из одређених разлога о томе не говори.

Под окриљем ноћи, пред самоуслугу у једном београдском насељу паркирао се аутомобил марке "Лада". Возач је откључао улазна врата самоуслуге, отишао до службених просторија и упалио светло. Отворио је касу, разбацао папире, а у повратку срушио део гондоле за пиће. Када је излазио из самоуслуге, окренут лицем према вратима на улици, бива идентификован као шеф тог објекта од стране потрошача, комшије из суседне зграде, који случајно није могао дуго да заспи те ноћи због главобоље.

Нашег информанта по виђењу мучило је ово сазнање, а ништа мање ни проблем како да остане анониман.

Путем полиграфа "режирано" је тестирање неколицине запослених на које је "ревностни" шеф указивао као на "неподобне". На крају је и сам био подвргнут тесту. Епилог: био је најављен ванредан попис робе.

"Брижни" шеф самоуслуге никада није сазнао за тачан извор информације.

2. Закључак

Актуелност ове проблематике није само на подручју криминалистичке полиције. Напротив, сматрамо да је на подручју осталих безбедносних структура још већа, али примена ове методе на овом подручју није нашла своје место. Истини за вољу, о овоме се није ни говорило ни писало.

Исказ информанта није и не може се узети као верна фотографија. У сваком случају из "јасних мотива" овде су присутне и агравације случаја од стране информанта. И на овом подручју сасвим је изводљиво адекватним тестовима отклонити многе нејасноће, а заинтересоване за ову проблематику упућујемо на директан контакт са аутором овог рада.

3. Литература

1. Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање (I том)*, Скопље, 1985.
2. Крстић, О., *Заблуде и истина о детектору лажи*, Научна књига, Београд, 1989.
 - *Практикум за криминалистику - тактику*, Полицијска академија, Београд, 2002.
 - *Полиграф и заштита извора информације*, 13. Мај, бр. 1/1990, Београд
3. Најман, В., *Шта је тајна?*, Београд, 1967.

Prof. dr Ostoja Krstic

Crime Investigation - Police Academy, Belgrade

CRIME INVESTIGATION - OPERATIVE METHODS FOR INFORMATION SOURCE PROTECTION

Summary:

In this country, the protection of information sources is not paid sufficient attention. It is here, perhaps, where one needs to seek answer to the question: how is it possible to have such a small number of adequate information about the committed criminal acts in general, and about those more severe and their perpetrators, in particular, regardless of whether such cases have been reported as criminal offences or not? As a general rule, donor of information is doomed to sacrificial altar.

Key words: *crime investigation - operative methods, information source, information, protection of information source, secret, statement, communications chain, polygraph, planning*

Проф. др Драган Јовашевић

Травни факултет у Нишу

КАРАКТЕРИСТИКЕ АМНЕСТИЈЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Резиме:

Траведно је да суд учиниоцу кривичног дела изрекне кривичну санкцију због учињеног дела. Но, у пракси су бројни случајеви да се кривичне санкције не могу изрећи или се пак изречене санкције не могу извршити услед постојања одређених околности. Те околности се називају основи гашења кривичне санкције. Међу тим јавноправним основима по свом значају, природи, садржини и дејству се издваја амнестија. То је акт у форми закона којим се потпуно или делимично индивидуално неодређени број лица ослобађа од кривичног гоњења односно изречене кривичне санкције.

Кључне речи: кривично дело, учинилац, кривична санкција, амнестија, ослобођење, закон

Уводна разматрања

Кривичне санкције су законом предвиђене мере¹ друштвеног реаговања које суд у законом спроведеном поступку изриче учиниоцима кривичних

¹ На сличан начин појам кривичне санкције одређују и други аутори. Тако З. Стојановић дефинише кривичну санкцију као законом предвиђену репресивну меру која се у циљу сузбијања криминалитета примењује према учиниоцима противправних дела која су у закону предвиђена као кривична дела на основу одлуке суда донете након спроведеног кривичног поступка (З. Стојановић, Кривично право, Општи део, Београд, 2005. године, стр. 255); Г. Марјановић под кривичном санкцијом сматра правно организовану принудну меру која се примењује према лицу које је повредило кривичноправну норму (Г. Марјановић, Македонско кривично право, Општ дел, Скопље, 1998. године, стр. 261); Ж. Хорватић пак кривичноправне санкције одређује као законом прописане садржаје и начине казненоправне принуде које након спроведеног поступка примењује државна судска власт према учиниоцу кривичног дела ради остварења опште сврхе свих и посебне сврхе управо изречене врсте санкција (Ж. Хорватић, Казнено право, Општи део, Загреб, 2003. године, стр. 134); П. Новоселац пак под кривичном санкцијом подразумева све државне мере изречене у кривичном поступку учиниоцима кривичних дела, које се састоје у губитку или ограничавању њихових права (П. Новоселац, Општи део казненог права, Загреб, 2004. године, стр. 327)

дела у циљу сузбијања и спречавања криминалитета, а ради заштите најважнијих друштвених вредности од свих облика повреде или угрожавања². Опште је сврха прописивања, изрицања и извршења кривичних санкција сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством³.

Но, иако је општеприхваћено начело које у потпуности одговара захтеву остварења правде и правичности да се кривична санкција извршава (примењује) према сваком извршиоцу кривичног дела, ипак у кривичноправној теорији, судској пракси и законодавству постоје одређене околности услед чијег постојања не долази до изрицања или не долази до извршења кривичне санкције према извршиоцу кривичног дела. Околности због чијег постојања држава губи своје право на кажњавање (право на изрицање и право на извршење кривичне санкције – *ius puniendi*) називају се основи гашења кривичне санкције. То су јавноправни институти утврђени у општем интересу о чијем постојању суд мора да води рачуна по службеној дужности, без обзира на то да ли се сам извршилац кривичног дела на кога се односе позива на њихово постојање или не.

Те околности које доводе до искључења права државе на примену кривичне санкције⁴ могу бити различите. За све њих је заједничко да наступају после извршеног кривичног дела. Оне поништавају право државе да изрекне у том случају кривичну санкцију односно да изврши кривичну санкцију која је изречена правоснажном одлуком суда, али оне саме не утичу на постојање кривичног дела. Кривично дело постоји, у одређеним случајевима постоји и кривица учиниоца таквог дела, постоје докази који указују да је одређено лице управо учествовало у остварењу последице тог кривичног дела, али нема изрицања кривичне санкције.

У кривичном праву Босне и Херцеговине⁵ три су општа основа гашења кривичних санкција. То су: 1) застарелост одређена у чл.14. КЗ БИХ, чл. 15. КЗ ФБИХ, чл. 15. КЗ БД БИХ и чл. 111. КЗ РС, 2) амнестија одређена у чл. 118. КЗ БИХ, чл. 122. КЗ ФБИХ, чл. 122. КЗ БД БИХ и чл. 116. КЗ РС и 3) помиловање одређено чл. 119. КЗ БИХ, чл. 123. КЗ ФБИХ, чл. 123. КЗ БД БИХ и чл. 117. КЗ РС. По свом значају, природи, садржини и дејству коју имају посебно се издвајају институти амнестија и помиловање. Наиме, то су не само кривичноправни већ и важно кривичнопроцесни, пенолошки и криминалнополитички институти којима се настоје остварити и одређени политички мотивисани циљеви.

² Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2006. године, стр. 194.

³ Љ. Бавцон, Дружбена функција казенских санкциј, Правник, Љубљана, број 9/1961 године, стр. 253-262.

⁴ Б. Чејовић, Кривично право, Општи део, Београд, 2002. године, стр. 587.

⁵ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005. године, стр. 379-389.

1. Појам амнестије

Реч амнестија (енгл. амнесту, итал. амнистиа)⁶ етимолошки потиче из грчког језика (од речи амнестиа - заборављање, предавање ствари забораву). Она, у ствари, означава предавање забораву кривице неког лица или пак опроштај од казне коју таква кривица повлачи. Амнестија као један од законских разлога да кривично одговоран учинилац кривичног дела избегне кажњавање у потпуности или делимично представља изузетно значајан кривичноправни институт. Наиме, она представља изузетак од правила да сваки учинилац кривичног дела мора и да дође под удар кривичноправне репресије.

Амнестија се састоји у опраштању казне учиниоцу кривичног дела, које се даје путем акта највишег законодавног органа власти⁷. Овим се актом може дати опроштај од казне која је правноснажно изречена или ослобођење од кривичног гоњења (аболицација). Као акт милости, амнестија представља општи основ за гашење сваке кривичне санкције јер се може односити на сва кривична дела и на све учиниоце⁸.

Но, у правној теорији се могу наћи и таква схватања према којима амнестија није само општи основ гашења државног права на кажњавање, већ је то, с једне стране, основ који искључује примену кривичног законодавства на учиниоце кривичног дела, или је то пак разлог за укидање казне. Другим речима, амнестија представља негативну процесну претпоставку (процесну сметњу) која доводи до немогућности покретања или вођења кривичног поступка⁹ ако је њихов учинак такав да доводи до немогућности вођења кривичног поступка уопште па тиме и до немогућности извршења казне, али не и када се садржина амнестије састоји само у ублажавању или смањењу казне или пак у замени једне казне другом блажом казном, а поготово не када се она састоји у превременој рехабилитацији¹⁰.

Стога се сматра да амнестија утиче на кривичне санкције тако што их или модификује или их укида. Она се обично даје поводом неких важних

⁶ М. Вујаклија, Лексикон страних речи и израза, Београд, 1980. године, стр. 39.

⁷ Иако је за овај институт уобичајено да се даје Законом о амнестији, ипак пракса у појединим иностраним кривичноправним системима (нпр. у Хрватској) показује, нарочито у последње време, да се овај институт даје путем Закона о опросту од кривичног прогона и поступка за кривична дела (такви су закони донети: септембра 1992. године, маја и септембра 1996. године).

⁸ М. Ковачевић, Амнестија, Безбедност, Београд, број 6/1989. године, стр. 493-500.

⁹ П. Новоселац, Опћи дио казненог права, *op.cit.*, стр. 449.

¹⁰ Б. Златарић, М. Дамашка, Рјечник кривичног права и поступка, Загреб, 1966. године, стр. 273.

датума и догађаја за саму државу (приликом државних, народних али и верских празника, приликом проглашења ''независности'' државе или при доношењу новог устава као највишег правног акта државе - тзв. свечарска амнестија), из криминалнополитичких разлога или из чисто политичких разлога или пак после великих несрећа, немира, ратова или друштвених конфликта већег обима како би се поново успоставио друштвени мир и правни поредак, па је у том смислу она средство за пацифизирање становништва и преуређење друштва¹¹.

Тримена амнестије заправо представља изузетак од правила да сваки учинилац кривичног дела добије заслужену казну¹². Тако амнестија по свом значају, природи и карактеру делује јаче и од самог закона (кривичног закона који одређује поједина кривична дела, кривицу и кривичне санкције за њихове учиниоце) и од саме судске пресуде којом је учиниоцу кривичног дела изречена кривична санкција. Ради се, наиме, о акту који има не само криминалнополитички циљ, већ амнестија представља и сигурносни вентил када се другачијим средствима не може доћи до решења конкретне кривичноправне ситуације, а која се у датом тренутку појављује као правилно, оправдано и целисходно решење. Стога је амнестија присутна у кривичном праву од најстаријих времена.

Овај се институт састоји у опраштању казне учиниоцу кривичног дела путем акта који доноси највиши представнички орган једне земље (скупштина или парламент). Амнестија је општи институт, општи основ за гашење кривичних санкција. Односи се на сва кривична дела, без обзира на то да ли се она гоне по службеној дужности или по приватној тужби, и на све учиниоце кривичних дела (сем на малолетне учиниоце кривичних дела). Применом овог института гашење казне може бити у целини или делимично¹³.

С обзиром на свој значај и домет примене, амнестија може бити: 1) амнестија у ужем смислу - када се односи на опроштај од казне која је изречена правоснажном одлуком суда и 2) амнестија у ширем смислу (аболиција) - када се односи на ослобођење од кривичног гоњења и

¹¹ А. Куртовић, Томиловање, Томиловање и амнестија, Загреб, 2003. године, стр. 139-144

¹² институт амнестије познају и многи инострани закони, нпр.: Кривични законик Републике Бугарске у чл. 83. односно Кривични законик Руске федерације у чл. 84, који одређују да амнестија представља основ искључења кривичне одговорности или казне учиниоцу кривичног дела

¹³ П. Новоселац, Закон о опросту, *Iudex*, Загреб, број 1/1992. године, стр.25-26

кажњавања, па се кривични поступак против неког лица за извршено кривично дело уопште не води или се започети поступак обуставља.

Иначе, амнестија представља овлашћење надлежних државних органа (законодавних органа) под одређеним законским условима. Зато њена примена није условљена пристанком лица на које се односи. Лице против кога је покренут или тек треба да се покрене кривични поступак не може одбити примену аболиције чак ни у случају да има оправдани правни интерес да своју невиност докаже у поступку пред судом. Ни осуђено лице ни у ком случају не може одбити примену амнестије, нити се за примену амнестије уопште тражи сагласност лица на коју се њено дејство односи. Амнестијом се у ствари настоје постићи не само криминалнополитички, већ и одређени политички циљеви¹⁴. Она представља политички акт милости која се додељује одређеним лицима (учиниоцима кривичних дела) у њихову корист, али ту корист у одређеном смислу уживају и политички чиниоци који су се определили за овакву изузетну кривичноправну ситуацију. Тако се истиче да се применом амнестије настоје решити или бар ублажити одређени друштвени и политички проблеми.

У суштини института амнестије јесте да она представља акт који се само ретко и то изузетно примењује. То је акт којим се дејство судске пресуде¹⁵ у погледу изречене кривичне санкције мења у потпуности или делимично или се пак у потпуности искључује могућност кривичног гоњења учиниоца кривичног дела. С обзиром да се њеном применом дерогира и примена кривичног закона, она не сме и није у свим савременим кривичноправним системима широко примењивана. Њена се заправо примена своди на ретке изузетке којима се неће ометати остваривање заштитне функције кривичног законодавства (која се састоји у заштити најважнијих друштвених добара и вредности) као ни остваривање начела правичности и једнакости свих грађана пред законом. У супротном може доћи до озбиљних поремећаја не само у области кривичног правосуђа, већ и шире у друштву¹⁶.

Но, ипак, поред чињенице да се овај институт изузетно ретко примењује, многобројни су разлози који оправдавају њену примену. Применом института амнестије ствара се могућност да оно што је правоснажном пресудом дефинитивно и коначно решено може бити накнадно

¹⁴ З. Стојановић, Кривично право, Општи део, Београд, 2000. године, стр. 327.

¹⁵ како се Закон о амнестији односи само на пресуде које су постале правоснажне пре његовог ступања на снагу, он се не може применити на осуђено лице које је жалбу на пресуду уложило пре ступања на снагу овог закона, а одустало од ње после ступања на снагу овог закона (решење Врховног суда Србије Кж. 210/91 од 1. априла 1991. године). Одредбе Закона о амнестији се примењују само на пресуде које су у моменту ступања на снагу овог закона биле правоснажне (решење Окружног суда у Београду Кж. 1211/2001 од 8. августа 2001. године).

¹⁶ Ф. Бачић, Кривично право, Опћи дио, Загреб, 1978. године, стр. 509.

измењено, наравно ако за то постоје оправдани разлози, при чему та измена судске одлуке може бити само у корист осуђеног лица, а не и на његову штету.

Тако амнестија у извесном смислу представља "сигурносни вентил" када се другим правним средствима не би могло доћи до решења конкретне кривичноправне ситуације, а која се у датом тренутку појављује као правично, оправдано, целисходно и једино. Тако се путем амнестије¹⁷ може изменити ситуација осуђених лица ако су се измениле друштвене, политичке или економске прилике, тако да изречене казне учиниоцима кривичних дела више нису адекватне или ако је измењена казнена политика у односу на одређена кривична дела или у односу на одређене учиниоце таквих дела или ако постоје какви други, са друштвеног, државног или политичког гледишта, оправдани разлози¹⁸. Као разлози који оправдавају примену амнестије, у правној теорији се такође истичу и следећи : 1) на овај начин се најлакше могу исправити судске заблуде или судске погрешке до којих може евентуално доћи у кривичном поступку, 2) то је акт политичке мудрости који прати друштвене и политичке промене, 3) она представља подстрек осуђеним лицима да се добро владају у заводским установама и тако "заслуже" ову изузетну погодност и сл.

Наравно да се институту амнестије могу ставити и одређени приговори, поред чињенице да овај институт познају сви савремени кривичноправни системи. Као најчешћи приговори примени акта амнестије уопште, односно ширини и учесталости њене примене истичу се: 1) да она представља злоупотребу принципа законитости, 2) да се њоме крши принцип правичности јер води неоправданом опраштању казне учиниоцима кривичних дела, 3) да се њоме нарушава принцип једнакости свих грађана пред законом јер се њоме поједини учиниоци кривичних дела стављају у неједнак правни положај, што може да води арбитрерности, самовољу па чак и злоупотреби у погледу примене и домета примене овог института¹⁹.

Низ ових приговора отпада када се има у виду изузетан карактер примене овог института са аспеката друштвене потребе због којих се уопште

¹⁷ Група аутора, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 1995. године, стр. 396-397.

¹⁸ Д. Јовашевић, Лексикон кривичног права, Београд, 2006. године, стр. 169-170.

¹⁹ Амнестија се у правној теорији сматра традиционалним начином и могућношћу потпуног или делимичног опроста казне осуђеном лицу од стране исте државне власти која је и успоставила примену кривичноправне принуде. Ако би се сматрало да се због примене амнестије (па и помиловања) смањује репресивни и генерално превентивни значај кажњавања и примене осталих средстава кривичноправне принуде, могло би се успешно бранити и становиште о јачању специјалнопревентивног садржаја због наде осуђеног лица да ће му по правилу део казне бити опростен и да ће његово понашање после учињеног кривичног дела и примењене кривичноправне санкције бити узето у обзир због могуће амнестије (и помиловања) - Ж. Хорватић, Казнено право, Опћи дио, *op.cit.*, стр. 255.

амнестија и примењује. И приговор да примена амнестије слаби генералну или општу превенцију не стоји, јер управо органи који су овлашћени за њену примену представљају оне органе који воде, усмеравају и координирају целокупне напоре свих друштвених субјеката и реализацију утврђене казнене политике друштва која треба да буде адекватна друштвеним потребама актуелног тренутка у развоју друштва - државе²⁰.

2. Карактеристике амнестије

Амнестија представља општи акт највишег представничког, законодавног органа земље. Даје је Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине за кривична дела прописана Кривичним законом Босне и Херцеговине, Парламент Федерације Босне и Херцеговине односно Скупштина Републике Српске за кривична дела која су прописана кривичним законом ових ентитета²¹. Она се доноси у форми закона и објављује у службеном гласилу као и сваки други закон.

Дакле, амнестија је у смислу члана 118. КЗ БИХ, чл. 122. КЗ ФБИХ, чл. 122. КЗ БД БИХ и чл. 116. КЗ РС акт у форми закона којим се поименично неодређеним лицима даје ослобођење од кривичног гоњења, ослобођење од извршења казне у потпуности или делимично или се изречена казна замењује блажом казном, одређује брисање осуде или се укидају одређене правне последице осуде. То је општи акт, где се у моменту његовог доношења не може знати која ће сва лица односно који ће све поименични учиниоци кривичних дела бити обухваћени погодностима њене примене.

Доношење закона о амнестији не врши се изменама кривичног или другог закона којим се као споредним или допунским законом одређују кривична дела за која се даје амнестија нити се пак стављају ван снаге одредбе тих закона којима се утврђују конкретна кривична дела за која се даје амнестија. Заправо, амнестија се даје за кривична дела учињена у прошлости, а не и за убудуће. Она се може односити на учињена одређена кривична дела или на одређене казне, без обзира на то за које су кривично дело изречене²².

²⁰ С. Лилић, Амнестија - појам и правна природа, Београд, 2000. године, стр. 45-52.

²¹ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио, *op.cit.*, стр. 387.

²² Д. Јовашевић, Кривични законик Републике Србије са коментаром, Београд, 2007. године, стр. 87.

Сам кривични закон не предвиђа никаква ограничења у погледу врсте и тежине кривичних дела односно висине изречене казне за кривична дела на која може да се односи примена амнестије. То представља искључиво ствар оцене законодавца²³ приликом доношења закона о амнестији у сваком конкретном случају. То даље значи да амнестијом може да буде обухваћено било које кривично дело или пак да се амнестирају било који извршиоци кривичних дела без обзира на врсту и висину изречене казне. Но, амнестијом се могу обухватити учиниоци кривичних дела и према неком другом критеријуму, па се тако она може односити на лица одређене старости, пола, одређеног здравственог стања (нпр.инвалидности) и сл²⁴.

Пошто се амнестија односи на већ раније извршена кривична дела, то значи да се код трајних кривичних дела (то су она кривична дела код којих се услед предузете радње извршења јавља последица у виду противправног стања које може да траје краће или дуже време где се цело време трајања последице изједначава са предузимањем радње извршења) амнестијом обухвата само оно противправно стање које је створено извршењем кривичног дела које је трајало до ступања на снагу закона о амнестији. У случају да такав извршилац трајног кривичног дела и касније, после ступања на снагу закона о амнестији настави да остварује обележја таквог кривичног дела одређеног у закону, он чини ново кривично дело које, дакле, није обухваћено раније наступилом амнестијом.

Амнестија²⁵ се може дати свим лицима као извршиоцима кривичних дела, да се стога и односи на сва лица која испуњавају услове одређене законом о амнестији. То наравно могу да буду и лица којима је већ раније била дата амнестија (у виду ублажавања раније изречене казне од стране суда) или чак и помиловање за исто кривично дело ако се сада датом амнестијом даје још нешто више од онога што је било обухваћено раније датом амнестијом или помиловањем. Штавише, једном дата амнестија се више не може опозвати. И коначно, амнестија се увек даје по службеној дужности.

То значи да се амнестијом не могу лицима на која се она односи постављати услови због којих би (у случају њиховог неиспуњења) амнестија могла бити опозвана (нпр. да се амнестирано лице добро понаша, да испуњава друге постављене обавезе, попут оних обавеза које се осуђеном лицу дају у склопу заштитног надзора уз условну осуду). Наиме, акт

²³ З. Стојановић, Кривично право, *op. cit.*, стр. 327.

²⁴ З. Стојановић, Кривично право, *ibid*, стр. 367.

²⁵ Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, *op. cit.*, стр. 288-289.

амнестије може да садржи само оне услове које лице треба да испуни да би за њега или за његов случај уопште амнестија могла да се примени, али не и на услове да би дата амнестија уопште остала на снази како не би била опозвана. Ово је веома важна карактеристика амнестија која доприноси јачању правне сигурности и уопште принципа легалитета.

Давањем амнестије не дира се у права трећих лица која се заснивају на осуди. Лица која су оштећена извршеним кривичним делом имају право да траже накнаду причињене штете. У случају аболиције чак се не искључује могућност односно право лица које је оштећено извршењем кривичних дела да према учиниоцу тог дела остварује свој имовинскоправни (одштетни) захтев и без утврђивања његове кривице. Тако лице које је оштећено кривичним делом за које је дата амнестија може захтевати накнаду штете проузроковане извршењем кривичног дела, накнаду трошкова учињених поводом вођења кривичног поступка, накнаду за предмете који су одузети применом мере безбедности одузимања предмета кривичног дела, без обзира на то што је извршилац кривичног дела амнестиран.

Три су основне карактеристике амнестије²⁶: 1) то је општи акт у форми закона који доноси највише представничко тело земље на начин и у поступку као и сваки други закон, 2) односи се на индивидуално неодређена лица и 3) садржина амнестије се састоји у следећем: давању ослобођења од кривичног гоњења, ослобођењу од казне у потпуности или делимично, замени изречене казне блажом казном, брисању осуде или укидању одређене правне последице осуде. Одређивање лица на које се односи амнестија се може извршити на више начина: 1) у закону могу бити таксативно наведена кривична дела чији се извршиоци ослобађају од кривичног гоњења и кажњавања или од издржавања изречене казне у целини или делимично, 2) може се одредити дејство амнестије према лицима одређивањем врсте и висине изречене казне и 3) може се амнестија дати с обзиром на одређено кривично дело и одређене износе изречене казне за то дело.

3. Садржина амнестије

Самим кривичним законима у Босни и Херцеговини је изричито одређена садржина института амнестије. Наиме, амнестија може да се односи на: 1) ослобођење од кривичног гоњења (аболиција), 2) потпуно или делимично ослобођење од извршења казне, 3) замену изречене казне блажом казном, 4) брисање осуде и 5) укидање одређених правних последица осуде.

²⁶ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2003. године, стр. 332-333.

1) Ослобођење од кривичног гоњења или аболиција значи да се против учиниоца кривичног дела не може покренути кривични поступак, а ако је поступак у току, он се обуставља без обзира на то у ком се стадијуму налази. Ослобођење од кривичног гоњења се увек односи на одређено кривично дело и по правилу обухвата сва лица која су у било ком смислу (као извршиоци, саизвршиоци, подстрекачи или помагачи) учествовала у његовом извршењу. Но, и овде могу бити дата нека ограничења па се тако аболиција за неке учеснике у кривичном делу може условити и постојањем одређених услова, претпоставки или околности. Аболиција се може дати у свим фазама кривичног поступка све до момента док кривични поступак није окончан правоснажном пресудом. За случајеве који су правоснажно окончани ослобођење од кривичног гоњења нема практичан значај. Дејство аболиције је најјаче јер у овом случају уопште не долази до осуде тако да извршилац кривичног дела не сноси никакве правне последице нити се дело за које је дата аболиција може узети као "ранија осуђиваност" у смислу основа за постојање поврата (као отежавајуће околности од значаја за одмеравање казне учиниоцу за новоизвршено кривично дело).

2) Амнестијом се осуђено лице може у потпуности ослободити од извршења изречене казне. Ослобођење од казне се увек односи на ону казну (главну и споредну) која је и изречена у правоснажној судској одлуци. За овај вид амнестије претпоставка је да је донета правоснажна пресуда надлежног суда и да казна још није почела да се извршава или изречена казна у потпуности још увек није извршена. Оно може да обухвати све врсте казни које су иначе и предвиђене у домаћем кривичном законодавству па и казну малолетничког затвора²⁷ (као посебну врсту кривичних санкција које се изричу старијим малолетним учиниоцима кривичних дела). Ако се осуђено лице применом амнестије ослобађа од извршења главне казне, она се по правилу односи и на изречену споредну казну (најчешће новчану казну која се изриче уз казну затвора). Практично, после дате амнестије изречена казна се више не може уопште извршити, а ако је њено извршење у току, казна се обуставља. Ако се пак осуђено лице налази на условном отпусту моментом давања амнестије условни отпуст се укида и такво осуђено лице се ослобађа од даљег издржавања изречене казне у потпуности.

Институтом амнестије се одређено лице може и делимично ослободити од извршења изречене казне. То се у овом случају може односити на ослобођење од извршења неке од више кумулативно изречених

²⁷ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, Коментар Кривичног законика Црне Горе, Цетиње, 2004. године, стр. 308.

казни (када је више казни кумулативно изречено учиниоцу кривичног дела) или на ослобођење од извршења једног дела изречене казне, дакле остатка неиздржаног дела казне, што је у пракси чешћи случај. Најчешће се у овом случају ради о смањењу времена трајања правоснажно изречене казне затвора. То је, дакле, посебан облик ублажавања казне, при чему се орган надлежан за давање амнестије мора у свему придржавати прописа о врстама казни и њиховом минималном и максималном износу. Тако се ни у ком случају не може десити да се на овај начин одреди врста и мера казне који уопште нису предвиђени у општем делу кривичних закона. Амнестија се не може односити на изречене мере безбедности ни мере упозорења.

3) Правоснажна изречена казна се применом института амнестије може заменити блажом врстом казне. И ова је замена казни могућа само у оквиру система и мера казни предвиђених у општем делу кривичних закона. Изречена казна затвора се може заменити новчаном казном у оквиру општег минимума и општег максимума ове врсте казне, а да се при томе води рачуна о условима и ограничењима при изрицању ових казни. Но, изречена казна затвора се ни у ком случају не може заменити казном малолетничког затвора (због специфичног карактера ове малолетничке кривичне санкције) нити неком другом врстом васпитних мера. Уосталом, амнестија се уопште не може односити на примену васпитних мера. То је и разумљиво, јер се овде ради о специфичним врстама малолетничких кривичних санкција чија је првенствена сврха и циљ остваривање васпитања, преваспитања и правилног развоја малолетника па не би било целисходно нити оправдано да неки вансудски орган укида или мења ову меру, када је већ судско веће нашло да је њена примена у конкретном случају потребна и неопходна.

Амнестијом се изречена казна не може ни у ком случају заменити условном осудом (што је иначе могуће код примене института помиловања у КЗ РС). Наиме, њена примена је ограничена само на области казни (њиховог ублажавања, ослобођења у потпуности или замене блажом казном). Такође, закони изричито одређују да се амнестија не може односити на изречене условне осуде, јер је њена примена ограничена само на казне, а условна осуда представља самосталну врсту кривичних санкција (меру упозорења). Ипак, логично би било да амнестија има правно дејство и на ову врсту кривичних санкција када се већ њеном применом може дати потпуно или делимично ослобођење од казне (као теже врсте кривичних санкција у односу на условну осуду)²⁸.

²⁸ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, Кривично право СФРЈ, Београд, 1994. године, стр. 478.

4) Према изричитом слову закона, амнестија може да се односи и на брисање осуде из казнене евиденције²⁹. То значи да се овако дата амнестија може односити и на: а) осуде које се уопште по слову закона не могу брисати, б) лица чије се осуде уопште не могу брисати и ц) осуде пре истека одређених рокова (времена) које закон тражи за брисање осуде³⁰.

5) Применом амнестије могу се укинути одређене правне последице осуде. Код амнестије се њено дејство односи само на правне последице које по својој природи трају одређено време и које се састоје у забрани стицања одређених права после издржане, застареле или опроштене казне (што значи да моментом ступања на снагу Закона о амнестији та лица могу поново да стичу сва права). Пошто се овде увек ради о укидању свих или одређених правних последица осуде, то закон о амнестији у сваком конкретном случају мора изричито да наведе на коју се правну последицу осуде односи. То може да буде једна или више правних последица, али оне морају у сваком случају бити изричито наведене. Но, у правној теорији се могу наћи и таква схватања према којима се амнестија може односити и на правне последице које се састоје у губитку одређених права³¹.

4. Амнестија у упоредном праву

Амнестија као општи основ гашења права државе на кажњавање представља универзални институт општег дела кривичног права познат још веома рано у писаној правној историји. Он има посебно место, значај и оправдање па га стога познаје и низ савремених кривично правних система. Због потпунијег сагледавања места и улоге овог института са аспекта кривичног права, криминалне политике, пенологије и др. потребно је бар у кратким цртама указати на поједина упоредна кривична законодавства односно њихове одредбе које се непосредно односе на појам, садржину и обим примене института амнестије.

Црна Гора - Кривични законик Републике Црне Горе³² у глави једанаест, у члану 130. одређује појам и садржину амнестије. Према члану 81. тачка 10. Устава Републике Црне Горе амнестију даје Скупштина

²⁹ Д. Јовашевић, Збирка прописа о помиловању са коментаром, Београд, 1999. године, стр. 3-12.

³⁰ брисане осуде узимају се у обзир приликом доношења решења о амнестији у смислу члана 1. Закона о амнестији Републике Србије (правно схватање заузето на седници Кривичног одељења Врховног суда Србије која је одржана 18. априла 2001. године).

³¹ Б. Чејовић, Кривично право, Општи део, оп. cit., стр. 600.

³² Службени лист Републике Црне Горе број 70/2003 и 47/2006.

Републике Црне Горе у форми закона који се односи на индивидуално неодређени број лица, при чему се и на тај начин не дира у права трећих лица.

Садржина амнестије је одређена на начин да се лицима која су обухваћена дејством акта о амнестији може дати: а) ослобођење од кривичног гоњења - аболиција, б) потпуно или делимично ослобођење од даљег извршења казне, ц) замењује се изречена казна блажом казном, д) даје се рехабилитација, е) укидају се све или само поједине правне последице осуде и ф) укидају се следеће мере безбедности: 1) забрана вршења позива, делатности и дужности, 2) забрана управљања моторним возилом и 3) протеривање странца из земље³³.

Хрватска - Казнени закон Републике Хрватске³⁴ у члану 87. истиче да се амнестијом даје лицима која су њоме обухваћена : а) обустава казненог поступка, б) потпуни или делимични опрост од извршења казне, ц) замена изречене казне блажом казном, д) укида се условна осуда, е) даје превремена рехабилитација и ф) укида се одређена правна последица осуде.

Из садржине овако одређене амнестије коју даје Сабор Републике Хрватске произилази једно специфично решење које се ретко среће у упоредном кривичном законодавству. Наиме, иако се амнестија односи на индивидуално неодређена лица, законодавац је предвидео могућност да се она односи и на изречене условне осуде. Ово је криминалнополитички прилично спорно решење када се има у виду да се ова врста кривичне санкције - мере упозорења изриче од стране суда на основу претходног дубоког и свеобухватног познавања личности (и психолошких карактеристика) учиниоца кривичног дела, па ако је већ судско веће, имајући у виду психолошки профил и карактеристике личности таквог лица, изрекло условну осуду као најправичнију кривичну санкцију, онда је нелогично да се таква судска одлука може укинути, дерогирати законом о амнестији.

Македонија - Кривични законик Републике Македоније³⁵ у глави једанаест, у члану 113. одређује појам и садржину амнестије. У овој се законској одредби истиче да се лицима на које се односи акт амнестије : а) даје ослобођење од кривичног гоњења, б) даје потпуно или делимично ослобођење од извршења казне, ц) замењује се изречена казна блажом казном, д) брише се осуда и е) укида се одређена правна последица осуде.

³³ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, Коментар Кривичног законика Црне Горе, оп. cit., стр. 307-310.

³⁴ Народне новине Републике Хрватске број: 110/97, 27/98, 50/2000, 129/2000 и 105/2004.

³⁵ Службен весник на Република Македонија број 37/96.

Сходно одредби члана 115, давањем амнестије осуђеним лицима не дира се у права лица која се заснивају на осуди.

То значи да се према овом решењу појам, садржина и карактеристике амнестије у потпуности подударaju са овим институтом у нашем кривичном праву.

Руска федерација - Кривични законик Руске федерације³⁶ у члану 84. каже да амнестију објављује Државна дума Федералног собрања Руске Федерације према индивидуално неодређеном кругу лица. Актом амнестије лица која су извршила кривична дела могу бити: а) ослобођена од кривичне одговорности, б) осуђена лица могу бити ослобођена од казне, ц) осуђеним лицима може бити изречена казна смањена, д) осуђеним лицима изречена казна може бити замењена блажом врстом казне, е) осуђена лица могу бити ослобођена од споредне врсте казне и е) лицима која су већ издржала казну може бити брисана осуда.

То значи да руски законодавац разликује у погледу садржине амнестије три њена облика, зависно од својства лица на које се она односи. Тако амнестија може да обухвати: 1) лице за које још увек није окончан кривични поступак - дакле неосуђивано лице, 2) осуђено лице - за које је правноснажном судском одлуком утврђено постојање кривичног дела и његове кривице и 3) лице које је већ у потпуности издржало изречену казну.

Словенија - Казенски законик Републике Словеније³⁷ у члану 117. одређује појам и карактеристике амнестије. Амнестија се и према овим законским решењима даје актом Скупштине Републике Словеније у форми закона. Она се односи на индивидуално неодређени број лица.

У погледу садржине, амнестија може да се односи на: а) ослобођење од кривичног гоњења - аболицују, б) потпуно или делимично ослобођење од извршења изречене казне, ц) замену изречене казне блажом врстом казне, д) брисање осуде и е) укидање одређене правне последице осуде. При томе је изричито наведено да се амнестија може у свему дати према одредбама општег дела кривичног законика (у погледу врста и мера казне односно других врста кривичних санкција).

Србија - Кривични законик Републике Србије³⁸ који је ступио на правну снагу 1. јануара 2006. године дефинише појам и садржину амнестије

³⁶ Ј. И. Скуратов, В.М. Лебедев, Коментарији к Уголовному кодексу Россијској федерацији, Москва, 1996. године, стр. 76.

³⁷ Казенски законик Републике Словеније с уводним појаснилом Б. Пенка ин К. Стролига, Љубљана, 1999. године, стр. 130.

³⁸ Службени гласник Републике Србије број 85/2005, 88/2005 и 107/2005.

у члану 109. Према овом законском решењу амнестија се даје у форми закона индивидуално неодређеном броју лица.

Амнестијом се даје ослобођење од кривичног гоњења (аболиција), потпуно или делимично ослобођење од извршења казне, замењује се изречена казна блажом казном, даје се рехабилитација или се укидају све или поједине правне последице осуде, али се могу и укинути (али не и скратити време трајања) следеће мере безбедности: 1) забрана вршења позива, делатности или дужности, 2) забрана упављања моторним возилом и 3) протеривање странца из земље. У члану 111. КЗ РС је одређено да се датом амнестијом не дира у права трећих лица која се заснивају на осуди.

Украјина - Кривични законик Украјине³⁹ у члану 54. под називом: "Ослобођење од издржавања кривичних санкција" у једној законској одредби одређује појам, садржину и дејство амнестије и помиловања на јединствен начин. Према овом законском решењу⁴⁰ амнестија се односи само на правноснажно осуђена лица. То значи да се њоме не може дати аболиција, дакле потпуно ослобођење од кривичног гоњења учиниоца кривичног дела. Садржина амнестије је двојачко одређена : а) ослобођење осуђеног лица од даљег издржавања изречене казне и б) замена изречене казне блажом казном.

5. Закључак

Принципи законитости и правичности као основни, руководни принципи савременог кривичног права захтевају да сваком учиниоцу кривичног дела судско веће у законом спроведеном кривичном поступку изрекне у закону прописану врсту и меру казне. Од овог правила сва кривична законодавства предвиђају више јавноправних основа који доводе до искључења примене кривичне санкције. То су стварноправне околности услед којих држава губи право на изрицање или извршење изречене кривичне санкције.

Међу тим основима се по свом значају, природи и карактеристикама издваја амнестија, која има ванредно значајно дејство у сфери примене кривичних санкција на учиниоце кривичних дела. То је акт у форми закона којим се индивидуално неодређеном броју лица обично у одређеним политичким или сличним (свечарским) приликама даје ослобођење од кривичног гоњења, ослобођење од казне у потпуности или делимично или

³⁹ М. И. Коржанскиј, Популарниј коментар Криминолногу кодексу, Киев, 1997. године, стр. 56.

⁴⁰ Криминалниј кодекс Украјини, Верховна рада Украјини, Официјне виданиа, Киев, 1997. године, стр. 44-45.

се изречена казна замењује блажом казном, одређује брисање осуде или се укидају одређене правне последице осуде. То је општи акт где се у моменту његовог доношења не може знати која ће све лица односно који ће све поименични учиниоци кривичних дела бити обухваћени погодностима њене примене.

Prof. dr Dragan Jovašević

The Law Faculty Niš

***THE CHARACTERISTIC OF THE AMNESTY IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA***

Summary:

The amnesty is the act in the form of law with which to the undetermined number of persons is given the divestment of the criminal persecution, complete or partial divestment of the punishment execution, the sentenced punishment is replaced with the smoother one, is given the rehabilitation or repealed some or all legal consequences of the sentence or are repealed the safety measures: the prohibition of making the calls, activities and duties, the prohibition of driving the motor vehicle and the deportation of the foreigner from the country. This institute and its characteristics the author has analysed in criminal law of Bosnia and Herzegovina and some European criminal codes.

Key words: criminal act, executor, criminal sanction, amnesty, liberation, code.

Проф. др Иванка Марковић
Правни факултет Универзитета у
Бањој Луци

УБИСТВО ИЗ БЕЗОБЗИРНЕ ОСВЕТЕ

Резиме:

У раду се расправља проблематика везана за убиство из безобзирне освете, тј. за тумачење појма безобзирне освете, која представља квалификаторну околност кривичног дјела убиства. С тим у вези, аутор наглашава да постоје различита тумачења истог, што доводи до неуједначене примјене ове инкриминације у судској пракси. Имајући у виду чињеницу да се ради о тешком кривичном дјелу, за које је прописана најтежа санкција, тј. казна затвора најмање десет година или дуготрајни затвор, аутор истиче да је неопходно пронаћи критерије који би омогућили уједначен приступ у тумачењу и примјени овог облика тешког убиства.

Кључне ријечи: убиство из безобзирне освете, безобзирна освета.

Уводне напомене

У теорији кривичног права а и у законодавствима већине земаља општеусвојено је становиште да умишљајно убиство не представља увијек једно исто кривично дјело и да међу умишљајним убиствима треба разликовати случајеве тешких убистава од оних обичних.¹ Основи разликовања налазе се у објективним и субјективним околностима под којима је дјело извршено, а које указују на повећан степен друштвене опасности и учиниоца и дјела. То су најчешће: мотиви или побуде извршења, начин извршења, својство пасивног субјекта, околности под којима је дјело извршено и сл.

Разликовање између обичног и тешког убиства врши се у неким законодавствима и у појмовно-терминолошком смислу, тако да се прави разлика између убиства и уморства (*meurtre* и *assassinat* у француском и

¹ В. Д. Јаковљевић: Кривично дело убиства на свиреп начин, ЈРКК, 3/75., стр. 361.

швајцарском кривичном законодавству; manslaughter и murder у енглеском; Totschlag и Mord у њемачком и аустријском праву. Под уморством се, у најстаријем периоду, подразумевјевало убиство извршено с предумишљајем, а убиство без предумишљаја сматрано је обичним убиством. Међутим, савремена законодавства разликовање уморства и убиства не заснивају више на чињеници постојања предумишљаја, већ на посебним осјећањима, која су за осуду или на опасности остварења самог дјела.² Тако нпр. КЗ Њемачке уморством сматра убиство које је извршено из жеље за убијањем, ради задовољавања полног нагона, из грамзивости или других ниских побуда, подмукло или окрутно или општеопасним средством или ради прикривања другог кривичног дјела.³

У нашем законодавству није прихваћено ово појмовно-терминолошко разликовање, већ се диференцирање обичних и тешких убистава чини само по различитим обиљежјима која представљају законске елементе бића ових дјела. Наиме, поред основних обиљежја убистава, квалификована убистава садрже и друга, посебна обиљежја, која им и дају карактер тешког убистава. Према томе, могли бисмо рећи да је тешко убиство умишљајно лишење живота другог, извршено под посебно отежавајућим околностима које су предвиђене законом, а које у тој мјери утичу на степен друштвене опасности учиниоца и дјела да законодавац за овај деликт предвиђа најтежу казну или најтежу мјеру казне. То је смртна казна у законодавствима која још увијек имају ову казну или доживотни затвор, односно дуготрајни затвор. Дакле, специфичност тешких убистава у односу на друге облике лишавања живота чине управо квалификаторне околности. При њиховом одређивању, законодавац се, поред појмова који су јасни или чак законом одређени (као што је нпр. својство службеног лица, војног лица, или убиство више лица), користио и појмовима који захтијевају судско тумачење, нпр.: подмукло, свирепо, безобзирно, насилничко, ниске побуде. Поводом тога, у теорији је заузето становиште да се ови појмови требају тумачити рестриктивно, јер би екстензивно тумачење било непримјерено с обзиром на то да се ради о деликтима са најтежом запријеђеном казном.⁴ Тако нпр. да би постојало убиство на свиреп начин, мора се утврдити да свирепост у конкретном случају знатно прелази границе свирепости која је присутна код сваког лишавања живота. Ако се у једном конкретном случају стекне више

² Ibid., стр. 362.

³ V. StGB Strafgesetzbuch Betaubungsmittelg Wehrstrafg WJirtschaftsstrafg und weitere Vorschriften des Nebenstrafrechts, 32. Auflage, 1998., стр. 102.

⁴ Ђ. Бачић, З. Шепаровић: Кривично право, посебан дио, Загреб, 1989, стр. 65.

квалификаторних околности, нпр. убиство службеног лица при вршењу послова јавне безбједности извршено на свиреп начин, или убиство при безобзирном насилничком понашању при чему се умишљајно доведе у опасност живот још неког лица, или убиство из користољубља извршено на подмукао начин, и сл., постојаће стицај више квалификаторних околности, али не и стицај више кривичних дјела. Ово стога што се ради само о посебним облицима истог кривичног дјела за која је предвиђена иста казна, те у таквој ситуацији постоји привидни стицај кривичних дјела по основу алтернативитета.⁵

Тешко или квалификовано убиство је само оно које таквим одреди законодавац. Квалификаторне околности, предвиђене КЗ Републике Српске, тичу се начина извршења, побуда извршења, околности под којима је дјело извршено и околности везаних за својство пасивног субјекта. С тим у вези направљена је и класификација тешких убистава, те разликујемо тешка убиства према начину извршења, према побудама, према околностима под којим је дјело извршено и према својству пасивног субјекта. Ми ћемо се у овом раду бавити проблематиком једног облика тешког убиства с обзиром на побуде (мотиве) извршења, тј. убиством из безобзирне освете. Иначе, сам појам пубуде, односно мотива, у правној литератури се најчешће одређује према психолошкој дефиницији која побуду или мотив одређује као унутрашње чиниоце који покрећу на активност, који је усмјеравају и њоме управљају ради остварења одређених циљева.⁶ У том смислу се и мотив кривичног дјела дефинише као унутрашња, психичка, психолошка појава, која се формира, настаје под дејством мноштва егзогених и ендогених чинилаца, као и одређених особина личности учиниоца, и која иницира и усмјерава његово друштвено неприхватљиво понашање ка постизању одређеног циља.⁷ Конкретно, мотиви убиства су они психолошки чиниоци, настали под дејством спољних објективних фактора, који покрећу и усмјеравају на извршење убиства.⁸ Дакле, мотиви представљају особине личности, од којих зависи цјелокупна активност и садржај понашања индивидуе, и у кривичноправном смислу представљају законске околности релевантне за индивидуализацију казне код сваког кривичног дјела, па према томе и код убиства.

⁵ В. Коментар КЗСКВ, *op. cit.*, стр. 111.

⁶ В. Н. Рот: Општа психологија, Београд, 1966, стр. 339.

⁷ В. Н. Делић: Квалификована/тешка убиства, (мотиви-побуде), Зборник радова под називом "Убиства и самоубиства у Југославији", 1998. год., стр. 78.; Слично и И. Симић: Мотиви убиства, ЈРКК, 4/67, стр. 578.

⁸ В. С. Константиновић-Вилић: Жене убице, Градина, 1986, стр. 138.

Међутим, за разлику од овог, могли бисмо рећи општег кривичноправног значаја мотива, законодавац је одређеним мотивима дао значај квалификаторних околности код кривичног дјела убиства. У питању су, дакле, такви мотиви који су друштвено неприхватљиви у тој мјери да их је законодавац предвидио као околности које битно утичу на тежину и друштвену опасност дјела и учиниоца, дајући основном дјелу тежи, квалификовани облик. У том смислу, Кривични закон Републике Српске разликује: убиство извршено из користољубља, ради извршења или прикривања другог кривичног дјела, из безобзирне освете и из других ниских побуда.

1. Појмовно одређивање безобзирне освете као квалификаторне околности кривичног дјела убиства

Посебан облик тешког убиства, с обзиром на побуде, односно мотиве извршења дјела, према Кривичном закону Републике Српске (чл. 149. ст. 2. т. 2), јесте убиство из безобзирне освете. Квалификаторну околност овог облика убиства представља чињеница да је убиство извршено из безобзирне освете. Дакле, за заснивање ове квалификације дјела законодавац не сматра довољним постојање било које освете као мотива извршења дјела, већ инсистира на њеном посебном квалитету, односно на њеној безобзирности. Ово стога што освета, сама по себи, не представља тако негативан мотив дјела да би свако убиство извршено због освете требало третирати као квалификовано убиство.⁹ Наиме, nanoшење зла због претрпљеног зла (у чему се састоји мотив освете), колико год да је сурово и нечовјечно, није увијек такво да подиже степен неправда и одговорности учиниоца на ниво квалификованог случаја, јер у животу постоје и такве ситуације у којима осветнички акт има елементе задовољавања елементарне људске праведности.¹⁰ Стога се освета, као мотив извршења дјела, разматра у оквиру отежавајућих и олакшавајућих околности, без могућности да утиче на правну квалификацију дјела. Међутим, уколико освета поприми карактер безобзирне освете, правна квалификација дјела се мјења и оно добија свој тежи, квалификовани облик.

Појам безобзирне освете у закону није дефинисан, а у доктрини и јудикатури не постоје јединствени и поуздани критеријуми за његово одређивање. Међутим, прије него што пређемо на расправљање ове

⁹ Став Врховног суда Хрватске наведен према *Ф. Бачић, З. Шепаровић: op. cit., str. 77.*

¹⁰ В. В. Камбовски: *Кривично право, посебен дел, Скопје, 1988, стр. 41.*

проблематике, укратко ћемо се осврнути на разлоге увођења овог облика тешког убиства у законодавство бивше Југославије, који су се одразили и на каснија тумачења и примјену ове инкриминације. Наиме, безобзирна освета представља једну од ниских побуда која је из криминалнополитичких разлога посебно издвојена као квалификаторна околност Законом о измјенама и допунама Кривичног законика СФРЈ из 1959. године. До тада је у систему квалификованих убистава постојало убиство из других ниских побуда, које је обухватало убиства мотивисана мржњом, злоробом, завишћу, осветом и сл.¹¹ Такво неодређено рјешење, према заговорницима строже казнене политике, није одговарало циљевима спречавања и сузбијања специфичног облика крвних деликата, тј. убиства из крвне освете, које је педесетих година овог вијека доживјело експанзију. Стога су они тражили да се убиство из крвне освете у кривичном закону предвиди као посебан облик тешког убиства (то је значило могућност изрицања смртне казне која би ефикасно дјеловала на плану генералне превенције). Међутим, због одређених друштвено-политичких разлога¹², прибјегло се компромисном рјешењу и као посебан облик тешког убиства предвиђено је убиство из безобзирне освете.

Иако је интенција законодавца била да се овом инкриминацијом обухвате само она убиства из освете, па и крвне освете, која су безобзирна,¹³ одмах након њеног увођења у судској пракси се јављају схватања према којима се сва убиства из крвне освете изједначавају са убиством из безобзирне освете. Тако нпр. Врховни суд Србије у одлуци Кж. 1852/60., истиче: "Природа крвне освете, чији је мотив назадно схватање о дуговању

¹¹ В. Ј. Таховић: Кривични право, посебни дио, Београд, 1955, стр. 76.

¹² Наиме, поставило се питање како би реаговала савремена свјетска заједница када би се у закону социјалистичке Југославије показало да још увијек постоји убиство из заосталих обичаја крвне освете - Наведено према Ф. Бачић, З. Шепаровић, *op. cit.*, стр. 75.

¹³ Овај закључак произилази из чињенице да је законодавац створио правни појам "безобзирне освете" и унио га у закон, изостављајући појам крвне освете (који је познат од давнина), чиме је, у ствари, желио нагласити разлику између ова два појма, као и повећану друштвену опасност, не убиства из освете или крвне освете, већ убиства мотивисаног тежим видом освете, тј. безобзирном осветом. Иначе, у теорији кривичног права постоје различита схватања убиства из крвне освете. Према једном, тј. ужем схватању, убиство из крвне освете постоји када блиски сродник убијеног лица (отац, син, брат), из освете убије самог убицу или неког његовог ближег, па и даљег крвног сродника. Дакле, у питању је убиство из освете за раније убиство које се може извршити и према ближој родбини и насљедницима убице, и временски је неограничено. Према другом, ширем схватању, крвном осветом се сматра убиство извршено као реакција на неки други крвни деликт, а не само на убиство (нпр. на тјелесну повреду), па чак и на неко друго кривично дјело (нпр. саобраћајни деликт, тешку увреду). У овом другом случају, према претежном мишљењу, постоји убиство из безобзирне освете. В. Коментар КЗСКВ, стр. 119.

крви, не само што је у суштини изразито антисоцијална, јер се уска заостала схватања овог обичаја супротстављају устаљеним појмовима друштвене заједнице о правичности, игноришући правне норме путем којих заједница регулише питање деликата и њихових извршилаца, већ је нехумана, јер крвна освета, побуђујући увек жељу за новом осветом, често погађа невинне људе - чланове уже или шире породице лица које је својим поступком изазвало жељу за осветом. Због тога, оваква освета у суштини представља систем одмазде који је сам по себи лишен сваког смисла, јер неминовно искључује правичност као етички друштвени принцип и своди се на безобзирно уништавање живота, што погађа не само породицу убијеног, већ и заједницу која непотребно губи једног свог члана. Зато се крвна освета мора третирати као безобзирна освета из члана 135. ст. 2. тач. 3. КЗ.¹⁴ И Врховни суд Косова у одлуци КЗ 306/64. истиче да "крвна освета подстиче заостала схватања и обичаје који се свде на ниподоштавање законске интервенције у заштити одређених друштвених вредности и добара, као и да таква схватања имају непосредно за последицу међусобно убијање чланова завађених породица, а често и њихових недужних чланова, због тога такав облик освете треба увек третирати као безобзирну освету, без обзира на то да ли и у којој мери постоје основи сумње да на страни жртве постоји кривица која се узима као разлог за одштету".¹⁵

Међутим, Врховни суд Југославије, у одлуци Кж-20/66, заузима супротно становиште, истичући да крвна освета, као побуда за извршење убиства, не мора у сваком случају обавезно представљати безобзирну освету.¹⁶ Ово разликовање крвне и безобзирне освете било је од нарочитог значаја за подручје САП Косова, гдје су убиства из крвне освете сматрана обичајним правом. Стога и учинилац кривичног дјела убиства из крвне освете не осјећа да чини забрањено или ниско дјело већ, напротив, он је убијеђен да само испуњава моралну обавезу према свом сроднику. Штавише, неиспуњење ове обавезе санкционисано је од стране друштвене заједнице различитим облицима бојкота, презира и сл. Међутим, да би се ипак сузбила ова архаична и неприхватљива пракса са становишта модерне и правне државе, у законодавства СР Србије, САП Косова и САП Војводине уведена је

¹⁴ Пресуда Врховног суда Србије, Кж. 1852/60, наведена према Ф. Бачић, З. Шепаровић, *op. cit.*, стр. 75.

¹⁵ Наведено према И. Салиху: Специфична кривична дела у КЗ САП Косово, ЈРКК, 4/77, стр. 54.

¹⁶ В. наведену пресуду код Б. Чејовић: Кривични право у судској пракси, друга књига, Посебни део, Београд, 1986. стр. 311; Исти став заузео је овај суд у пресуди бр. Кж 25/65.

посебна инкриминација убиства из крвне освете, која, као и убиство из безобзирне освете, представља облик тешког убиства.

2. Критеријуми за утврђивање безобзирне освете

Као што је речено, појам безобзирне освете није законом одређен, тако да у теорији и судској пракси имамо различита, а понекад и контрадикторна схватања, о суштини и смислу ове квалификаторне околности. Разлог томе лежи у чињеници да се ради о питању фактичке природе, које се посебно утврђује за сваки појединачни случај, узимајући у обзир све околности конкретног случаја. Те околности, као и друштвена опасност дјела и учиниоца, цијене се са становишта позитивних законских и моралних норми датог друштва. Обичајне норме које су у очигледној супротности са важећим законима и етичким принципима, а које владају у одређеном друштву, ирелевантне су за утврђивање ове квалификаторне околности. Заправо, оне се не могу узети у обзир као оправдање за мотиве и побуде извршеног кривичног дјела. Тако нпр. Врховни суд Југославије истиче да је позивање одбране на обичајно право у случају оптуженог који је из освете убио члана породице своје ванбрачне жене која га је напустила прије четири године и отишла да живи ванбрачно са другим мушкарцем с којим је родила дијете, неосновано, будући да такве застарјеле норме, неважеће и супротне позитивном праву и моралу, не могу служити за оцјену поступка ни оптуженог ни оштећених у односу на питање постојања безобзирног карактера извршене освете.¹⁷

Суштина освете, као мотива извршења дјела, састоји се у наношењу зла за претрпљено зло. С обзиром на чињеницу да је законодавац одредио да је квалификаторна околност убиства безобзирна освета, поставља се питање који су то елементи који једној освети дају карактер безобзирне освете, односно према којим критеријумима се утврђује постојање безобзирне освете. С тим у вези не постоје јединствена мишљења ни у теорији ни у пракси. Према једнима, освета добија карактер безобзирне освете самим тим што постоји очигледна несразмјера између зла које је повод освети и оног које је последица освете. Дакле, ова чињеница је сама по себи довољна да освети да карактер безобзирне освете.¹⁸ Према томе, када је убиство из

¹⁷ Пресуда овог суда бр. Кж. 32/72.; исто становиште заступа и Врховни суд Црне Горе у пресуди Кж. 313/77. В. Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 307. и 310.

¹⁸ Тако нпр. Љ. Лазаревић: *Кривично право, посебни дио*, Београд, стр. 83; Ф. Бачић, З. Шепаровић, *op. cit.*, стр. 75; Коментар КЗСКВ, стр. 119; Д. Атанацковић: *Кривично право, посебни дио*, Београд, 1981, стр. 140.; М. Бабић, И. Марковић: *Кривичноправна заштита људског живота*,

освете мотивисано претрпљеним злом које је мање од убиства, постојаће убиство из безобзирне освете. Несразмјера између нанијетог зла које представља повод за освету, и зла које се остварује убиством из освете, мора бити велика, очигледна, као нпр. у случају убиства из освете мотивисаног увредом или клеветом од стране оштећеног, убиства због претрпљене материјалне штете, због проузрокованих потешкоћа у служби, итд.¹⁹ Таква изразита и очигледна несразмјера између повода за освету и посљедица освете, према мишљењу Окружног суда у Бањој Луци, постоји у случају лишења живота јединог дјетета оштећеног, само због тога што је окривљени био личног увјерења да оштећени одржава интимне односе са његовом супругом.²⁰ Међутим, уколико освета, која је мотивисала извршиоца убиства, има неко адекватно "покриће" у злу које је жртва нанијела учиниоцу, нпр. убиство лица које је брутално силовало дјевојчицу од стране родитеља те дјевојчице, или убиство лица које је нанијело особито тешку тјелесну повреду извршиоцу убиства или неком њему блиском лицу, неће постојати тешко убиство.²¹ У том смислу поступа и Врховни суд Македоније, који закључује да не постоји убиство из безобзирне освете, већ обично убиство, јер повреда породичне части и убиство једног члана (стрица) шире породице којој припада и оптужени, нису незнатне повреде њихових добара, из којих разлога је и извршено убиство.²² И Врховни суд Босне и Херцеговине, у случају оптуженог који је из освете лишио живота лице које му је нанијело тешку тјелесну повреду са посљедицом потпуног губитка вида на једном оку и осјетном умањењу вида на другом оку, такође закључује да не постоји убиство из безобзирне освете, већ обично убиство.²³

Појам безобзирне освете, према неким теоретичарима, обухвата и субјективни елемент који се изражава као личан став о безобзирности, као неуважавање, непоштовање елементарних норми правног и социјалног поретка које имају за циљ да регулишу конфликте у међуљудским односима.²⁴ Стога се и убиство из безобзирне освете дефинише као убиство

Бања Лука, 1997, стр. 31.; Б. Златарић: Када долази у обзир квалификација убојства из безобзирне освете по члану 135. став 3. т. 3. КЗР, ЈРКК, 4/73, стр. 647, итд.

¹⁹ В. Љ. Лазаревић, ор. cit., стр. 83; М. Бабић, И. Марковић, ор. cit., стр. 31; Коментар КЗСКВ, стр. 119.

²⁰ В. пресуду овог суда бр. Кж 28/97. објављену у Гласнику правде, часопис за правну праксу и теорију, Бања Лука, бр. 2,3 и 4/99, стр. 84.

²¹ Тако и Д. Атанацковић, ор. cit., стр. 141.

²² Пресуда Врховног суда Македоније, Кж. 285/69, објављена код Б. Чејовић, ор. cit., стр. 308.

²³ Пресуда Врховног суда БиХ, Кж. 1060/72, објављена код Б. Чејовић, ор. cit., стр. 308.

²⁴ У том смислу В. Камбовски, ор. cit., стр. 42.

из егоистичких и саможивих побуда које карактеришу учиниоца као безосјећајну и асоцијалну личност.²⁵ Према другима, безобзирност, као основно обиљежје освете која даје једном убиству квалификовани вид, у основи представља прекорачење извјесне мјере у негативном понашању које се манифестује у повреди нормалних и усвојених друштвених односа, ставова и обичаја, моралних норми и законских прописа. У складу са тим, постојаће убиство из безобзирне освете уколико је остварен један од слиједећих услова: - ако се освета убиством манифестује као реакција на неко друго дјело а не на дјело убиства; - ако је објекат освете неко друго лице а не извршилац или саизвршилац раније извршеног убиства (због којег се освета и врши); - ако освета убиством обухвати више лица, без обзира на то да ли има више саизвршилаца или више жртава ранијег убиства; - ако убиство из освете долази као реаговање на убиство које је и само извршено из освете (освета на освету).²⁶

Када су у питању критеријуми за утврђивање безобзирне освете као квалификаторне околности убиства, судска пракса углавном стоји на становишту да за оцјену питања да ли је неко убиство извршено из безобзирне освете није одлучна само околност да је зло које је извршилац убиства нанио својој жртви много веће и теже од зла које је раније нанијето самом извршиоцу или његовој родбини од стране убијеног, него да је за правилну оцјену извршења дјела убиства из безобзирне освете одлучно да је убиство које се изврши из осветољубивих побуда почињено према таквом лицу и под таквим околностима да се поступци учиниоца појављују као очигледно безобзирни. На примјер: да је убиство из освете извршено према трећем лицу које нема никакве везе са раније почињеним злом у вези с којим се врши освета, према лицу које је већ кажњено или ослобођено од оптужбе, односно да је убиство из освете учињено последице протекла дужег времена од почињеног зла, када се извршење освете објективно више не би могло очекивати. Поред тога, безобзирност се испољава и у хладнокрвним припремама за убиство, у недостатку осјећаја одговорности и у великом степену могућности да припремано убиство буде и стварно извршено.²⁷

²⁵ В. Љ. Јовановић: Кривично право, посебни део, Београд, 1983, стр. 146.

²⁶ М. Тепавац, *op. cit.*, стр. 131, 132.

²⁷ Пресуда Врховног суда Југославије, бр. Кж 25/65, наведена према М. Тепавац: Безобзирна освета код кривичног дјела убиства, Годишњак ПФ у Сарајеву, XIV 1966, стр. 132. и према И. Салиху, *op. cit.*, стр. 54, 55. И Врховни суд Црне Горе, слично као и Врховни суд Југославије, сматра да се као мотиви, односно побуде убиства из освете, који ту освету чине још и безобзирном, могу, зависно од утврђивања у сваком конкретном случају, узети у обзир и цијенити нарочито слиједеће околности: да је убиство извршено према лицу које није било ни

Полазећи од становишта да постојање несразмјере између раније учињеног зла које је повод за освету и зла које је учињено из освете (конкретно, убиства), није довољно за квалификацију убиства из безобзирне освете, Врховни суд БиХ заузима став да не постоји покушај убиства из безобзирне освете, већ покушај обичног убиства, у случају у којем је оптужена, у намјери да се освети оштећеном због тога што је покренут кривични поступак против њеног мужа, у увјерењу да је иницијатор тога поступка оштећени, опалила на оштећеног два метка из пиштоља погодивши га у грудни кош. Исти став заузет је и у случају у којем је оптужени, у намјери да се освети оштећеном који му је истукао кћер, опалио један метак из пиштоља на оштећеног, али га није погодио јер се метак заглавио у цијеви.²⁸

И Врховни суд Хрватске, у пресуди И Кж - 525/93, закључује да не постоји убиство из безобзирне освете у случају оптуженог који је у тешко пијаном стању, изненада емотивно реаговао и лишио живота оштећеног без икакве претходне припреме. У образложењу пресуде се, поред осталог, истиче да је првостепени суд правилно закључио да постоји очигледна несразмјера између повода за освету (прије 10-так година оптуженога је оштећени истукао) и повреде добра које се освећивањем врши (с два метка из пиштоља убијен је оштећени), као једног од типичних елемената безобзирности. Међутим, у конкретном случају је изостао још један типичан елемент безобзирности, а то је сабрано, планирано и хладнокрвно убиство. Оптужени у конкретном случају није тако поступао, већ је у тешко пијаном стању емотивно реаговао, сјетивши се шта му је оштећени учинио, те донио изненада, у тренутку, одлуку да га лиши живота.²⁹

У склопу околности које упућују на безобзиран карактер освете јесте и околност да је убиство из освете извршено према лицу које је правноснажно

у каквој вези са ранијим злом у вези с којим се врши освета; да је убиство из освете извршено према малодобном или немоћном лицу; да је убиство из освете извршено према лицу које је за раније учињено дјело оглашено кривим и осуђено, односно ослобођено од оптужбе за то дјело; да је убиство извршено према службеном лицу које је, у законом предвиђеном поступку, учествовало у доношењу одлуке која није по вољи извршиоца; да у склопу свих основних околности случаја постоји очигледна несразмјера између зла које је извршеним дјелом нанесено и оног које је освету изазвало, и томе слично. В. одлуку овог суда бр. Кж. 313/77, објављену код Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 310, 311.

²⁸ Пресуде Врховног суда БиХ, Кж. 564/60. и Кж. 959/62, наведене према М. Тепавац, *op. cit.*, стр. 133.

²⁹ В. наведену пресуду код Ж. Хорвати: Ново хрватско казно право, Загреб, 1997, стр. 317; Ова пресуда је интересантна и због тога што показује да се и у новијој судској пракси заступа становиште, рекли бисмо супротно владајућем схватању доктрине, да постојање очигледне несразмјере између повода за освету и посљедице освете није довољно за примјену квалификације убиства из безобзирне освете.

осуђено или ослобођено од оптужбе за дјело које је повод освете.³⁰ Безобзирност освете у овом случају огледа се у томе што извршилац "узима правду у своје руке", не поштујући легалне институције и средства за остваривање неког свог истинског или замишљеног права, односно не поштује одлуку суда као јединог органа који у правној држави може одлучивати о постојању или непостојању кривице, и примјењивати казну, а самим тим не поштује друштвени поредак и његове институције. У том смислу поступа и Врховни суд Косова, закључујући да "у инкриминисаној радњи оптуженог што је лишио живота лице, које је раније убило његовог брата, али је због тога својевремено правноснажно ослобођено од оптужбе, будући да је суд утврдио да је исто делало у нужној одбрани, - стоји кривично дело убиства из безобзирне освете...јер је оптужени - упркос правоснажно завршеног кривичног поступка против тог лица - прибегло личном задовољству и на тај начин испољио очигледну безобзирност освете".³¹ И Врховни суд Босне и Херцеговине, у одлуци Кж. 13/75, такође заузима становиште да у радњи оптуженог који је убијеног лишио живота због тога што је овај раније повриједио оптужениковог брата, за које дјело је убијени већ био правоснажно осуђен, стоје обиљежја кривичног дјела убиства из безобзирне освете.³² Међутим, исти суд у ранијој одлуци (пресуда Кж. 1348/64) заузима становиште да нема безобзирне освете, него да се ради само о освети у случају гдје је извршилац освете, да би осветио свога убијеног брата, лишио живота његовог убицу који је, не само био осуђен од стране суда него је чак издржао девет година строгог затвора, а убио га је у часу када се овај враћао са краћег одсуства у казнено-поправни дом на даље издржавање казне.³³ И неки други примјери из судске праксе показују да примјена овог критеријума у оцјени безобзирности освете као мотива убиства није била уједначена. Тако нпр. Врховни суд Црне Горе сматра да у радњи оптуженог који је у судници, прије него што је суд саопштио своју одлуку, лишио живота убицу своје кћерке, након тога што је на главном претресу сазнао за неке изузетно тешке појединости радње извршења и њене трагичне смрти, не постоје елементи безобзирне освете.³⁴ С друге стране, Врховни суд Србије сматра да постоји убиство из безобзирне освете у случају убиства лица које је пресудом окружног суда, због постојања нужне одбране, ослобођено од оптужбе да је покушало извршење убиства другог

³⁰ У том смислу Љ. Лазаревић, *op. cit.*, стр. 83; В. Камбовски, *op. cit.*, стр. 42;

³¹ Пресуда наведеног суда, бр. Кж. 139/71, наведена према Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 305.;

³² Пресуда Врховног суда БиХ, бр. Кжм. 13/75, наведено према Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 306.

³³ Пресуда наведена према М. Тепавац, *op. cit.*, стр. 139.

³⁴ Пресуда Врховног суда Црне Горе, бр. Кж. 313/77.

лица, којем је у сукобу нанијело тешке тјелесне повреде. Наиме, ово друго лице је, у самој судници, непосредно по саопштењу пресуде, убило прво лице.³⁵ Дакле, и у једном и у другом случају долази до изражаја неприхватање судске одлуке, а једина разлика између наведених случајева је у томе што је убиство у првом случају извршено прије него што је судска одлука изречена, а у другом случају непосредно последице доношења судске одлуке. Та чињеница, према нашем мишљењу, није од суштинског значаја, тако да би правна квалификација дјела и у једном и у другом случају требала бити иста.

Безобзирна освета, према становишту судске праксе, постоји и у случају када је убиство из освете извршено према трећем лицу које нема никакве везе са раније почињеним злом које је повод за освету. Конкретан примјер налазимо у пресуди Врховног суда Југославије бр. Кж 50/72. која се односи на случај оптуженог који је из освете убио сина једног човјека који је прије 29 година убио оптужениковог стрица и у међувремену је умро. Освета је била извршена на потпуно невиној особи која се родила седам година последице догађаја који је био повод за освету.³⁶

3. Убиство из безобзирне освете у судској пракси

У претходном излагању видјели смо веома различите случајеве у којима је примијењена инкриминација убиства из безобзирне освете. Повод за освету, највећим дијелом, било је извршено кривично дјело од стране оштећеног или неког другог лица које је у блиском односу са оштећеним. Међутим, судска пракса биљежи веома различите поводе, односно поступке других лица који немају обиљежја кривичног дјела, а који су према мишљењу учиниоца убиства њему проузроковали одређено зло и тиме га мотивисали да изврши убиство из освете. С тим у вези, навешћемо неколико судских пресуда које указују на различитост повода који су мотивисали извршиоца убиства из безобзирне освете.

³⁵ Одлука бр. 717/67, наведена код Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 312.

³⁶ В. наведену пресуду код Б. Златарић, *op. cit.*, стр. 647; И Врховни суд Хрватске закључује да се ради о убиству из безобзирне освете кад је утврђено да је оптуженица без икаквог повода у јутарњим сатима на јавном мјесту испалила најприје хитац у леђа малољетном оштећеном старом 16 година, а затим када је овај погођен пао, наставила пуцати у његово тијело, што се све десило 20-так дана након правноснажности пресуде којом су отац и стриц оштећеног осуђени због убиства брата оптужене почињеног такође из освете. Безобзирност освете, према мишљењу овог суда, огледа се у томе што се освета врши према невиној особи која није дала повода за освету, без обзира на то да ли је у роду са онима који су учинили нешто што је изазвало мотив освете. В. Ж. Хорватић, *op. cit.*, стр. 317.

Тако нпр. Врховни суд Југославије, у пресуди бр. Кж-20/66, примијенио је ову инкриминацију на случај убиства другог лица из освете зато што му није хтио помоћи у остваривању веће пензије, и то незаконите.³⁷ Исти суд, у одлуци Кж-38/71, сматра да постоји покушај убиства из безобзирне освете у случају када је дјело извршено према судији, као репресалија за одлуку у чијем је доношењу учествовао.³⁸ Врховни суд БиХ примјењује ову инкриминацију на случај када је оптужена лишила живота оштећену, да би се осветила брату оштећене са којим је ванбрачно живјела а који ју је напустио,³⁹ као и на случај оптуженог који је лишио живота друго лице због тога што је свједочило у ранијем кривичном поступку који је вођен против другог лица због убиства браће оптуженог.⁴⁰ Покушај убиства из безобзирне освете, према схватању Врховног суда Србије, постоји у случају оптуженог који је према оштећеном покушао извршење убиства због тога што је он тукао и малтретирао његову љубавницу, иначе своју супругу.⁴¹

Према томе, радња која је мотивисала извршиоца убиства из безобзирне освете, не мора увијек представљати кривично дјело. То може бити и сваки други поступак за који учинилац сматра да му је нанео неко зло или штету.

4. Субјективна страна дјела

Квалификаторна околност овог облика убиства, односно безобзирна освета, условљава и облик виности. Наиме, извршилац дјела, због претходно учињеног зла (стварног или замишљеног), "сам суди и сам извршава своју правду", не признавајући при томе никакве правне норме у погледу "свог случаја". Дакле, извршилац поступа у намјери да задовољи своје схватање правде, што указује на чињеницу да он не само да схвата значај свога дјела већ и да хоће његово извршење (директни умишљај). Постојање овог субјективног елемента кривичног дјела, односно безобзирне освете, према нашем мишљењу, искључује евентуални умишљај.

³⁷ В. Коментар КЗСКВ, стр. 119.

³⁸ В. наведену одлуку код Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 313.

³⁹ Пресуда овог суда бр. Кж. 735/63, наведено према Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 312.

⁴⁰ Пресуда Врховног суда БиХ, Кж. 156/78, в. Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 312.; И Врховни суд Србије је закључио да покушај оптуженог да убије оштећеног из освете због тога што је овај као свједок пред судом изнио истините чињенице које нису одговарале интересима оптуженог садржи елементе покушаја извршења кривичног дјела убиства из безобзирне освете. В. Пресуду овог суда Кж. 177/65 - *Ibidem*.

⁴¹ В. одлуку овог суда бр. Кж. 192/92. објављену код И. Симић, *op. cit.*, стр. 88.

5. Закључна разматрања

Проблематика убиства из безобзирне освете, као једног од облика тешког убиства, своди се заправо на питање суштине и смисла безобзирне освете као квалификаторне околности убиства. Наведено питање је од изузетног значаја, јер од његовог рјешења зависи и примјена ове инкриминације. Међутим, иако се ради о тако значајном питању, чињеница је да ни у теорији а ни у судској пракси нема јединственог рјешења овог проблема. Сви се углавном слажу да је безобзирна освета фактичко питање које се не може утврђивати на основу претходно тачно утврђених критеријума, већ да њено постојање или непостојање треба процјењивати у склопу свих околности, објективног и субјективног карактера, које прате извршење конкретног убиства. Из таквог становишта произилазе и различита тумачења безобзирне освете, из чега произилази и различита примјена ове инкриминације. Наиме, као што смо у претходним излагањима видјели, дешава се да на скоро исто чињенично стање један суд примијени овај облик убиства, а други суд заузме становиште да није у питању безобзирна освета већ освета другачијег квалитета, која не заснива ову квалификацију дјела. Таква судска пракса могла би се превазићи уједначавањем критеријума на основу којих се утврђује постојање ове квалификаторне околности.

При томе, полазну основу за утврђивање безобзирности освете треба да чине позитивни законски прописи и моралне норме нашег друштва. У складу са тим, сматрамо да квалитет безобзирне освете има она освета која нема свог рационалног, психолошки разумљивог објашњења, која нема елемената задовољења елементарне човјечије праведности. Таква освета, према нашем мишљењу, постоји увијек у случају када постоји очигледна несразмјера између зла које је повод освети и зла које је посљедица освете. Друге околности које се у судској пракси истичу као критеријуми за оцјену безобзирности освете, не бисмо могли у цјелости прихватити. Ту на првом мјесту мислимо на условљавање безобзирне освете додатним елементима као што је хладнокрвна припрема за убиство, недостатак осјећаја одговорности и велики степен могућности да припремано убиство буде и стварно извршено. Ово стога што сабрано, планирано и хладнокрвно поступање извршиоца, у већем или мањем степену, налазимо и код свих других облика убиства (осим, наравно убиства на мах и убиства из нехата), а не само код убиства из безобзирне освете. С друге стране, постојање убиства из безобзирне освете и у случају када су остварене неке друге околности које упућују на безобзирност освете, као што је нпр. убиство невиног лица које нема никакве везе са претходно учињеним злом које је повод освете, без

обзира на то да ли се у конкретном случају поступање извршиоца може цијенити као сабрано, хладнокрвно и планирано. Оно што је, према нашем мишљењу, битно за оцјену постојања безобзирне освете везано је за освету, као мотив поступања учиниоца дјела, и оне околности које директно упућују на постојање друштвено неприхватљиве и рационално несхватљиве освете.

Prof. dr Ivanka Marković

The Law Faculty , Banja Luka

INCONSIDERATE REVENGE HOMICIDE

Summary:

In this paper it is discussed about problems that are connected to inconsiderate revenge homicide, to explain the term inconsiderate revenge, which presents qualified circumstances of the criminal act - homicide. The author emphasizes that there are various explanations of the same thing, which brings to unequal application of this indiscrimination in praxis. Having in mind the fact that the word is about severe criminal act, with the most severe penalty (10 years or long term imprisoning). The author underlines that it is necessary to find the criterion which would provide similar aproach in explanation and application of this severe shape of homicide.

Key words: inconsiderate revenge homicide, inconsiderate revenge.

Доц. др Миле Матијевић, Факултет правних наука - АПЕИРОН -
Паневропског универзитета Бања Лука

Васо Шкондрић, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука

САРАДЊА
ПОЛИЦИЈСКИХ ОРГАНА И ПРИВАТНИХ ДЕТЕКТИВА
У ОСТВАРИВАЊУ ЗАКОНСКИХ НАДЛЕЖНОСТИ

Резиме:

У обављању неких пословима који имају ближе или даље везе са пословима безбједности, а посебно сузбијањем криминалитета, већ неколико година могу учествовати и приватни детективи, канцеларије, у складу са одредбама позитивних законских прописа и кодексом поступања детектива¹.

Међутим, још је непознато или неразјашњено низ правних, али и практичних питања и дилема у вези са стварним околностима сарадње, међусобним односима, и евентуалним сукобима надлежности приватних детектива и државних органа (полиције), по многоме сличних институација у области остваривања функције безбједности.

Због тога, у раду ће се настојати анализирати и образложити неки законски институти тј. законске основе надлежности, а тиме и могућности међусобне сарадње. Такође ће се у хипотетичком смислу поставити неке дилеме, проблеми, недоречености, које се могу појавити у стварној пракси².

***Кључне ријечи:** Приватни детектив, надлежност, сарадња са полицијом, сукоб надлежности.*

Од доношења Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности на подручју Републике Српске основано је више агенција које се првенствено баве пословима обезбјеђења лица и

¹ Како је детективска дјелатност у Републици Српској неразвијена, не постоји ни званични кодекс поступања, какав има удружење приватних детектива Словеније.

² У јавности, а посебно полицијском амбијенту, се детективска дјелатност углавном сматра као нестварна, немогућа, непотребна, или чак сумњива приватна дјелатност, што је само резултат несхватања суштине приватне детективске дјелатности.

имовине³. Регистровано је неколико приватних детектива, који се у основи баве више пословима из домена небезбједносе садржине, углавном из области промета некретнина, помоћи адвокатима у прикупљању обавјештења, документације и сл. Мање, или скоро нико од детектива за сада се не бави пословима које имају ближе везе са облашћу откривања кривичних дјела и учинилаца, иако им закон омогућује и ту дјелатност.

Наведена чињеница наводи на закључак да је оснивање и рад приватног детектива или канцеларије за ове тзв. осјетљивије послове вјероватно још увијек непозната и непрофитабилна приватна дјелатност, која у свом ангажману има неке нејасноће, тешкоће и сл., због чега се приватна лица ријетко опредјељују да то чине.⁴

Закон је у дијелу о приватној детективској дјелатности дао јасне услове за регистрацију детектива, његове надлежности, послове, односе према полицији и друге аспекте рада. Међутим, без обзира на те наводе, у практичној дјелатности остаје низ непознанина и нејасноћа о практичним аспектима ове дјелатности. Због тога ћемо у овом раду покушати разјаснити дилеме о битним питањима рада, а посебно у вези са сарадњом приватног детектива и полиције у циљу стварања амбијента успјешног бављења овим приватним пословима.

Овлашћења приватних детектива су доста широка, што указује да је законодавац имао оријентацију да омогући приватном сектору безбједности да кроз овај вид ангажовања лица прошири безбједносну активност, и да могућност да се и на тај начин остварују и извршавају одређени послови безбједности тј. конкретни послови откривања кривичних дјела, учинилаца и сл.⁵

Закон прецизно дефинише да је приватном детективу дозвољено да прикупља и обрађује податке и материјалне доказе од лица у вези са:

- несталим лицима,
- лицима која се скривају,
- лицима која су написала или послала анонимна писма
- или лицима која шире клевете, сумњичења или увреде
- лицима која су странци проузроковала штету,

³ На подручју Републике Српске дјелује више агенција, као што су: Sector Security, Бонд, Аларм Вест, Гама, Интегра и више појединачних, мањих агенција и детектива.

⁴ Било би интересантно истражити разлоге неоснивања приватних детектива, канцеларија и мишљење јавности, полиције о њима.

⁵ Давање овлашћења приватним детективима је, у ствари, својеврсна децентрализација и демократизација традиционалних полицијских надлежности.

- предметима који су изгубљени или украдени
- успјешности лица у обављању послова
- успјешности и пословности правних лица или самосталних привредника

Веома битна карактеристика детективске дјелатности у обављању послова у смислу надлежности је могућност прикупљања податка уз апсолутну добровољност лица од којих се траже. Таква законска одредба јасно казује да приватни детектив у свом послу мора апсолутно поштовати личност сваког лица, клијента и институције, без икакве принуде, и сл. Оваква законска ситуација детективима не даје превише овлашћења, али их истовремено ставља у ситуацију да своју активност прилагоде и структурирају кроз технологију и начин рада, дјеловања које ће грађанима бити примамљиво, прихватљиво. На крају, добровољност у давању података од стране грађана даје путу гаранцију да детектив неће прекорачити овлашћења у домену принуде, јер их и не примјењује.

Детектив у обављању послова не може примијенити никакво средство принуде нити ватрено оружје, изузев ако је угрожена његова лична безбједност. Познато је да полиција у својим овлашћењима има низ репресивних овлашћења, почев од позивања, задржавања, претресања, привременог одузимања предмета, притварања, употребе средства принуде, па до употребе ватреног оружја. Оваква ситуација говори да су детективи у сасвим другој позицији у смислу њиховог односа према клијентима, лицима са којима раде⁶. У пракси се јављају схватања да је приватни детектив у суштини веома ризично занимање, ризичан приватни посао, некада и са сумњивом позадином, што можда и доводи до слабог интересовања за оснивање и рад приватних детектива⁷.

Једно од значајних питања у вези с дјеловањем и односом приватног детектива и полиције налази се у обавези приватног детектива да, у случају да приликом обављања своје дјелатности *сазна* за кривично дјело које се гони по службеној дужности, *одмах* пријави то дјело Министарству или надлежном јавном тужиоцу. Оваква законска обавеза детектива да стално води рачуна о томе да ли сазнае чињенице, околности представљају сазнање за кривино дјело, те да их мора одмах тј. хитно доставити полицији. Таква ситуација ставља приватног детектива у веома активну

⁶ Снага детектива се не мјери оружјем и средствима принуде, него знањем, умијећем, вјештином.

⁷ Познати су случајеви погибије приватних детектива у Србији, који су се ангажовали у неким осјетљивијим случајевима. (Бижих).

улогу тзв. приватног оперативца који посредно ради за полицију. Посебно је осјетљива ситуација када се такви подаци односе на конкретан посао који обавља детектив, гдје би достављање таквих података умањило ангажман, резултат рада детектива и сл. Таква ситуација ће у одређеним случајевима можда демотивисати могућег клијента да ангажује приватног детектива, сматрајући да је он ипак само продужена рука државне полиције.

У цјелокупном дјеловању приватног детектива треба посебно водити рачуна о институту сукоба надлежности. Како су послови које је закон додијелио приватном детективу истовремено и послови службене надлежности, сасвим је реално очекивати да дође до сукоба надлежности⁸.

Битна карактеристика односа приватних детектива и полиције јесте у аспекту сарадње, тј. у неопходности да детективи строго воде рачуна о немијешању у послове државне полиције⁹ Закон о детективској дјелатности је прецизирао немијешање као акт *ометања* обављања послова из надлежности државних органа. Како није даље разрађена и објашњена суштина ометања, овај појам се може схватити веома широко, а некада може изазвати и извјесну конфузију и недоумице, због чега би га требало разјаснити и прецизније дефинисати. Наиме, ометање би у суштини значило да приватни детектив својим радњама не смије допринијети на било какав начин ометању истражне и друге криминалистичкооперативне дјелатности државног органа. То ометање би морало бити конкретно дјеловање које нарушава, онемогућава или компликује извршење задатка од стране државног органа, или проузрокује неке штетне посљедице по конкретне радње.

Међутим, поставља се једно практично и конкретно питање. Да ли је приватни детектив стално у ситуацији да зна да је у вези с конкретним случајем ангажован и државни орган?. Нпр., приватни детектив ће уговорити посао у вези с трагањем за несталим лицем. Свакако да и државни орган (полиција) трага за тим лицем у оквиру система потражне дјелатности. Када и у чему ће се састојати акт ометања државног органа у извршењу ове радње? Да ли је ометање само ангажовање, или је ометање ако приватни детектив добије конкретне податке о лицу, или конкретно истовремено налажење у некој потражној радњи (разговор с лицем, преглед терена, и сл? На крају,

⁸ Сукоб надлежности може бити позитиван - када се на истом послу нађу два заинтересована или надлежна субјекта (органа), као и негативан - када се ниједан орган не огласи конкретном надлежним за посао.

⁹ Прелиминарна истраживања указују да је управо код полиције веома скептичан став у вези с овом питањем, јер полиција сматра да ће им детективи покварити државни посао, мијешајући се у њено поље надлежности.

шта ће се десити ако државни орган ни након дужег времена (више година) не пронађе лице, да ли је то знак да орган више не дјелује у том конкретном послу и да се може укључити приватни детектив. Сматрамо да у оваквим ситуацијама нема разлога да се не омогући тзв. паралелно трагање за лицем од стране државног органа, али и детектива, ако га је породица ангажовала и платила, јер би се таквим радом само поспјешила потрага и повећала могућност доласка до позитивног резултата¹⁰.

У свим другим надлежностима приватног детектива могу се наћи тј. претпоставити случајеви могућег ометања, због чега би било сврсисходно кроз допунски акт, правилник, конкретизовати одређене законске одредбе.

У вези са претходним објашњењима и дилемама сматрамо да би полицијски орган и детектив требали имати потребу и налазити значајне разлоге за добру сарадњу, тј. међусобно допуњавање у неким пословима. Државни орган не би смио схватити ангажман приватног детектива као било какву конкуренцију - (отимање посла), док би приватни детектив морао строго водити рачуна на којим пословима ће се конкретно ангажовати¹¹. Наиме, како је закон дао одређене надлежности приватном детективу, сасвим је јасно да ће се у конкретним случајевима ангажман приватног детектива негдје сукобити са ангажманом полиције (најчешће позитиван сукоб надлежности). Ако полиција нема тог момента конкретан ангажман по том послу, логично је да не може схватити да јој приватни детектив омета посао - истрагу. Напротив, полиција би требала схватити ангажман детектива као својеврсну помоћ, која може допринијети извршењу неког посла (проналаску несталог лица, проналаску предмета и сл.).

Поставља се једно практично питање: Када тј. у којој фактичкој ситуацији ће се ангажовати приватни детектив? Сматрамо да ће се најчешће у првој фази ангажовати полицијски орган по службеној дужности (пријава нестанка лица, трагање за лицем, пријава крађе предмета, трагање за предметом и сл.). Ако државни орган тј. полиција након извјесног времена не успије да пронађе предмет, лице, оштећени, жртва најчешће губи стрпљење, исказује незадовољство радом полиције, што је сасвим и разумљиво¹².

¹⁰ Је ли имала родбина право ангажовати приватну потрагу за несталом дјевојком у Бањој Луци, која је касније пронађена у ријечи Врбасу?.

¹¹ Приоритет ангажовања државног органа су послови који се обављају по службеној дужности (гоњење по службеној дужности).

¹² Процент расвијетљености кривичних дјела по НН учиниоцу је углавном око 50, што говори о огромном капацитету послова које државни орган није успио урадити, завршити, па се тиме отвара могућност за додатни ангажман других органа, па и приватних детектива.

Таква ситуација ће оштећеног, жртву често опредјелити да се обрати приватном детективу, да плати будући ангажман детектива,¹³ очекујући боље резултате. Оваква ситуација је сасвим могућа, чак и логична. Међутим, веома је битно у таквим случајевима да полиција ангажман детектива схвати као помоћ, додатни ангажман, и интерес грађанина да заиста дође до одговора на питања ко је извршилац, шта се догодило и сл. Грађанин има право на то, и то право му се не може одузети¹⁴. Нека искуства указују да се раније приче, инсинуације о раду детектива значајно мијењају у правцу схватања њихове стварне улоге, задатака, надлежности, а посебно начина и квалитета рада. Конкретни случајевим указују да се обострана активност, сарадња, разумевање, може претворити у заједнички успјех, који ће на крају допринијети већем степену безбједности, заштити интереса грађана.

У данашњим условима када је тржишни однос и конкуренција на сцени, и конкуренција између приватних детектива и полиције у извјесном степену може имати позитивне ефекте. Наиме, приватни детективи свој ангажман веома конкретно вреднују, наплаћују, а тиме и грађани знају цијену тог посла. С друге стране, припадници полиције ће у неким случајевима уложити више напора, јер ипак овај вид конкуренције их може у извјесном степену подстаћи, обавезати. На крају, грађани ће више цијенити напоре, рад полиције, када виде колико је конкретног рада, труда, потребно да би се урадио један безбједносни посао, и када још виде колико то све кошта.

Неки случајеви у пракси указују да полиција и приватни детективи могу у оквиру конкретне истраге изврсно да сарађују, тј. да свако из своје надлежности предузима радње, те да се на крају сви подаци, резултати сумирају на једном мјесту, и да се конкретан случај разјасни.¹⁵ Постоје и други бројни случајеви успјешне сарадње и заједничких активности детектива и полиције.

Исто тако у раду ће се истаћи и анализирати и могући сукоби надлежности, проблеми у раду, и конкретне ситуације, гдје може доћи или је дошло до проблема због недовољне сарадње, неразумијевања, љубоморе и сл. Такве ситуације би се могле појавити превасходно онда ако приватни детективи прекораче своја овлашћења¹⁶ или ако полиција из било којих

¹³ Иако је грађанин посредно платио и ангажман полиције, јер је сасвим јасно да полиција прима плату од новца које грађани уплаћују у буџет по основу разних пореза.

¹⁴ Како је проценат расвијетљености кривичних дјела по НН учиниоцу углавном око 50, јасно је да чак око половину оштећених никада не добије жељене одговоре.

¹⁵ Примјер извршне сарадње приватних детектива и полиције показује се у случају киднаповања двије дјевојке, које су заједничким радом нађене у Црној Гори, и враћене кући родитељима. (Детективска агенција Professional Security). www-professional-company.com.

¹⁶ Закон је јасно навео шта и како могу радити приватни детективи, што се мора у потпуности поштовати.

разлога жели да онемогући, спријечи или се пак мијеша у рад приватних детектива онда када за то нема основа.

У вези с могућим сукобима надлежности и сл., битно је истаћи да се мора одмах интервенистати, тј. да приватни детектив, агенција и одговарајући службеник полиције морају заједнички размотрити околности и суштину сукоба и наћи рјешење које ће превазићи конкретну ситуацију. Таквим поступком ће се избјећи већи проблеми, последице, а послови неће трпјети.

У пословима гдје се ради о неким активностима приватних детектива који нису директно у области откривања кривичних дјела, учинилаца, приватни детективи имају већу слободу дјеловања, рада. Тако је сасвим разумљиво да приватни детективи могу без икаквих баријера радити на одређеној помоћи адвокатима у проналаску релевантних података, обавјештења о неким лицима, активностима, које нису у директној вези са извршењем кривичног дјела (адреса становања, пословна способност клијента, грађанска стања и сл.).

Министарство унутрашњих послова има право надзора над радом приватних детектива, што је сасвим разумљиво, и што треба да се одвија у складу са законом. Међутим, како је ова дјелатност веома блиска полицијској дјелатности, и овај инспекцијски надзор мора бити у неким сегментима специфичан, тј. мора да конкретне радње и проблеме у послу разумије у суштини, и да дјелује подстицајно на унапређење детективске дјелатности, а у функцији онемогућавања и елиминисања незаконитих и неправилних радњи приватних детектива.¹⁷

Закључак

На основу изнесених опсервација, анализа постојеће законске регулативе у Републици Српској и неких одредаба закона у сусједству, као и извјесних конкретних случајева из детективске праксе, којих је, нажалост, веома мало, може се закључити да детективска дјелатност има битно законско и стварно утемељење. Истовремено се може констатовати да се ради о сасвим новим пословима приватног ангажмана у области безбједности, који у основи имају јасну перспективу.

На основу релевантних прописа и искустава у окружењу, видљиво је да је детективској дјелатности од стране законодавних органа дата веома значајна друштвена функција, која се у неким сегментима ставља у раван са државним органима (полицијом), што довољно говори о жељи друштва да и кроз овај облик приватног ангажовања унаприједи свеукупно стање

¹⁷ Приватни детективи су најчешће бивши полицајци, који су напустили службу из разних разлога, и посветили се сличном послу у приватној режији.

безбједности, а да послове безбједности који су традиционално били у рукама државе у одређеном дијелу пренесе у надлежност приватном сектору.

Када је ријеч у међусобном односу полиције и детектива, из претходних анализа закључујемо да су многи аспекти сарадње, заједничког рада и позитивних ефеката приоритетни облици, трендови односа полиције и детектива. Могући сукоби надлежности, неспоразуми и сл, могу се појавити у конкретној пракси. Такве критичне ситуације можда представљају неке конкретне недостатке законске регулативе у садашњој ситуацији или појединачна схватања, конкуренцију, љубомору у овој ипак младој али, вјерујемо, перспективној приватној иницијативи¹⁸.

На крају, даље вријеме кроз формирање агенција, регистрацију детектива, и конкретну дјелатност, уз резултате у раду биће најбољи показатељ и трасер будућег пута, тржишног успјеха, па и односа према државним органима.

Литература

1. Бошковић М, Матијевић М, Криминалистика - оператива, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2007.
2. Матијевић М., Неке карактеристике приватне детективске дјелатности, Дефендологија, Бања Лука, 2004, стр. 33.
3. Мрежа, приватни детектив - Шта приватни детектив може и смије учинити за Вас. WWW.detektiv-mreza.com.
4. Di-Dext detektivska agencija, www.cpizg.com/detektivska-agencija.htm.
5. Simonović B, Matijević M. Kriminalistika - taktika, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2007. g.
6. Škondrić V, Policijska taktika, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2003. g.
7. Privatni detektivi - istine i zablude (pomoć bez predrasuda), Dnevnik, Novi Sad 26.12. 2004. g.
8. Kursevi i obuke security i VIP zaštite, www.krav-maga.org.yu
9. Privatni detektivi ne traže po Federaciji BiH - Zaštita - magazin iz oblasti sigurnosti i zaštite, 2007. g.
10. Nije sve tako bijelo, nije sve tako crno, Zaštita - magazin iz oblasti sigurnosti i zaštite, 2007. g.
11. www.ptt.yu.KRIMŠKOLA.CO.NR.made.by: Tanja Tatomirović.
12. Private - Investigator - Detective - decettive.com.

¹⁸ Најбољи показатељ експензије приватних детективских агенција је њихов број у иностранству.

13. Private Decetive Agency India, www.timesdetectiveagencies.com/profile.
14. Roman Tapkowski, private detective, www.chicago-private.detective.com
15. Private detective agency - Ukraine detective - www.ukrdetective.com
16. White talon investigation - talon@www.kansasprivatedetective.com
17. Изјава детективске коморе Словеније (прилог)

Значку свог позива прихватам као симбол друштвеног повјерења, коју добивам од Детективске коморе Републике Словеније, у своје власништво. Чуваћу је читаво вријеме у своју част и у име етике детективске дјелатности. Увијек ћу тежити ка томе да достигнем те циљеве и идеале свог изабраног позива и у име тога као:

ДЕТЕКТИВ

Изјављујем

- Да ћу извршавати све обавезе и дужности детектива у складу са највишим моралним и етничким начелима и никада нећу наредити нешто чиме би се омаловажили позив детектива и детективске коморе Републике Словеније, која ми је исказала повјерење детективске лиценце.
- Да ћу се као детектив уздржавати од давања било каквих закључака о раду других детектива или било каквог понашања које би штетило угледу других детектива или детективских служби,
- Да ћу странке прије потписа уговора упознати са својим могућностима рада и ограничењима при ради и прије закључивања уговора нећу обећавати успјех ако будем знао да је успјех тешко остварљив или да га није могуће уопште остварити
- Да ћу извршавати све повјерене задатке у границама могућности позива, законитости, моралности и детективске професионалне етике
- Да ћу поштовати усмене договоре као да су били написани
- Да нећу странкама савјетовати било које притивзаконите или неетичке поступке или радње,
- Да ћу поштовати приватност странке, те да нећу изневјерити њено повјерење и да ћу чувати њене тајне, као да су моје властите
- Да ће моја водилња за остваривање успјеха бити истина, стручност, савјесност и повјерење
- Да ћу дати странци увијек извјештај о утврђеним подацима, информацијама и резултатима истраге о преузетој обавези
- Да ћу странке обавјештавати о свим радњама до којих дођем у свом раду, биле оне угодне или не

- Да ћу странакама омогућити посједовање свјезих и тачних информација у највећој могућној мјери у оквиру могућности и времена које одреди странка

- Да моји извјештаји буду поштени, истинити, тачни и, колико будем у могућности, потпуни

- Да другом детективу нећу прослиједити податке и информације које из природе информација и података произилазе, а чије би би просљеђивање могло штетити интересу странке с којом сам био или сам у пословном односу

- Да ћу реално оцијенити вриједност (количину и обим) свог рада, те трошкове, повезане с радом у појединачном случају, и да због лошег положаја странке нећу остврити корист која би превазилазила вриједност рада и оправданих трошкова

- Да ћу стално усавршавати своје стручно знање, општу културу и образовање

- Да признајем часни суд Детективске коморе Републике Словеније као суд рјешавања о свим горе наведеним радњама и поступцима

Doc. dr Mile Matijević, The Faculty of Law Studies - APERION -
Pan-European University in Banja Luka

Vaso Škondrić, The Internal Affairs College Banja Luka

COOPERATION BETWEEN POLICE AND PRIVATE DETECTIVES IN ACHIEVING LEGAL JURISDICTION

Summary:

In performing certain actions which have closer or further connections with safety, and especially with control of crime, in the last couple of years private detectives can work, according to the law and the codex of detective acting.

However, sets of legal practical questions and dilemmas within the mutual relations and cooperation are still unknown or inexplicable, when it comes to private detective jurisdiction and jurisdiction of police in performing similar actions.

This paper will explain and analyse some legal jurisdictions of various institutions and possibilities of mutual cooperation. There are some issues, problems, unsaid things which can appear in the real praxis.

Key words: private detective, jurisdiction, community policing, conflict of jurisdiction.

Доц. др Дане Субошић,
Криминалистичко - полицијска академија
Београд

ИНДИКАЦИЈА БЕЗБЕДНОСНИХ РИЗИКА, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Апстракт:

Предуслов заштите безбедности људи је ваљана идентификација безбедносних ризика. Међутим, наведена идентификација је веома сложена из бројних разлога, међу којима издвајамо чињеницу да ризици представљају апстрактну категорију, која се може изразити: "Вероватноћом настанка штетних (нежељених) последица". Из тог разлога, идентификација ризика уопште, тиме и оних у домену безбедности, не може да се изведе на непосредан, већ на посредан начин, преко одговарајућих индикатора. С тим у вези, проблематизују се питања: 1) појма индикатора безбедносних ризика, 2) односа суштине и манифестације безбедносне појаве, 3) поделе индикатора, 4) захтева ваљаности индикатора, 5) проблема индикације безбедносних ризика и начина њиховог превазилажења, 6) прикупљања, обраде и коришћења безбедносних података и 7) листе индикатора људске безбедности у Србији.

Кључне речи: индикатори, безбедност, ризик.

Увод

Да би проблем индикације безбедносних ризика био ваљано решен или барем ублажен, неопходно је: једнозначно одредити садржај и обим појма "индикатори безбедносних ризика", утврдити корелацију наведеног појма и појединих његових модалитета са суштином безбедносних појава које индицирају, утврдити мерила ваљаности разматраних индикатора, идентификовати проблеме индикације безбедносних ризика и начине њиховог превазилажења, као и начине коришћења наведених индикатора. Решавање наведених проблема захтева научни приступ, у коме треба да доминира примена логичких научних метода, пре свих: анализе - синтезе, индукције - дедукције (потпуне и непотпуне), дефиниције - класификације и др. Корисност решавања и решења наведених проблема, иако базирана на

доминантно теоријском истраживању, огледа се у веома примењивим резултатима, који треба да представљају основу формулисања модела различитих извршних и управних (нпр. информатичких и едукативних) функција (процеса), значајних за управљање ванредним ситуацијама.

1. Појмовно одређење "индикатора ризика у безбедности"

Због апстрактности појма "индикатори ризика у безбедности" и потребе за његовим ваљаним разумевањем, потребно је поделити га на једноставније појмове: "индикатори" и "ризик у безбедности". Према професору Новаку Милошевићу: "Индикатори су искуствени објекти стварности на којима се појава (...) најизразитије манифестује" (Милошевић, Милојевић 2001: 153). С друге стране, "ризик у безбедности" такође представља апстрактан појам, због чега ће бити подељен на појмове "ризик" и "безбедност". Ризик је мера девијације од очекиваног исхода. Најзад, безбедност је објективно стање заштићености виталних и осталих штићених вредности институција и лица¹ од свих противправних извора и активности угрожавања.

Имајући у виду и дефиницију појма "индикатори", преостаје да изведемо јединствену дефиницију појма "ризик у безбедности". Наиме, "ризик у безбедности" је мера девијације од очекиваног, објективног стања заштићености виталних и осталих штићених вредности институција и лица од свих противправних извора и активности угрожавања. Тиме су се стекли услови за одређење садржаја појма "индикатори ризика у безбедности". Дакле, "индикатори ризика у безбедности" представљају *искуствене објекте стварности на којима се најизразитије манифестује мера девијације од очекиваног, објективног стања заштићености виталних и осталих штићених вредности институција и лица од свих противправних извора и активности угрожавања.*

С обзиром на то да ризици у безбедности представљају *меру девијације од очекиваног, објективног стања...*, можемо закључити да су они присутни у домену резултата, као својеврсних последица. Имајући у виду могућност наступања и штетних последица у домену безбедности, а посебно њихову велику опасност, потребно их је предвидети и превенирати, а ако то није могуће, онда их барем ублажити. Заправо, крећући се логиком "боље

¹ На пример, **безбедност лица** је објективно стање заштићености њихових основних људских права и слобода, а пре свега живота, здравља (телесног и психичког склада), личног достојанства и њихове имовине од свих извора и облика угрожавања.

спречити него лечити'', потребно је идентификовати узроке ризика, како не би наступиле штетне последице.

Идентификација узрока ризика у безбедности изводи се на бази манифестације њихове суштине. Међутим, манифестација суштине уопште, а посебно безбедносних појава (између осталог и због великог степена њихове тајности) није непосредна, већ се испољава посредством индикатора. Дакле, сврха индикатора уопште, а посебно оних којима се индицирају безбедносне појаве (попут ризика у безбедности), јесте да у што већој мери изразе њихову суштину.

2. Однос суштине и манифестације безбедносне појаве

Индикатори манифестују суштину безбедносних појава на непосредан и посредан начин. На непосредан начин, индикатори манифестују материјалне безбедносне појаве, јер их је могуће чулно опазити. Према професору Новаку Милошевићу: ''Такав је случај са простором, временом, неким оперативним и политичким условима, затим са субјектима и њиховим квантитативним димензијама, са активностима, па и са резултатима појаве'' (Милошевић, Милојевић 2001: 153). Из анализе наведених индикатора, може се закључити да сваки од њих представља узрок ризика, изузев последњег, који је у суштини заправо ризик, тј. последица.

Посредна манифестација суштине безбедносних појава испољава се нематеријалним садржајима. У вези с њима наведени професор наводи: ''Такав је случај са свим квалитативним садржајима који су сакривени у емоцијама, знању и свести, у намерама и вредностима... Зато је потребно да се замени унутрашња невидљива чињеница спољном чињеницом која је симболизује...'' (Милошевић, Милојевић 2001: 153-154). Примера ради, индикација ризика у безбедности, у домену људског фактора, може се, између осталог, извести категоријама као што су: ауторитет, поверење, одговорност, морал и дисциплина. При томе, ауторитет се, између осталог, може манифестовати знањем (тестира се), поверење - фреквентношћу комуникације (број контаката), одговорност - појавом њеног делегирања (број аката којима се делегира одговорност), морал - присуством храбрости (број награда и признања који се додељују за храброст), а дисциплина - присуством дисциплинских мера (број правоснажних дисциплинских мера).

Испољавање суштине безбедносних појава посредством њихових индикатора има за последицу да су мерења њихових садржаја увек посредна, јер између мерног инструмента и суштине стоје индикатори. Они са суштином имају одређени степен корелације, који мерење чини посредним,

изузев када су суштина и индикатор идентични, што се манифестује степеном корелације 1,00 (што је уједно и идеалан случај). То уједно значи да су "непосреднија" мерења (с већим степеном корелације суштине и индикатора) увек прецизнија од "посреднијих" (с мањим степеном корелације суштине и индикатора). О томе говори и Сакан, на следећи начин: "Непосредно мерење је прецизније, зато што се директно мерним инструментима мере они елементи варијабле који се истражују. Посредно мерење подразумева претпоставку да постоје парови чињеница: Један пар је унутрашња чињеница (...), а други - спољна чињеница. Унутрашња чињеница је теоријски релевантна, али људским чулима невидљива, док је спољна чињеница (...) видљива" (Сакан, 2005: 125).

Међутим, непосредност и посредност испољавања суштине безбедносних појава нису једина битна обележја њихове индикације. Поред наведених, значајна обележја за индикацију суштине безбедносних појава су њихова реалност (актуелна и потенцијална), објективност и субјективност, трајност и повременост, односно индивидуалност и колективност (Милошевић, Милојевић 2001: 154).

Реалност основних обележја безбедносних појава или појединих њихових садржаја може бити актуелна и потенцијална (хипотетичка). Наиме, постојање тероризма на подручју Косова и Метохије манифестује се терористичким нападима, односно њиховим последицама. Пошто је утврђено постојање наведене појаве, она са аспекта реалности спада у актуелне. Међутим, сама структура терористичке организације која изводи наведене акте представља садржај чије постојање још није утврђено, али се не може ни негирати. Према томе, структура терористичке организације која изводи наведене акте представља потенцијално, или хипотетички, реалну појаву.

Објективна својства безбедносних појава односе се на њихове садржаје који су непосредно опазиви (нпр. просторни и временски услови саобраћаја на путевима). Насупрот томе, субјективна обележја односе се на оно што је посредно опазиво (нпр. стање возача). При томе, све оно што је непосредно опазиво лакше је индицирати, док је код посредних садржаја то теже.

Трајна својства безбедносних појава односе се на њихове садржаје који су релативно трајни (нпр. стање возила у саобраћају на путевима). Насупрот томе, повремена обележја односе се на оно што је релативно променљиво током разматране безбедносне појаве (нпр. број возила на путу).

Лична својства актера безбедносних појава односе се на њихова обележја која су им својствена независно од окружења (нпр. интелигенција, поштење, физичке способности и сл.). Насупрот томе, колективна обележја односе се на оно што је заједничко за више међусобно повезаних лица током неке безбедносне појаве (нпр. у тзв. "психологији масе", која је присутна током јавних скупова, заједничко за већину учесника је осећај некажњивости за прекршаје и кривична дела).

Утврдивши могућност и начин изражавања суштине безбедносних појава посредством њихових спољних манифестација, могуће је извршити поделу индикатора. На пример, индикатори могу бити вредности, чињенице, субјекти, објекти, средства, активности, квантитети, квалитети, резултати и слично" (Милошевић, Милојевић 2001: 153). Да би се могло извршити ваљано сврставање индикатора потребно је анализирати њихова основна својства, као својеврсне критеријуме (принципе) њихове деобе.

3. Подела индикатора

Трема професору Момчилу Сакану, индикатори се могу сврстати по више критеријума. Међу њима, посебно су значајни: сложеност, квалитативно - квантитативна својства, степен објективности и степен материјалности (Сакан, 2005: 127). При томе, поделе извршене једним критеријумом сматрају се класификацијама, а укрштањем више елементарних класификација индикатора добијају се њихове комплексне типологије.

Трема сложености, индикатори се деле на прости и сложене. Ово су заправо и најважнији индикатори, имајући у виду фреквентност њихове употребе. **Прости индикатори** деле се на: симултане, парцијалне, кумулативне, експресивне, предикативне (Сакан, 2005: 133)², вертикалне, хоризонталне, квалитативне, квантитативне итд (Милошевић, Милојевић 2001: 154). Симултаним индикаторима индицира се претпоставка у целини, што се може илустровати бројем полицајаца по једном патролном возилу у полицијској станици, као индикатором опремљености наведене организационе јединице патролним возилима. Парцијалним индикаторима делимично индицирамо претпоставку, што се може илустровати бројем полицајаца на једно патролно возило у полицијској станици, као

² Експресивне и предикативне индикаторе професор Сакан сврстава у показатеље изведене критеријумом "степен материјалности". Због тога, наведени индикатори ће бити разматрани управо у делу текућег саопштења које је посвећено индикаторима изведеним критеријумом "степен материјалности".

индикатором опремљености наведене организационе јединице возилима уопште. Кумулативним индикаторима индицира се претпоставка у целини и по деловима, што се може илустровати чином (звањем) припадника полиције, чиме се изражава његова "специфична тежина у служби", при чему чин у себи обухвата бројна својства службеника који га има, као што су: степен стручне спреме, радни стаж, искуство и сл. За изучавање садржаја појава који се исказују мерама величине, количине итд., користе се квантитативни индикатори (нпр. број људи за које постоји основ сумње да су чланови организоване криминалне групе, килограми заплених наркотика итд.). С друге стране, за изучавање садржаја појава који се исказују квалитативним обележјима (нпр. ваљаност сврставања индикатора ризика у безбедности и сл.) користе се квалитативни индикатори (доследност, потпуност, исцрпност, немешање чланова и дискриминативност).

С друге стране, **сложени индикатори** представљају комбинације простих индикатора (Милошевић, Милојевић 2001: 155). Њихова подела садржи следеће чланове (индикаторе - индексе): збирни (сума простих индикатора), везани (међусобно условљени прости индикатори), компензациони (сабирање и одузимање простих индикатора), корелациони, комплексни, количински, априорни и други индикатори. Најчешће се користе компензациони индикатор и индикатор количник (Милошевић, Милојевић 2001: 155).

Трема објективности, индикатори могу да буду субјективни и објективни (Сакан М: 2005: 132). **Субјективни индикатори** су најчешће вредносни судови или оцене појединаца о осећањима, доживљајима, појавама и сл.³ Односе се на вредносне судове (оцене) или чињеничне судове (појаве). С друге стране, **објективни индикатори** представљају реалне чињенице које се могу искуствено проверити, а односе се на субјекте, објекте, средства, активности и резултате (Милошевић, Милојевић 2001: 155). Трема Момчилу Сакану: "Објективни индикатори су реалне (видљиве) чињенице које се могу интерсубјективно проверити. Обично се односе на очигледна и мерљива својства субјеката, објеката и одређених активности... Најчешћи објективни индикатори су: број људи (...), број и врста организација и заједница (...), број фабрика и других значанијих објеката на одређеној територији, број и врста техничких средстава, број примљених и предатих информација и докумената, број здравих и болесних и слично" (Сакан М: 2005: 132-133).

³ Ради се о искуствима, доживљајима и очекивањима, која могу да буду лична и туђа (Сакан М: 2005: 132).

Најзад, према степену материјалности индикатори се деле на експресивне и предикативне. **Експресивним индикаторима** индицирају се материјална, објективна и трајна својства и ставови, што се може илустровати показатељима тенденција одређених безбедносних појава, рачунајући и ризике. **Предикативним индикаторима** манифестују се нематеријални садржаји који се испољавају посредно, што се може илустровати изучавањем морала у правосуђу неке земље, посредством идентификације корупције од стране јавног мњења, што свакако представља својеврсни индикатор.

4. Захтеви ваљаности индикатора

Без обзира на врсту, индикатори морају задовољити одређене захтеве ваљаности. Они су систематизовани на различите начине, међутим сматрамо да је за ову прилику од посебног значаја тзв. SMART - концепт, односно систематизација захтева ваљаности извођења индикатора. Наведени концепт заправо представља операционализацију предуслова ваљаног извођења индикатора. Прецизније, акронимом SMART асоцира се на захтеве ваљаности индикатора на следећи начин:

1. **S** - specific - специфични,
2. **M** - measurable - мерљиви,
3. **A** - achievable - оствариви,
4. **R** - relevant - релевантни и
5. **T** - time - bound - временски ограничени (Форчић, Новота 2005: 56).

Прецизније разматрано, специфичност означава својство индикатора којим се захтева да они буду компатибилни с контекстом онога што манифестују. Мерљивост указује на потребу да се њима може изразити квалитет и квантитет разматраних појава. Остваривошћу се указује на потребу доласка до индикатора у оквиру прихватљивих трошкова. Релевантност у односу на задани циљ указује на компатибилност индикатора с циљем због кога се изводе. Најзад, временска ограниченост указује на могућност очекивања испуњења дефинисаних циљева и резултата пројектованих активности у одређеном времену, и то у зависности од формулисаних индикатора (Форчић, Новота 2005: 56-57).

5. Проблеми индикације безбедносних ризика и начин њиховог превазилажења

Основни проблеми индикације безбедносних ризика односе се на: 1) њихову честу сложеност, 2) њихову повременост, 3) потребу за њиховим моделовањем и 4) потребу за квантификацијом квалитативних садржаја. Међутим, како се развијало индицирање безбедносних појава, тако се развијао и начин ублажавања наведених проблема.

Сложеност као проблем индицирања безбедносних појава испољава се њиховом честом: 1) тајношћу, 2) мањком детерминистичких и вишком стохастичких садржаја, односно 3) многобројношћу и разноврсношћу. Наиме, тајност представља чест проблем идентификације безбедносних појава. До тога долази због настојања носилаца угрожавања безбедности да прикрију сопствене активности, због чега у вези с њима крију податке, емитују дезинформације итд. Услед тога, тешко је доћи до суштине разматраних безбедносних појава, што се неминовно одражава и на тешкоће у идентификовању њихових манифестација, тј. индикатора. Овај проблем се може ублажавати индикацијом разматраних појава предикативним индикаторима. Наиме, предикативним индикаторима се на посредан начин одражавају скривени садржаји појава. Посредством њих, уводи се у индикатор исказ одређеног смера (Милошевић, Милојевић 2001: 157).

Мањак детерминистичких и вишак стохастичких елемената безбедносних садржаја такође је значајан проблем њихове индикације. Наиме, одређене појаве имају мали проценат одређених садржаја, што повећава простор који заузимају неодређени садржаји. Доминантна неодређеност њихове суштине неминовно узрокује тешко одређивање њихових индикатора. Овај проблем може се ублажавати индикацијом разматраних појава увођењем предикативних индикатора, као и у случају ублажавања проблема тајности.

Многобројност и разноврсност су основна обележја сложености. Њихова директна последица у домену индицирања безбедносних појава је потреба за великим бројем индикатора. Ова појава је негативна јер се већи број индикатора теже контролише од мањег броја. Због тога, потребно је извести најмањи број индикатора којима се проучавани садржај захвата у целини.⁴

⁴ Из разлога ефикасности (количника ефективности и економичности), као основног мерила оптимизације, број индикатора треба да буде изведен тако да се за њега може рећи да је "тек прешао границу довољности".

Повременост безбедносних појава представља проблем њиховог индицирања, јер се оно редовно изводи пре настанка штетних последица. Наиме, индицирање безбедносних појава дешава се углавном онда када их нема, а резултати тог индицирања треба да се покажу ваљаним у будућности. С тим у вези професор Момчило Сакан наводи: "Поједине друштвене појаве, као што су на пример штрајкови, митинзи, побуне, ратови, промене друштвено-политичких система и сл. не трају стално. Оне се повремено појављују, а то има негативан утицај... ..Потребно је да постоји реална појава, односно емпиријско поље за прикупљање података... Проблем се делимично решава изградом модела и симулацијом тих појава, али то обавезно подразумева поједностављење суштине" (Сакан М: 2005: 137).

Потреба за моделовањем безбедносних појава има двојаке последице на њихово индицирање. Мало пре смо имали прилику да видимо начин на који се моделовањем безбедносних појава ублажава проблем њихове повремености. Међутим, поред тога што то обавезно подразумева поједностављење суштине, током прикупљања података на моделима долази до појаве "непостојања идентитета манифестације и суштине" (Милошевић, Милојевић 2001: 157). Овај проблем може се ублажавати индикацијом разматраних појава увођењем предикативних индикатора, као и у случају ублажавања проблема тајности, односно мањка детерминистичких и вишка стохастичких елемената безбедносних садржаја.

Квантификација квалитативних садржаја често је неопходна у разматрању безбедносних појава, пре свега да би се на основу ње пружила подршка одлучивању, закључивању и сл., што се постиже мерљивошћу података, могућношћу њихове статистичке обраде итд. Осим тога, интензитета безбедносних појава није могуће потпуно изразити поступком у коме се изоставља квантификација квалитативно изражених вредности (нпр. описним оценама). Према професору Сакану: "То се посебно односи на ситуације када се претвара одређени квалитет у квантитет, односно када се одређеном квалитету (на пример, моралу) даје одређена нумеричка вредност (на пример, 0,8)" (Сакан М: 2005: 132). Међутим, како наводи професор Новак Милошевић: "Треба бити опрезан при квантификацији квалитативних садржаја, јер она често води квантофренији..." (Милошевић, Милојевић 2001: 158).

Због посебног значаја квантификације квалитативних садржаја безбедносних појава, илустроваћемо наведени поступак нешто исцрпнијим примером: Наведени поступак изведен је на бази скалирања (техником методе испитивања) изведеног на инструменту у виду петостепене скале

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

процене. Квалитет који се квантификује је **степен угрожавања безбедности** (видети наредну табелу).

Степен угрожености безбедности	Квалитативне оцене	Квантитативне оцене испитаника (вредносни судови)	Статистички обрађени подаци (нпр. аритметичка средина)
Најмање угрожена безбедност	Одликује је недо-статак штетних последица за лица, материјална добра и њихово окружење, те последице недо-статка опасности	1	0,00 - 1,50
Мање угрожена безбедност	Одликује је осе-ћање страха и несигурности због постојања реалне опасности од угро-жавања безбедности	2	1,51 - 2,50
Средње угрожена безбедност	Одликују је поку-шаји угрожавања безбедности, вре-ћање достојанства личности и лакше телесне повреде, те оштећења матери-јалних добара, односно њиховог окружења, чиме се не стављају ван функције	3	2,51 - 3,50
Више угрожена безбедност	Одликује је тешко нарушавање здра-вља лица (тешке телесне повреде и теже нарушавање психичког здравља) и оштећења мате-ријалних добара и њиховог окружења, која их стављају ван функције, тако да се оне након одређене интервенције, могу обновити	4	3,51 - 4,50 На пример, аритметичка средина вредности добијених одговорима испитаника је 3,87!
Највише угрожена безбедност	Одликују је смртне последице за лица и уништење материјалних добара, као и знатне штете по њихово окружење, након чега њихове функције не могу да се обнове	5	4,51 - 5,00

Поступак квантификације наведених података је такав да се на пример испитаници изјашњавају о степену угрожености безбедности у локалној заједници заокруживањем одговарајућег броја (оцене) у колони

"Квантитативне оцене испитаника (вредносни судови)", у складу са својим вредносним судом о разматраној појави. Тако добијени подаци статистички се обрађују, чиме добијају квалитет више (на бази дијалектичког јединства квалитета и квантитета). Како је дато у примеру, ако статистички обрађени одговори испитаника имају аритметичку вредност 3,87 (уз стандардну девијацију $\sigma \leq 1$), квантификацијом података долази се до закључка да је квалитет угрожавања безбедности на испитиваном подручју степенован као "више угрожена безбедност", што се на одговарајући начин и дефинише у наведеној табели.

Дакле, у разматраном случају, индикатор степена угрожавања безбедности су вредносни судови испитаника. Као индикатор они нису "чисти", већ их препознајемо као квалитативне, субјективне, предикативне... Значај оваквих индикатора безбедносних појава је у томе што постоје ретки случајеви у којима је довољан само један индикатор, чија је корелација са суштином разматране појаве већа од 0,9 (у идеалном случају она је једнака 1,0 - Милошевић, Милојевић 2001: 157).

6. Прикупљање, обрада и коришћење безбедносних података

Индикатори ризика у безбедности нису сами себи довољни, већ су у функцији контроле тих ризика. О присуству или одсуству безбедносних ризика сведоче безбедносни подаци. Њиховим прикупљањем, обрадом и коришћењем стварају се услови за предузимање активности, којима се настоји да се стање безбедности претвори из постојећег у жељено.

Индикатори су водиле за прикупљање и вредновање података. При томе, веома је значајно схватити да је сваки индикатор уједно и податак, а да није сваки податак индикатор. Дакле, посебно битна врста података су индикатори, јер указују на постојање или непостојање ризика у безбедности.

Према Обраду Стевановићу: "Безбедносни податак је чињеница која се односи на одређено безбедносно стање, појаву или догађај, на њихове носиоце, карактеристике и последице, али и на полицијску организацију (организацију уопште, примедба аутора), њен рад и резултате тог рада. Безбедносни подаци се тако могу прикупљати из организационог окружења и из сопствене организације. Они се могу односити на безбедносно стање, појаве, догађаје или активности којима се безбедност угрожава или ствара и могу имати виши или нижи ниво значаја и више или мање указивати на ризике од угрожавања и на извесност стварања безбедности" (Стевановић, 2003: 151).

Прикупљање безбедносних података је информатичка делатност ''ка себи'' (Стевановић, 2003: 151). Лице које прикупља безбедносне податке може то чинити на различите начине, који зависе од области којом се бави, конкретног податка, индикатора, услова итд. Основни начини прикупљања података су такви да их можемо сврстати у чулне (непосредно чулно) и оне који се реализују помоћу техничких средстава (посредно чулно). Наравно, комбинација ова два начина даје најбоље резултате.

Прикупљање безбедносних података је обавеза свих запослених у једној организацији. Носиоци те функције су наравно руководиоци (менаџери). При томе, специјализација рада довела је до тога да се оснивају посебне организационе јединице за обављање послова безбедности или обраде безбедносних података (нпр. служба информативне аналитике).

Појединци или читаве организационе јединице које се баве обрадом података тежишно се баве њиховом систематизацијом. Она се обавља у односу на одређене критеријуме, који морају да одговарају или суштинским обележјима сврставаних података (природни критеријуми) или неком њиховом обележју формалне природе (вештачки критеријуми). Према Обраду Стевановићу, суштинска обележја сврставаних безбедносних података о безбедносним појавама и догађајима су њихова:

1. врста, бројност и учесталост,
2. место и време испољавања,
3. носиоци и средства угрожавања,
4. објекти угрожавања и последице и
5. узроци и фактори који им погодују (Стевановић, 2003: 151-152).

С друге стране, обележјима формалне природе класификованих појава, на основу којих се могу сврставати безбедносни подаци, на пример, одговарају почетна слова докумената, презимена и имена лица итд., сврстана по азбучном или абecedном реду. Пример такве врсте поделе су поједине криминалистичке картотеке (нпр. општи криминалистички индекс, казнена евиденција итд.).

Завршна документа обраде података, која су заправо њихов формални резултат, представљају бројна акта, у која најчешће спадају: информације, обавештења, извештаји, анализе, прегледи и сл. Дакле, активности обраде података обавезно се документују и евидентирају, након чега се достављају корисницима. Сврха тих докумената најчешће је подршка одлучивању, јер се њима ствара квантитативно-квалитативни основ ваљаног одлучивања.

Достављањем наведених докумената корисницима почиње фаза коришћења података који су у њима садржани. Пошто се наведена документа користе пре свега ради одлучивања, према Обраду Стевановићу, у тој функцији морају се користити за обавештавање, информисање, извештавање, представљање, документовање и евидентирање, оцењивање и процењивање безбедносног стања, појава и догађаја. При томе, обавештавање, информисање, извештавање, представљање, документовање и евидентирање, као информациона делатност „од себе“ и „за себе“ (Стевановић, 2003: 152).

С друге стране, безбедносне оцене представљају документе који садрже синтетички закључак о безбедносним појавама, уз његово образложење, систематизовано по функционалном и територијалном критеријуму. Оцена се односи, условно речено, на "садашње време", при чему се до ње долази на основу анализе актуелних података из прошлости и изведене синтезе и основ је безбедносних процена. *На пример, оцена може садржати закључак да је одређено подручје криминално жариште, до којег се долази одговарајућим индикаторима.* Најзад, безбедносне оцене су основ извођења безбедносних процена (Стевановић, 2003: 152-153).

Безбедносне процене представљају документе који садрже синтетички закључак о будућем стању безбедносних појава, уз образложење, систематизовано по функционалном и територијалном критеријуму. Процена уопште представља врсту анализе која је посебно погодна за предвиђање развоја појава у условима неизвесности (велике вероватноће настанка изненађења). Она се односи на "будуће време", при чему се до закључка долази на основу анализе актуелних података из прошлости и, условно речено, "садашњости". *На пример, процена може садржати закључак да ће одређено подручје постати криминално жариште, до којег се долази одговарајућим индикаторима.*

7. Листа индикатора људске безбедности у Србији

Поједини аутори деле појам безбедности на државну и људску. Према њима, наведене врсте безбедности међусобно треба да се оснажују. Међутим, у пракси није ретка појава да наведене врсте безбедности једна другу слабе (Група аутора, 2005).

По сопственим обележјима, људска безбедност важнија је од државне. Пре свега, људска безбедност има већи обухват, већи број објеката угрожавања и заштите, тиче се већег броја људи, има непосреднији утицај на људе од државне безбедности итд. Из свих тих разлога, индикација људске

безбедности, као активност означавања манифестација њене суштине, веома је значајна, како из научних, тако и из практичних разлога.

Значај људске безбедности и њене индикације довео је током 2005. године до појаве публикације под називом "Индикатори људске безбедности у Србији, Извештај за 2004". У њој је људска безбедност моделована посредством седам обележја, а то су: 1) економија, 2) животна средина, 3) здравље и исхрана, 4) образовање, 5) социјална сфера, 6) политичка и институционална безбедност, као и 7) лична и колективна безбедност (Група аутора, 2005: 13). Свако од тих обележја може се сматрати основним, тако да њихов збир представља суштину људске безбедности.

Сва наведена обележја људске безбедности индицирана су бројним сопственим манифестацијама. Њихов значај за изучавање безбедносних појава, међу којима и ризика у безбедности, манифестује се тиме што је једна целина наведеног Извештаја посвећена тзв. "Листи индикатора" (Група аутора, 2005: 315-330).⁵

Економски индикатори, као показатељи економске безбедности сврстани су у једну (општу) категорију. Њихови карактеристични представници су: кретање бруто домаћег производа (БДП), БДП по становнику, кретање запослености и незапослености, учешће сиве економије у БДП, инфлација, учешће јавне потрошње у БДП, индекс трошкова живота, индекс сиромаштва итд. Из анализе ових индикатора може се закључити да су они веома сложене структуре.

Индикатори **еколошке безбедности** сврстани су у 7 категорија. Поред опште категорије, присутне су и: ваздух, вода, земљиште, отпад, биодиверзитет и шуме. Примера ради, општа категорија еколошке безбедности индицирана је постојањем правних норми у области заштите животне средине, адекватношћу прописа који уређују област заштите животне средине итд. Ваздух, као категорија еколошке безбедности, индицира се на пример: емисијом CO_2 - МТ по глави становника, емисијом NO_2 - МТ по глави становника, емисијом SO_2 - МТ по глави становника,

⁵ Листа садржи 364 индикатора људске безбедности, сврстана у седам наведених категорија (обележја). На пример, економских индикатора, као показатеља економске безбедности има 23, сврстаних у једну категорију. Индикатора еколошке безбедности има 53, сврстаних у 7 категорија. Безбедност здравља и исхране индицирана је 41-им индикатором у 2 категорије. образовање и безбедност индицирани су са 24 индикатора, сврстана, као и економски, у једну (општу) категорију. Социјална безбедност индицирана је са 67 индикатора, сврстаних у 5 категорија. Политичка и институционална безбедност индициране су са 118 индикатора, сврстаних у 2 "свеобухватне" и 7 "осталих" категорија. Најзад, лична и колективна безбедност индициране су са 58 индикатора сврстаних у 4 категорије.

бројем оболелих од респираторних обољења итд. Вода се индицира на пример: доступношћу контролисане пијаће воде (% укупног становништва), доступношћу санитарија (% укупног становништва), закључно са бројем лица оболелих од болести проузрокованих загађеном водом (нпр. хепатитис Б). Земљиште се на пример индицира величином обрадивог земљишта (% од укупног земљишта по глави становника), до закључно са величином заштићених природних области (% од укупне површине). Отпад се индицира на пример: количином генерисаног отпада по домаћинству у килограмима, бројем уређених депонија итд. Биодиверзитет се индицира на пример: процентом заштићених биљних врста у односу на њихов укупан број итд. Најзад, шуме се индицирају на пример: величином области под шумама (у милионима хектара), штетама од шумских пожара, односно бесправних сеча, израженим у хектарима (Група аутора, 2005: 315-317).

Безбедност здравља и исхране индицирана је у 2 категорије, а то су здравље и исхрана. Област здравља индицирана је индикаторима као што су природни прираштај, стопа фертилитета, закључно са ставовима грађана према ХИВ позитивним особама. С друге стране област исхране индицирана је почев од прехранбене и енергетске вредности просечних дневних obroка становника, до ставова грађана о квалитету исхране (Група аутора, 2005: 317-319).

Образовање и безбедност индицирани су манифестацијама сврстаним у једну (општу) категорију. На пример, њом су обухваћени индикатори попут: стања правне регулативе везане за област образовања, буџетска издвајања за све нивое образовања (по ученику), закључно са ставовима грађана о квалитету образовних институција и процеса (Група аутора, 2005: 319-320). Из анализе наведених манифестација садржаја образовања и безбедности може се закључити да међу њима нема тзв. "чистих" индикатора.

Социјална безбедност индицирана је бројним индикаторима, сврстаним у 5 категорија. Наведене категорије су: насиље у породици, квалитет становања, медији и комуникације, локална заједница и тзв. "трећи сектор" - НВО⁶, синдикати. Насиље у породици индицира се између осталих индикатора и: распрострањеношћу наведене појаве по типовима (као психичко насиље,...), полном и старосном структуром насилника и жртава насиља у породици итд. Квалитет становања, као обележје социјалне безбедности, индицира се између осталог процентом домаћинства која

⁶ НВО - невладине организације.

живе у одговарајућим становима итд. Медији и комуникације индицирају се између осталог укупним бројем медија према типовима (штампани и електронски), бројем медија са националном распрострањеношћу итд. Локална заједница манифестује се између осталог нивоом остваривања права грађана у локалној заједници, могућношћу утицања представника локалне популације грађана на полицију итд. Такозвани "трећи сектор" - НВО, синдикати, индицира се као обележје социјалне безбедности бројем организација и њиховом територијалном распоређеношћу према типу, степеном умрежености НВО, бројем и степеном умрежености синдикалних организација, транспарентношћу извора прихода синдикалних организација итд (Група аутора, 2005: 321-323).

Политичка и институционална безбедност индициране су индикаторима сврстаним у 2 "свеобухватне" и 7 "осталих" категорија. Две првонаведене категорије су: 1) установе власти, демократска одговорност и владавина закона, односно 2) стање људских права у Србији (Група аутора, 2005: 323-325).⁷ С друге стране, остале категорије у које су сврстане манифестације политичке и институционалне безбедности су: 1) странке, изборни процес, 2) судство и реформа правосуђа, 3) реформа јавне и државне управе, 4) војска, 5) полиција, 6) избеглице и интерно расељена лица и 7) права особа са инвалидитетом. Као што се види, са аспекта матичности Факултета безбедности Универзитета у Београду (безбедност, одбрана и заштита), ове категорије политичке и институционалне безбедности могу се сматрати најважнијим (самим тим, то важи и за њихове индикаторе). Због тога, њима ће бити посвећено нешто више пажње него осталим обележјима и индикаторима људске безбедности.

Странке, изборни процес, представљају категорију индицирану манифестацијама попут: броја регистрованих политичких странака, броја политичких странака које имају представнике у парламенту, закључно са ставовима грађана, нпр. о регуларности изборног процеса. Судство и реформа правосуђа представљају категорију индицирану манифестацијама попут: постојања адекватне и институцијалне поделе власти, начина бирања судија, степена поверења грађана у рад судова итд. Реформа јавне и државне управе представља категорију индицирану манифестацијама попут: адекватности прописа о организацији управне власти, ставова грађана о ефикасности управне власти и слично (Група аутора, 2005: 323-325).

⁷ Према ауторима (заправо учесницима у пројекту) публикације "Индикатори људске безбедности у Србији, Извештај за 2004": "Будући да су ове две области свеобухватне, за њих није било могуће издвојити листе индикатора који нису већ синтетизовани у другим областима. Стање у ове две области индиковано је кроз стање осталих".

Анализом наведених индикатора можемо закључити да међу њима има објективних и субјективних, квантитативних и квалитативних, експресивних и предикативних итд., показатеља стања људске безбедности.

Војска представља посебно значајну категорију безбедности. У разматраном саопштењу индицирана је са 16 индикатора. Наведени индикатори су: величина и структура оружаних снага, усклађеност величине оружаних снага са међународним стандардима, учешће издвајања за војску у националном буџету, прихваћеност међународних споразума о контроли наоружања, број остварених међународних инспекција наоружања, учешће у међународним војним асоцијацијама, учешће у међународним мировним мисијама, одзив регрута на служење војног рока, примена правних норматива којима се регулише цивилно служење војног рока, проценат регрута који се пријављују за цивилно служење војног рока, структура разлога за истицање приговора савести, надлежности институција за цивилну контролу војске, однос медија према војсци, отвореност војске према медијима и степен поверења грађана у војску (Група аутора, 2005: 325-326).

Полиција, као и војска, представља изузетно битну категорију садржаја политичке и институционалне безбедности. Индицирана је са 20 индикатора. Наведени индикатори су: укупан број припадника МУП-а, усклађеност броја припадника МУП-а са међународним стандардима, организација полиције и њена усклађеност са међународним стандардима, техничка опремљеност полицијских органа за обављање послова, стручна оспособљеност кадрова МУП-а, обухватност и ефикасност спроведених реформи МУП-а, степен централизованости полиције, однос полиције и органа локалне самоуправе, степен милитаризованости полиције, учешће издвајања за полицију у националном буџету, прихваћеност међународних споразума о раду полиције, учешће у међународним полицијским асоцијацијама, ефикасност унутрашње контроле полиције, процена раширености корупције у полицијским органима, број кривичних пријава поднетих против припадника МУП-а, структура кривичних дела за која су окривљени припадници МУП-а, процена степена кршења људских права приликом обављања полицијске делатности, однос медија према полицији, отвореност полиције према медијима и степен поверења грађана у полицију (Група аутора, 2005: 326).

Избеглице и интерно расељена лица (ИРЛ) индицирају се између осталог бројем избеглих и ИРЛ на територији Србије, оствареним бројем повратака, могућношћу запослења и сл. С друге стране, права особа са инвалидитетом индицирају се, између осталих, следећим индикаторима:

постојањем прописа о заштити лица са инвалидитетом, постојањем прописа о запошљавању инвалида..., закључно са ставовима грађана према особама са инвалидитетом (степен социјалне дистанце - Група аутора, 2005: 326-327).

Најзад, **лична и колективна безбедност** индициране су индикаторима сврстаним у 4, веома важне, категорије. Наведене категорије су: 1) криминал, 2) саобраћај, 3) етничка структура, мањине и међуетнички односи, као и 4) религијске слободе. Криминал се индицира, између осталог: стопом криминалитета по типовима (општи, привредни, организовани), процентом расветљених кривичних дела, проценом броја непријављених кривичних дела (''тамна бројка''), бројем пријављених кривичних дела са НН учиниоцем, процентом пријављених кривичних дела која су окончана доношењем правоснажних пресуда итд. Саобраћај се индицира, између осталог, на следећи начин: структуром и квалитетом саобраћајне мреже у Србији према типовима саобраћаја (друмски, железнички, водни, ваздушни), бројем регистрованих возила у приватном власништву, бројем саобраћајних несрећа на 100.000 возила, бројем лица погинулих у саобраћајним незгодама, бројем лица повређених у саобраћајним незгодама, процењеном величином материјалне штете учињене приликом саобраћајних незгода итд. Етничка структура, мањине и међуетнички односи индицирају се: бројем етничких заједница на територији Републике Србије, процентом припадника етничких и националних мањина у укупној популацији, односом јавног мњења према мањинским правима, бројем судских пресуда због етничке дискриминације и сл. Религијске слободе индицирају се следећим манифестацијама њихових основних обележја: конфесионалном опредељеношћу становништва, начином регулисања положаја тзв. ''верских секти'', проценом ефеката увођења наставе веронауке у школе, ставовима представника црквених организација о степену слободе обављања верске службе итд. (Група аутора, 2005: 328-330).

8. Закључак

Чињеница да је сваки индикатор уједно и податак, а да није сваки податак уједно и индикатор, указује на сложеност решавања проблема идентификације индикатора безбедносних ризика. Самим тим, отежава се и коришћење сазнања до којих се долази праћењем и процењивањем безбедносне ситуације. Овим саопштењем систематизују се знања којим се наведени проблеми ублажавају, чиме се, уједно, иницирају и нова истраживања у овој области.

Полазиште решавања наведених проблема огледа се у једнозначном одређењу појма: ''Индикатори безбедносних ризика''. Наведени индикатори представљају искуствене објекте стварности на којима се најизразитије манифестује мера девијације од очекиваног, објективног стања заштићености виталних и осталих штићених вредности институција

и лица, од свих извора и начина угрожавања. С тим у вези, сваки предмет дефинисања треба да буде и предмет доследне (ваљане) деобе, тако да **"Индикаторе безбедносних ризика"** делимо: **према сложености на** - прсте и сложене, **према објективности на** - субјективне и објективне, **а према степену материјалности на** - експресивне и предикативне.

Индикација суштине безбедносних појава има за последицу то да су мерења њихових садржаја увек посредна, јер између мерног инструмента и наведене суштине стоје индикатори. Те манифестације са суштином безбедносних појава имају одређени степен корелације, који мерење чини посредним, изузев када су суштина и индикатор идентични, што се манифестује идеалним случајем, у коме је степен корелације једнак вредности 1,00. Дакле, "непосреднија" мерења су увек прецизнија од "посреднијих", због чега је првонаведени начин доласка до података и пожељнији.

Ваљаност идентификованих индикатора могуће је утврдити провером степена уважавања захтева њихове ваљаности. У те захтеве спадају: специфичност, мерљивост, остваривост, релевантност и временска ограниченост. Наведена мерила уједно омогућавају и међусобно поређење индикатора по ваљаности.

Прикупљањем, обрадом и коришћењем података релевантних за коришћење у форми индикатора стварају се услови за предузимање активности, којима се настоји да се стање безбедности претвори из постојећег у жељено. Суштинска обележја прикупљених података о безбедносним појавама и догађајима су њихова: 1) врста, бројност и учесталост, 2) место и време испољавања, 3) носиоци и средства угрожавања, 4) објекти угрожавања и последице и 5) узроци и фактори који им погодују. Поред суштинских, постоје и формална обележја класификованих појава, на основу којих могу да се сврстају безбедносни подаци, којима одговарају почетна слова докумената, презимена и имена лица итд., која су сврстана по азбучном или абecedном реду. Завршна документа обраде података, која су заправо њихов формални резултат, представљају бројна акта, у која најчешће спадају: информације, обавештења, прегледи, извештаји, анализе, оцене, процене, планови, наређења (налози) итд. На основу њих предузимају се активности којима се појединци и организације покрећу на активности и усмеравају током њих, с крајњим циљем превенције, преемпције и реакције на потенцијалне и актуелне изворе и начине угрожавања безбедности.

Наведени индикатори људске безбедности у Србији односе се на актуелно стање безбедности људи у тренутку прикупљања релевантних података. У зависности од тога какво је то стање, зависиће и присуство одговарајућих ризика у безбедности. Сходно томе, може да се изведе закључак да одређеним стањима безбедности по појединим врстама и интензитетима одговарају и одређени индикатори.

9. Литература

1. Група аутора (2005), *Индикатори људске безбедности у Србији. Извештај за 2004*, ФЦО, Београд,.
2. Милошевић, Н; Милојевић, С. (2001), *Основи методологије безбедносних наука*. Београд: Полицијска академија.
3. Сакан, М. (2005), *Хипотезе у науци*, друго издање. Нови Сад: Прометеј.
4. Стевановић, О. (2003), *Руководјење у полицији*. Београд: Полицијска академија.
5. Субошић, Д. (2001), *Класификација начина ослобађања таласа ангажовањем антитерористичких јединица*, магистарски рад. Београд: Војна академија Војске Југославије.
6. Fitzgerald, J.D, Fox, M.S. (2001), *Методологија истраживања у криминалистичким наукама*, превод с енглеског, приредили: Бакић И, Муратбеговић Е. Сарајево: Факултет криминалистичких наука.
7. Форчић, Г; Новота, С. (2005), *Уоквирите своју идеју*. Ријека: СМАРТ.

Doc. dr Dane Subošić

Criminalistic - police Academy
Belgrade

SAFETY RISKS INDICATIONS WITH A SPECIAL REFERENCE AT REPUBLIC OF SRPSKA

Abstract: Prerequisite of protection of people safety is a proper identification of the safety risks. However, named identification is rather complicated for many reasons, among which we can separate the fact that risk presents an abstract category which could be expressed as: "Probability of bad consequences creation". For that reason, the risk identification in the safety area cannot be performed directly, but indirectly, by using proper indicators. There are some problems with the following questions: 1) safety phenomena, 2) balance between essence and manifestation, 3) indicators categories, 4) request for indicator worthy, 5) problems with safety risks and manner to overcome them, 6) collection, processing and usage of safe data, 7) lists of human safety in Serbia.

Key words: INDICATORS, SAFETY, RISK.

мр Урош Пена

Директор полиције Републике Српске

Бања Лука

МОГУЋИ ПРАВЦИ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ РАДА ПОЛИЦИЈЕ У ЗАЈЕДНИЦИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БИХ

Сажетак:

Нови концепт рада полиције у заједници је концепт рада полиције у XXI вијеку, који захтијева промјене начина полицијског рада, полицијске организације, полицијског менаџмента, система вриједности у полицији и вредновања полицијског рада. Због тога је нужно истраживати теоријске концепте рада полиције у заједници (*community policing*), најбољу праксу, опште и посебне услове његове имплементације и др., а све у циљу његове квалитетније и ефикасније имплементације код нас и у нашим условима. У том процесу јављају се одређени проблеми (отуђеност и неповјерење између полиције и грађана, проблеми у организационој структури полицијских агенција, критеријуми на основу којих се процјењује ефикасност рада припадника полиције, итд.), чије правремено уочавање и отклањање јесте кључно за остваривање успјешне имплементације овог новог концепта рада полиције.

Кључне ријечи: рад полиције у заједници (*community policing*), имплементација новог концепта рада полиције у заједници, Република Српска, Босна и Херцеговина.

Увод

Многобројне и широке су теоријске расправе које се односе на нови концепт рада полиције у заједници. Највише пажње се посвећује дефинисању кључних компоненти рада полиције у заједници. Чампион (*Champion J. Dean*) и Раш (*Rush E. George*) наводе четири битне компоненте: 1) успостављање пјешачких патрола по рејонима, 2) децентрализација полиције, 3) увођење програма праћења заједнице и 4) придобијање јавног повјерења (*Champion, Rush, 2003:101*). Нови концепт рада полиције у заједници (*community policing*) садржи три, односно, по неким ауторима, четири базичне димензије: прва, филозофска димензија, која настоји да

пружи најширу интерпретацију полицијског рада и инкорпорира утицај грађана на полицијски рад који је скројен по потребама локалне заједнице, *друга*, стратешка димензија, укључује оперативни аспект и преводи филозофију у акцију, *трећа*, тактичка димензија, која преводи филозофију и стратегију у програм, тактике и понашања, и *четврта*, организациона димензија, која подразумева промјене у сфери организације полиције, како би се претходни аспекти могли реализовати у пракси (Симоновић, 2006:10)¹.

Идеја *community policing* базира се на организовању полицијског рада у локалној заједници, при чему се полицијски рад покушава прилагодити локалним потребама и условима локалне заједнице. Наведену идеју *community policing* потребно је усагласити са оперативним радом полицијских структура у локалној заједници. Првенствено је потребно извршити промјене у вршењу полицијских операција, на начин да се полицијска пракса учини ефикаснијом и интерактивнијом. Потребно је да се полицајци устале на једној територији и обавезу на успостављање позитивних односа са грађанима са те територије. Такође, нагласак треба ставити на превентивни рад, што ће омогућити боље искориштавање полицијског времена.

Испуњавањем наведених активности стичу се услови за провођење идеје, филозофије и стратегије у конкретне програме, праксу и понашање. По Корднеру (*Gary Cordner*), најбитнији су слиједећи тактички елементи *community policing*: позитивна интеракција са грађанима (обезбјеђује се успостављање позитивних односа са грађанима, у циљу избегавања или смањивања конфликтних ситуација које могу настати), спровођење идеја партнерства (укључивање заједнице у своју заштиту) и рјешавање проблема (проблемски оријентисан рад полиције, који укључује лоцирање и идентификовање проблема, препоручивање мјера и добијање нових информација у вези с проблемом) (Cordner, 2006:13). Да би се у пракси нови концепт рада полиције у заједници могао успјешно имплементирати,

¹ Из наведеног произилази да је схватање новог концепта рада полиције у заједници најприје нова филозофија полицијског рада у заједници, па онда све остало. Јер, од успјешног схватања и усвајања идеје и визије *community policing*, зависи даље имплементирање овог концепта. Идеја новог концепта рада полиције у заједници подразумева утицај грађана на полицијски рад, чиме се омогућава да грађани у слободном друштву имају отворен приступ полицијској организацији и могу позитивно утицати на полицијски рад. Проширење полицијске функције огледа се у усвајању широких погледа на полицијску функцију, у тежњи за постизањем бољег статуса и легитимитета, а не само сузбијања криминалитета.

неопходно је препознати и ускладити организациону димензију полицијских структура, коју чине три важна елемента: структура, менаџмент и информација. У структурном нивоу захтијева се децентрализација, смањење хијерархијских нивоа командовања, деспецијализација, увођење тимског рада и укључивање волонтера у полицијске организације. Једна од битних организационих промјена јесте увођење стратешког планирања. Организационе промјене за које се залаже *community policing* подразумевају: измјену система награђивања, преиспитивање критеријума напредовања у служби и усвајање нове филозофије лидерства (Seagrave, 2006:14).

1. Критика тренутног стања као основа за креирање нових полицијских стратегија у обављању послова полиције

Иако је полиција у Босни и Херцеговини доживјела посљедњих година неколико облика реформи, основна улога је остала заштита државе и уставом утврђеног друштвеног поретка у сврху задовољавања потреба структуре власти. Потребе грађана су на дну листе приоритета рада полиције. Полиција реагује тек ако се нешто догоди, и то у правилу хитним мјерама усмјереним на санирање посљедица догађаја, док се веома мало усмјерава на узроке који претходе и погодују настанку самог догађаја. Најблаже речено, полиција у оваквим случајевима има улогу "ватрогасаца".

Анализе догађаја, узрока и повода се не врше, а аналитичка дјелатност се свела на пуко збрајање бројки и израчунавање процената дјеловања. Оваквим се дјеловањем ствара дојам репресивности, што изазива nelaгоду код грађана, а њихово повјерење у рад полиције опада. Велики проблем у оваквом начину рада представља и веома лоша сарадња и комуникација са другим тијелима и установама одговорним за безбједност и јавни ред на одређеном подручју. Као што је већ напоменуто, проблем представља и презентација рада и успјешности, које је углавном статистика приказала из властитих извора. Из оваквог начина рада и презентовања резултата јавности формира се мишљење како је једино полиција одговорна за стање криминалитета и јавне безбједности на одређеном подручју. Остали органи и установе или нису успостављени или, ако су успостављени, због слабе материјално-техничке опремљености и недостатака средстава не упуштају се у ову проблематику, него је једноставно пребацују полицији као "дежурном кривцу".

Све до сада спроведене реформе углавном су се сводиле на промјене кадровске структуре у складу са политичким промјенама, на корекцију

организационе структуре без задирања у суштину полицијског дјеловања (није било покушаја редеофинисања мјеста и улоге полиције у друштву), смањење броја припадника полиције у свим полицијским структурама у Босни и Херцеговини и др. Квалитет рада и оцјену успјешности рада полиције давао је политички врх. Руководне полицијске структуре успјешност и квалитет рада презентују јавности периодично (мјесечно, полугодишње, годишње) и, по потреби, а у зависности од тренутних догађаја, и чешће. Кроз извјештавање се готово по правилу изражава самозадовољство оствареним резултатима, грађани се увјеравају да живе сигурније, безбједније и квалитетније него што то они субјективно доживљавају. Информисање грађана се врши кроз три индикатора када је у питању криминалитет, и то: (1) стопа криминалитета, (2) стопа укупне ријешености криминалитета, (3) стопа накнадне ријешености криминалитета.

У циљу приказивања што бољих резултата и што успјешнијег рада и повољног стања безбједности, с временом су се у великој мјери сва три индикатора деформисала. Начини деформације ових индикатора су у већој или мањој мјери изражени и данас, а огледају се кроз слиједеће облике и начине: (1) неевидентирање пријава и незапримање кривичних пријава великог броја кривичних дјела мање друштвене опасности, која се гоне по службеној дужности, (2) незадирање у "тамну бројку" криминалитета (насилје у породици, сексуално насилје, корупција, криминалитет, дрога и др.), (3) толерисање неквалитетних криминалистичких обрада, (4) подношење извјештаја о учињеном кривичном дјелу и извршиоцу без материјалних доказа или законито прибављених доказа, (5) изједначавање бројки о најсложенијим и најједноставнијим криминалистичким обрадама и извршеним кривичним дјелима, (6) непризнавање постојања одређених група кривичних дјела.

У визији сва министарства унутрашњих послова у оквиру Босне и Херцеговине истичу да су она државни органи, који се старају о безбједности републике, федерације или кантона и свих лица под својом јурисдикцијом, те да теже успостављању друштва у коме се појединац осјећа сигурно и несметано остварује своја права, дужности и интересе, а на основу владавине права и поштовања људских права гарантованих уставом. Неопходни услови за остваривање ових циљева су квалитетно руководство и укупан кадровски састав, материјално-техничка опремљеност и оспособљеност, одговарајућа сарадња са грађанима и њиховим заједницама и удружењима, ефикасан механизам надзора. Ови услови су неодвојиви од одговарајуће обуке и школовања полицијских кадрова, добрих односа са грађанима, веће отворености полиције, проактивног става и осјетљивости за проблеме у

заједници. Оперативни ниво реформи обухватио је нормативну, организациону, кадровску примјену симбола, као и имплементацију нових пројеката у свим агенцијама за спровођење закона у Босни и Херцеговини.

Увођењем Уреда директора полиције на ентитетском нивоу и нивоу кантона, раздвојени су полицијски од административних послова, те су добрим дијелом смањене могућности уплитања политике у рад полиције, бар кад је у питању сама организациона структура. О кадровском прочишћавању је било ријечи у поглављу о сертификацији МУП-а и полицајаца. У оперативним линијама су уведени нови чиновници који нису везани за војне чиновнике. Систем чиновника, улазак у полицију, систем напредовања и губитка чина су регулисани Уредбом о чиновницима.² Плаћање није везано за чиновнике. Уредба или правилници се често не примјењују, што негативно утиче на мотивацију припадника полиције (Тена, 2006:275).

2. Имплементација новог концепта рада полиције у заједници

Планови имплементације полиције у заједници разликују се од полиције до полиције и од земље до земље, односно од једног до другог конкретног друштвеног поретка. Методе имплементације зависе од унутрашњих и вањских разлога полицијског дјеловања. Једно је сигурно: не постоји један једини правилан начин имплементације полиције у заједници. Управо зато не постоји јединствени план активности у спровођењу ове стратегије. У спровођењу стратегије имплементације полиције у заједници постоје три опције, које имају своје предности и мане.

1. *Планирати и потом имплементирати.* Ова опција значи дефинисање детаљног дугорочног плана активности у којем се тачно одређују задаће, њихови циљеви, рокови, носиоци итд. Добра је страна оваквог приступа јасноћа и добро разумијевање онога што се жели постићи процесом промјене од стране свих судионика тог процеса. Међутим, таква врста планирања може трајати мјесецима, па и годинама, а чак и најбољим плановима је немогуће предвидјети све препреке и потешкоће које ће се појавити током његове имплементације. Поставља се питање не само трајања и квалитета израде плана имплементације полиције у заједници, него и његових аутора. Ако на изради плана ради велики број људи, пријети ризик да ће та израда предуго трајати и да ће се тешко постићи договор.

² Уредба о чиновницима и ознакама у Министарству унутрашњих послова РС (Сл. Гласник РС 61/02 од 1.10.2002.), а у ФБиХ и кантонима чиновници су регулисани правилницима.

Међутим, уколико план ради група премладих људи, постоји опасност да ће они тешко анимирати оне који план требају проводити. Могуће рјешење ове дилеме састоји се у изради плана од стране врло малобројног, али стручног тима, чиме се постиже брзина, а он приједлог плана даје на разматрање већем броју људи, како би се на вријеме осигурао њихов интерес и ангажман у процесу промјене и учиниле адекватне измјене плана. Треба пазити и на то да процес планирања није препрека за спровођење промјена. Наиме, током планирања учесници тог поступка постаће свјесни захтјевности процеса који слиједи, што може омести почетни ентузијазам и спремност за имплементацију тако захтјевног модела као што је то полиција у заједници.

2. *Планирати и имплементирати.* У оквиру овог приступа планирање и акција се одвијају симултано. Дакле, док процес планирања још увијек траје, почињу се имплементирати одређени аспекти програма. Овакав приступ омогућава полицији брзо започињање процеса промјене, те укључивање у тај процес већег дијела особља, одмах у почетку. Предност овог приступа састоји се у томе што је могуће планирати будуће кораке с ослоном на повратне информације од самог почетка процеса. Међутим, овакав приступ подразумијева и велику количину ризика чињења погрешака на самом почетку, јер свима неће бити довољно јасно о чему се заправо ради, зато што ће захтјеви бити недовољно објашњени и дефинисани, чиме ће се створити конфузија и на самом почетку смањити дјелотворност. Ове недостатке могуће је ријешити једино редовном дјелотворношћу и брзом комуникацијом између оних који планирају и оних који проводе процес промјене. Дакле, ако се донесе одлука о оваквом приступу, одмах се мора радити на успостављању механизма комуникације, који ће наведене ризике свести на минимум.

3. *Имплементација с врло мало планирања.* За ову опцију одлучиће се само она полицијска организација која има јако мало знања и свијести о томе шта је то уистину полиција у заједници, и која брзо жели остварити сензационалне промјене, како би на тај начин добила позитивне оцјене јавности. Овакав приступ значи да ће се одмах након одлуке о увођењу модела полиције у заједници приступити моделу имплементације, без претходног плана, а потом ће се на темељу првих повратних информација процес кориговати. Овакав приступ укључује ризик да ће се процес имплементације у заједници стално враћати на почетак, те се неће потпуно развити. Наиме, обиље грешака које су сигурне у оквиру оваквог приступа исцрпиће расположиве кадровске и материјалне ресурсе, а такође ће и читав пројекат, односно његов смисао довести под знак питања. За овакав приступ

ипак пледирају они који наглашавају важност полицијске праксе, те желе у процесу промјене одмах ангажовати оне који промјену требају проводити, а то су полицијски службеници.

С обзиром на услове који треба да буду испуњени да би се започело са имплементацијом новог концепта рада полиције у заједници у Босни и Херцеговини, најпогоднији модел би био планирати и потом имплементирати. Истина је да је овај начин имплементације најдужи, али је најсигурнији, а резултат ће бити најбољи. Свакако да ће се у току имплементације појавити одређени број потешкоћа и застоја, па је нужно имати у виду процјену ситуације, те мјере и активности за превазилажење ових проблема.

Друга, веома важна дилема коју треба разријешити прије почетка имплементације у заједници јесте да ли имплементацију започети на нивоу читаве полицијске организације или се у ту сврху може основати посебна јединица. Такође је могуће имплементацију полиције у заједници спровести одмах на територији читаве државе, а могу се за почетак узети само ограничена географска подручја.

Имплементација полиције у заједници у неколико географских подручја може такође добро послужити у сврху приказивања успјеха и на тај начин стварања погодне климе за имплементацију на националној граници. Тиме се омогућује добијање драгоцених повратних информација и искустава која ће онда бити искориштена у имплементацији полиције у заједници на подручју читаве државе. На тај начин могуће је све потенцијале искористити до максимума. Осим што ће се "учити на грешкама", прве полицајце задужене за рад у оквиру заједнице могуће је накнадно ангажовати на обуци остатка полицијских службеника за примјену модела полиције у заједници. Веома важна претпоставка и услов без кога нема потпуног успјеха у имплементацији новог концепта рада полиције у заједници је подршка од стране цијеле полицијске организације, подршка јавности, локалне заједнице, медија и др. Зато је, прије спровођења стратегије полиције у заједници, неопходно да полиција представи концепт властитим припадницима и јавности, укључујући ту обавезно политичке вође и медије. У представљању полиције у заједници различитим интересним скупинама, могуће је до извјесне мјере мијењати садржај и начин презентације. Медији морају бити укључени у процес увођења полиције у заједници у најранијој фази, дакле још у фази планирања, како би се осигурало правовремено упознавање свих са новом концепцијом полицијског дјеловања и грађанима дало времена за навикавање и побуђивање интересовања за ту идеју. Вријеме је битан услов у

имплементацији полиције у заједници. Имплементација која се одвија преспоро може умањити квалитет и створити дојам неодлучности и неуспјеха, док имплементација која се одвија пребрзо може створити конфузију и осјећај пријетње управо због немогућности скупљања адекватних информација. Важно је и правилно распоредити приоритете, јер то онда омогућује успјешно започињање промјене поступка, што свакако треба представити јавности (Тена, 2006:279).

3. Проблеми у имплементацији новог концепта рада полиције у заједници у БиХ и РС

Проблеми у имплементацији новог концепта рада полиције у заједници у БиХ и РС могу се сагледати кроз проблеме у локалној заједници и проблеме у полицијској организацији у БиХ и РС.

Једна од првих фаза имплементације *community policing* (или било ког другог пројекта) је прихватање идеје о промјенама и отпочињање с припремним активностима на њиховом увођењу. Прихватање идеје о промјенама и отпочињање с припремним активностима за увођење *community policing* подразумијевају најприје активности на нивоу владе конкретне државе, и у оквиру тога и у министарству унутрашњих послова. *Community policing* је глобални концепт и због тога мора да добије подршку и реалну потпору читаве владе, будући да је при његовој реализацији потребно постизање координације различитих министарстава (сарадња полиције, локалних органа управе и власти, институција које се баве социјалним питањима, здравствених институција, школске власти, спортских омладинских удружења, еколошких покрета итд.) (Симоновић, 2006).

Један од најчешћих проблема који отежавају успостављање партнерских односа са грађанима јесте отуђеност и неповјерење између самих грађана. Неповјерење између грађана добрим дијелом је последица дјеловања комплексног фактора урбанизација-миграција-индустријализација. Миграција становништва у протеклом рату у БиХ резултирала је великим расељавањем становништва на различита подручја у БиХ. Ширење урбаних средина, на једној страни, и запостављање руралних подручја, као и многи други фактори, онемогућавају успостављање трајних друштвених веза и додатно појачавју међусобну отуђеност грађана, нарочито на подручју БиХ, које је сачињено од различитих националних, етничких, културних, обичајних цјелина. Овакво стање друштвене аномије не само да отежава успостављање партнерских односа са грађанима, већ доприноси и ширењу

криминалитета. Тако је у социјално сиромашнијим срединама успостављање повољног односа полиције и грађана знатно отежано, док је та могућност далеко већа у оним срединама које настањују економски богатији слојеви становништва.

Проблеми у организационој структури полицијских агенција у БиХ и РС, који отежавају имплементацију новог концепта рада полиције у заједници, углавном се односе на ставове припадника полиције. Ставови припадника полиције огледају се у њиховој спремности на прихватање идеје и стратегије новог концепта рада полиције у заједници, те активностима на што успјешнијој имплементацији наведеног концепта. Кључна су три фактора која утичу на формирање ставова припадника полиције према грађанима, а тиме и могућности успостављања партнерских односа кроз стратегију *community policing*, а то су: процес обуке и школовања, карактер организационе средине и процес руковођења. Уздржани стил и примјена аутократске методе у руковођењу тако се појављују као проблем у имплементацији новог концепта рада полиције у заједници.

Као кључни проблеми у полицијским организацијама за имплементацију стратегије *community policing*, јављају се и критеријуми на основу којих се процјењује ефикасност рада припадника полиције од стране мјеродавних руководиоца. Уобичајно је да се ефикасност полиције процјењује на основу броја расвијетљених кривичних дјела, те поређењем тог броја са бројем укупно регистрованих кривичних дјела (процент расвјетљавања). Али, да би успјела стратегија *community policing*, поред наведених показатеља, обавезно, у обзир се мора узети и број ријешених кључних безбједносних проблема у локалној заједници, који су према мишљењима грађана евидентирани као такви (смањење крађе возила на одређеном подручју, смањење напада на ученике у школама, смањење укупног страха од злочина, смањење броја провалних крађа, итд.).

Поред наведених проблема, запостављање проблемски оријентисаног приступа полиције имплементацији *community policing* отежава успостављање партнерских односа са грађанима и доводи у питање наведену имплементацију. У питању је проактивни модел поступања полиције, који има за циљ откривање проблема у позадини кривичних дјела, прекршаја, и других друштвено негативних појава које захтијевају интервенцију полиције.

Дјеловање и утицај иностраних реформатора у прихватању и имплементацији *community policing* су константни и веома успјешни. Дјеловање ЕУПМ-а обухвата све области полицијског рада и организације,

утицај на креирање законодавних рјешења која регулишу рад полиције. Међутим, страни реформатори у ову област рада нису укључили владу нити Министарски савјет БиХ, веома мало је укључена криминалистичка полиција, едукација менаџмента је на веома ниском нивоу и сл. Из досадашњих искустава полиције у заједници произлазе сљедеће врло битне локације за земље које се тек упуштају у трансформацију своје полиције и имплементацију таквог модела: (1) У најбољој намјери и настојању на што бржем остварењу позитивне промјене при имплементацији модела полиције у заједници, пуно тога се догађа без прецизно разрађеног плана и стратегије, без јасно дефинисаних корака, те уз недовољну количину знања о моделу полиције у заједници као и конкретних података о актуелном друштвеном контексту у којем се модел жели имплементирати. Предуслов успјешног почетка и развика полиције у заједници је добар стратешки план, као гаранција максималне границе познавања модела, и план активности, као гаранција унапријед дефинисаних мјера које ће бити могуће пратити и евалуирати. Уз то, потребна су истраживања која ће дати релевантне информације о полицији и грађанима на конкретном подручју; (2) Читав низ промјена иницирају људи који имају моћ остварења наведеног, али немају довољно теоријског и практичног знања. Управо то је разлог претходно наведеног недостатка, јер такви људи приступају креирању и имплементацији промјена без претходно разрађеног стратешког плана и плана активности; (3) Велика количина реформи је политичке нарави и то уопште не укључује полицију као суштину процеса промјене; (4) Често се као проблем, поготово у транзицијским земљама, појављују различити донатори који наступају без међусобне координације, недостаје им добро познавање конкретног подручја те покушавају наметнути моделе који су функционирали у њиховим матичним земљама и који не морају бити једнако прикладни у сасвим другим друштвеним приликама.

Основна поука за оне који тек крећу с развикам полиције у заједници у својој земљи јесте да се ради о једној заиста доброј филозофији, која пак није добра сама по себи, већ је добром чини њена примјена, под условом да је прикладна. Важно је не журити, направити прецизан план, јер полиција у заједници не доноси само добробит, него садржи и одређене ризике, које треба предвидјети да би их се знало и могло на вријеме и адекватно сузбити. У противном, имплементација модела полиције у заједници врло брзо доживљава неуспјех, што изазива големо разочарење и код полиције и код грађана. То блокира сваки даљи помак у правцу постизања позитивне промјене. Планирање, креирање, развика и имплементација полиције у заједници је процес који траје годинама. Полиција у заједници захтијева

адекватно едуциране полицијске службенике и адекватно припремљене грађане, што се све не може остварити "тродневним течајевима у полицијској академији" или на два састанка представника полиције и грађана, као што се то покушава остварити у БиХ и РС.

4. Имплементација новог концепта рада полиције у заједници у БиХ и РС

Имплементација новог концепта рада полиције у заједници у БиХ и РС зависи од, условно, два фактора: прилагођавања полицијске организације и прихватања пројекта од стране заједнице.

Прилагођавање полицијске организације подразумијева организационо и функционално прилагођавање полицијских организација у БиХ за успјешну имплементацију новог концепта рада полиције у заједници. У првом реду се мисли на реорганизовање полицијских структура у БиХ и РС, са аспекта имплементације стратегије *community policing*, тако што ће полицијске структуре у БиХ и РС добити децентрализовани систем организације, првенствено фокусиран на рад полиције у локалној заједници. Такође, паралелно са тим неопходно је усвајање филозофије стратегије *community policing* од стране припадника полиције, што је врло важан услов њене имплементације у непосредној пракси. Ако су испуњена ова два услова, може се отпочети са успјешним сачињавањем конкретних програма и начина имплементације новог концепта рада полиције у заједници. У циљу успјешне имплементације новог концепта рада полиције у заједници у БиХ и РС, потребно је превазићи неповјерење грађана, те је неопходно да полиција остварује чешће контакте са грађанима локалне заједнице. Најчешће у ту сврху полиција користи технике обиласка од "врата до врата" и заједничке састанке са грађанима. Испуњење свих предуслова наведених у претходним поглављима је кључ успјеха новог концепта.

Техника обиласка *од врата до врата* омогућава припадницима полиције да кроз непосредне контакте са грађанима успоставе односе повјерења и фамилијарности. Обиласке углавном спроводе униформисани полицајци, а у посљедње вријеме и чланови добровољних удружења за превенцију криминалитета, који прикупљају основне податке од грађана. Непосредни контакти омогућавају грађанима да се упознају са полицајцима који обављају позорничку и патролну дјелатност у њиховом сусједству и начинима на које могу с њима да контактирају. Са друге стране, обиласци од врата до врата пружају могућност припадницима полиције да се упознају са

локалним безбједносним проблемима грађана и очекивањима грађанима у погледу ангажовања полиције у рјешавању тих проблема (Вуковић, 2004:77).

Заједнички састанци грађана и представника полиције у локалној заједници често се користе за успостављање партнерских односа полиције и грађана. Ради обезбјеђења присуства што већег броја грађана, пракса је да припадници полиције обавјештавају грађане о мјесту и времену одржавања састанка обиласцима од врата до врата, телефонским позивима, огласима у локалним новинама, плакатима на јавним мјестима и сличним начинима. Заједнички састанци могу се организовати изван или у оквиру постојећих удружења и организација грађана на подручју локалне заједнице. Међутим, недовољно ангажовање грађана у раду скупштина станара и мјесних заједница може понекад додатно отежати организовање заједничких састанака. Због тога би било практичније организовати заједничке састанке у оквиру професионалних, спортских, привредних и сличних организација и удружења грађана, а не само у оквиру скупштина станара и мјесних заједница. На овај начин полиција даје грађанима до знања да јој је стало до рјешавања проблема у локалној заједници, а са друге стране омогућава се успостављање узајамног повјерења грађана и полиције.

Један од начина успостављања партнерских односа између грађана и полиције, чиме се имплементира нови концепт рада полиције у заједници у БиХ и РС, јесте обучавање грађана, како би се оспособили за активнију улогу у рјешавању одређених безбједносних проблема у заједници. То значи да се грађани оспособљавају да идентификују безбједносне проблеме у локалној заједници, али и да рјешавају проблеме уколико су у могућности. Овим начином рада успоставља се партнерски однос између полиције и грађана, и то не само у фази откривања, већ и у фази активног рјешавања проблема. Међутим, мада овај начин рада полиције у заједници има својих предности, треба водити рачуна о томе да приликом рјешавања проблема грађани не узурпирају овлашћења која немају по закону, као што су нпр. неовлашћени улазак у стан, примјена принуде и слично. Поред тога, полиција може стећи повјерење одређеног броја грађана организовањем тзв. "полицијских курсева за грађане" (*citizen police academy*), чији је циљ да се грађани упознају са методама и средствима рада полиције, начином поступања њених припадника у примјени овлашћења, као и условима рада полиције.

Активности које су нужне да се предузму у циљу што боље и ефикасније имплементације новог концепта рада полиције у заједници и резултати који се очекују кроз имплементацију (Тена, 2006:291-295):

1. Главне политичке институције и идејне вође морају бити свјесни концепта рада полиције у заједници

Састоји се од образовних догађаја, образовних посјета полицији, образовног материјала и личних ставова идејних вођа. Залагање за рад полиције у заједници је кључна ствар: не само концепт, него и начин његовог спровођења морају бити познати политичким институцијама, политичарима и идејним вођама. У противном они неће подупирати процес рада полиције у заједници онако како би требали и како би могли. Полиција треба да се представи како самој јавности, тако и одређеним институцијама, на један активан начин, како би је људи упознали и схватили. Полиција би требала тежити сарадњи са другима на један отворен начин. Поред овога, потребно је извршити обуку професора који обучавају полицијске полазнике о основама рада полиције у заједници и морају се створити инструктори у Полицијској академији и Високој школи унутрашњих послова. Ово ће омогућити каснију постепену обуку свег полицијског особља о питањима рада полиције у заједници. Све ово ће бити могуће урадити ако министарства унутрашњих послова, командири полиција, локалне управе и невладине организације буду дали одговарајући допринос спровођењу пројекта.

2. Управа полиције мора прихватити концепт рада полиције у заједници и проћи обуку у маркетингу сигурности. Активности у овој области су слиједеће:

Састоје се од семинара/радионица, практичних образовних догађаја у земљи и иностранству и курсева из маркетинга сигурности. Руководећи кадар мора бити не само свјестан, него и увјерен у важност рада полиције у заједници, јер ће само тако дати подршку превентивним мјерама, инструкторима, стручњацима и читавом процесу спровођења пројекта. Основи рада полиције у заједници морају се постепено уводити у читаву полицију. Полицијска управа мора бити основа на којој ће се изградити полиција која ће радити на нови начин, са намјером да пружи услугу и дјелује превентивно. Ово ће покренути жељену промјену у менталитету полиције. Веома је важно да се постигне циљ да средњи ниво полицијске управе прихвати рад полиције у заједници као ефикасан начин полицијског рада.

3. Процедуре које имају за циљ стварање правне основе за рад полиције у заједници.

Ове активности ће се фокусирати на приједлог за правну основу и залагање код Министарства унутрашњих послова, заједно са ЕУПМ-ом,

ДФИД-ом и другим релевантним организацијама. Јасно је да правна основа за рад полиције у заједници још не постоји у БиХ и намјера овог пројекта није да ту основу створи. Међутим, пројекат може подстаћи поступак који ће на крају довести до доношења прописа о раду полиције у заједници за читаву полицију.

4. Побољшање техничке опремљености и просторија у којима се врши контакт са становништвом у полицијским станицама.

Ове активности ће се фокусирати на обнову полицијских станица у дијелу у којем се врши контакт са јавношћу и побољшање техничке опремљености које ће омогућити рад полиције у заједници. Рад полиције у заједници се заснива на менталитету пружања услуга грађанима. Грађанин треба да има осјећај да је клијент полиције. У том смислу треба промијенити не само рад полиције, него и окружење у полицијској станици у којем се грађани примају. Простор у станицама у којем грађани контактирају са полицијом директно утиче на ово осјећање. На овом пољу треба постићи минимум стандарда у техничком и инфраструктурном смислу. Надаље, уређење пријемних канцеларија и соба за састанке ће бити визуелни знак нечег новог, што ће даље помоћи у раду стручног особља.

5. Спроведено истраживање мишљења јавности о безбједности, очекивања од полиције и имиџу који полиција ужива. Оне ће се састојати од спровођења три научно засноване анкете. Научно засноване анкете на почетку, у средини и на крају предложеног периода ће омогућити мјерљиве податке који ће се искористити за прилагођавање будућих активности. Теме ових анкета ће бити: очекивања од полиције и слика полиције у друштву, као и прикупљање сазнања о ставу грађана према безбједносним мјерама. Ове анкете ће такође омогућити процјену извршеног посла на пољу рада полиције у заједници. Анкете мора спровести установа за коју се зна да је независна и учесници у разговорима морају бити анонимни. Анкете ће на мјеродаван начин показати ефекат рада полиције у заједници по оцјени грађана.

6. Спроведена кампања односа са јавношћу

Базираће се на концепту односа са јавношћу, његовим мјерама и њиховом спровођењу. Рад полиције у заједници мора постати ствар општепозната полицијским круговима и становништву. С једне стране мјере које се користе у односима са јавношћу представљају рад полиције у заједници, док с друге стране оне стварају јаку обавезу за полицију и њено руководство, јер ће бити схваћене као обећање дато грађанима. Важно је да високо рангирани радници Министарства унутрашњих послова, полицијских управа и администрације буду активно укључени у ову кампању, јер ће се на тај начин повећати повјерење.

7. Спроведене превентивне мјере.

Оне ће се састојати од препознавања важних проблема у свакој од области, од креирања могућих рјешења у концептуалном раду и у практичној реализацији тих рјешења. Ово је најконкретнији дио пројекта и он ће оставити највише трага у заједницама. Мјере које ће се предузети, наравно, још се не могу препознати, али се средства за њихово спровођење морају унапријед издвојити. Процес проналаска рјешења и њихова реализација скупа са другим партнерима (управа, невладине организације, приватни сектор) може бити компликован и трајати дуго. Управо је због тога важно да стручњаци за рад полиције у заједници који раде на превенцији буду заиста ослобођени осталих дужности и имају довољно капацитета да се баве овим проблемима.

8. Сарадња са општинским структурама и цивилним друштвом у вези са пројектом развоја општина

Сарадња ће се усмјерити на промовисање одређених заједничких активности између општинских структура, других агенција и рада полиције у заједници, а која ће се идентификовати током спровођења. Учешће и активна сарадња са представницима локалних власти, цивилног друштва и приватног сектора је предуслов за успјешно спровођење рада полиције у заједници. Све до сада наведене активности треба заснивати на достигнућима модерне емпиријске науке, те искуствима модерних демократских земаља западне Европе које су у области обезбјеђења безбједности постигле запажене резултате. Ипак, то значи да у оквирима наше земље треба добити квалитативно нови приступ с обзиром на менталитет и карактер нашег народа. А то значи нови приступ, нама додуше стран, али сигурно ефикасан, који даје резултате. Он не претпоставља спонтану акцију, већ промјене у Министарству унутрашњих послова у ужем смислу и у широј друштвеној заједници у ширем смислу. Онда се поставља питање зашто полиција у таквим промјенама не би направила први корак и учинила живот наших грађана сигурнијим и квалитетнијим. За остваривање тог циља потребно је изградити стратешки пројекат који би обухватао најмање слиједеће области: промјене у униформисаној полицији, изградња криминалистичке превенције, промјене односа с јавношћу, изградња комуналне превенције, демократизација полиције, промјене у едуковању полиције,

5. Закључна разматрања

Нови концепт полицијског рада заснива се на измијењеним теоретским и базичним основама положаја и улоге полиције у друштву. Он захтијева промјене начина рада, полицијске организације, полицијског менаџмента, система вриједности у полицији и вредновања полицијског рада. Овај концепт захтијева промјене у заједници (веће интегрисање

заједнице, преузимање водеће улоге заједнице у рјешавању проблема, подјелу обавеза и одговорности између полиције и заједнице). Концепт има пуно добрих страна, али и један дио ограничења. Да би он био што квалитетније и ефикасније имплементиран, неопходно је посветити знатну пажњу изучавању теоретских концепата и праксе која се остварује у свијету, што треба да буде основа при даљим истраживањима за потребе имплементације у нашим условима.

У процесу евалуације пилот пројеката, који се спроводе у Босни и Херцеговини под донаторством DFID-а или ОХР-а уочљиво је да се они имплементирају само у одређеним сегментима. Поједине активности и иницијативе су постигле висок степен развоја и софистицираности и могу се поредити са сличним иницијативама у осталим дијеловима свијета. На свим локацијама у којима се пилот пројекат имплементира постоји снажно прихватање и посвећеност принципу полиције у локалној заједници, уз пуно примјера партнерског рада полиције са локалним субјектима на идентификовању и рјешавању проблема и приоритета у заједници.

Изнесена запажања наглашавају чињеницу да полиција под тренутним околностима може да постигне резултате само до одређене границе, уколико ради сама. Потребна је нова законска регулатива о раду полиције, као и правила и протоколи о мултиагенцијској сарадњи између разних институција. Ово се може постићи само ако постоји спремност и сарадња на нивоу владе. Прави ефекат сваке обимније промјене у организацији и начину рада у оквиру полиције и других институција биће изузетно ограничен уколико се не пропрати једном досљедном комуникацијском стратегијом на националном нивоу, која би омогућила да се јавност информисе о вриједностима пројекта безбједна заједница. Учешће заједнице у пројекту је од виталног значаја, али се од грађана не може очекивати да се довољно укључе у пројекат уколико су само дјелимично информисани о циљевима пројекта и о улози коју би они могли да имају у остварењу тих циљева.

Поред опшних услова који морају бити испуњени (Тена, 2007:115-126), а који се односе како на полицију тако и на заједницу, те без обзира на идентификоване проблеме који би се требали ријешити на самом старту или у току имплементације, могуће је извршити главнину промјена кроз слиједеће пројекте у оквиру стратегије рада полиције у заједници која би била донесена на националном нивоу: (1) Репформа оперативно-превентивног рада униформисане полиције, (2) Репформа односа полиције и јавности; (3) Полицијски рад у оквиру сусједства; (4) Пројекти превенције појединих форми криминалитета; (5) Пројекат везе у заједници; (6) Репформа

полицијског образовања и стручног усавршавања; (7) Унутрашња демократизација полиције. Наведени пројекти би свакако били координирани са нивоа МУП-а (ентитета или кантона), што би требало резултирати успјешном имплементацијом модела полиције у заједници.

6. Коришћена литература

1. Вуковић, С.: Проблеми у имплементацији community policing и могућност њиховог рјешавања, *Зборник радова "Рад полиције у заједници"*, ВШУП, Бања Лука, 2004.

2. Champion, D. J., Rush, G.E.: *Policing in the Community*, Office of Public Affairs, Embassy of the United States of America, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, 2003.

3. Corder, G.: *Community policing, Elements and Effects*, U: Alpert - Piquero, *Community Policing Contemporary Readings*, pp 49 -55. У: Симоновић, Б.: *Рад полиције у заједници (community policing)*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2005.

4. Пена, У.: *Рад полиције у заједници и његова имплементација са посебним освртом на БиХ*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2006.

5. Пена, У.: Општи услови за имплементацију новог концепта рада полиције у заједници, *Дефендологија*, Бања Лука, 2007.

6. Seagrave, J.: *Defining Community Policing*, *American Journal of Police*, 2/1996, 1996.

7. Симоновић, Б.: *Рад полиције у заједници (community policing)*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2006.

8. Симоновић, Бранислав: *Теоретски и практични аспекти имплементације полиције у заједници*, ВШУП, Београд, 2005.

9. Уредба о чиновима и ознакама у Министарству унутрашњих послова РС (Сл. Гласник РС 61/02 од 1.10.2002.).

Mr. Uroš Pena

Director of Republica Srpska Police
Banja Luka

**POSSIBILITIES IN IMPLEMENTATION OF COMMUNITY POLICING IN
REPUBLIC OF SRPSKA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Summary: A new concept of community policing is the concept of police work in 21. Century that demands the change in police work, organization, management, value system and evaluation of work. It is, therefore, necessary to explore the theories, the best practice, general and specific conditions of community policing implementation, in order to obtain more quality and efficiency. In this process we meet certain problems (alienation and mistrust between police and citizens, problems in organizational structure of police agencies, criterion for evaluation of work efficiency of police officers) whose timely notion and elimination is the main thing for accomplishment of successful implementation of this new concept in community policing.

Key words: community policing, implementation of new concept in community policing, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

мр Синиша Каран
СИПА

**ПРЕНОС НАДЛЕЖНОСТИ СА ЕНТИТЕТА И БРЧКО ДИСТРИКТА НА
ИНСТИТУЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У ОБЛАСТИ ПРАЊА
НОВЦА И ФИНАНСИРАЊА ТЕРОРИСТИЧКИХ АКТИВНОСТИ**

Надлежност Босне и Херцеговине и ентитета утврђена је Уставом Босне и Херцеговине. Иако немали број држава има федералну структуру, „међународно право није успоставило норма које говоре о томе како се регулише однос између државе и њених мањих структурних јединица. То је унутрашње питање, питање уставног поретка.“¹

Расподјела надлежности између институција БиХ и ентитета по Уставу Босне и Херцеговине извршена је на посебан, специфичан начин (члан III. Устава БиХ). По уставној подјели надлежности се дијеле на: надлежности институција БиХ, надлежности ентитета и додатне надлежности. Дакле, надлежности које су подијељене између државе и њених мањих структурних јединица нису ништа необично за једну федералну државу. Напротив, то је више правило него изузетак. „У том смислу је увођење подијељених компетенција које су предвиђене у Уставу БиХ дио класичне слике једне савезне државе.“²

Устав је, прије свега, таксативно побројао искључиве надлежности БиХ, уз претпоставку надлежности у корист ентитета. Дакле, све што није у надлежности институција БиХ, у надлежности је ентитета, кључна је одредба Устава Босне и Херцеговине по овом питању. „Но и поред тога, у Уставу су побројане и одређене специфичне надлежности ентитета, од којих неке представљају посебну страну босанскохерцеговачког федерализма и у којима се препознају елементи конфедерализма.“³

Поред ових, Устав БиХ је навео и посебну категорију додатних надлежности, које нису познате у теорији подјеле надлежности федерације

¹ Matthias Hartwig: Институт за страно јавно право и међународно право Max Planck, CP Немачка, Стручни скуп: Реформа Устава Босне и Херцеговине у контексту новоформиране власти у организацији Фондације Konrad Adenauer Stiftung, мај, 2007. год., Сарајево.

² Исто.

³ Звонко Миљко, „Уставно уређење Босне и Херцеговине“, Хрватска свеучилишна наклада, Загреб, 2006. год., стр. 208.

и федералних јединица. У случају Устава БиХ ради се о могућности да се надлежности институција БиХ могу проширити у питањима о којима се ентитети сложе. Ентитети споразумно могу пренијети у надлежност институција БиХ одређена питања, и не само то, већ могу у том погледу и успоставити и додатне институције ради извршавања тих надлежности. На основу договора ентитета Босна и Херцеговина може добити додатне надлежности осим оних које су јој дате у искључиву надлежност. Ово су основни уставни постулати када је ријеч о надлежностима између ентитета и заједничких институција.

Истовремено треба имати у виду да су БиХ и ентитети обавезни на поштивање међународних стандарда у области људских права, а примјера ради, образовање, здравство, социјална заштита, сигурност грађана спадају у људска права која гарантује БиХ и њени ентитети. Грађанска, политичка, економска, социјална и културна права гарантована су свим грађанима без дискриминације на основу расе, боје коже, пола, националне припадности, језика, религије, политичког или другог увјерења, социјалног поријекла, имовинског статуса или било ког другог основа. На основу тога произилази да БиХ има надлежност у овим областима на основу својих обавеза на поштивање међународних стандарда људских права на цијелој територији.

Овај постулат се користи за проширење надлежности које се шире не елаборирају на овом мијесту.

Устав Босне и Херцеговине дао је оквир могућег уставног проширења надлежности институција БиХ. „Босна и Херцеговина ће преузети надлежност за све друге послове о којима се Ентитети сложе; за послове које предвиђају Анекси V до VIII Општег оквирног споразума; и за послове који су нужни за очување суверенитета, територијалног интегритета, политичке независности и међународног статуса Босне и Херцеговине, у складу са подјелом надлежности међу установама БиХ. По потреби се могу формирати додатне установе ради обављања тих послова.“⁴ „Истовремено, нема јасних критерија на основу којих би се могла утврдити димензија угрожености суверенитета, територијалног интегритета, политичке независности и међународног субјективитета БиХ.“⁵

Постоји још једна уставна могућност да се прошире надлежности институција БиХ. „Предсједништво може да одлучи олакшати координацију међу Ентитетима по питањима која не спадају у надлежност БиХ према овом

⁴ Члан III тачка 5а Устава БиХ.

⁵ Петар Кунић, „Република Српска држава са ограниченим суверенитетом“, Бања Лука, 1997. год., стр. 13.

Уставу, уколико се један Ентитет не противи томе у било ком посебном случају.”⁶

Конкретна уставна могућност проширења надлежности БиХ је дата чланом IV тачка 4е „Друга питања нужна за обављање својих дужности, или која су јој додијељена међусобним споразумом Ентитета”.

Уз ове уставне могућности проширења надлежности, наводимо и одредбе Прелазних аранжмана, а које се „користе” као образложење, односно основ за проширење надлежности. „Продужење закона: Сви закони, прописи и правила правног поступка који су на снази на територији БиХ у тренутку када Устав ступи на снагу, остаће на снази у оној мјери у којој нису у супротности са Уставом, док другачије не одреди надлежно државно тијело БиХ.”⁷

Слична одредница Прелазних аранжмана у тачки 4 односи се на установе: „Док их не превладају примијењени споразуми или закон, државне установе, институције и друга тијела у БиХ дјеловаће у складу са примјењивим законима.”

Заговорници проширења надлежности институција БиХ налазе да је овим анексом признат континуитет БиХ као и њени закони, али у исто вријеме признати су закони који су донесени на територији садашњих ентитета (тада Р. Српске и Херцег-Босне), што је често у директној колизији.

Будући да ентитети имају примарну надлежност у већини битних области, заједничке институције на нивоу БиХ имају супсидијарну надлежност, укључујући и систем кривичног права. Кривично (материјално и процесно) законодавство⁸ се, до 2003. године, као примарно налазило на нивоу ентитета и Брчко Дистрикта. Тренутно на нивоу Босне и Херцеговине постоји надлежност Суда Босне и Херцеговине, судова ентитета и Брчко Дистрикта, те нижих нивоа територијално-административног уређења Босне и Херцеговине. Закони на нивоу Босне и Херцеговине се примјењују у случајевима гдје постоји надлежност Суда Босне и Херцеговине. Слиједећи облик супсидијаритета за сваки други случај гдје не постоји надлежност Босне и Херцеговине, ентитети су надлежни за надлежност и примјену кривичноправне материје. На овај начин се може у потпуности уставно позиционирати не само кривичноправна материја, него и шири аспект безбједности укупно.

⁶ Члан III тачка 4 Устава БиХ.

⁷ Устав БиХ, Прелазни аранжмани (Анекс 2), тачка 2.

⁸ Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине Сл. Гласник број 36/03 и Кривични закон Босне и Херцеговине Сл. Гласник број 37/03.

Са међународне тачке, сарадња у области правосуђа и унутрашњих послова успостављена је у оквиру трећег стуба ЕУ и подразумијева концепт успоставе заједничког подручја слободе, безбједности и правде (Уговор из Матрихта 1993. године) у коме је паралелно са развојем мјера на контроли граница, азилу, имиграцији, те превенцији и борби против организованог криминала осигуран висок степен безбједности грађана.

С циљем прихватања принципа Европске уније у области правосуђа и унутрашњих послова, Босна и Херцеговина предузима неопходне мјере и врши реформе на подручјима као што су јачање владавине права, борба против организованог криминала, корупције и илегалне миграције. Основни циљ полицијске и судске сарадње у кривичним стварима јесте, превасходно, осигурање високог нивоа заштите грађана, предузимање заједничких акција и сарадње полицијских снага и правосудних органа земаља чланица. Сарадња у овом сегменту је базирана на одредбама Главе VI Уговора о ЕУ и укључује сарадњу у области борбе против организованог криминала, корупције и преваре, судску сарадњу у кривичним стварима, царинску сарадњу и екстрадицију.

Сарадња се одвија кроз заједничке активности полицијских, царинских и других надлежних органа било непосредно или путем ЕУРОПОЛ-а⁹, сарадњом правосудних и судских органа непосредно или путем ЕУРОЈУСТА-а¹⁰, те приближавањем националних прописа у кривичним стварима.

У складу са правним оквиром у Босни и Херцеговини, кроз Вијеће министара¹¹, област правосуђа и унутрашњих послова налази се у надлежности Министарства безбједности и Министарства правде на нивоу БиХ као и на нивоима ентитета. Министарство безбједности БиХ у својој организационој структури укључује Граничну полицију БиХ, Државну агенцију за истраге и заштиту, као и неполицијске агенције за провођење закона у Босни и Херцеговини, Обавјештајно - безбједносну службу, те канцеларију Интерпола Босне и Херцеговине.

⁹ ЕУРОПОЛ - European Police Office основан је Конвенцијом из 1995. године (Конвенција савјета ЕЗ заснована на Уговору Европске полицијеске канцеларије - Еуропол конвенција, ОЈ С 316/1а).

¹⁰ ЕУРОЈУСТ - је основан одлуком Савјета ЕУ (07.12.2001. г.) као тијело за унапређење судске сарадње.

¹¹ Структура Савјета министара се у периоду од 1996. до 2004. године мијењала три пута, како у броју министарстава тако и у организационом погледу. Основни циљ ових промјена је осигурање функционалнијег рада Савјета министара Босне и Херцеговине. Закон о Савјету министара из марта 2003. године успоставио је осам министарстава: Министарство цивилних послова, Министарство иностраних послова, Министарство спољне трговине и економских односа, Министарство транспорта и комуникација, Министарство финансија и трезора, Министарство за људска права и избјеглице, Министарство правде, Министарство безбједности, да би се првог децембра 2003. године формирало и Министарство одбране.

Травни оквир правосуђа и унутрашњих послова чине сљедећи закони: Закон о кретању и боравку странаца и азилу; Закон о државној граничној служби; Закон о кривичном поступку; Кривични закон БиХ; Закон о заштити свједока под пријетњом; Закон о програму заштите свједока; Закон о царинској политици; Закон о индиректном опорезивању; Закон о спречавању прања новца; Закон о полицијским службеницима БиХ; Закон о Државној агенцији за истраге и заштиту; Закон о надзору и контроли државне границе; Закон о стечају, Закон о министарствима и Закон о унутрашњим пословима (ФБиХ, РС), Закон о полицији Брчко Дистрикта.

Неизбјежна, а у склопу расправе о питању безбједности, је кратка анализа улоге ЕУПМ-а, СИПА и Граничне полиције.

1. ЕУПМ

Европска унија, својом одлуком од дана 1.3.2002. године, додијелила је мандат полицијској мисији ЕУПМ након прихватања приједлога, који је дала Унија у вези са ЕУПМ, од стране Управног одбора Вијећа за имплементацију мира од 28. фебруара 2002. године, Резолуције 1396 (2002) Савјета безбједности Уједињених нација од 5. марта 2002. године, којом се „поздравља спремност Уније да се осигура наставак мисије ИПТФ.“¹²

Дана 4. марта 2002.године, власти Босне и Херцеговине позвале су Унију да „преузме одговорност“ за наставак полицијске мисије Уједињених нација. Како би се то постигло, било је потребно закључивање уговора између власти Босне и Херцеговине и Уније.

Овим Европска унија оснива Полицијску мисију Европске уније (ЕУПМ) како би се осигурао наставак мисије Међународних полицијских снага Уједињених нација (ИПТФ) у Босни и Херцеговини (БиХ) почевши од 1. јануара 2003. године.

Укупан почетни број од 24 јединице за надгледање у различитим полицијским структурама Босне и Херцеговине на средњем - високом нивоу, укључујући у оквиру ентитета, центара јавне безбједности, Државне агенције за информације и заштиту, Државне граничне службе и у оквиру Брчко дистрикта. Тада је било предвиђено да ова заједничка иницијатива „ступи на снагу почевши од датума усвајања са примјеном до 31. децембра 2005.године.“¹³

Полицијска мисија Европске уније (ЕУПМ), коју подржава Европска комисија, кроз своје програме за успостављање институција, има за циљ да, као дио ширег приступа јачању владавине закона, а у складу са општим

¹² Анекс 11 - Споразум о међународним оперативним полицијским снагама (ИПТФ), члан 2., Успостава ИПТФ-а.

¹³ Европска унија: Заједничка иницијатива Вијећа од 11. марта 2002. године Полицијској мисији Европске уније, (2002/210/ЦФСТП), члан 12.

циљевима Анекса 11. Дејтонског споразума, успостави одрживе полицијске структуре БиХ у складу са „најбољом европском и међународном праксом“, и на тај начин подигне садашње полицијске стандарде. „У складу са основним циљевима Анекса 11 Споразума из Дејтона/Париза, Полицијска мисија Европске Уније (ЕУПМ) требала би успоставити „одржива полицијска уређења“ под власништвом БиХ на начин да савјетује и врши инспекцију, како би остварила своје циљеве до краја 2005. године.“¹⁴

Да би се то постигло, трогодишњој мисији ЕУПМ су повјерена неопходна овлаштења како би се фокусирао на слjedeће циљеве: очувати постојећи ниво институционалне и личне ефикасности, надовезујући се на достигнућа ИПТФ мисије; побољшати, путем надгледања, менторства и надзора, полицијске управљачке и оперативне капацитете полицијских снага; у ову сврху фокусирати се на давање овлаштења и принципе управљања који се руководе квалитетом, као и на побољшање способности оперативног планирања на основу анализе; ојачати професионализам на високом нивоу у министарствима као и на нивоу високих полицијских службеника, кроз савјетодавне и надзорне функције и надгледати кориштење одговарајуће политичке контроле над полицијом.

Ово ће се постићи кроз слjedeће стратешке приоритете:

- ЕУПМ ће у оквиру овог приоритета пружати допринос финализирању развоја СИПА-е и консолидацији ДГС-а у потпуно развијене полицијске агенције и повећању њихове оперативне способности и способности међународне сарадње;

- Такође ће се фокусирати на даљи развој обавјештајног модела на државном нивоу како би ујединила обавјештајне заједнице у њиховој подршци борби против организованог криминала.

ЕУПМ ће пружати техничку и оперативну стручност и помоћ, одиграти проактивну улогу и пружати константну активну подршку у припреми и имплементацији реформе полиције. Персонално, шеф ЕУПМ-а именован је за сталног члана Управног одбора Директората за имплементацију реформе полиције (ДПРИ), уз право одлучујућег гласа.

2. СИПА

Године 2002. формирана је Агенција за информације и заштиту Босне и Херцеговине¹⁵ као самостална институција Босне и Херцеговине која је за свој рад одговорна Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине. Радила

¹⁴ Европска унија: Заједничка иницијатива Вијећа од 11. марта 2002. године Полицијској мисији Европске уније, (2002/210/ЦФСТ).

¹⁵ Агенција за информације и заштиту Босне и Херцеговине Службени Гласник БиХ број 2/02 (од ентитета преузела надлежности у спречавању тероризма, организованог и међуентитетског криминала, те заштити објеката и лица на државном нивоу).

се о Агенцији која није имала полицијска овлаштења (предвиђена за прикупљање информација, а касније ју је „наслиједила“ обавјештајно-безбједносна служба - ОБС БиХ).

Агенција је била обавезна подносити извјештаје о свом раду Предсједништву Босне и Херцеговине и Вијећу министара Босне и Херцеговине, а организована је у три одјељења: Одјељење за кривичне информације, Одјељење за заштиту врло важних особа, те Одјељење за заштиту дипломатско - конзуларних представништава и државних објеката. Одговорност Агенције за информације и заштиту Босне и Херцеговине се односила на прикупљање и обраду података од интереса за провођење међународних и кривичних закона Босне и Херцеговине, који се односе, али нису лимитирани, на: производњу и трговину наркотицима; међународни и домаћи тероризам; недозвољену трговину нуклеарним материјама; недозвољену трговину хемијско-биолошким оружјем; међународни организовани криминал; кривична дјела кажњива по међународном, ратном и хуманитарном праву. Прикупљање и обрада података укључује и друга кривична дјела, гдје постоји међународни елемент и гдје постоји обавеза Босне и Херцеговине по основу међународних уговора.

У овом моменту се није специфицирано помињала борба против прања новца и финансирања терористичких активности на нивоу Агенције (моменат када су ове надлежности биле на нивоу ентитета и Дистрикта Брчко).

Агенција је такође вршила обезбјеђење чланова Предсједништва, предсједавајућег Вијећа министара Босне и Херцеговине, предсједавајућег Дома народа Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, предсједавајућег Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, министара Вијећа министара Босне и Херцеговине, судија Уставног суда Босне и Херцеговине, предсједника Суда Босне и Херцеговине, тужиоца Босне и Херцеговине, страних званичника у посјети Босни и Херцеговини, као и других лица која одреди Предсједништво.

Исто тако је била одговорна и за физичко обезбјеђење имовине дипломатско-конзуларних представништава и објеката институција Босне и Херцеговине.

Агенција за информације и заштиту је касније прерасла у Државну агенцију за истраге и заштиту (СИПА)¹⁶, као управну организацију у оквиру Министарства безбједности БиХ, с оперативном самосталношћу, основану ради обављања полицијских послова, која се финансира из буџета институција Босне и Херцеговине и међународних обавеза Босне и Херцеговине.

Ријеч је о првој полицијској организацији на нивоу Бих без територијалних ограничења у своје дјеловању. СИПА дјелује „искључиво на професионалним основама, не заступајући, не штитећи нити подривајући

¹⁶ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту (СИПА), Службени гласник БиХ број 29/04.

интересе било које политичке странке, регистроване организације или удружења, било којег конститутивног или другог народа у БиХ.¹⁷

Надлежност СИПА, односно послови из надлежности СИПА су: „спречавање, откривање и истрага кривичних дјела из надлежности Суда Босне и Херцеговине, а посебно: организованог криминалитета, тероризма, ратних злочина, трговине људима и других кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, тешког финансијског криминалитета.“¹⁸

Посебно је битно да се СИПА бави и „провођењем међународних споразума о полицијској сарадњи и других међународних инструмената у њеној надлежности.“¹⁹

3. Гранична полиција БиХ

Државна гранична служба Босне и Херцеговине (ДГС) успостављена је на основу Закона о државној граничној служби Босне и Херцеговине²⁰, као орган граничне службе у надлежности Босне и Херцеговине, ради вршења послова заштите границе и сигурности аеродрома.

Значи, контрола, надзор и заштита граница и аеродрома у БиХ правно је регулисана Законом о државној граничној служби и Законом о надзору и контроли преласка државне границе. На основу поменутих закона, крајем 2002. године успостављена је контрола над свим граничним прелазима у БиХ, те на сва четири аеродрома. Институције надлежне за контролу и надзор над границама и аеродромима у БиХ су Министарство безбједности, Државна гранична служба, Државна агенција за истраге и заштиту и Министарство иностраних послова. Предсједништво Босне и Херцеговине утврдило је основна начела уређења, функционисања и овлаштења ДГС-а. Политика

¹⁷ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту (СИПА) Службени гласник БиХ број 29/04 Члан 2. тачка 2.

¹⁸ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту (СИПА), Службени гласник БиХ број 29/04 Члан 3.

¹⁹ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту (СИПА), Службени гласник БиХ број 29/04 члан 3. тачка 6.

²⁰ Високи представник за Босну и Херцеговину донио је, 13. јануара 2000. године, Закон о државној граничној служби Босне и Херцеговине. Закон је објављен у „Службеном гласнику“ 26. јануара 2000. године („Службени гласник Босне и Херцеговине“, број 2/2000). Једанаест чланова Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине су, 7. фебруара 2000. године, на основу члана VI/3.(а) Устава Босне и Херцеговине, поднијели Уставном суду Босне и Херцеговине захтјев за оцјену уставности Закона о државној граничној служби. Уставни суд Босне и Херцеговине, на основу члана VI/3.(а) Устава Босне и Херцеговине и чланова 54. и 57. Пословника Уставног суда Босне и Херцеговине, на сједници одржаној 3. новембра 2000. године, донио је Одлуку којом Закон о државној граничној служби Босне и Херцеговине проглашава се сагласним са Уставом Босне и Херцеговине.

контроле граница формулисана је кроз Schengen acquis²¹, који чини и претежан дио легислативе у овој области. Заснована је на принципу уклањања међусобних граница земаља чланица као предуслова остварења слободе кретања и слободног пословног настањивања на цијелом подручју ЕУ.

Ступањем на снагу Закона о министарствима и другим тијелима управе Босне и Херцеговине, те новог Закона о државној граничној служби²², ДГС је дефинисана као управна организација у оквиру Министарства безбједности БиХ, са оперативном самосталношћу, основана ради вршења полицијских послова везаних за надзор и контролу границе БиХ и других послова прописаних законом. ДГС, са сједиштем у Сарајеву, структурирана је с циљем осигурања координације свих активности на централном, регионалном и локалном нивоу, пружања специјализираних услуга из своје надлежности као и осигурања размјене информација између јединица на централном, регионалном и локалном нивоу.

Дом народа Парламентарне скупштине БиХ је дана 30.03.2007. године у Сарајеву усвојио Закон о измјени закона о Државној граничној служби БиХ којим је извршена измјена назива Државна гранична служба БиХ у нови назив Гранична полиција БиХ. Прописан је рок од годину дана као вријеме у којем ће се провести измјена овог закона у погледу измјене свих обиљежја и ознака на којима је стајао назив ДГС. Овај закон раније је усвојио и Представнички дом Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине.

4. Финансијско обавјештајно одјељење (ФОО) СИПА-е

Постојало је више претпоставки које су у крајњој инстанци и резултирале оснивањем Финансијско-обавјештајне јединице БиХ. Усвојен је, од стране Вијећа Министара БиХ 2003. године, Акциони План борбе против организованог криминалитета, у коме су постављени темељи оквира на изградњи правних претпоставки, институционалних претпоставки,

²¹ Schengen acquis - Француска, Њемачка, Белгија, Холандија и Луксембург склопиле су споразум у граду Шенгену у Луксембуегу 1985. године о постепеном укидању контроле/провјера на њиховим заједничким границама. Године 1990. ових пет држава потписале су Шенгенску конвенцију, у којој су се договориле о начину имплементације Шенген споразума у пракси. Конвенција укључује одредбе о полицијској сарадњи, сарадњи о питањима правосуђа, заштите података, о превенцији дрога, заједничкој визној политици и јединственом нивоу контроле спољних граница. У 1999. години Савјет Европске уније је редеофинисао Schengen acquis, који је сада дио законодавства ЕУ.

²² Закон о Државној граничној служби Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ, бр.19/01 и 50/04).

међународних претпоставки, за борбу против прања новца и финансирања терористичких активности у Босни и Херцеговини.

Задати оквири су се реализовали кроз потребу успоставе и доношења неких од најбитнијих претпоставки:

- Закона о СИПА,
- Закона о спречавању прања новца,
- Измјене Закона о кривичном поступку и кривичног закона (инкриминација кривичног дјела прања новца),^{23, 24}
- Успостава ФОО,²⁵
- Успостава „Специјалне радне групе институција Босне и Херцеговине за спречавање прања новца“,²⁶

²³ Кривично дјело «Прања новца» прописано је, односно регулисано у свим кривичним законима који се примјењују у БиХ (КЗ БиХ, КЗ РС, КЗ ФБиХ и КЗ БД), јављају се различити приступи при инкриминасању овог кривичног дјела. Нпр. КЗ РС посебно прописује саучесништво и удруживање више лица ради учињења кривичног дјела. Запријеђена казна за кривично дјело «Прања новца» није адекватна сврси кажњавања, односно значају које кривично дјело има за друштво и државу, што значи да би требала бити строжа, односно горња и доња граница запријеђене казне би требале бити веће. Прописана висина казне је нарочито битна због спровођења посебних истражних радњи, из разлога што Закон о кривичном поступку БиХ (члан 117. став 1. тачка д.) прописује да се посебне истражне радње могу одредити, између наведених, и за дјела за која се према закону може изрећи казна затвора најмање три године или тежа казна, значи искључена је могућност њиховог спровођења код кривичног дјела «Прања новца».

²⁴ Када су у питању правна лица, према члану 10. КЗ БиХ кривично законодавство Босне и Херцеговине примјењује се на правне особе у складу са главом XIV истог Закона, која прописује одговорност правних особа за кривична дјела која су учињена у име, за рачун или у корист правне особе (члан 122, став 1). Између осталог, кривични поступак у односу на правне особе води се према одредбама Закона о кривичном поступку (ЗКП БиХ) које се односе и на физичка лица. Члан 124. КЗ БиХ прописује околности у којима је правна особа одговорна за чињење кривичног дјела од стране друге особе. За одговорност правне особе не постоји предуслов кривичне одговорности починиоца, нити одговорност правне основе искључује кривичну одговорност физичких лица (члан 125 КЗ БиХ). Правна особа може бити одговорна и за покушај почињења кривичног дјела (члан 127 КЗ БиХ). Казне за правне особе су: новчана казна, казна одузимања имовине и казна престанка правне особе (члан 131. КЗ БиХ). Уз ово, могуће је одређивање условне пресуде правном лицу (члан 136 КЗ БиХ), те изрицање мјере забране обављања одређене привредне дјелатности (члан 137. став б) КЗ БиХ). Горе наведене одредбе односе се на сва кривична дјела, па тако и на кривична дјела тероризма (члан 201), финансирања терористичких активности (члан 202) и прања новца (члан 209).

²⁵ Када је 28. 12. 2004. године Закон о спречавању прања новца ("Службени гласник БиХ", бр. 29/04 од 28. 06. 2004.) ступио на снагу и када је на државном нивоу успостављено ФОО, основне активности које се односе на ову област прешле су у надлежност ФОО-а, које координира активности других агенција у овој области. Када је државни Закон о спречавању прања новца ступио на снагу, Финансијско-обавјештајне јединице ентитета престале су са радом и ентитетски закони о спречавању прања новца престали су да се важе.

²⁶ Специјална радна група се успоставља као кординационо, стално, интерресорно и стручно тијело Вијећа министара Босне и Херцеговине са задаћом:

- Успостава ИТ подршке у банкама,
- Ратификација и provedба Стразбуршке Конвенције²⁷ Вијећа Европе²⁸ о прању новца, претресу, привременом и трајном одузимању имовине стечене криминалом,²⁹

- Пријем у Егмонт.

Са аспекта међународних претпоставки пошло се од међународне природе прања новца и финансирања тероризма, те међународног стандарда³⁰

1. Повећање капацитета при размјени оперативних информација, као и укупне координације рада међу релевантним институцијама у вези са спречавањем прања новца и финансирањем тероризма;

2. Измјене и допуне постојећих законских и подзаконских прописа у вези са спречавањем прања новца и финансирањем тероризма.

²⁷ Конвенција о прању, тражењу, пљенидби и конфискацији имовине стечене кроз криминалне радње безувјетно је ратификована 30. марта 2004. године и ступила на снагу 1. јула 2004. Европска конвенција о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима, Стразбур 20.04.1959; Конвенција је објављена у «Службеном гласнику БиХ» - Додатак, међународни уговори 4/2005; I додатни протокол из 1978. године Босна и Херцеговина није ратификовала, I додатни протокол из 2001. године БиХ је потписала 2005. године, и у припреми је за покретање поступка ратификације.

²⁸ Методологија рада Moneyval Комитета Вијећа Европе који се бави питањима прања новца и финансирања терористичких активности се огледала на свеобухватном приступу свим релевантним агенцијама за провођење закона у БиХ са аспекта прања новца и финансирања терористичких активности. Moneyval тим БиХ је документ под називом „Прва детаљна процјена за БиХ о спречавању прања новца и финансирању тероризма“ разматрао са аспекта достигнутог нивоа свих агенција за провођење закона у БиХ, односно релевантних агенција за борбу против прања новца и финансирања терористичких активности.

²⁹ У КЗ-у БиХ постоје одредбе којима се регулише одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом (Глава XII). Док не постоји изричита одредба која чини конфискацију обавезном у случају кривичних дјела финансирања тероризма, постоји генерална одредба у члану 110, став 1, према којој нико не може задржати имовинску корист прибављену кривичним дјелом. Уколико у било којем кривичном предмету дође у обзир одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом, члан 395. ЗКП-а налаже да Суд по службеној дужности мора одредити привремене мјере њеног осигурања. Имајући у виду законске одредбе које се односе на конфискацију, кривични закони (КЗ) углавном имају сличан садржај (чланови 110-112. КЗ БиХ, чланови 114-116 КЗ ФБиХ, чланови 64, 93-96 КЗ РС, чланови 114-116 КЗ Брчко Дистрикта). Одредбе о конфискацији односе се и на правна и на физичка лица (члан 140 КЗ БиХ, члан 144 КЗ ФБиХ, члан 143 КЗ РС и члан 144 КЗ Брчко Дистрикта).

³⁰ Познатих 40 препорука за прање новца и 9 посебних препорука за финансирање терористичких активности ФАТФ-а. ФАТФ је међувладино тело које поставља стандарде, развија и промовише политику за борбу против прања новца и финансирања тероризма. Тренутно има 33 члана: 31 државу и владу и две међународне организације. Има више од 20 посматрача: пет регионалних тела сличних ФАТФ-у и више од 15 осталих међународних организација или тела. Списак свих чланица и посматрача може се наћи на сајту ФАТФ-а <http://www.fatf-gafi.org/Members>.

о Финансијско-обавјештајним јединицама (FIU)³¹, као кључним елементима свеобухватног система спречавања прања новца и борбе против финансирања тероризма. Дефиниција Финансијско-обавјештајних јединица се мијењала неколико пута.³² Дефиниција је кључна, не само из формалних разлога, него као услов припадности свјетској породици ових јединица. Неиспуњавање критерија из дефиниције је знак да не можете припадати тој породици. На међународном плану³³ је успостављен систем у циљу даљег унапређења размјене информација у борби против прања новца и финансирања тероризма, као и промовисање рада Финансијско-обавјештајних јединица. Систем је успостављен превасходно кроз Егмонт групу³⁴, која постаје формално тијело (свјетска групација FIU).^{35 36}

³¹ „Финансијско-обавјештајна јединица“ или „ФИУ“ је централна, државна агенција одговорна за примање (и, уколико је дозвољено, захтијевање), анализирање и просљеђивање надлежним властима, финансијских информација: које се односе на бесправно стечену имовину за коју постоји сумња и могућност финансирања тероризма, или које су захтијеване домаћим законодавством или прописима, у циљу борбе против прања новца и финансирања тероризма.

³² Дефиниција Финансијско-обавјештајне јединице је тачно она дефиниција која је одобрена од стране начелника ФИУ 1996. године у Риму, Италија и измијењена у St. Peter Port Guernsey у јуну 2004. године. Како су два тумачења (прво усвојено у Монаку 2002. године и измијењено у Guernsey 2004. године, те друго о финансирању тероризма одобрено у јуну 2006. године у Лимасол, Кипар), ове дефиниција обухвата горе поменуто. Ово подразумијева тумачење ФИУ као „централне државне агенције“.

³³ Први међународни састанак ФИУ одржан 9. јуна 1995. године и одлуку ФИУ учесника да се оснује Егмонт група као неслужбени форум за ФИУ широм свијета.

³⁴ Циљ Егмонт групе јесте да обезбједи форум за ФИУ у цијелом свијету, у циљу унапређења сарадње у борби против прања новца и финансирања тероризма и потицања имплементације домаћих програма у овој области. Ова подршка укључује:

- проширење и систематизовање међународне сарадње у реципрочној размјени информација;
- повећање ефикасности ФИУ обезбјеђивањем обуке и промовисање размјене особља како би се унаприједила стручност и способности особља запосленог у ФИУ;
- потицање боље и сигурније комуникације између ФИУ путем технологије, као што је Егмонт заштићени web site (ECW);
- потицање веће сарадње и подршке између оперативних одјељења ФИУ чланица;
- промовисање оперативне независности ФИУ; и
- промовисање оснивања ФИУ у оним земљама које немају АМЛ/ЦФТ програм на снази, или у областима у којима је програм у раним фазама развоја.

³⁵ Чланице Егмонт групе ће почети са давањем новчаних доприноса за управљање и администарцију Егмонт групе и Секретаријата, почевши од 1. јула 2008. године. Формула за финансирање за доприносе чланица је у поступку ажурирања како би се приказали најновији подаци о БДП и БДП по глави становника и списак чланица Егмонт-а. ФИУ чланице ће бити информисане о износима својих доприноса много прије 1. јула 2008. године, у складу са процедурама о којима ће расправљати и које ће бити одобрене на Бермудима (у периоду од 28. маја 2007. године до 01. јуна 2007. године). Дакле, годишњи доприноси чланица одредиће се на основу одобрене Егмонт формуле за финансирање.

Као што је познато, "Закон о спречавању прања новца" Босне и Херцеговине ("Службени гласник Босне и Херцеговине", број 29/04) је ступио на снагу 28. децембра 2004. године. Као што је то одређено чланом 43 овог Закона³⁷, престале су ингеренције других органа у овој области. Чињеница да је чланом 43. Закона о спречавању прања новца на нивоу БиХ (у прелазним и завршним одредбама) укинута други закон(и), правно је проблематична из најмање једног разлога: законе ентитета и Дистрикта Брчко су донијели њихови законодавни органи, дакле, други законодавни орган (Парламентарна скупштина БиХ) их укида. Дакле, законодавни орган се умијешао у поредак надлежности које је успоставио Устав.³⁸

„Законом о спречавању прања новца“ Босне и Херцеговине, чланом 5, прописује се да "Послове који се односе на спречавање, истраживање и откривање операција прања новца и финансирања терористичких активности у складу са одредбама „Закона о државној агенцији за истраге и заштиту“, овог и других закона, на промовисање сарадње између надлежних органа Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине у области спречавања прања новца и финансирања терористичких активности, као и на промовисање сарадње и размјене информација са надлежним органима других држава и међународних организација задужених за спречавање прања новца и финансирања терористичких активности, обавља Финансијско-обавјештајно одјељење (ФОО) Агенције за истраге и заштиту."

³⁶ Начелници ФИУ су (Бермуда 28. маја 2007. год.) одобрили формулу која се заснива на 75% БДП и 25% БДП по глави становника, што за Босну и Херцеговину на годишњем нивоу износи 2.831 USD за буџет од 1.000.000 USD долара Егмонт групе. Плаћање доприноса ће почети од 1. јула 2008. године. Овај износ доприноса биће непромијењен за период 2008-2010. година, након чега ће бити извршена ревизија у току које ће се размотрити најновији подаци о БДП и БДП по глави становника, на основу чега ће бити израчунати нови износи доприноса. Начелници су донијели одлуку да буџетска година траје од 1. јула до 30. јуна календарске године.

³⁷ Престаје да важи „Закон о спречавању прања новца“ Федерације Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, број 8/00), „Закон о спречавању прања новца“ Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 52/01) и „Закон о спречавању прања новца“ Брчко Дистрикта („Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ“, број 14/03).

³⁸ Члан 4 Устава БиХ: Парламентарна скупштина ће имати надлежност за: а) Доношење закона као што је потребно да се проведу одлуке председништва или да се проведу надлежности скупштине по овом Уставу; б) Одлучивање о изворима и износу прихода за операције институција Босне и Херцеговине и међународне обавезе Босне и Херцеговине; ц) Одобравање буџета за институције Босне и Херцеговине; д) Одлучивање да ли да пристане на ратификацију уговора; е) Таква друга питања која су неопходна да се проведу њене дужности или која су јој додијељена заједничким споразумом ентитета.

Са горе наведена два члана Закона престала је да важи надлежност ентитета³⁹ и Брчко Дистрикта по питању превенције прања новца, а тиме се гасе и надлежности по овом питању Финанијске полиције Министарства финансија Федерације Босне и Херцеговине, Одјељења за спречавање прања новца и јавне набавке Министарства финансија Републике Српске те Пореске управе Брчко Дистрикта, а њихове послове, те друге активности по питању спречавања прања новца прописане Законом о спречавању прања новца Босне и Херцеговине, преузима Финансијско-обавјештајно одјељење Агенције за истраге и заштиту.

Ентитети и Дистрикт Брчко су накнадно донијели одлуке о преносу надлежности у овој сфери. Редослијед ствари по Уставу БиХ је промијењен: прво је донесен Закон на нивоу институција БиХ, извршен је пренос надлежности, а након тога ентитети дају сагласност за пренос надлежности (практично овјеравају фактичку ствар).

Законске примарне задаће⁴⁰ Финансијско-обавјештајног одјељења су да прима, сакупља, евидентира, анализира, и када је то прописано овим или другим законом, доставља тужиоцу, те по овлаштењу истражује и просљеђује другом овлашћеном службенику, информације, податке и документацију коју добије у складу са одредбама Закона. Наведене обавезе детаљно су разрађене подзаконским актом.⁴¹

Другим ријечима, обавјештења⁴² која су обвезници слали у претходном периоду Финансијској полицији ФБиХ, Одјељењу за спречавање прања новца и јавне набавке РС те Пореској управи Брчко Дистрикта, по основу одредби наведених у ентитетским законима о спречавању прања новца, те истог Закона Брчко Дистрикта, са ступањем на снагу Закона о спречавању прања новца Босне и Херцеговине 28. децембра 2004. године, шаљу се Финансијско-обавјештајном одјељењу Агенције за истраге и заштиту. Овај датум се узима као почетак рада ФОО.

³⁹ Народна скупштина Републике Српске донијела је Закон о престанку важења Закона о спречавању прања новца Републике Српске („Службени гласник Републике Српске”, број 41/05), чиме је дала сагласност за пренос надлежности у овој области.

⁴⁰ Као што је то одређено чланом 16. Закона о спречавању прања новца.

⁴¹ Правилника о подацима, информацијама, документацији, методама идентификације и минимуму других показатеља неопходних за ефикасно провођење одредби Закона о спречавању прања новца.

⁴² Члан 13. Закона о спречавању прања новца (свака странка или трансакција сумњиве природе, готовинска трансакција преко 30.000,00 КМ, односно повезане готовинске трансакције преко 30.000,00 КМ).

Као највеће достигнуће ФОО на међународном плану је пријем у Егмонт групу.⁴³ Са овога (међународног) аспекта постављање питања повратка надлежности у овој сфери, односно подјела надлежности (са могућношћу подјелене надлежности између ентитета и институција БиХ, конкретно ФОО), у директној је вези са прекидом континуитета у чланству Егмонт групе. То би значило елиминисање једног од битних критерија дефиниције ФИУ (национална тачка за прикупљање обавјештајних података). Шта би то значило са аспекта успјешности борбе против организованог криминалитета, те прања новца и финансирања терористичкох активности у БиХ, не треба даље елаборирати.

Као додатна „заштита“ FIU, њихове самосталности у оквирима држава, те појачавање капацитета размјене података, поштравају се критерији и за пријем⁴⁴, односно преиспитивање статуса већ постојећих чланица Егмонт групе. Као што је речено, постоји низ околности, укључујући неиспуњавање услова из Дефиниције⁴⁵ Егмонт-а, које могу представљати неусаглашеност са критеријима за пријем у Егмонт групу. Ови исти критерији су и за преиспитивање чланства. Примјери укључују Финансијско-обавјештајне јединице које више:

- Не представљају централну власт;
- Не примају или анализирају информације;
- Нису у могућности да просљеђују или размјењују информације;

⁴³ Чланство Егмонт групе чине оне Финансијско-обавјештајне јединице које су као такве признате од стране начелника ФИУ. Све чланице Егмонт групе испуњавају слиједеће основне критерије:

- испуњавају услове из Дефиниције ФИУ Егмонт групе;
- имају пуни оперативни статус;
- имају вољу и правни капацитет да врше размјену информација са свим осталим ФИУ у складу са Принципима размјене информација; и потврдиле су то у писаној форми. Чланице Егмонт групе имају право учествовати у раду радних група, на семинарима обуке, пленарним састанцима, као и у доношењу одлука Егмонт групе на свим нивоима. Чланице имају право приступа и кориштења Егмонт заштићеног web site-а.

⁴⁴ Процедура за пријем нових чланица Финансијско-обавјештајних јединица (ФИУ) у Егмонт Групу је јасна и транспарентна. Укратко, Егмонт група у своје чланство неће примити ФИУ која нема адекватне правне основе, као што је неиспуњавање услова из Дефиниције ФИУ; која је условљена у погледу узајамне помоћи и која не може јасно показати свој оперативни статус. Како би се осигурао непристрасан третман, те одржали стандарди Егмонт групе, исти критерији морају се примјењивати на постојеће чланице Егмонт групе.

⁴⁵ Постоји низ околности, укључујући неиспуњавање услова из Дефиниције Егмонт-а, које могу представљати неусаглашеност са критеријима за пријем у Егмонт групу. Примјери укључују Финансијско-обавјештајне јединице које више: **Не представљају централну власт**; Не примају или анализирају информације; Нису у могућности да просљеђују или размјењују информације; Нису у могућности да плаћају годишње обавезе; Немају правну основу у оквиру државног законодавства. У било којој од наведених околности, ФИУ више не би био ФИУ у смислу Дефиниције Егмонт групе.

- Нису у могућности да плаћају годишње обавезе;
- Немају правну основу у оквиру државног законодавства.⁴⁶

У било којој од наведених околности, ФИУ више не би био ФИУ у смислу Дефиниције Егмонт групе⁴⁷. Аутоматски би то било избацивање из Егмонт групе уз све последице које би, такође аутоматски, наступиле (ограничавање капацитета међународне размјене података, кориштење заштићеног web site-а и др.).⁴⁸

Као закључак се намеће озбиљно питање: да ли је свака надлежност пренесена на институције Босне и Херцеговине дала резултате и оправдала разлоге који су претходили самом чину преноса са ентитета на институције БиХ. Други приступ истом питању је некритички однос о потреби преноса

⁴⁶ Уважавајући горе поменуте Процедуре о непоштивању и разматрајући тренутно стање у области поштивања принципа, Подгрупа за финансирање тероризма сачинила је извјештај о поштивању од стране чланица Егмонт групе у смислу додавања финансирања тероризма дефиницији Финансијско-обавјештајне јединице. У извјештају је наведено да постоје најмање 4 ФИУ које очигледно нису започеле било какве активности у циљу поштивања компоненте финансирања тероризма, док је отприлике 20 ФИУ барем започело са неким активностима у својој земљи у циљу поштивања одредаба о финансирању тероризма. Начелници ФИУ донијели су одлуку да се горе поменути јединицама упути писмо упозорења о томе да ће непостојање поштивања у току наредне године резултирати суспензијом, док ће регионални представници додатно контактирати три (3) ФИУ у циљу добијања најновијих информација о ситуацији у области финансирања тероризма, након чега ће поднијети извјештај Егмонт комитету који ће донијети коначну одлуку о томе да ли ће тим земљама бити упућено писмо упозорења или писмо о суспензији. Подгрупа за финансирање тероризма завршила је преглед мандата у области финансирања тероризма за све чланице Егмонт-а. У току пленарне сједнице на Бермудима, предсједавајући је начелницима поднио извјештај о овим резултатима. Егмонт Комитет је изнио препоруке начелницима у вези са мјерама које је потребно подузети против ФИУ које не поштивају финансирање тероризма. Егмонт чланице су класификоване у три категорије:

- Оне које испуњавају услове из дефиниције;
- Оне које не испуњавају услове из дефиниције;
- Оне земље у којима је нацрт законодавства у току.

⁴⁷ Непоштивање процедура Егмонт групе, било кога принципа из дефиниције, укључујући неплаћање годишњег доприноса од стране земаља чланица, може резултирати подузимањем мјера о којима начелници ФИУ доносе одлуку. Стриктна примјена критерија је одлучујућа. Прва мјера је писмо упозорења о суспензији у околностима када се непоштивање деси по први пут, под условом да се процедура исправке непоштивања проведе. Тамо гдје је упозорење већ дато, али проблем и даље постоји или околности постану још теже, начелници ФИУ могу се позвати на суспензију. Трајање суспензије из Егмонт групе биће одређено на основу околности. Трајање суспензије биће одговарајуће, дајући довољно времена ФИУ да исправи све недостатке. У околностима у којима је очигледно непостојање способности или воље да се подзму корективне активности, примијениће се удаљавање из чланства. Такве ситуације одражаваће образац непоштивања, крајње непримјерено понашање или чињеницу да је проузрокована значајна штета Егмонт групи узрокована од стране ФИУ.

⁴⁸ У том свијетлу би се могла посматрати неформална иницијатива за формирање ФИУ наиво ентитета. Само формирање би директно кршило одредбу да ФИУ представља централну тачку за прикупљање информација.

надлежности као императиву самом по себи. Суштинско ријешавање ствари, јасан интерес свих, уз уважавање достигнутог степена развоја одређеног питања у Бих, али и у свијету, пут је ка преносу надлежности (или поврату надлежности) који одговара општим интересима, а никако парцијалним.

Када је ријеч о преносу надлежности са ентитета на институције БиХ у домену прања новца и финансирања терористичких активности са јасним показатељима се може оправдати такав пренос који управо оправдава све разлоге на којима се заснивао.⁴⁹

У БиХ је то саставни елемент активности организованог криминалитета и доказан метод којим групе организованог криминалитета траже да трансформишу средства стечена криминалним радњама или њихове илегалне активности у легитимно зарађена средства. Само дјеловање на нивоу БиХ, без ограничења и пуним капацитетом, даје основ успјешности борбе.

Док је ФОО Одјељење задужено одговорношћу координације ове борбе, битку морају подржати сви битни учесници агенција за провођење закона у БиХ, као и актери у финансијском сектору.

У сваком случају, енормност ових пријетњи ојачава потребу за општом одбраном у сврху стварања безбједног окружења.

⁴⁹ Уопштено о дијелу Устава који се односи на подјелу надлежности треба рећи, да се не разјашњава изричито да ли надлежности које су додијелене држави имају искључиву природу. Јер, сама додјела компетенција не искључује да те компетенције могу и други извршавати. Дакле, могу се схватити и као конкурентске надлежности; мање структурне јединице би могле и саме да се баве тим областима. Тек би кориштењем својих компетенција држава спријечила мање структурне јединице да дјелују у тим областима. Значи, држава не смије бити неактивна (Matthias Hartwig: Институт за страно јавно право и међународно право Max Planck, СР Њемачка, Стручни скуп: Репформа Устава Босне и Херцеговине у контексту новоформиране власти у организацији Фондације Konrad Adenauer Stiftung, мај, 2007. Сарајево).

Бојана Кецман

Специјална Затворска болница у Београду

НЕУРОТСКИ КРИМИНАЛИТЕТ

Оригинални научноистраживачки рад

Резиме:

Увод: Фројд и његови следбеници описали су делинквенте неуротског типа чији преступи су детерминисани несвесним мотивима. Међутим, истраживања која се баве проучавањем неуротског криминалитета су релативно ретка, а добијени резултати су у великој мери контрадикторни.

Циљ истраживања је идентификација психопатолошких и криминолошких особина личности код особа са неуротским поремећајем, идентификација криминогених фактора у њиховом психичком статусу и идентификација профила неуротског криминалца. Такође, истраживање треба да покаже најсврхисходније методе за превенцију будућег делинквентног понашања код особа са неуротским поремећајима.

Материјал и методологија: Ради се о компаративној клиничкој аналитичкој проспективној студији, мултидисциплинарне природе. Испитивану групу чини 40 делинквентата с неуротским поремећајем који су вештачени у Специјалној затворској болници у Београду. Контролну групу чини 40 неделинквентата с неуротским поремећајем који су лечени на Клиници за психијатрију КБЦ „Др Драгиша Мишовић“ у Београду. За потребе истраживања конструисан је интегративни упитник који садржи податке добијене из различитих извора. За статистичку обраду коришћене су објективне математичко-статистичке методе дескриптивне статистике и статистичких тестова.

Резултати: Пол, карактеристике примарне породице, психијатријске болести у породици и злостављање у детињству, те злоупотреба психоактивних супстанци током живота, представљају факторе ризика за касније делинквентно понашање особа са неуротским поремећајима. Међутим, ови фактори нису ни приближно важни као претходно психијатријско лечење. Ризик за делинквентно понашање код нелечених испитаника повећава се двадесет пута. Терапијски програми, који би се спроводили у казним установама, имали би највећи значај у превенцији делинквентног понашања.

Кључне речи: Неуротски поремећај, криминалитет, злостављање, психотерапија

Увод

Свако друштво законима штити своје постојање од унутрашњих поремећаја и захтева од појединца да се понаша у складу са важећим прописима. Циљ сваког друштва је да спречи незаконито понашање, односно да отклони његове последице. У том смислу, закон разликује специјалну и генералну превенцију криминалитета. Специјална превенција подразумева спречавање извршиоца да чини кривична дела у будућности, док генерална превенција подразумева васпитни утицај на друге да не чине кривична дела. Могло би се рећи да се ради о супротним интересима јер се, с аспекта специјалне превенције, много кориснија терапија, јер је, с аспекта генералне превенције кажњавање неопходно чак и онда када се на индивидуалном плану од казне не очекује никакав ефекат (1). Право се првенствено ставља на страну друштва и даје примат генералној превенцији. Психијатри сматрају да би се појединим делинквентима могло помоћи много више него до сада тако што би се они облици девијантног понашања који произилазе из психичких поремећаја превенирали или кориговали различитим облицима терапијских поступака (2).

Право се углавном бави последицама незаконитих поступака и настоји да девијантне облике понашања санкционише законским санкцијама. Међутим, уколико се ради о душевно болесном делинквенту, право и психијатрија су постигли сагласност и истичу потребу његовог лечења. Лечење се регулише прописима у оквиру којих су мере безбедности медицинског карактера. Психијатријска стања код којих се могу применити мере безбедности медицинског карактера су дефинисана законом и у њих спадају душевне болести, привремене душевне поремећености, заостали душевни развој и други тежи душевни поремећаји. Неуротски поремећаји не спадају у таква стања, иако понашање особа са неуротским поремећајима може да буде знатно измењено, а психопатолошки садржаји овог поремећаја могу значајно да утичу на урачунљивост делинквената.

Интересовања истраживача из области судске психијатаре су углавном усмерена на препознавање психотичних симптома код извршилаца кривичних дела и процену утицаја таквих симптома на делинквентно понашање. Откриће несвесног и његове доминантне снаге у мотивацији човековог понашања, једно је од првих и највећих открића психоанализе (3). Још су Фројд и његови следбеници описали делинквенте неуротског типа код којих постоји неуротски конфликт у облику неуротског осећаја кривице и неуротске потребе за казном. Код њих су преступи детерминисани несвесним мотивима, па искључиво кажњавање не може имати корективно дејство. Казна додатно учвршћује и продубљује неуротску патологију и представља подстицај за понављање криминалних акција. Релативно су ретка истраживања која се баве утицајем непсихотичних симптома на делинквентно понашање. Феноменолошка испољавања неуротских поремећаја

су различита, а у МКБ-10 класификацији (4) описани су у дијагностичкој групи: «Неуротски, стресом изазвани и соматиформни поремећаји» (од Ф 40-Ф 48). Судско-психијатријска пракса показује да су код великог процента делинквената дијагностиковани неуротски поремећаји, што представља значајан мотив за истраживање везе између ова два феномена.

1. Циљ рада

Циљеви рада су идентификација психопатолошких и криминолошких особина личности код особа са неуротским поремећајима, идентификација криминогених фактора у психичком статусу делинквената са неуротским поремећајима и идентификација фактора који утичу на превенцију криминолошког рецидивизма. Циљ рада је, такође, да се укаже на најсврхисходније методе за превенцију будућег делинквентног понашања код особа са неуротским поремећајима.

2. Материјал и методологија

Рад представља компаративну клиничку аналитичку проспективну студију у коју су укључени пацијенти код којих је постављена дијагноза неуротског поремећаја (4). Испитаници су подељени у две групе. Испитивану групу чини 40 делинквената који су вештачени у Специјалној затворској болници у Београду у периоду од 1.1.2006. године до 31.8.2006. године. Контролну групу чини 40 неделинквената који су лечени на Клиници за психијатрију КБЦ „Др Драгиша Мишовић“ у Београду. За потребе истраживања конструисан је интегративни упитник, који садржи податке добијене из различитих извора: структурисаног клиничког интервјуа, психолошког испитивања (ВИТИ, ММПТ-202, Rorschach-ов тест и цртеж људске фигуре), неуролошког прегледа и психијатријске експлорације личности. За испитивану групу коришћени су подаци из судских списа, који се односе на извршено кривично дело.

Упитник садржи сетове питања којима се анализирају демографски подаци, развојни период, карактеристике примарне породице, раније психичке болести и лечења, однос према психоактивним супстанцама. Посебни сетови питања односе се на раније делинквентно понашање, понашање у време извршења кривичног дела, процену урачунљивости, као и препоруке за даље лечење.

За статистичку обраду коришћене су објективне математичко-статистичке методе. Од метода дескриптивне статистике примењено је груписање, табелирање, графичко приказивање, одређивање аритметичке средине, стандардне девијације, odds ratio. Од метода статистичких тестова примењене су: провера нормалности променљиве (тест Колмогоров-Смирнов), поређење аритметичких средина (Студентов Т тест), испитивање

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

зависности ненумеричких променљивих (Хи-квадрат тест и Fisher-ов тест) и испитивање зависности бинарне променљиве од других променљивих (униваријантна и мултиваријантна бинарна логистичка регресија). Сви подаци су статистички обрађени и приказани табеларно и графички. За статистичку обраду употребљен је статистички пакет СПСС for Windows вр. 10.0.

3. Резултати

ПОЛ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Жене	7	17,5	25	62,5
Мушкарци	33	82,5	15	37,5
УКУПНО	40	100	0	100

Табела бр. 1 ПОЛ

Постоји статистички значајна разлика у погледу пола између испитиване и контролне групе ($p = 0,000$).

ШКОЛСКА СПРЕМА	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Недовршена основна	3	7,5	2	5,0
Основна	12	30,0	17	42,5
Средња	21	52,5	18	45,0
Виша и висока	4	10,0	3	7,5
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 2 ШКОЛСКА СПРЕМА

Нема статистички значајне разлике између делинквената и неделинквената у погледу школске спреме ($p = 0,697$, Хи-квадрат)

БРАЧНО СТАЊЕ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Ожењен/удата	15	37,5	21	30,0
Неожењен	11	27,5	10	25,0
Разведен	10	25,0	6	15,0
Удовац	1	2,5	3	7,5
Ванбрачна заједница	3	7,5	0	0
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 3 БРАЧНО СТАЊЕ

Нема статистички значајне разлике у погледу брачног стања између делинквентне и неделинквентне групе ($p = 0,196$, Хи-квадрат).

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИМАРНЕ ПОРОДИЦЕ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Потпуна функционална	12	30,0	24	60
Потпуна дисфункц.	17	42,5	10	25
Само уз оца	3	7,5	2	5
Само уз мајку	8	20,0	4	10
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 4 КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИМАРНЕ ПОРОДИЦЕ

Постоји статистички значајна разлика у погледу карактеристика примарних породица код делинквената и неделинквената са неуротским поремећајима ($p = 0,030$).

ПОРЕКЛО ПРИМАРНЕ ПОРОДИЦЕ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Селско	16	40	18	45,0
Градско	24	60	22	55,5
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 5 ПОРЕКЛО ПРИМАРНЕ ПОРОДИЦЕ

Нема статистички значајних разлика у погледу порекла примарних породица ($p = 0,651$, Хи-квадрат)

МАТЕР. СТАЊЕ ПРИМАРНЕ ПОРОДИЦЕ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Лоше	15	37,5	11	27,5
Осредње	23	57,5	21	52,5
Добро	2	5	8	20,0
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 6 МАТЕРИЈАЛНО СТАЊЕ ПРИМАРНЕ ПОРОДИЦЕ

Нема статистички значајних разлика у погледу материјалног стања породица ($p = 0,116$, Хи-квадрат).

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

ОБОЉЕЊА У УЖЕМ СРОДСТВУ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Поремећај личности	5	12,5	1	2,5
Психотични поремећаји	1	2,5	2	5,0
Зависност од алкохола	16	40,0	5	12,5
Без поремећаја	18	45,0	32	80,0
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 7 ПСИХИЈАТРИЈСКИ ПОРЕМЕЋАЈИ У ПРИМАРНОЈ ПОРОДИЦИ

Постоји статистички значајна разлика у погледу обољења у породици делинквентне и неделинквентне групе ($p=0,005$, Хи-квадрат).

ЗЛОСТАВЉАЊЕ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Психичко	17	42,5	8	20,0
Физичко	0	0	3	7,5
Психичко и физичко	7	17,5	2	5,0
Сексуално	0	0	0	0
Без злостављања	16	40,0	27	67,5
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 8 ЗЛОСТАВЉАЊЕ У РАНОМ ДЕТИЊСТВУ

Постоји статистички значајна разлика у погледу злостављања у детињству ($p=0,008$, Хи-квадрат).

РАНИЈЕ ЛЕЧЕЊЕ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Није лечен	24	60,0	5	12,5
Амбулантно лечење	8	20,0	22	55,0
Болничко лечење	8	20,0	13	32,5
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 9 РАНИЈЕ ПСИХИЈАТРИЈСКО ЛЕЧЕЊЕ

Постоји статистички значајна разлика у погледу ранијег психијатријског лечења ($p=0,000$, Хи-квадрат).

РАНИЈЕ ДИЈАГНОЗЕ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Без дијагнозе	24	60,0	5	12,5
Неуротски поремећај	9	22,5	34	85,0
Психотични поремећај	0	0	1	2,5
Зависност од алкохола	3	7,5	0	0
Зависност од дрога	4	10,0	0	0
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 9 РАНИЈЕ ПСИХИЈАТРИЈСКО ЛЕЧЕЊЕ

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

Постоји статистички знатна разлика у погледу претходних дијагноза ($p=0,000$, Хи-квадрат). Код неделинквената је већи проценат оних код којих је раније постављена дијагноза неуротског поремећаја.

ОДНОС ПРЕМА АЛКОХОЛУ	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Апстинент	11	27,5	19	47,5
Повремени конзумент	27	67,5	20	50,0
Зависник	1	2,5	0	0
Апстинира након лечења	1	2,5	1	2,5
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 11 ОДНОС ПРЕМА АЛКОХОЛУ

Нема статистички значајне разлике у погледу односа према алкохолу ($p = 0,243$, Хи-квадрат).

ОДНОС ПРЕМА ДРОГАМА	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Апстинент	29	72,5	40	100
Повремени конзумент	5	12,5	0	0
Зависник	4	10,0	0	0
Апстинент након лечења	2	5,0	0	0
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 12 ОДНОС ПРЕМА ДРОГАМА

Постоји статистички значајна разлика у погледу односа према дрогама ($p = 0,005$, Хи-квадрат).

РАНИЈА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА	Делинквенти		Неделинквенти	
	Број	%	Број	%
Није осуђиван	30	75,0	40	100
Кривично осуђиван	10	25,0	0	0
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 13 РАНИЈЕ ДЕЛИНКВЕНТНО ПОНАШАЊЕ

Постоји статистички значајна разлика у погледу ранијег делинквентног понашања ($p=0,003$, Хи-квадрат). Делинквенти нису раније вршили кривична дела, док је 25% делинквената раније осуђивано.

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

ДИЈАГНОЗЕ	Неделинквенти		Делинквенти	
	Број	%	Број	%
Ф 40	5	12,5	0	0
Ф 41	21	52,5	26	65,0
Ф 42	0	0	0	0
Ф 43	1	2,5	0	0
Ф 44	4	10,0	2	5,0
Ф 45	8	20,0	10	25,0
Ф 48	1	2,5	2	5,0
УКУПНО	40	100	40	100

Табела бр. 14 ДИЈАГНОЗЕ

Нема статистички значајне разлике у погледу постављених дијагноза. У обе групе најчешће се јавља анксиозни поремећај, а потом соматоформни и конверзивни поремећај.

КРИВИЧНО ДЕЛО	Број	%
Против живота и тела	20	50,0
Против полне слободе	5	12,5
Против брака и породице	3	7,5
Против имовине	7	17,5
Против здравља људи	1	2,5
Остала	4	10,0
УКУПНО	40	100

Табела бр. 15 ВРСТА ИЗВРШЕНИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Делинквенти с неуротским поремећајем најчешће су извршили кривична дела против живота и тела (50%), кривична дела против имовине (17,5%) и кривична дела против полне слободе (12,5%), док су извршиоци осталих кривичних дела заступљени у мањем проценту.

ПОНАШАЊЕ	Број	%
Под утицајем алкохола	15	37,5
Под утицајем дроге	2	5,0
Под утицајем психотичних садржаја	0	0
Под утицајем афекта	7	17,5
Без посебних садржаја	16	40,0
УКУПНО	40	100

Табела бр. 16 ПОНАШАЊЕ У ВРЕМЕ ДЕЛА

БЕЗБЈЕДНОСТ - ГРАЂАНИ - ПОЛИЦИЈА

Највећи проценат кривичних дела извршен је под утицајем психоактивних супстанци, и то алкохола 37,5%, а дрога 5,0%. Под утицајем повишеног афекта извршено је 17,5% кривичних дела.

УРАЧУНЉИВОСТ	Број	%
Очувана	9	22,5
Смањена, али не битно	22	55,0
Смањена до степена битног, али не и битно	5	12,5
Битно смањена	3	7,5
Искључена	0	0
УКУПНО	40	100

Табела бр. 17 УРАЧУНЉИВОСТ

Код вештачених делинквената с неуротским поремећајем урачунљивост је углавном била смањена, али не битно (55%), или очувана (22,5%).

ПРЕПОРУКА	Број	%
Без препоруке	37	92,5
Мера лечења и чувања	0	0
Мера на слободи	0	0
Лечење зависника	3	7,5
УКУПНО	40	100

Табела бр. 18 ПРЕПОРУКА ЗА ЛЕЧЕЊЕ

Код 7,5% делинквената с неуротским поремећајем препоручена је мера безбедности обавезног лечења зависника од психоактивних супстанци.

4. Дискусија

Истраживања која се баве проучавањем везе између непсихотичних поремећаја и делинквентог понашања су релативно ретка, иако судско-психијатријска пракса показује да су код великог броја делинквената дијагностиковани неуротски поремећаји. Ово истраживање имало је за циљ да упореди психопатолошке и психосоцијалне карактеристике особа с неуротским поремећајима и идентификује оне факторе који детерминишу делинквентно понашање.

Делинквенти с неуротским поремећајем најчешће су вештачени због извршења кривичних дела убиства, потом имовинских и сексуалних деликата. Проучавајући хомицид, немачки истраживачи су код мушкараца најчешће дијагностиковали злоупотребу или зависност од алкохола и поремећај личности, а код жена депресију, анксиозни поремећај и гранични поремећај личности (5). Фински аутори (6) су неуротски поремећај сврстали у групу поремећаја с релативно ниским ризиком. Испитивање породичног убиства, обављено у Специјалној затворској болници у Београду (7), указало је на знатно учешће делинквената с неуротским поремећајима, који су утврђени код око 15% жена и 2% мушкараца. Код сексуалних делинквената немачки аутори најчешће налазе анксиозни поремећај, поремећаје расположења и поремећаје везане за употребу психоактивних супстанци (8). Амерички истраживачи су код 24% извршилаца силовања нашли депресивни, а код 23% анксиозни поремећај (9). Имовинска делинквенција је најраспрострањенији облик криминалног понашања. Имовински делинквенти се углавном регрутују из категорије особа с поремећајима личности и са неуротским поремећајима. Мотиви за извршење имовинских деликата код особа с поремећајем личности су углавном нормалнопсихолошке природе (2). Међутим, код особа с неуротским поремећајима мотиви за извршење деликта могу да буду и психопатолошке природе. Управо је задатак психијатријског вештака да пажљивом анализом и проценом мотива укаже на евентуалну потребу лечења код делинквената код којих је дело извршено из психопатолошких разлога.

Резултати овог истраживања показали су да је пол један од значајнијих фактора који утичу на делинквентност. Међу делинквентима је 82,5 % мушкараца и 17,5 % жена, док је у групи неделинквената овај однос битно другачији (62,5% жена и 37,5% мушкараца). Подаци у литератури о учешћу жена у укупном криминалу су различити. У нашој литератури (10) наводи се да су кривична дела претежно везана за мушки пол, а однос између мушкараца и жена у погледу криминалитета је и до 30 : 1. Међутим, у Великој Британији је објављено (11) да је међу осуђеним особама 17% жена, те да је однос између мушкараца и жена у погледу криминалитета 5 : 1, што се подударно с резултатима овог истраживања.

Ово истраживање је показало постојање сличности, али и значајних разлика у карактеристикама примарних породица делинквената и неделинквената с неуротским поремећајима. Нема статистички значајне разлике у погледу социјалног и економског статуса примарних породица. Испитаници углавном потичу из урбаних средина, из породица осредњег материјалног стања. Међутим, само 30% делинквената потиче из потпуних и

функционалних примарних породица, док 42,5 % води порекло из потпуних дисфункционалних породица. Одрастање 27,5% делинквената одвијало се само уз једног родитеља. Неделинквенти су углавном одрастали у потпуним и функционалним породицама (60%). Резултати униваријентне логистичке регресије показују да деликвентност зависи од карактеристика примарне породице ($p = 0,030$), при чему је *odds ratio* (O.R.) 0,250 за оне који потичу из потпуних функционалних породица, тј. ризик да они буду деликвентни је четвороструко смањен. У проспективној студији фински истраживачи (12) су закључили да разорене примарне породице и низак едукативни ниво родитеља представљају ризичне факторе за криминално понашање у одраслом добу. Други фински аутори (13) закључују да одрастање уз једног родитеља представља значајан фактор ризика за криминално понашање. Смрт једног родитеља или развод родитеља удвостручују ризик за насилнички криминалитет. До сличних резултата дошла је група америчких истраживача из Мичигена (14). Они наводе да деца која потичу из дисхармоничних брачних заједница, као и она деца чији родитељи имају ниже образовање показују већи ризик за криминално понашање у одраслом добу.

Дисфункционалност примарне породице код делинквената с неуротским поремећајима често је изазвана алкохолном зависношћу једног родитеља, али и присуством неког психијатријског поремећаја. Алкохолна зависност у примарним породицама нађена је код 40%, поремећаји личности код 12,5%, а психотични поремећаји такође код 12,5% делинквената. Код 80% неделинквената нису регистровани психички поремећаји у породици. Резултати униваријентне логистичке регресије показују да деликвентност зависи од обољевања у породици ($p = 0,003$), при чему *odds ratio* (O. R.) за оне који су у породици имали зависнике од алкохола износи 5,689.

Физичко и психичко злостављање у детињству открива се код 60% делинквената и овај податак се статистички значајно разликује код неделинквената с неуротским поремећајима (27,5%). Резултати униваријентне логистичке регресије показују да деликвентност зависи од злостављања у раном детињству ($p = 0,039$), при чему је *odds ratio* (O. R.) за оне који су психички злостављани 3,586, а за оне који су злостављани и психички и физички износи 5,910. Изложеност психичком, физичком или сексуалном злостављању су често проучавани фактори код извршилаца кривичних дела. Иако многе светске студије наводе значај сексуалног злостављања у детињству на касније деликвентно понашање, наше истраживање није потврдило постојање сексуалног злостављања код делинквената. У лонгитудиналној студији амерички аутори су закључили да је сексуално злостављање девојчица најзначајнији фактор ризика за

криминалитет жена (15). Исти аутори наводе да су насиље међу родитељима и физичко злостављање у детињству фактори ризика за делинквентно понашање и код девојчица и код дечака (16), али се израженија веза између физичког злостављања и насилничког криминалитета среће код жена него код мушкараца.

Ово истраживање потврдило је значај психоактивних супстанци у извршењу кривичних дела. Велики проценат извршилаца кривичних дела (42,5%) у време деликта је био под утицајем психоактивних супстанци, и то углавном алкохола (37,5%), а мањи проценат (5%) под утицајем дрога. Многи аутори су испитивали утицај психоактивних супстанци на извршење кривичних дела. Немачки аутор Штатланд (17) закључује да ризик од понављања кривичних дела није толико везан за одређени психијатријски поремећај, колико за злоупотребу психоактивних супстанци. Наше истраживање је показало постојање статистички значајне везе између врсте кривичног дела и односа према дрогама. Наиме, конзументи дрога најчешће врше имовинске деликте. До сличних резултата дошли су шпански истраживачи који наводе да корисници хероина углавном врше кривична дела крађе и наглашавају да је злоупотреба или зависност од хероина најважнији фактор ризика (O.R.=10.15) за криминални рецидивизам (18). Важно је напоменути да постоји значајан коморбидитет поремећаја расположења и анксиозног поремећаја, с једне стране, и злоупотребе психоактивних супстанци с друге стране (19). При томе, коморбидитет поремећаја расположења, анксиозног поремећаја и поремећаја везаног за употребу дрога, код жена може да доведе до знатнијег девијантног понашања него код мушкараца.

Ово истраживање није утврдило постојање статистички значајне разлике у погледу утврђених дијагностичких категорија неуротских поремећаја код делинквентне и неделинквентне групе испитаника. Најчешће је постављена дијагноза анксиозног поремећаја, и то код 65% делинквената и код 52,5% неделинквената. У оквиру анксиозног поремећаја, најчешће се ради о дијагностичкој категорији мешани анксиозно-депресивни поремећај. Поред анксиозног, значајно су заступљени соматоформни и конверзивни поремећаји.

Статистички значајну разлику налазимо у погледу ранијег психијатријског лечења код делинквената и неделинквената с неуротским поремећајима. Наиме, 60% делинквената раније није психијатријски лечено, код 22,5% раније је постављена дијагноза неуротског поремећаја, код 10% зависност од дрога, а код 7,5% зависност од алкохола. Овај податак се разликује код неделинквената, од којих је 87,5% раније лечено, при чему

није било постављених дијагноза везаних за болести зависности. У овом истраживању, анализа свих испитиваних фактора ризика издваја раније психијатријско лечење као водећи фактор који утиче на делинквентно понашање. Резултати униваријентне логистичке регресије показују да делинквентност зависи од ранијег лечења ($p=0,002$), при чему је *odds ratio* (O. R.) за оне који раније нису лечени 7,799. Резултати мултиваријантне бинарне логистичке регресије указују на најзначајнији утицај ранијег психијатријског лечења на делинквентност. *Odds ratio* за делинквенте у односу на неделинквенте је 19,96, ($p=0,009$), односно ризик за делинквентно понашање код нелечених испитаника повећава се двадесет пута. Светски истраживачи наводе различите облике психотерапијских поступака који се примењују у затворима. У Америци су описани програми прилагођени узрасту (20) и полу делинквената (21), као и специфични програми који се спроводе код извршилаца одређених врста деликата (22). Такви програми примењују се и у француским затворима (23). Подаци норвешких истраживача указују да се код 25% затвореника примењују поједини облици психотерапијских третмана (24). Углавном се ради о индивидуалној и групној психотерапији или о терапији зависника од психоактивних супстанци, а најчешће се примењују супортивна или бихејворално-когнитивна терапија, док се динамска психотерапија спроводи код 8% затвореника. На Новом Зеланду и у Шпанији (25) описана је групна когнитивно-бихејвиорална терапија мушкараца који су извршили насилничка кривична дела према женама, а слични психотерапијски програми се спроводе и у немачким затворима (26). Сви истраживачи се слажу да психотерапијски третмани смањују ризик од понављања кривичних дела и доприносе превенцији криминалитета.

5. Закључци

1. Делинквенти с неуротским поремећајем углавном се презентују као особе средње животне доби, мушког пола, потичу из дисфункционалних или разорених примарних породица у којима је у великој мери била заступљена зависност од алкохола једног родитеља. Често су били изложени психичком и физичком злостављању током детињства. Склони су конзумацији психоактивних супстанци, а током живота нису психијатријски лечени.

2. Код знатног процента делинквената с неуротским поремећајима, мотиви за извршење кривичног дела су психопатолошке природе. Најчешће се ради о несвесном осећању кривице с јасно израженим неуротским конфликтом и неуротском потребом за казном. Њихови преступи су детерминисани несвесним мотивима и искључиво кажњавање неће имати корективно дејство, изузев што доводи до удовољавања несвесне потребе за казном, због чега они и врше преступе. На тај начин казна додатно учвршћује

и продубљује неуротску патологију и представља подстицај за понављање криминалних акција.

3. Статистички подаци указују да пол, карактеристике примарне породице, психичке болести у породици, злостављање током детињства, те злоупотреба психоактивних супстанци током живота, представљају важне факторе ризика за касније делинквентно понашање. Међутим, ови фактори нису ни приближно важни као претходно лечење, које се намеће као главни фактор утицаја на делинквентност. Резултати истраживања показују да се ризик за делинквентно понашање код нелечених испитаника повећава двадесет пута.

4. Зато би било важно да се развијају терапијски програми који би се могли спроводити у оквиру казних установа, као и да се размотри могућност спровођења амбулантног третмана барем једног дела оваквих делинквената. Примена терапијских програма у склопу специјалне превенције, довела би до успешније рехабилитације и ресоцијализације делинквента. Највећу корист од тога имало би само друштво, и много више него само кажњавање таквих делинквената, допринело би генералној превенцији криминалитета.

6. Литература

1. Горета М. *Психоаналитички приступ као допринос у процјени кривичне одговорности*, докторска дисертација, Медицински факултет, Загреб, 1983.

2. Ковачевић Р. *Форензичка психијатрија*, Правни факултет у Бањој Луци, Београд, 2000.

3. Настовић И. *Прилог проблему несвесне мотивације у форензичкој психологији*, Психијатрија данас, 1979;3-4:331-337.

4. ИЦД-10. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1992.

5. Huchzermeier C., Bruss E., Godt N. *Kiel psychoterapy projekt for violent offenders Towards empirically based forensic psychoterapy-disturbance and risk od recidivism among incarcerated offenders in German prison*. J Clin Forensic Med, 2006;13(2):72.

6. Eronen M., Hakola P., Tiihonen J. *Psychiatric disorders and violent behaviour*. Int J Psych Clin Pract, 1997;1:179-188.

7. Kovačević R., Kecman B. *Psihopatološka i kriminološka obeležja počinitelaca ubistva u porodici*. Engrami, 2003;25:5-18.

8. Leue A., Borchard B., Hoyer J., *Mental disorders in a forensic sample of sexual offenders*. Eur Psychiatry. 2004;19(3):123-30.

9. Dunsieath NW Jr, Nelson EB, Brusman-Lovins LA, et al. *Psychiatric and legal features of 113 men convicted of sexual offenses*, J Clin Psychiatry. 2004;65(3):293-300.

10. Milić S. *Sudska psihijatrija*, Službeni list RCG, Podgorica, 2002.

11. Chiswick D., Cope R. *Seminar in Praticical Forensic Psychiatry*. Gaskel, London, 1995.
12. Sourander A., Elonheimo H., Neimela S. *Childhood predictors of male criminality: a prospective population-based follow-up study from age 8 to later adolescence*, J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 2006;45(5):578-86.
13. Sourander A., Koskinen O., Jokelainen J., et al. *Family type and criminal behaviour of male offspring: the Northern Finland 1966 Birth Cohort Study*. Int J Soc Psychiatry. 2002;48(2):115-21.
14. Huesmann LR, Eron LD, Dubow EF. *Childhood predictors of adult criminality: are all risk factors reflected in childhood aggressiveness?* Criminal Behav Ment Health, 2002;12(3):185-208.
15. Herrera VM., McCloskey LA., *Sexual abuse, famili violence and female delinquency: findings from a longitudinal study*. Violence Vict, 2003;18(3):319-34.
16. Herrera VM., McCloskey LA., *Gender differences in the risk for delinquency among youth exposed to family violence*. Child Abuse Negl, 2001;25(8):1037-51.
17. Standtland C., Nadopil N. *Psychiatric disorders and the prognosis for criminal recidivism*. Nervenarzt, 2004;25(6):608-19.
18. Morentin B., Calladao LF., Meana JJ. *Differences in criminal between heroin abusers and subjects without psychiatric disorders-analysis of 578 detainees in Bilbao, Spain*. J Forensic Sci. 1998;43(5):993-9.
19. Conway KP., Compton W., Stinson FS. Et al. *Lifetime comorbidity of DSM-IV mood and anxiety disorders and specific drug use disorders: result from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions*. J Clin Psychiatry.2006;(2):247-57
20. Desai RA, Gouler JL., Robbins J. Et al. *Mental helth care in juvenile detention facilities: a review*. J AM Acad Psychiatry Low, 2006;34(2):204-14.
21. Blitz CL., Wolff N., Paap K. *Availability of behavioral helth treatment for women in prison*. Psychistr Serv, 2006; 57(3):356-60.
22. Marques JK., Wiederanders M., Day DM. *Effects of a relapse prevention program on sexual recidivism: final results from Californias sex offenders treatment and evaluation projekt*. Sex Abuse, 2005;17(1):79-107.
23. Smith J., Petibon C. *Relapse prevention group therapy for paedophiles: Franch adaptatino*. Encephale, 2005;31(5):552-8.
24. Kjelsberg E., Hartvig P., Bowitz H. et al. *Mental health consultation in prison populatio: a descriptive study*. BMC Psychiatry. 2006;6:27.
25. Echebuarua E., Fernandez-Montalov J., Amor PJ. *Psychological treatment of men convicted of gender violence: a pilot study in Spanish prisons*. Int J Offender Ther Comp Criminol, 2006;50(1):57-70.
26. Watzke S., Ullrich S., Marneros A. *Gender-and violence-related prevalence of mental disorders in prisoners*. Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci.2006, 20.

Bojana Kecman, neuropsychiatrist, medical science magister, The Special Prison Hospital, Belgrade

CRIMINALITY AND NEUROTIC DISORDERS

Summary:

Background: The motivation for delinquent behavior, in the most delinquents with neurotic disorders, is unconscious feeling of guilt and unconscious need for self-punishment. Delinquency of this type cannot be solved by social repression, but primarily by therapy founded on psychoanalytic orientation. Researches about connection between non-psychotic disorders and delinquent behavior are relatively rare, and results in these researches mostly are contradictory.

Aims of this research are identification of psychopathological and criminological characteristics of delinquents with neurotic disorders, identification criminogen factors in psychic's status of offenders and identification profile of neurotic delinquents. In addition, the research has to identification the best method for prevention future delinquent behavior of persons with different kind of neurotic disorders.

Methods and material: This research is one part of comparative clinical analytic prospective study in witch is compared different parameters in two examined groups. We studies 40 delinquents with neurotic disorders. All of them are examined on the Department of forensic psychiatry in Special prison hospital in Belgrade. In control group were 40 non-delinquents with neurotic disorders who are treated in the psychiatric hospital «Dr.Dragiša Mišović» in Belgrade. For this research, we construed special questionnaire with the different groups of questions, and data are obtained from different origins. The questionnaire contains the sets of questions for analyze different variables. The results are work out by objective statistical methods, which are adapted for this research: methods of descriptive statistic and methods of statistical tests.

The results indicate that gender, characteristics of primary family, psychiatric disorders in primary family, abuse suffered in childhood and substance abuse in adult period are very important risk factors for delinquent behavior. However, those factors are not important as it is previous psychiatric treatment witch intrude as the most important factor that influence on delinquent behavior. The results indicate that the risk for delinquent behavior in the non-treated group of patients with neurotic disorders elevated for twenty times. Those results indicated that the most important prevention factor for delinquent behavior is creating therapeutic programs for treatment of delinquents with neurotic disorders in penal institutions.

Key words: *Neurotic disorders, crime, substance abuse.*

Радиша Радивој, вјештак, Криминалистичко-технички центар Бања Лука
Гојко Шетка, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука

ПРИМЈЕНА АФИС СИСТЕМА У МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Резиме:

АФИС (Automated Fingerprint Identification System) је систем за аутоматску идентификацију отисака прстију. Овај систем је постао свјетски стандард, уобичајена пракса, у посљедњој деценији 20. вијека. У већини земаља уведени су компјутеризовани системи различитих произвођача који су се међусобно мање-више разликовали и сви су означени као АФИС/АТФИС.

Овај систем је уведен и на просторе Босне и Херцеговине 2005. године, а самим тим и у МУТТ РС. АФИС је омогућио лакши рад са отисцима, бржу идентификацију, замјену постојећих збирки отисака, као и могућност добијања неких других информација.

Кључне ријечи: АФИС, аутоматска идентификација, отисци прстију, база података, збирке отисака, идентификација, регистрација.

Увод

У циљу што ефикасније борбе против криминалитета, друштво, а посебно полиција као професионална институција, настојали су да пронађу средства и методе које би користили за откривање и хватање учинилаца кривичних дјела. Током развоја људског друштва развијао се и криминалитет, који је попримао све организованије и перфидније форме. Такав тренд у развоју криминалних понашања условио је потребу за развојем што ефикаснијих метода борбе против њих. Након извршења сваког кривичног дјела настају одређене промјене, било на лицу мјеста, било на учиниоцу или жртви, којих учинилац није свјестан, а које директно или индиректно упућују на њега као извршиоца. Те промјене представљају трагове кривичног дјела. На основу трагова кривичних дјела могуће је извршити идентификацију учиниоца кривичног дјела.

Међу првим методама за идентификацију извршилаца кривичних дјела у полицији појавила се метода идентификације путем цртежа папиларних линија, односно трагова које остављају папиларне линије на мјесту контакта са подлогом.

Сматра се да је прва полицијска идентификација извршиоца кривичног дјела путем отисака папиларних линија прстију пронађених на лицу мјеста извршења кривичног дјела, извршена у Аргентини од стране Ивана Вучетића 1892. године. Он је као начелник идентификационог бироа у Буенос Ајресу, 1891. године развио методу пресликавања отисака, њихове класификације и улагања у збирку и већ те године је имао збирку од 600 регистрованих криминалаца. Ова метода је у Аргентини 1894. године призната као званична метода за идентификацију.

1. Појам папилароскопије

Папилароскопија као научна дисциплина криминалистике технике бави се проучавањем цртежа папиларних линија на људској кожи, односно папилароскопија се бави изучавањем, проналажењем, изазивањем, фиксирањем, класификацијом, регистравањем, компарацијом - вјештачењем и идентификацијом цртежа папиларних линија које се налазе на унутрашњој страни шаке човјека као и на табанима, односно, цртежима - траговима папиларних линија остављеним на разним предметима приликом контакта.¹

Папилароскопија је најсигурнија, најбржа, најпризнатија и најзаступљенија метода за регистрацију и идентификацију лица и лешева, те идентификацију извршилаца кривичних дјела на основу трагова папиларних линија пронађених на лицу мјеста.

Папиларне линије су испупчења која асоцирају на бразде и код човјека су најизраженије са унутрашње стране шаке и на табанима. Ширина ових линија је од 0,2 до 0,5 милиметара, а висина око 0,1 до 0,25 милиметара. Папиларне линије чини низ папила (лат. papilla - брадавица, квржица) наслоњених једне на друге које су израженије (истуреније) од међупапиларних простора. Папиле имају изглед вулканског кратера и на њима се налазе отвори, тј. поре кроз које се излучује зној путем знојних канала из знојних жлијезда.

2. Подјела папилароскопије

Пошто се цртежи папиларних линија налазе на прстима, длановима и табанима човјека, логична је подјела папилароскопије на три основне гране:

▪ **Дактилоскопија** се бави проучавањем цртежа папиларних линија на прстима, односно регистравањем и идентификацијом извршилаца кривичних дјела на основу цртежа и трагова папиларних линија прстију руку.

¹ Максимовић Р., Тодорић У., Криминалистика техника, Полицијска академија, Београд, 1995. год., стр. 3.

▪ **Хејроскопија** се бави проучавањем цртежа папиларних линија на длановима, односно регистравањем и идентификацијом извршилаца кривичних дјела на основу цртежа папиларних линија на длановима.

▪ **Педоскопија** се бави проучавањем цртежа папиларних линија на табанима и идентификацијом извршилаца кривичних дјела на основу трагова папиларних линија табана.

Овдје треба нагласити да се код дактилоскопије и хејроскопије воде збирке узетих отисака папиларних линија, док се код педоскопије збирке не воде и она се користи само у конкретним идентификацијама, односно за конкретно кривично дјело.

Папилароскопија има два основна задатка, а то су:

▪ Регистрација и идентификација извршилаца кривичних дјела уношењем њихових отисака и података у АФИС и остале евиденције које се воде.

▪ Други задатак папилароскопије јесте да пронађе, изазове, фиксира и идентификује трагове папиларних линија, остављене на лицу мјеста кривичног дјела, тј. да на основу тих трагова идентификује извршиоца кривичног дјела.

3. Збирке отисака прстију које су се водиле прије АФИС-а на просторима БиХ

Траћено кроз историју, у полицијским службама водиле су се двије врсте збирки отисака папиларних линија, а то су: дактилоскопске збирке и хејроскопска збирка. На простору СР Босне и Херцеговине водиле су се само дактилоскопске збирке, и то декадактилоскопска збирка и монодактилоскопска збирка.

Једна од ових збирки је декадактилоскопска збирка, чији је основни циљ идентификација и регистрација лица и лешева. Ова збирка је садржала свих десет отисака прстију на једном картону и водила се по основној дактилоскопској формули. Декадактилоскопска збирка водила се на централном мјесту, тј. у РСУП-у СР БиХ док је други примјерак просљеђиван ССУП-у у Београд.

Друга збирка која се водила на овим просторима је монодактилоскопска збирка, која је за полицију оперативнија, јер се радило о збирци чији је основни задатак идентификација извршилаца кривичних дјела на основу пронађених трагова на лицу мјеста извршења кривичног дјела. Ова збирка се састојала од десет картона, за сваки прст посебан картон, и једног абecedног - азбучног који је обједињавао формуле свих

десет прстију. Отисци су се класификовали и водили по монодактилоскопским формулама. У протеклом периоду монодактилоскопске збирке су вођене у већим полицијским центрима, као што су то у БиХ били МСУП-ови, а други примјерак збирке, који је обједињавао све наведене тзв. локалне збирке, достављан је крим. техници РСУП-а БиХ.

Непосредно прије увођења АФИС-а у БиХ, монодактилоскопске збирке су вођене у оквиру ентитетских полиција, и то у сваком ЦЈБ МУП-а РС за то подручје, док је други примјерак похрањиван у центаралну збирку вођену у сједишту МУП-а РС, односно КТЦ Бања Лука. Лица су обрађивана и за дека збирку, али она у то вријеме није била активна. Моно збирка је вођена и у полицији Брчко дистрикта. Слична ситуација је и у МУП-у ФБиХ, гдје су у кантоналним МУП-овима вођене моно збирке, а у федералном централна монодактилоскопска збирка и декадактилоскопска збирка. Треба напоменути да је начин обраде лица и у МУП-у РС и у МУП-у ФБиХ био идентичан, тј. преузет из праксе и ''Инструкције'' СР БиХ, чиме су стечени услови да се приликом увођења АФИС-а имају квалитетни отисци папиларних линија прстију и дланова, као и остали подаци за обрађена - регистрована лица.

Напомињемо да су збирке на простору Босне и Херцеговине вођене по систему класификације Ивана Вучетића, као што је то било у већини република бивше СФРЈ.

Кориштење поменутих база је било сложено, јер да би се идентификовао извршилац кривичног дјела, морао се пронаћи и фиксирати спорни отисак који се може класификовати (коме се може одредити формула), а фрагментни отисака су се могли идентификовати само у случају да се назначи осумњичена особа. Збирке су вођене у виду картотека, а приликом рада са њима је било одређене субјективности, што је преваходно зависило од погледа и искуства стручњака који ће извршити класификацију одређеног отиска.

4. АФИС на просторима Босне и Херцеговине

АФИС (Automated Fingerprint Identification System) је систем за аутоматску идентификацију отисака прстију, или, прецизније речено, систем-техничко помагало за аутоматску претрагу отисака папиларних линија, јер за идентификацију је неопходно ангажовање стручњака из ове области који даје коначно мишљење. АФИС је постао незаобилазан у полицијском раду, тј. потреба - свјетски стандард, уобичајена пракса, у посљедњој деценији 20. вијека. Данас су скоро све државе у својим полицијским структурама увеле компјутеризоване системе различитих

произвођача, који су се међусобно мање-више разликовали, и сви су означени као АФИС/АТИС, а у основи принцип рада је код свих исти.

Хардверски дијелови система. У основи, систем се састоји од сљедећих хардверских дијелова: Опрема за учитавање дактилоскопских картона или фиксираних трагова отисака (камера или скенер); радна станица са специјалним хардвером и монитором за унос података и рад на систему; специјална опрема за претраживање и обраду информација из базе података; посебни управљачки систем и процесор за упоређивање; неопходни систем за складиштење (меморисање) слика отисака прстију.²

Послије више иницијатива за набавку АФИС-а за МУП РС, које се, нажалост, нису реализовале, у току 2003. године од стране Делегације Европске комисије преко ЕУ ЦАРДС-а покренута је иницијатива за набавку АФИС-а у БиХ који би служио за све полицијске агенције у БиХ, са јединственом базом отисака и података. Претходна иницијатива је реализована у току 2004. године, а АФИС је стављен у функцију у љето 2005. године. Наиме, ради се о АФИС-у фирме Моторола Омнитрак, верзија 9.2, тј. о задњој верзији фирме Моторола са активираним основним поставкама, тј. обухваћени су отисци прстију и отисци дланова. Капацитет АФИС-а је петсто хиљада лица (неспорни) и сто хиљада спорних отисака.

Овдје треба нагласити да је полиција Брчко дистрикта још 2003. године набавила АФИС/АТИС Папилон, капацитета четрдесет хиљада лица.

Крајем 2004. године и почетком 2005. године извршена је конверзија отисака из постојећих база са простора Босне и Херцеговине. Овом приликом је у базу похрањено око 13.500 сетова (десетопрстних комплета) отисака од стране полиције Републике Српске, око 30.000 сетова отисака са простора полиције Федерације БиХ и око 1.500 сетова отисака од стране полиције Брчко Дистрикта.

Систем се састоји од два сервера, који се налазе у просторијама ЦИПТС-а у Бањој Луци и Сарајеву, и од радних станица, које су распоређене на сљедећи начин: двије радне станице се налазе у сједишту МУП-а РС, тј. у Криминалистичко-техничком центру у Бањој Луци, по једна радна станица се налази у сваком центру јавне безбједности МУП-а РС³, сваки кантонални МУП у Федерацији има по једну радну станицу, федерални МУП ФБиХ је добио двије радне станице, полиција Брчко дистрикта једну, ДГС и СИПА имају по једну радну станицу, а двије радне станице су остављене у ЦИПТС-у

² Бранислав Симоновић, *Криминалистика*, Правни факултет, Крагујевац, 2004. год., стр. 459.

³ У оквиру МУП-а РС постоји 5 центара јавне безбједности.

уз сервере. Набављене су, дакле, 24 радне станице. Након извјесног времена двије радне станице из просторије ЦИПТС-а су узете и додијељене КМУТП-у Сарајево и ФМУТП-у Сарајево, а да ни данас није познато корисницима из РС ко је то урадио и на основу чега.

База АФИС-а је јединствена, доступна свим корисницима и замишљено је да су два сервера независна али идентична, тј. ако је један ван функције други може опслуживати потребе свих корисника и обратно, јер се између њих врши перманентна размјена података. Тренутно су радне станице са подручја РС конектоване на сервер у Бањој Луци, као и радна станица из полиције Брчко дистрикта, док су радне станице из Федерације БиХ конектоване на сервер у Сарајеву.

АФИС се састоји од двије врсте база података, и то:

- база података од идентификованих лица (неспорна база) од којих се појединачно узимају отисци свих десет прстију и дланова, а која су по разним основама дактилоскопирана и чије су генералије унесене у систем и
- база неидентификованих отисака (трагова) папиларних линија пронађених на мјесту извршења кривичног дјела.

Уношење података у систем.

Отисци папиларних линија прстију и дланова узети од лица за која постоји основ за регистрацију узети су на прописаним образцима идентичним Интерполовом обрасцу, и у систем се уносе скенирањем. Паралелно са скенирањем отисака, путем тастатуре уносе се дескриптори односно генералијски подаци и опис лица, а потом се врши сређивање или обрада - контрола узетих отисака. Отисци се не могу похранити у базу док се не изврши њихова контрола, тј. не одреди који је прст, основна група, квалитет и исправност означених минуција, јасноћа отиска и сл., затим њихових претрага кроз базу, и то како кроз базу неспорних отисака прстију тако и кроз базу неидентификованих трагова папиларних линија (прстију и дланова).

Унос спорних отисака (трагова папиларних линија пронађених на лицу мјеста извршења кривичног дјела) врши се скенирањем, или, уколико су они у електронској верзији, уносе се са медија на којем су достављени.

Систем омогућава и унос путем камере. Међутим, тренутно нису набављене адекватне камере које би се користиле за ове потребе.

АФИС функционише на сљедећи начин:

Помоћу компјутера аутоматски се упоређује слика отиска прста који је споран са сликама отисака који се налазе у бази слика регистрованих учинилаца и у бази отисака фиксираних на лицу мјеста чији оставилац још није идентификован.

Аутоматски идентификациони систем прави неколико типова компарација користећи слику минуција, изведену компјутерском анализом

отиска прста који је скениран електронски и конвертован у дигиталну форму. Слика минуција је у основи електронска мапа која показује локацију и оријентацију минуција оригиналног отиска.

Као резултат аутоматског претраживања, систем на екран избацује тзв. хит листу отисака који по рачуну вјероватноће највише одговарају постављеном задатку, тј. најсличнији су унијетом, односно траженом отиску.

Постојећи алгоритам није дизајниран да донесе један и само један приједлог о идентитету. Стручњаци су се определијелили за поузданији приступ, који умањује могућност грешака. У току процеса обраде систем назначи листу највјероватнијих кандидата за идентификацију, међу којима такође прави селекцију правећи топ листу највјероватнијих отисака између предложеног броја тражених узорака. Листа кандидата зависи од захтјева оператера, што значи да је промјенљива и садржи онолико кандидата колико је тражио оператер АФИС-а.

На основу презентираних листе експерти почињу испитивање полазећи од оних отисака који су добили највећи број поена о предложеном степену вјероватноће. Коначну оцјену о идентитету доноси експерт.

5. Предности АФИС-а у односу на претходни рад у виду картотеке

Увођењем АФИС-а у област папилароскопије у полицијским агенцијама у БиХ учињен је велики напредак, иако је пројекат још недовршен, што потврђују резултати на свим радним састанцима, а тај напредак се нарочито огледа у слиједећим предностима:

- Евиденција лица раније је вођена системом физичке картотеке, а сада се води електронским путем, што омогућава једноставнији и бржи проналазак отисака и генералијских података обрађених - регистрованих лица, односно омогућено је да се изврши њихова бржа провјера;

- Једна од најбитнијих ствари која се постигла јесте та да је омогућено кориштење, односно претрага већег броја спорних отисака. (База која је вођена у облику картотеке и класификације отисака омогућавала је упоређивање кроз базу само квалитетних спорних отисака за које се могла одредити класификацијска формула, тзв. "подобни отисци". У укупном броју спорних отисака претпоставља се да су ови отисци чинили око 5% отисака који су се могли користити за претрагу кроз збирку. Увођењем АФИС-а проценат кориштења спорних отисака је увећан за око десет пута, јер се сада могу користити и фрагменти отисака за претрагу кроз базу, а који су прије били класификовани као "дјелимично подобни", чиме је директно повећана и ефикасност у идентификацији отисака.);

- С обзиром на то да у протеклом периоду није била устројена дека или десетопрстна збирка, провјере идентитета које су се вршиле по захтјеву Интерпола и полиција других земаља вршене су кроз монодактилоскопску

збирку, што је изискивало много више времена и труда. С увођењем АФИС-а, овај процес је постао доста једноставнији и бржи, а што је најбитније, резултати провјера су много поузданији;

- У претходном периоду у БиХ није вођена хејроскопска збирка, иако су се од лица узимали отисци папиларних линија дланова који су се касније користили за директно поређење. Увођењем АФИС-а, иако са одређеним недостацима, омогућено је кориштење спорних отисака дланова и упоређивање кроз базу неспорних отисака дланова;

- Путем АФИС-а омогућено је да се изврши упоређивање међусобно спорних отисака, тј. повезивање кривичних дјела путем спорних отисака;

- У циљу илустрације доказа једноставније је сачињавање документације - графичког приказа, и све је мања потреба за ангажовањем фотографа;

- Увођењем АФИС-а омогућена је идентификација извршилаца кривичних дјела без обзира на мјесто становања учинилаца или мјесто њихове обраде, а што је веома битно ако узмемо у обзир претходну миграцију становништва, а самим тим и учинилаца кривичних дјела. У претходном периоду видни су резултати идентификације извршилаца кривичних дјела са простора удаљених од мјеста извршења кривичног дјела (тзв. учиниоци који врше кривична дјела у транзиту);

- Због могућности кориштења квалитетне технологије у склопу система, тј. оптичких, свјетлосних и других могућности, олакшан је рад стручњацима из ове области и умањено физичко напрезање у односу на претходно кориштење лупе, дактило-компаратора и сличних помагала;

- Могућност брзог међусобног контакта стручњака у погледу размјене мишљења о одређеном случају и непосредног увида у исти случај више стручњака,

- Заштита отисака у физичком облику (на картонима) је изузетно квалитетна, јер се они воде по бар кодовима, тако да се у случају злоупотребе или покушаја уништавања од стране неовлаштених лица до њих веома тешко долази - односно онима који не раде на тим пословима тешко је пронаћи отиске неког лица.

6. Тренутни недостаци АФИС-а у БиХ

Поред поменутих предности које је донијело увођење АФИС-а, можемо говорити и о недостацима овог система. Напомињемо да се слиједећи недостаци првенствено односе на АФИС инсталиран у БиХ, а резултат су немарности произвођача фирме Моторола, као и других субјеката задужених за подршку АФИС-у, јер недостаци се огледају како у системским недостацима, тако и у неквалитетној и недовољној проточности мреже која се користи у овом систему, неадекватним просторијама (нису климатизоване) и сл. Наиме, ови недостаци су вјероватно посљедица и

слиједеће чињенице: систем је финансирала - донирала ЕУ, власник система и опреме је Министарство безбједности БиХ, власници података база и главни корисници су све полицијске службе из БиХ, власник простора гдје су смјештени сервери и проточних канала (мреже) је ЦИПТС, систем одржава односно супорт фирме Моторола је приватна фирма из БиХ, а за администрирање задужени администратори Министарства безбједности. Једноставно речено, неуређена област.

Системски недостаци би се огледали у слиједећем:

- Унос података (конверзија) је веома неквалитетно урађен, што представља уједно и највећи недостатак система, тј. база је несређена, јер систем није прихватао измјене и обраду отисака вршену при конверзији;

- Лица која су више пута унесена нису повезана;

- Систем није омогућио уређење, тј. квалитетну "контролу квалитета" отисака прстију и дланова, односно приликом увећања и обраде неконтролисано их исијеча;

- Није могућ унос и претрага отиска цијелог длана уколико се он као спорни пронађе на лицу мјеста извршења кривичног дјела;

- У систему се појављују различите размјере унесених неспорних отисака дланова, изражено кроз увећане отиске дланова лица из Брчко дистрикта, а што за резултат има непоуздане резултате претраге дланова;

- Претрага лица по личном имену, тј. абecedно-азбучном реду је несигурна, јер систем у конверзији није распознавао дио слова карактеристичних за ово говорно подручје, као што су Ч, Ћ, Ш, Ж и сл., а што се нарочито односи на подручје које покрива полиција Брчко дистрикта;

- У појединим радним токовима нису у функцији заједничке (тзв. плаве) минуције, које помажу стручњаку приликом компарације да се брже види оријентација и суперпозиција компарираних отисака;

- Сматрамо недостатком и то што сви оператери-експерти имају сталан увид и могу позвати све предмете, како своје тако и од других радних станица;

- Уочено је да уколико један сервер не ради, ни други није у могућности да буде оперативан, иако су предвиђени да надопуњују односно замјењују један другог;

- Превод на локални језик је неадекватан са различитим називима за исте појмове на различитим мјестима, са више непознатих ријечи за све кориснике и сл.

7. Закључак

Данас, када организовани криминалитет узима све више маха, и када за професионалне криминалце нема граница, примјена АФИС-а добија на значају. Као што се могло сагледати кроз напријед наведено, АФИС има

доста предности које омогућавају бржи, успјешнији и лакши рад полиције у борби против криминалитета на нашим просторима. Овај систем, као што се могло видјети, има и својих недостатака, које би у наредном периоду требало отклонити и омогућити још успјешније функционисање АФИС-а. На крају се ипак може извести закључак да је АФИС новина која има доста утицаја на ефикасност рада полиције, те се у наредном периоду, након отклањања неких недостатака, може очекивати још већи допринос овог система ефикаснијем раду Министарства унутрашњих послова Републике Српске.

8. Литература

1. Бранислав Симоновић, *Криминалистика*, Правни факултет, Крагујевац, 2004. године,
2. Максимовић Радојица, Тодорић Угљеша, *Криминалистика техника*, Полицијска академија, Београд, 1995. године,
3. Перјаник, *Часопис за теорију и праксу из области полиције, безбједности, криминалистике и права*, МУП Црне горе, Даниловград, 2005. године.

Radiša Radivoj, *Crime - Technology Laboratory Banja Luka*
Gojko Šetka, *The Internal Affairs College*

THE AFIS SYSTEM APPLICATION

Summary: AFIS (Automated Fingerprint Identification System) is a system for the automatic fingerprint identification. This system obtained the world standard, the usual praxis in the last decade 20. century. In most countries the computer systems have been installed. They had different manufacturers with slight differences and they were marked as AFIS/APIIS.

This system was installed in BiH in 2005, and in the MoI RS. AFIS enabled the simplified work with fingerprints, faster identification, exchange of collection of fingerprints, and obtaining some other information.

Key words: AFIS, automatic identification, fingerprints, data base, collection of fingerprints, identification, registration.

Синиша Ђукић¹

ДЕФЕНДОЛОГИЈА ЦЕНТАР ЗА БЕЗБЈЕДНОСНА, СОЦИОЛОШКА И
КРИМИНОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

Бања Лука

ТЕРОРИЗАМ И ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ
- СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ -

Резиме:

У раду се говори о тероризму и организованом криминалитету као израженим безбједносним пријетњама по државе као основне субјекте међународног права, али и као израженим пријетњама по међународни поредак уопште. Тероризам и организовани криминалитет имају многе сличности, које се, прије свега, огледају у њиховим структурним елементима, али и разлике првенствено манифестоване кроз мотив њиховог дјеловања, ниво и интензитет њихове повезаности са државним структурама, али и кроз спољну манифестацију дјела.

Кључне ријечи: Тероризам, организовани криминалитет, сличности, разлике.

Уводна разматрања

Питање одређивања појма, односно дефинисања садржине тероризма и организованог криминалитета један је од израженијих проблема правних, политичких и безбједносних наука, с обзиром на чињеницу да је посљедњих година дошло до њихове снажне експанзије и прерастања у глобалну безбједносну пријетњу. Са аспекта научног тумачења појмова тероризма и организованог криминалитета, уочава се да код појмовног одређења организованог криминалитета има, у погледу квантитета, знатно мање дефиниција које и у оперативном смислу нису дијаметрално различите. Чини се да је знатно лакше доћи до општеприхваћене дефиниције организованог криминалитета која има и већу оперативну вриједност. За разлику од организованог криминалитета, данас је познато неколико стотина употребљивих дефиниција и знатно већи број покушаја дефинисања

¹ Аутор је завршио постдипломске специјалистичке студије из области одбране од тероризма на Факултету безбедности Универзитета у Београду.

тероризма. Многе од тих дефиниција тероризма међусобно се дијаметрално разликују. Дакле, не ради се о недостатку или немогућности дефинисања појма тероризма, него проблем одређивања тероризма лежи у његовој огромној политичкој употребној вриједности као појма, али и у политичким интересима, који су понекад јавно, а чешће тајно опречни. (Ракић 2006:745) Ако бисмо жељили да извршимо одређену систематизацију свих тих дефиниција могли бисмо их, условно, подијелити на опште (научно-теоријске, политичке и институционалне) и правне (националне-државне и међународне). Овом приликом навешћемо само поједине од тих дефиниција. О проблему тероризма водећи свијетски стручњаци (научно-теоријске дефиниције) имају и опречне ставове. Развијањем заједничког схватања и дефинисања тероризма обезбиједила би се потпуна сагласност и универзалан одговор о појавном одређењу и суштини тероризма. Тероризам је намјерно стварање и експлоатација страха путем насиља или пријетње насиљем у тежњи за изазивањем политичке промјене. Сви терористички акти подразумевају насиље или пријетњу насиљем. Тероризам је нарочито усмјерен ка изазивању далекосежних психолошких ефеката ван непосредне жртве или жртава или објекта терористичког напада. Он има за циљ да улије страх и да притом застраши шири круг "циљног дијела јавности" који би могао да укључи супарничку етничку или вјерску групу, једну цијелу земљу, националну владу или политичку партију или јавност у цјелини. Тероризам је усмјерен на стварање власти тамо гдје она уопште не постоји или да је консолидује тамо гдје је има врло мало. Преко публицитета, који се ствара њиховим насиљем, терористи настоје да постигну дејство полуге, да стекну утицај и власт која им иначе недостаје да би направили промјену било на локалној било на интернационалној лествици (Хофман, 2000:38).

1. Појмовно одређење тероризма и организованог криминалитета

Уважавањем друштвеног статуса носилаца тероризма, појам "тероризам" може се дефинисати као смишљено, организовано и систематско насиље неког људског колективитета - несuverеног (недржавног, невладиног) субјекта (група, банда, организација, политичка странка, политички покрет и слично) или сувереног (државног) субјекта, односно државе, чији припадници су у толико великој мјери увјерени у основаност и оправданост властитих екстремистичких циљева (политичких, вјерских, етничких, социјалних...) и опсједнути мржњом у односу на противника, да су одлучили да примијене и најгрубљу физичку силу над унапријед одабраном (персоналном) или насумичном непосредном жртвом,

ради њеног убиства, привременог или трајног физичког повређивања (сакаћења), киднаповања или психичког злостављања, с намјером да изазову (произведу) максималне ефекте (страха) у средини одакле је непосредна жртва (посредна жртва) и на тај начин принуде противника да се безусловно потчини њиховој вољи, а под тим се подразумејева да испуни њихове захтјеве - остваривање пројектованог политичког циља (Мијалковски, 2004:7)². Одређивање појма тероризма интересује нас и из разлога што је неопходно дефинисати поступке који су неприхватљиви и противзаконити у контексту кривичних закона појединих држава, а осим тога потребно је постићи (или настојати постићи) и међународни концензус око дефиниције, како би све државе и народи могли разрадити противтерористичку стратегију која подржава билатералне и мултилатералне циљеве.

Тако, према законској формулацији у Кривичном закону Босне и Херцеговине (државне дефиниције - чл. 201 КЗБиХ), односно Републике Српске (чл. 299 КЗРС), кривично дјело тероризма се састоји у чињењу терористичког акта с циљем озбиљног застрашивања грађана или присиљавања органа власти Босне и Херцеговине, владе друге земље или међународне организације да што изврши или не изврши с циљем озбиљне дестабилизације или уништавања основних политичких, уставних, привредних или друштвених структура БиХ, друге земље или међународне организације. Казненоправна заштита од тероризма, утврђена у материјалном кривичном праву, ослања се и на одговарајуће одредбе Закона о кривичном поступку, а које се односе на покретање и вођење кривичног поступка, као и на међународну кривичноправну помоћ. Новим законским рјешењем, првенствено заснованим на одређењу тероризма у Оквирној одлуци Савјета Европске уније о борби против тероризма из јуна мјесеца 2002. год., а чије су одредбе преузеле и све државе чланице, законодавац³ је код кривичног

² У најопштијем смислу под појмом тероризам (институционалне дефиниције) подразумејева се владавина застрашивањем, односно начин владања уливањем страха и насиља (Лексикон страних речи и израза, 1991:883). Тероризам је организована и систематска примјена мјера насиља са намјером да се изазивањем страха и личне несигурности код грађана наруши ауторитет државе или остваре неки политички циљеви (Војни лексикон, 1981:622). Тероризам је изазивање терора, страха и несигурности код грађана, група грађана или појединаца, који се врши модерним средствима разарања, са великом безобзирношћу, уз проузроковање губитака људских живота и велике материјалне штете (Травна енциклопедија, 1979:1455). Тероризам (од лат. *terror* - страх) је доктрина и метод борбе за одређене циљеве систематском употребом насиља (Политичка енциклопедија, 1975:1079).

³ Европска конвенција о сузбијању тероризма ступила је на снагу 4.8.1978. године. Одлуку о њеној ратификацији Предсједништво БиХ донијело је 16.7.2003. године. Конвенција је објављена у "Службеном гласнику БиХ", Међународни уговори, број 12/2003.

дјела тероризма акценат ставио на хетерогеност и бројност аката, тј. на терористички чин у смислу радње извршења кривичног дјела (таксативно су побројане намјерне радње које чине терористички чин, а усмјерене су на тзв. добра првог нивоа - убиство, тјелесна повреда, отмица, уништење или оштећење имовине и слично), за разлику од ранијих кривичних закона гдје су примарна у дефинисању тероризма била средства извршења кривичног дјела, као на примјер средства за изазивање пожара, експлозив, опште опасне радње или акти насиља и слично, а која су и дан-данас карактеристична за промоцију терористичког понашања. Треба истакнути да је кривичним законом БиХ предвиђена и кажњивост за припремне радње. То је веома значајно ако се имају у виду све негативне посљедице које произилазе из извршења терористичког напада, па се као приоритетан задатак органа и служби безбједности намеће правовремено откривање, расвјетљавање и спречавање овог кривичног дјела. (Ђукић, 2007:107)

Већина других држава је на различите начине дефинисала појам тероризма. Тако је, на примјер, у САД⁴ једна универзална прихватљива дефиниција била предмет дуготрајне контроверзне расправе. Многе агенције користиле су своје дефиниције тероризма (ФБИ, Министарство одбране, Стејт Депармент), а од 1983. године Влада САД користи дефиницију у вези с појмом тероризма, по којој тероризам означава смишљено, политички мотивисано насиље против цивилних, односно неборбених снага (циљева) од стране тајних или субнационалних агената, у највећем броју случајева ради утицаја на одређени дио јавности (обично на легитимно изабрану владу). У збирци *Федералних прописа САД* тероризам се дефинише као противправна употреба принуде или силе против људи или имовине, да би се застрашила или присилила влада, цивилно становништво или један његов дио, како би се постигли одређени политички или социјални циљеви. Према овој дефиницији, терористички акт означава активност која: 1) укључује акт опасан по људски живот, који крши кривичне законе САД или било које од савезних држава, или који би био кривично дјело ако би био почињен под јурисдикцијом САД или било које савезне државе и 2) чини се у намери да се: а) застраши или злоставља цивилно становништво, б) утиче на политику владе путем застрашивања или принуде или в) утиче на понашање владе путем атентата и отмице⁵. Једини заједнички именоватељ свих дефиниција појма тероризма јесте да жртве терориста страдају од убистава, повреда или пријетњи у противзаконитим

⁴ Министарство правде САД, *ICITAP US DEPARTMENT OF JUSTICE*, 1999. Вашингтон.

⁵ 28 C.F.R. Section 0.85. Извор: www.wikipedia.org/wiki/Definition_of_terrorism

акцијама. Укратко речено, сваки чин може се сматрати терористичким дјелом уколико је противзаконит, обухвата примјену или пријетњу од примјене насиља/силе која треба бити усмјерена према појединцима или материјалним добрима. Циљ насиља је принудити органе власти да предузму одређене активности и такав чин помаже постизању политичких, вјерских или идеолошких циљева.

Што се тиче организованог криминалитета, поједини теоретичари, као Хауард Абадински, га дефинишу као неидеолошко удружење, које укључује одређен број блиско повезаних лица, хијерархијски организованих, са најмање три нивоа/ранга, ради стицања профита и моћи укључивањем у легалне и нелегалне активности. Позиције у хијерархији и позиције функционалне специјализације морају да буду пренесене на основу сродства или пријатељства, или рационално пренесене с обзиром на вјештину онога коме се одређена позиција додјељује. Сталност чланства се подразумијева, а чланови теже да очувају интегритет свог удружења и активност у слијеђењу циљева организације. Организација избјегава конкуренцију и тежи монополу у односу на одређену индустријску грану, односно на територијалној основи. Организација је вољна да употреби насиље или да се служи подмићивањем ради остваривања својих циљева, односно ради обезбјеђења дисциплине. Чланство је рестриктивног карактера, мада нечланови могу да буду укључени у активности у изузетним случајевима. Постоје експлицитна правила, вербална или писана, чија се примјена обезбјеђује пријетњом одређеним санкцијама, укључујући и убиство (Abdinsky, 1990:5).

Проф. др Мићо Бошковић, наводећи основне елементе који су обухваћени појмом организованог криминалитета, под њим подразумијева постојање криминалне организације која има више од два члана, с циљем трајнијег вршења кривичних дјела ради остваривања имовинске користи и одговарајућег утицаја, с тим што се овакве криминалне организације, да би могле да опстану, нужно користе насиљем или неким другим средством застрашивања, или успоставља одговарајућу спрегу са државним, политичким, економским или финансијским субјектима, било корупцијом, уцјеном, изнудом или неким другим начином (Бошковић, 2004:19-20). Душко Модли и Неџад Корајлић, у Криминалистичком рјечнику, под појмом организованог криминалитета подразумијевају посебно чврсте организоване групе криминалаца које по правилу дјелују годинама на темељу властитих норми, стандарда понашања и схваћања о вриједностима, што им омогућава да успјешније врше криминалне активности, при чему је свха дјеловања тих група стицање добити по сваку цијену (Modly, Korajlić, 2002).

Трема Кривичном закону Босне и Херцеговине (*Општи дио, члан 1*), злочиначка организација (*став 17*) дефинисана је као организована група људи⁶ од најмање три лица, која постоји неко вријеме, дјелујући у циљу чињења једног или више кривичних дјела за која се по закону може изрећи казна затвора три године или тежа. Кривично дјело организованог криминала постоји ако неко учини кривично дјело прописано законом БиХ као припадник злочиначке организације (*став 1*) или учини кривично дјело прописано законом БиХ за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна (*став 2*), односно ако организује или било како руководи злочиначком организацијом (*став 3*) или ако постане припадник злочиначке организације (*став 4*) која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано законом БиХ, ако за поједино кривично дјело није прописана тежа казна. Радња овог дјела се дакле састоји у чињењу било којег кривичног дјела прописаног законом БиХ од стране лица које је припадник злочиначке организације (*став 1*), или кривичног дјела за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна (*став 2*). Из тога произилази да је закон проширио кажњавање припадника злочиначке организације и на дјела испод три године, али и радњу извршења дјела од стране припадника злочиначке организације ограничено на дјело са казном затвора три или више година. Надаље, радња извршења код овог кривичног дјела може бити и организовање и руковођење злочиначком организацијом која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано законом БиХ, ако за поједино дјело није предвиђена тежа казна (*став 3*). Најзад, инкриминисано је припадништво злочиначкој организацији која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело из закона БиХ, ако за одређено дјело није предвиђена тежа казна (*став 4*).

Кривични закон Републике Српске, новим чланом 383а, уводи кривично дјело "организовани криминал". Ко учини кривично дјело прописано Кривичним законом Републике Српске, као припадник злочиначког удружења, ако за поједино кривично дјело није предвиђена тежа казна, чини кривично дјело организованог криминала. Тежи облик кривичног дјела постоји, ако неко као припадник злочиначког удружења учини кривично дјело прописано Кривичним законом Републике Српске, за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна, ако за поједино дјело није прописана тежа казна.

⁶ Организована група људи (*члан 1. став 16 КЗ БиХ*) је група људи која је формирана, а није спонтано настала, ради непосредно слиједећег учињења кривичног дјела и чији чланови не морају имати формално дефинисане улоге, која не мора имати континуитет чланства и развијену организацију.

Посебне инкриминације предвиђене су за организатора злочиначког удружења или учиниоца који било како руководи злочиначким удружењем, које заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано Кривичним законом Републике Српске, тако што ће се казнити затвором најмање десет година или дуготрајним затвором. За чланове злочиначког удружења које заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано Кривичним законом Републике Српске, ако за поједино кривично дјело није прописана тежа казна, предвиђено је кажњавање затвором најмање једну годину. Такође, наведеним чланом предвиђено је да се припадник злочиначког удружења који открије злочиначко удружење, може ослободити казне. Уједињене нације су покушале да дођу до глобално успјешног концепта сузбијања односно борбе организованог криминалитета у Конвенцији Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета, у Палерму 2000. године, који се односи на тежа кривична дјела, корупцију, прање новца и ометање правосуђа, под условом да је у питању транснационално кривично дјело по природи и да укључује организовану криминалну групу, која према дефиницији садржаној у Конвенцији (Члан 2) представља: (а) "злочиначка организација" је организована група људи од најмање три лица, која постоји неко вријеме, дјелујући заједнички са циљем да почини једно или више озбиљних кривичних дјела, предвиђених Конвенцијом, а са намјером да директно или индиректно оствари материјалну корист; (б) "тешки облик кривичног дјела" је радња која представља кривично дјело за које се може изрећи највиша казна затвора у трајању од најмање четири године или тежа казна; и (ц) "организована група" означава групу која није случајно формирана ради непосредног извршења кривичног дјела и чији чланови не морају имати прецизно дефинисане улоге, нити континуитет чланства, ни развијену организацију⁷. Европска Унија код дефинисања криминалитета или криминалних група, као "организованог криминалитета", примјењује четири обавезна (1. сарадња најмање три лица, 2. на дужи период или у одређеном трајању, 3. осумљивени или осуђени за извршавање тешких облика кривичних дјела, 4. са циљем остваривања добити и/или моћи) и седам факултативних (5. постојање конкретног задатка или улоге сваког члана, 6. примјена неког облика интерне дисциплине или контроле, 7. примјена силе или других средстава погодних за застрашивање, 8. вршење утицаја на политику, средства јавног информисања, јавну управу и агенцију

⁷ *United Nation Convention against Transnational Organized Crime, Palermo, Italy 12 - 15 December 2000.*

за спровођење закона, 9. коришћење комерцијалних или пословних структура, 10. укљученост у прање новца и 11. дјеловање на међународном нивоу) критеријума, при чему је потребно да поред минималних карактеристика ("обавези критеријуми" од 1. - 4.) постоје и два "факултативна критеријума" да би се криминална група или криминална активност оквалификовала као организовани криминалитет, те се на овај начин могу обухватити физичка лица и правни субјекти или стручњаци умијешани у нове и тешке облике организованог или привредног криминалитета⁸.

2. Структурна обиљежја тероризма и организованог криминалитета

Упоређењем основних (структурних) обиљежја организованог криминала и тероризма, могућно је идентификовати низ сличности између њих, и то:

- противзаконитост и аморалност, односно санкционисани су законом,
- њихови носиоци су више лица (приватна или службена или мјешовитог састава), међусобно повезаних ради планског вршења кривичних дјела ради постизања неких циљева,
- закамуфлираност дјелатности, односно покушај да угрожавање безбједности матичне или друге државе прикажу оправданим, „у име неке категорије грађана”,
- планирање и детаљно припремање извршења противзаконитих дјелатности уз строгу подјелу рада и слабљење појединачне одговорности унутар колективитета за почињени злочин или разбојништво. Обавјештајној дјелатности придаје се највећи могући значај, као и интерној дисциплини у оквиру хијерархијске лествице, коју, између осталог, обезбјеђују ригорозним поштовањем јасних правила понашања и интерним системом кажњавања припадника свог колективитета уколико их не поштују,
- систематичност у чињењу кривичних дјела против виталних државних вриједности,
- дјеловање у дужем временском раздобљу,
- примјењивање посебних тајних и јавних метода дјеловања, при чему наглашен значај имају насилне ради застрашивања људи,
- све наглашеније се користи компјутерска техника и Интернет.

⁸ ENFOPOL 35 Rev 2, 6204/97

- умјешно коришћење државних службеника који су склони корумпирању, и

- повезаност са носиоцима истовјетних и сличних дјелатности изван матичне земље.

Кључне разлике између носилаца тероризма и организованог криминала су:

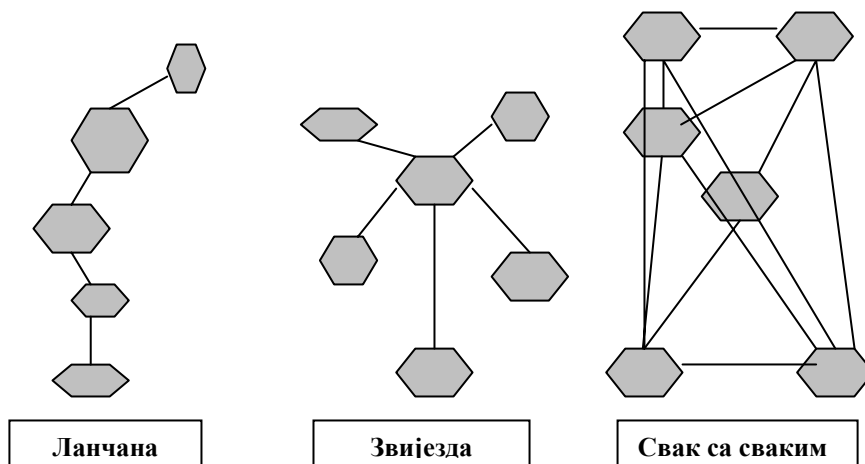
- терористи обавезно проводе насиље да би постигли конкретан политички циљ, односно ријеч је о политички мотивисаном насиљу, док тежња за великом илегалном финансијском и другом врстом материјалне користи представља основни покретачки мотив организованих криминалаца на противзаконите и аморалне дјелатности,

- терористи ради промовисања свог програма и циљева, послије сваког изведеног акта насиља преузимају одговорност и пријете посредној жртви да ће наставити са извођењем сличних аката уколико не испуни њихове захтјеве. Припадници организованог криминалног колективитета, иако са скоро истовјетном окрутношћу убијају и застрашују жртву напада, никада не преузимају одговорност за почињени злочин,

- корупција у државној администрацији и појединим областима друштвеног живота представља круцијалну везивну нит са организованим криминалом и тероризмом. Међутим, искуства из праксе показују да је спрега између носилаца власти и носилаца организованог криминала у многим земљама израженија, садржајнија и укорјењенија од, на примјер, спреге између носилаца власти и носилаца тероризма. У ствари, преовлађују државе у свијету у којима функционише организовани криминал, али не и тероризам. С тим у вези, није тенденциозно већ основано тврдити да су минималне могућности да у једној држави настане и опстаје организовани криминал уколико његови носиоци нису остварили адекватну спрегу са носиоцима власти, укључујући и могућност да су службена лица његови преовлађујући носиоци. (Мијалковски 2004: 50-51)

Велика потреба тајности рада и функционисања терористичких организација и криминалних група, условљава и специфичну структуру њихових колективитета. Као резултат тога, организација терористичких група обично се сачињава у два типа подгрупа: ћелије и стуб. Ћелија је основни тип организовања терористичких организација и подразумијева такву унутрашњу организацију у којој само њен руководилац има везу са вишим руководством. Свака ћелија је релативно изолована и обавља специфичне функције. Ове функције обухватају обавјештајне и контраобавјештајне активности, логистичку подршку и криминалне активности. Овај тип организације штити чланове групе. У случају неуспјеха или хапшења, ниједан члан групе не може идентификовати више од неколико чланова. Неке групе имају вишефункционалне ћелије, које комбинују више вјештина у једној организационој цјелини, док друге

креирају ћелије које чине експерти који се састају само за операцију, и то по *ad hoc* принципу (за дату прилику). Даљње процедуре су сличне организацији војних формација. Групе ћелија формирају стуб, као полуаутономни конгломерат ћелија, са разноликим специјалностима и једном командном структуром. Примарна функција стуба је терористичка подршка, пошто се саставни дијелови стуба могу организовати тако да пружају подршку терористичким операцијама ћелија. Међутим, и поред наведеног, за терористичке колективитете је карактеристично координирање терористичких активности, упркос њиховој децентрализацији. За веће терористичке групе (100 или више чланова) је нормално да имају средишњи командни и контролни елемент са једним или више елемената субординације, који су базирани по различитим географским регионима. Мање терористичке групе (50 или мање чланова) могу имати јединствен командни елемент, који непосредно контролише све оперативне ћелије, без обзира на то гдје су основане. Значајни фактори функционисања терористичких колективитета јесу одржавање логистике, терористичка обука и финансирање терористичких организација. Логистичка подршка обухвата обавјештајну подршку, успостављање директних логистичких мрежа и организовање мрежа подршке. Терористичка обука се састоји у планском и систематском, техничком и физичком оспособљавању терориста за извршавање терористичких аката. Она, такође, обухвата и мотивисање терориста и, на тај начин, стварање обучених фанатика. Терористичка обука се спроводи у терористичким камповима, формираним широм свијета. Финансирање терористичких организација представља значајан сегмент дјеловања терористичких група и организација и огледа се у обезбјеђивању неопходних финансијских и других средстава за извођење терористичких аката. Обично се, унутар терористичке организације, формирају и финансијски комитети као њихови саставни елементи.

Слика: Врсте терористичких мрежа

Толозећи од облика организовања (група, банда, организација, удружење и сл.), унутрашњег устројства (хијерархија, дисциплина, закон ћутања омерта и сл.), постављених циљева (приход, сталан финансијски доходак, остварени профит, политичке претензије и др.), метода дјеловања (корупција, изнуда, застрашивање, насиље и сл.) и квалитета успостављених веза (органи власти, државни органи, политичке партије и странке, привредни и финансијски субјекти и др.), могући су разни облици испољавања организованог криминала на унутрашњем и међународном плану (Бошковић, 2004:20). Из овог се може закључити да организовани криминал међународних димензија може бити носилац више различитих облика криминалитета којима се директно или индиректно угрожава заштићеност више различитих вриједности државе, друштва и појединца. Самим тим, међународни, односно транснационални организовани криминал у теорији безбједносних наука бива сматран савременим безбједносним изазовом, ризиком и пријетњом, а као такав је идентификован и у стратегијама националне безбједности многих земаља. Многи аутори га сматрају озбиљном опасношћу и пријетњом по функционисање правне државе и по развој демократије у међународним размјерама (Ангелски, 2002:95)), односно пријетњом међународном миру и стабилности (Zalisko, 2000:19).

Видови савременог организованог криминала су бројни: (1) организовани економски криминалитет типа «криминалитет бијелог оковратника»; (2) организовани економски корпорацијски (организацијски) криминалитет; (3) организовани криминалитет злоупотребе власти; (4) организовани војни криминалитет; (5) организовани нарко-криминалитет; (6) организовани криминалитет у вези с оружјем и муницијом; (7) организовани криминалитет у вези с накитом и скупоцјеностима; (8) организовани криминалитет у вези с културно-историјским добрима; (9) организовани криминалитет с радиоактивним материјалима; (10) организовани криминалитет у вези с фалсификовањем новца и хартија од вриједности; (11) организована недозвољена трговина аутомобилима ("ауто мафија"); (12) организована проституција и трговина бијелим робљем; (13) организовани криминалитет у вези с изнудама (рекет); (14) организовани криминалитет у вези с трговином људима; (15) организовани криминалитет у вези с играма на срећу; итд. (Ангелски, 2002:101).

У оквиру постојећих видова организованог криминала бројни су облици, који су најчешће повезани, испреплетани и у међусобној директној или индиректној узрочно-посљедичној вези. Тако се дешава да се приликом кријумчарења украдених аутомобила кријумчари и у њима сакривено оружје, опојна дрога и нуклеарне материје који се продају на истом или различитом

тржишту, а од илегално стеченог профита се финансирају терористичке организације и трговина "бијелим робљем"⁹, а у све су, поред криминалних група, укључени и представници страних обавјештајних служби и различитих хуманитарних организација (Арнаудовски, 2002:92). У овом случају, организовани криминал је повезан и са другим видовима криминалитета, попут еколошког и политичког. Овдје се не смије заборавити да организовани криминалитет представља вид имовинског - класичног криминалитета у смислу крајњег циља постојања и дјеловања организованих криминалних група, а то је противправно стицање профита. Он је неидеолошког карактера и искључује постојање било каквог политичког или националистичког идеолошког дјеловања (Шкулић, 2003:39,58), те се, самим тим, искључује могућност поистовјеђивања са неким облицима политичког криминала, попут тероризма.

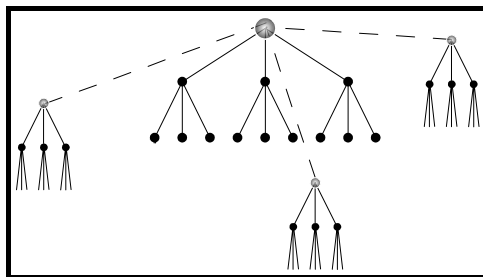
Уколико се анализирају резултати истраживања Центра за међународну превенцију криминала Уједињених нација који се односе на транснационалне организоване криминалне групе у Европи, може се доћи до занимљивих закључака о структури и битним обиљежјима овог савременог безбједносног проблема.¹⁰ Наиме, истраживачки тим Уједињених Нација дошао је до закључка да се све транснационалне организоване криминалне групе могу сврстати у пет типологија. Критеријум ове типологизације била је структура криминалних група, на основу чега се могу идентификовати слиједеће:

- *Стандардна хијерархија*: самостална хијерархијска група са јаким интерним системом дисциплине.
- *Регионална хијерархија*: хијерархијски структуриране групе са јаким унутрашњих нивоима контроле и дисциплине, али са релативном аутономијом када је ријеч о регионалним компонентама.
- *Групна хијерархија*: скуп криминалних група које су међусобно успоставиле систем координације и контроле (од слабог до јаког интензитета) свих својих различитих активности.

⁹ Бијело робље представља жене и дјецу, рјеђе мушкарце којима се тргује с циљем њихове експлоатације кроз проституцију. То је појам ужи од трговине људским бићима.

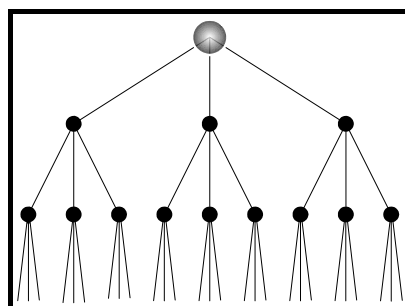
¹⁰ У наредном дијелу текста биће приказани закључци до којих су аутори дошли анализирајући резултате овог истраживања. Сlike су такође преузете из овог рада: *Assesing Transnational Organized Crime: Results of A Pilot Survey of 40 Selected Transnational Organized criminal groups in 16 Countries*, Centre for International Crime Prevention, United Nations Office at Vienna, Vienna 2002. Преузето од: Стајић, Љ.; Мијалковић, С.: Безбедносни аспекти транснационалног организованог криминала, *Зборник радова 2003*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004, стр. 47-63.

- *Језгровита хијерархија:* релативно уско организована, али неструктурирана група, окружена, у неким случајевима, мрежом појединаца који су ангажовани у криминалним активностима.
- *Криминална мрежа:* лабава и флуидна мрежа појединаца, која често привлачи људе с посебним вјештинама који у текућим криминалним пројектима преузимају на себе одређене задатке и функције.¹¹

Типологија 1: Стандардна хијерархија

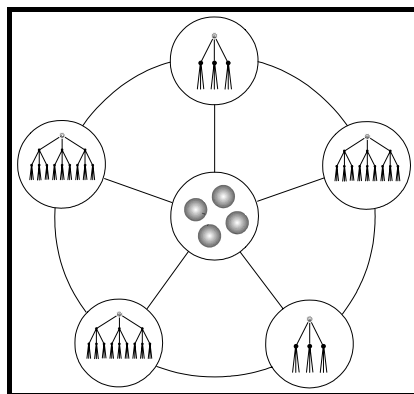
Стандардна хијерархија (приказана у виду дијаграма) је најчешће идентификовани облик организованих криминалних група у датом узорку. Карактерише је један вођа и релативно јасно дефинисана хијерархија. Системи интерне дисциплине су стриктни. Јаки социјални или етнички идентитети могу се наћи у њима, иако то није увијек случај. Постоји релативно јасна подјела задатака и често неки облик интерног кодекса понашања, иако то може да буде имплицитно и незванично забиљежено. У скоро свим случајевима, стандардне хијерархијске криминалне групе имаће име по коме су познате како свом чланству тако и појединцима ван њих. Величина сваке групе може да варира од релативно малог броја чланова (само неколико лица) до неколико стотина њих. У већини случајева, међутим, стандардна величина била би од 10 до 50 чланова. Склоност ка корупцији с циљем олакшања примарних активности групе веома је изражена.

Типологија 2: Регионална хијерархија

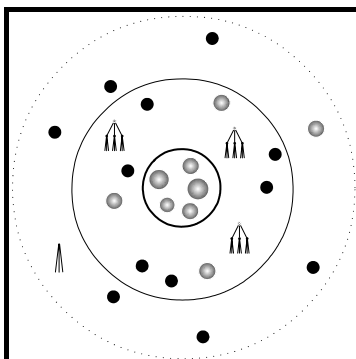
¹¹ Исто, р. 35.

Иако је ријеч о једној хијерархијској криминалној групи са релативно стриктним линијама командовања из центра, постоји одређени степен аутономије у регионалним организацијама које су под контролом групе. Тај ниво аутономије варира, али је обично ограничен менаџментом центра који свакодневно варира. Структура контроле у центру често се копира на регионалном нивоу. Степен интерне дисциплине је висок, а упутства која долазе из центра генерално надгласавају сваку регионалну иницијативу. Регионалне хијерархије, с обзиром на њихову географску дистрибуцију, генерално имају релативно велики број чланова и сарадника. Групе често имају јак социјални или етнички идентитет. С обзиром на њихову регионалну раширеност, ове групе се лако ангажују у вишеструким активностима, у чијој реализацији насиље има кључну улогу.

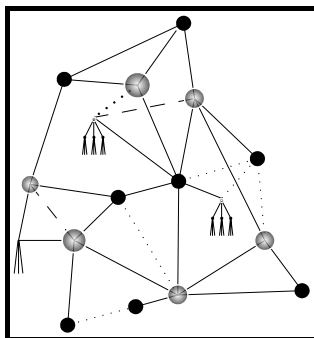
Типологија 3: Групна хијерархија

Групна хијерархија је удружење више организованих криминалних група на чијем се челу налази неко управљачко или надзорно тијело. Групе у оквиру ове структуре могу да имају различите структуре, али је обично ријеч о групама са стандардним типом хијерархије о коме је претходно било ријечи. Уређење које важи за групу може да иде од флексибилне структуре типа кишобрана до постојања неког строжег контролног тијела, и унапријед је предвиђено. Степен аутономије криминалних група које чине кластер релативно је висок, али кластер ипак има јачи идентитет него његови конституенси. Групне хијерархије могу да настану када велики број појединачних криминалних група почне да дијели тржиште или регулише међусобне сукобе. Међутим, временом кластер почиње да поприма неки свој лични идентитет. С обзиром на број група које су укључене и потенцијалну географску разноврсност треба очекивати да ће се све групне хијерархије ангажовати у вишеструким активностима и да ће имати релативно велики број чланова.

Типологија 4: Језгровита хијерархија

Криминалне групе у оквиру ове типологије обично се састоје од ограниченог броја људи који образују једну релативно чврсту и структурирану групу за спровођење криминалних операција. Око те групе која чини језгро може постојати велики број придружених чланова или једна лабава мрежа, која се користи с времена на вријеме, у зависности од конкретне криминалне активности. Може постојати и интерна подјела активности између чланова језгра. Групе које се налазе у језгру обично су с ограниченим бројем људи и сасвим мале (око 20 људи или мање), те се лакше ангажују у појединачним или здруженим криминалним активностима. Интерна дисциплина се одржава захваљујући малом броју чланова групе и употреби насиља, иако ово друго није толико изражено као у стандардној хијерархији.

Типологија 5: Криминална мрежа

Криминалне мреже се дефинишу активностима кључних појединаца који се ангажују у илегалним активностима склапањем често промјенљивих савеза. Такви појединци не морају себе да сматрају припадницима неке криминалне групе нити да их људи са стране сматрају за такве. Критеријум окупљања у групу је лична оданост, а мање социјални, односно етнички идентитет. Ипак, ови појединци се окупљају око серије криминалних пројеката. Природа и успјех у криминалним активностима тих мрежа тешко

се могу одредити на основу индивидуалних карактеристика и способности оних који дјелују као њихови саставни дијелови. Мреже се обично састоје од онолико чланова колико је потребно за релативно лако руковођење иако, у многим случајевима, различите компоненте мреже могу да не сарађују блиско, али да буду повезане посредством неке треће особе или више других људи. Лична оданост и везе су од суштинског значаја за очување мреже и кључни детерминанти међусобних односа (Стајић, Мијалковић, 2004:47-63).

3. Улога обавјештајно-безбједносног сектора у супротстављању тероризму и организованом криминалитету

Полазећи од наведеног, а имајући у виду специфичности конституисања и развоја терористичких организација, које првенствено карактерише максимална конспиративност у раду, многе земље су приступиле планирању и примјени нових стратегија, како би се што ефикасније супроставиле тероризму. Између осталог, тежиште противтерористичких активности се преноси у сферу обавјештајне дјелатности. Наиме, проблематика спречавања и сузбијања тероризма временом задобија доминантно мјесто у програмским одређењима, готово свих савремених обавјештајних служби, које по правилу дјелују на разоткривању припрема терористичког дјеловања.

Ефикасан противтероризам захтијева веома квалитетан обавјештајни рад, како на стратешком тако и на тактичком и психолошком плану. Британски аутор Роберт Мос истиче: "читава вјештина борбе против тероризма састоји се у добром раду обавјештајних служби. Људи који су заслужни да прате и откривају политичке екстремисте морају да разумију њихове мотиве и начин мишљења, како би унапријед предвидјели њихове могуће потезе и кораке.." У том правцу и дјелују обавјештајне и безбједносне службе, које примјеном адекватних метода и средстава требају да правовремено: открију индикаторе који упућују на могућност појаве терористичких организација у земљи - унутрашњег тероризма; да својим сазнањима спријече евентуално убацивање терористичких група трансанционалног карактера у земљу; да сарађују са страним службама безбједности, а у циљу ефикаснијег дјеловања врше и размјену обавјештајних података, као и да своја сазнања на вријеме доставе политичким структурама земље и јединицама за антитерористичка дејства. Веома је важно да је обавјештајно-безбједносни антитерористички систем у комплементарном односу са политичко-дипломатском функцијом државе, док је сакупљање обавјештајних података и њихова анализа кључ за рјешавање проблема тероризма (Гађиновић, 2007:91-101). Без прикупљених података и информација немогуће је вршити квалитетне оперативне и стратешке анализе које имају за циљ да развију свеобухватне обавјештајне

процјене које ће бити релевантне за доношење одлука о начинима дјеловања. Побољшање квалитета прикупљања обавјештајних података - информација, представља један од кључних начина за унапређивање ефикасности обавјештајног рада на пољу борбе против тероризма. Један од елементарних предуслова за остваривање тог циља јесте и благовремена информација¹². Сазнања о плановима, намјерама, циљевима, начинима финансирања, времену дејства и другим елементима терористичког процеса, представљају битан фактор за успјешну превизију и превенцију тероризма.

Исто тако, за супротстављање организованом криминалитету неопходне су правовремене информације, посебно ако се зна да се у већини случајева он одликује широким размјерама, дуготрајношћу и завјереничком организацијом, али се ипак у појединим сегментима разликује од тероризма, као и од «обичне» криминалне активности, па се из тог разлога не подиже на ниво који оправдава употребу обавјештајно-безбједносних служби у истрази и борби против њега. Међутим, за многе земље организовани криминалитет представља највеће друштвено и економско зло, посебно за државе у транзицији, па се оправдано указује и на пријетње стабилности и опстанку механизма власти, односно пријетње «национално-државној» безбједности, а што оправдава и укљученост обавјештајно-безбједносног сектора у супротстављању овом криминалитету.

4. Закључак

С правом се може закључити да тероризам и организовани криминалитет представљају један од најопаснијих облика угрожавања безбједности многих земаља. Организовани криминалитет и тероризам, укључујући и транснационалне облике организованог криминалитета и тероризма, не представља појаву која је нова и непозната националним и наднационалним субјектима безбједности. Међутим, нови појавни облици организованог криминалитета и тероризма су много сложенији и крећу се у ширим географским оквирима, односно до изражаја долази транснационални елемент организованог криминалитета и тероризма. Нови *облици* организованог криминалитета и тероризма брзо добијају широке међународне размјере, јер се не ограничавају на "класични" илегални промет и купопродају оружја, дроге, умјетничких предмета, прање новца и проституцију, итд., што представља традиционалне активности организованог криминалитета, а циљеви терористичких организација све више имају визионарски карактер, чиме знатно одступају од традиционалних

¹² Правовремена информација обавјештајно-безбједносних служби о припремама терористичких акција на тлу Европе резултирала је почетком септембра мјесеца 2007. год. и лишавањем слободе једанаест радикалних исламиста, и то осам у Данској и три у Њемачкој, а сама акција од стране европских званичника оцијењена је као изузетно професионална.

терористичких циљева. Данас илегални промет нуклеарног материјала, хемијских супстанци и микроба задаје највећу главобољу органима гоњења на међународном плану. Поменуте материје представљају предмет интересовања криминалних организација ради могућности стицања противправне имовинске добити, али и терористичких организација - ради пријетње или пак могућег вршења терористичких аката употребом нуклеарних, хемијских или биолошких материја.

Врло битно за супротстављање организованом криминалитету и тероризму је уважавање напријед наведеног. Ефикасно сузбијање тероризма (противтероризам и антитероризам) и организованог криминалитета захтијева веома квалитетан обавјештајни рад, како на стратешком, тако и на тактичком и оперативном плану. Управо развијање квалитетног обавјештајног рада и усклађивање његовог дјеловања са дјеловањем других агенција за спровођење закона на плану борбе против тероризма и организованог криминалитета даје основу за успјешно супротстављање овим друштвено негативним појавама и облицима угрожавања.

5. Литература

1. Abdinsky, H. (1990), *Organized Crime*, Third Edition, Nelson-Hall, Chicago.
2. Арнаудовски, Љ., (2002), Мегусловност и мегузависност на тероризмот и организираниот криминалитет, *Годишник на Факултетот на безбедност*, Скопје.
3. Ангелески, М. (2002), Во борбата против организираниот криминалитет е потребен поорганизиран научно-стручен пристап, *Годишник на Факултетот на безбедност*, Скопје.
4. Бошковећ, М.: *Организовани криминалитет и корупција*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2004.
5. Вајт, Р.Ц. (2004). *Тероризам*, Aleksandria Press, Београд.
6. Galliher, J.F., (1989), *Criminology - Humans Rights, Criminal Law and Crime*, Prentice Hall, New Jersey.
7. Гаџиновић, Р. (2007). Како против тероризма, *Дефендологија*, Бања Лука,
8. Ђукић С. (2007). Нужност унапређења законске регулативе у борби против тероризма, *Дефендологија*, Бања Лука.
9. Zalisko, W., (2000) Russian organized crime: The foundation for trafficking, *Police*, Bobit Publishing Company, Redondo Beach.
10. Зборник радова, (2003). *Тероризам у савременим условима*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
11. *Коментар КЗ БиХ*, (2003). Савјет Европе и Европска Комисија, Сарајево.
12. Мијалковски, М. (2003). *Тероризам и противтерористичка дејства*, ВИЗ, Београд.

13. Мијалковски, М. (2004) *Тероризам*, Факултет цивилне одбране, Београд.
14. Мијалковски, М. (2005). *Одговор тероризму*, Факултет цивилне одбране, Београд.
15. Милошевић, М. (2005). *Одбрана од тероризма*, Свет књиге, Београд.
16. Modly, D., Korajlić, N., (2002), *Kriminalistički riječnik*, Sarajevo.
17. Ракић, М. (2006) Аспекти диференцијације појмова тероризам и организовани криминалитет, Безбједност, полиција, грађани, МУП РС; Бања Лука
18. Стајић, Љ., Мијалковић, С. (2004), Безбедносни аспекти транснационалног организованог криминала, *Зборник радова 2003*, Факултет цивилне одбране, Београд.
19. Хофман, Б. (2000). *Унутрашњи тероризам*, Народна књига - АЛФА, Београд.
20. Fraser, J., Fullton, I. (1984). *Contarction terrorism*, Fort Livenvort, FC - 100 - 37.
21. Шикман, М. (2006). *Тероризам - актуелни и могући облици*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
22. Шикман, М. (2005), Криминалистичка схватања тероризма, као облика организованог криминалитета, *Зборник радова "Криминалистика у теорији и пракси"*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
23. Шкулић, М. (2003), *Организовани криминалитет - појам и кривичнопроцесни аспекти*, Досије, Београд

Siniša Đukić

Defendology The Center for Safety, Sociological and Crime Researches
Banja Luka

TERRORISM AND ORGANIZED CRIME - SIMILARITIES AND DIFFERENCES -

Summary

This study tells about terrorism and organized crime like emphasized security threats to the countries like basic subjects of international law, but also like emphasized threats to the international order and system generally. Terrorism and organized crime have many similarities, which are mainly declared in their structural elements. In the same time, they have differences too, primarily manifested through the motivation of their acting, level and intensity or their connection with state structures, but through outside manifestation of acts also.

Key words: *terrorism, organized crime, similarities, differences.*